

The
Robert E. Gross
Collection

A Memorial to the Founder
of the

*Lockheed Aircraft
Corporation*

Business Administration Library
University of California
Los Angeles

V I A,

5

ORTREFFELYKE
E REGEERING,
AKEN, KOOP-
STELDHEID,
EWASSEN.

L,

A A T E N.

A B Y
TROP.

R

A

Q

Bus

B A T A V I A,

IN DESZELFS

GELEGENHEID, OPKOMST, VOORTREFFELYKE
GEBOUWEN, HOOGHE EN LAAGE REGEERING,
GESCHIEDENISSEN, KERKZAAKEN, KOOP-
HANDEL, ZEDEN, LUCHTGESTELDHEID,
ZIEKTEN, DIEREN EN GEWASSEN.

D E R D E D E E L,

MET KAARTEN EN PLAATEN.

TE AMSTERDAM BY
J. W. SMIT, EN W. HOLTROP.

M D C C X C I X.

B A T A V I A ,

I N D E S Z E L F S

GELEGENHEID, OPKOMST, VOORTREFFELYKE
GEBOUWEN, HOOG E EN LAAG REGEE-
RING, GESCHIEDENISSEN, KERKZAAKEN,
KOOPHANDEL, ZEDEN, LUCHTSGE-
STELDHEID, ZIEKTEN, DIEREN
EN GEWASSEN,

B E S C H R E E V E N .

Z E V E N D E B O E K .

DE ZEDEN DER INWOONEREN VAN BATAVIA.

De Koophandel, die voornaame Bronader van 't welzyn des lieven Va-
derlands en zyner Volkplantingen, maakte Batavia, ras na haare eerste op-
komst, tot eene der bloeyendste Steden van het Oosten, en eene zamelplaats
van allerhande Volkeren. Men vindt ingevolge hier van te Batavia niet al-
leen allerley Europeefche Inwooners, maar ook menigerley zoorten van Oos-
terfche Volkeren, die hier hunne Waaren brengen, of 'er zich tot bevor-
dering van hunnen handel gevestigd hebben: inzonderheid Chineezen, Ja-
yaanen, Baliërs, Macasfaren, Amboineezen, enz.

Ons oogmerk is in dit Boek eenige aanmerkenswaardige zaaken, aan-
gaande de verschillende bewooners van Batavia, aan te tekenen; ten welken
einde wy een begin zullen maaken met de Hollanders, onder welke wy de
overige Europeaanen, die zich hier hebben ter neer gezet, gemak-
kelyk kunnen begrypen: vooral daar een groot gedeelte der Oos-
terfche Burgeren en Dienaaren der Compagnie uit Vreemdelingen bestaat,
die zich by gebrek van eene gepaste kostwinning naar de Indiën hebben
begeeven, of zich daar toe door de Volkhouders der Compagnie heb-
ben laten aanneemen.

De levenswyze, op zich zelve beschouwd, zou te Batavia niet zeer kost-
baar behoeven te vallen, dewyl alle gemeene, doch zeer goede eetwaaren,
als visch, hoenders, ryst, allerley groenten en ontelbaare vruchten hier 't

geheele jaar door in overvloed en voor weinig geld te bekomen zyn. De dagelyksche kleeding is ook geen stuk van groot belang; doch de huishuur is zeer kostbaar te Batavia; doende een ordentelyk huis van een goeden stand steeds vyf of zes honderd Ryksdaalers ja meer te huur. Boven dien moet men hier allerhande Vaderlandsche Waaren hebben, zo men eenigzins in aanmerking wil komen, vooral Fransche Wynen, Hollandsche Bieren, Brandewynen, gedestilleerde Wateren, Hollandsche Boter, Kwas, Hammen, Saucien, gerookte of gezouten Zalm, Hring, Bokkens, Pypen en Tabak, en veele andere Waaren, die gedeeltelyk tot den geötrojeerden handel der Compagnie behooren, en zeer hoog in prys worden gehouden; terwyl de overige hier genoemde artikels, die door de kooplieden vry worden verkogt, ook ongemeen kostbaar zyn. Het huishouden valt hierom, voor lieden van eenig fatsoen, zeer kostbaar; zo dat men ten tyde van *Valentyn* reeds met drie duizend Guldens jaarlyksch inkomen zeer ingeogen moest leeven: 't geen na dien tyd, door de steeds vermeerderende land- en volk- verdervende Weelde, niet verbeterd, maar wel zeer zichtbaar verergerd is. Ondertusfchen bericht ons zeker Heer, des kundig, dat men, om thans eenigzins in den Oosterfchen fmaak te Batavia te leeven, jaarlyks drie duizend Ryksdaalers noodig heeft.

De overtollige pragt in rydtuigen, kleeding en huisgeraaden strekt niet weinig tot verergering der reeds aangewezene kwaale. Een man van fatsoen zou immers niet door de wereld kunnen komen zonder een pragtige koets, eigen paarden, kostbaare tuigen enz. Even onontbeerlyk zyn voor Mevrouw allerley kostelyke stukken zilver, en dat wel van alles dubbel; moettende men van alle stukken twee hebben, zelfs tot de Confituur en Thee Bakken toe, op welke de thee wordt aangeboden, en die dikwyls zo groot zyn, als eene kleine thee tafel, zo dat één perzoon 'er genoeg aan te draagen heeft. Even eens is het gelegen met de kleeding: een man van eenig aanzien moet een zwart fluweelen kleeft draagen met gouden knopen, een degen met een gouden gevest, een lange rotting met een gouden knop, en zo alles naar evenredigheid. Terwyl de vrouwen eene opitapeling hebben van kostbaare juweelen, kanten, paarlen, allerleye kostbaare zyden, chitzten en linnen stoffen, zo voor zich zelve als haare voornaamste Slaavinnen, die ook op zodanig eene wyze gekleed moeten zyn, dat zy haare Meesteresfen geen oncere aandoen. Ongelukkig is voorzeker 't Land

Daar 't volk geen inlandsch stof meer om de leden past,
Maar erf en have aan een uicheemfchen zwier verbrast,

Zich

Zich deelyk verwoest door all' die dartelheden,
 En lastert onbefchroomd de Vaderlyke zeden,
 Wier spaarzaamheid den Staat gevest heeft, die in 't kort
 Door zo veel wellust zich ziet in 't verderf gestort.

De Marre Batavia pag. 204.

In 't jaar 1719 werd in 't Fransch uitgegeeven een werkje van *N. de Graaf*, ten titel voerende, *Reize naar de Oost-Indien en Beschryving van Batavia*, het welk in 't jaar 1740, vermeerderd met het verhaal van den opstand der Chineezen, in 't Nederduitsch verscheen. By deezen Schryver worden de Zeden van Batavia, en vooral die der beminlyke Sexe, op eene verregaande wyze gehekelde, en wel zodanig, dat wy des Schryvers uitdrukkingen, uit achting voor de Dames van het Oosten, naauwelyks op 't papier durven brengen. Om echter de zaak onpartydig te behandelen, zullen wy eenige zynere aanmerkingen mededeelen, en daar na geen minder geloofwaardige getuigenissen te voorschyn brengen, volgens welke de Zeden van Batavia niet alleen in een betèr licht moeten worden beschouwd, maar zelfs in veel opzichten die van ons Vaderland zouden overtreffen. Volgens deeze opgave zyn de Vrouwen te Batavia Hollandfche, Kastische, of Mistische: Hollandfche zyn vooreerst die geene, welke met de uitgaande schepen onmiddelyk in de Indien zyn gekomen, en merkelyk onderscheiden zyn van de Hollandfche Oost-Indische, in de warme Gewesten uit Europeefche Ouderen voortgeteeld: want deeze laatste munten zelden uit in schrandereheid, en zyn by 't gemeen bekend onder den heerlyken titel van *Liblaks kinderen*. Kastische worden die geene genaamd, welke uit een Hollandischen Vader en eene Mistische Moeder zyn gesprooten, en deeze komen 't naast aan de Hollandfche Vrouwen. Mistische zyn eindelyk die geene, welke door een blanken Vader by een pikzwarte Moeder zyn geteeld, wordende dit geslagt gemeenlyk genoemd *De Bonte Adel* of *ongebleeke Dongris*, om dat het zelve wel niet zwart, doch ook niet wit is, maar tusfchen beiden, ongeveer misvaal van kleur. Dit zeggen van *De Graaf* gaat echter niet altoos door: want meermaalen ziet men, dat uit een blanken Vader en eene zwarte Moeder geheel blanke Kinderen geboren worden. *Tavernier* verhaalt hier van 't volgend grappig voorval: Een zwarte ziende, dat zyne Vrouw een volkomen blank kind hadt ter wereld gebragt, wilde haar te lyve, dewyl hy begreep, dat zy met een blanken overspel had moeten begaan: doch een vriend stilde den toorn van den armen hals, met een aardig voorbeeld: zwarte hoenders, zeide hy, door zwarte haanen getreeden, leggen altoos witte eyers; waarom zouden derhalven uit twee zwarte

Ouders ook geen blanke Kinderen kunnen gebooren worden? welke bewysreden de zul zo voldoende vond, dat hy 'er genoeg in nam.

Deeze Batavifche Dames zyn meereendeels zo pragtig, hovaardig en dardel, dat zy zich op de brooddrunkenfte wyze gedraagen. Zy laaten zich dienen als Koninginnen, en hebben dikwyls een groot aantal van Slaaven en Slaavinnen, door welke zy zich doen oppaffen. Zy zyn zo vadzig, dat zy niet gaarne de handen zouden uitfteeken om iets te doen, maar roepen daar toe aanftonds eene haarer lyfeigene, die, zo ze niet ras genoeg aan komt loopen, in 't Portugeefch of gebrooken Hollandsch, de fraaye titels naar 't hoofd krygt van *Hoerekind*, *zwarte Hoer*, *Hondenkind*, enz. Inzonderheid zyn deeze Schepzels ongelukkig, als zy zich aan eenig misdryf fchuldig maaken: want dan laaten de wreede Meesteresfen haar aan eenen paal of op een ladder binden, en met gefpleeten rottingen zodanig geeselen, dat 'er het bloed afdruipt, waar na de wonden, om het vervuuren te beletten, met zout en peper worden gewreeven. Doch fatzoenlyke lieden zenden hunne Slaaven, die 't verkorven hebben, naar den Fiskaal, die ze door zyne kaffers voor 12 Stuivers ftrengelyk doet geeselen.

De opvoeding der Kinderen wordt by de echte Oost-Indifche Vrouwtes ook geweldig verzuimd: zo ras dezelve ter wereld komen, worden zy overgelaaten aan de zorg van eene of andere Slaavinne, of eenig ontuchtig Vrouwsperzoon, die voor Minnemoeder speelt, waar door de kinderen liever by haare zwarte Min, dan by haare Ouderen zyn. Altoos onder Slaaven en Slaavinnen verkeerende zuigen zy haaren geheelen aard in; waar door zy, tot jaaren van onderscheid gekomen, wel Malebaarsch, Singaleesch, Bengaalsch of bastaard Portugeefch kunnen fpreeken, maar nauwe-lyks een woord Hollandsch; en zo zy al iets kunnen fpreeken zyn hunne redenen lifpende, en opgevuld met Indiaanfche of Portugeefche woorden. Ook fpreeken deeze welgemanierde Juffers zelden Nederduitsch om niet wegens haare botheid belacht te worden: in de noodzaakelykheid komende van iets te moeten zeggen, maaken zy 'er zich doorgaans af met een grimlach, of *Nonke Saové*, dat betekent, ik weet of verftaa het niet. Een Heer van onze kennis ondertusfchen merkt hier op aan, dat zy 'er wel eens byvoegen, *Hollande kipping*, dat is, Hollandsch Hoendergat, als zy de vraag wat onbeleefd vinden: en dat hy, die de Indifche Jufferschaf voor half wys houdt, zelf wel een plaatsje in 't verbeterhuis verdient.

De Mistifche en Kastifche Meisjes en Vrouwen zyn ondertusfchen verre de plompfte: want al haare kennis beftaat in zich op te pronken, thee te drinken, betel te kaauwen, en op een mat te liggen: doorgaans liggen zy den geheelen dag, of zitten op de hurken, volgens de Indiaanfche wyze. Haare

re gesprekken loopen doorgaans over 't geen zy gisteren gegeten hebben, en heden zullen nuttigen, of over haare Slaaven en Slaavinnen, haare pryzen, hoedanigheden enz. Liefst eeten deeze Schepzels in haare eenzaamheid, of ten minsten buiten het gezelschap van wel opgebragte lieden, met eenige haarer soortgelyke kennissen. Wel opgevoede lieden zyn ook zeer getroost over 't gemis van haar aangenaam gezelschap; want zy eeten niet als andere beschaafde menschen met lepels, maar mengen haare ryst en soupe met de handen onder elkanderen, eveneens als de Verkens met hunne klauwen in den trog wroeten, en slaan dan haare kostelyk bereide gerechten insgelyks met behulp der vingers ten lyve, doorgaans zo behendig, dat haar het zap by de kin afdruipt, en langs de vingers loopt.

Onaangezien dit alles zyn 'er noch al veele Hollanders, die zulke aardige dāmes opslaan, dikwyls gewinshalve; doch doorgaans hebben zy schielyk rouwkoop: want dit morsfig gedierte verveelt hen niet alleen door zyne plompheid en onbeschofte zeden; maar 't is ook steeds bezig om voor de Mannen Aftaxons Kroonen te vlegten, en vermengt zich, by alle voorkomende gelegenheden, niet alleen met andere geheel of halfblanke Mansperzooenen, maar zelfs dikwyls met zwarte Slaaven, die dan, als het feit ontdekt wordt, daar voor moeten hangen.

Doch 't geen noch onbegrypelyker is, zommige Hollanders zyn zo dwaas van zich te verhangen aan geheel zwarte Vrouwlieden, die, reeds in haare eerste jeugd leelyk en pikzwart, met 'er tyd zo affchuwelyk worden, dat men 'er voor moet schrikken. De meeste deezer gezwartzelde schoonheden zyn van hooge afkomst, als doorgaans hoere kinderen zynde van zwarte Slaavinnen: in deugden evenaaren zy ook veelyds haare Moeders, en houden het voor een werk van verdienste, haaren mannen een goeden voorraad van allerley hoornen te bezorgen, doch liefst zwarte of taankleurige, dewyl zy de omhelzingen van zodanige Mansperzooenen liever hebben, dan van blanke lieden. Doch om meer gewin te doen, zoeken zy niet zelden een armen Soldaat, Matroos, Plug of Hoerewaard te krygen, waar door zy, gedekt tegen alle verdenking van oneere, niet alleen zelve zeer liberaal zyn, maar ook eene vryplaats houden voor juffers van haar slag; wordende zodanige loffelyke huizen doorgaans *kasties* genoemd. 't Is waar de Ed. Heeren Beschryvers van Batavia zeggen in de verhandelingen hunner Societeit, dat te Batavia geene openbaare huizen van die natuur gevonden worden: doch hier op dient, dat al zyn 'er geen openbaar bekende groote Speelhuisen, gelyk in de groote Steden van Europa, de Liefhebbers echter wel weteen, waar zy zich moeten aanmelden.

Andere Zwartinnen, die wat hooger zien, weteen dikwerf aan een ordentlyk

dentlyk handwerksman te trouwen, dien zy dan byna even edelmoedig als de voorgemelde gewoon zyn te behandelen. Maar het duurt zelden lang, of de arme Slokker heeft groot betouw over zyne nieuwsgierigheid; maar geduld, wat zal hy doen? zo lang zyn zwart Nimplje in leven is, moet hy 'er zich mede behelpen, en heest nooit gelegenheid eens weder naar 't Vaderland te keeren voor haar overlyden; en dan noch niet, of hy moet goede borg stellen voor 't onderhoud der nagelaaten half zwarte kinderen.

De voornaamste pragt der Bataviafche Dames wordt niet alleen onder de Hollandfche, maar ook onder de taankleurige, gezien in de kerken; de eene zit daar kostelyker dan de andere in Zyde, Satyn, Damast, gouden Alefia, of andere kostelyke gouden of gebloemde Stoffen uitgedost, teffens met menigvuldige kanten, gouden linten, strikken en parelnoeren, kostelyke baggen van parels of diamanten, enz. Dus zitten zy by honderden als Prinfessen opgepronkt, al zyn zy maar Burgers Vrouwen en Dochters. Daarenboven kunnen deeze fraay verfierde Juffrouwen niet naar de kerk gaan, of zy moeten ten minften één Slaaf achter zich hebben met eene groote *kiperfol* of Zonnefcherme, om de hitte af te keeren: deeze fchermen zyn ook doorgaans ongemeen kostbaar, en dikwyls met veele hangende kanten en strengen van zyde verfierd, aan welke fraaye afbeeldzels hangen van gouden draaken en andere figuren; zo dat, door al deeze overtollige pragt van Zonnefchermen, Slaaven, Slaavinnen en Oppassers, de kerkhoven by 't begin en einde van den Godsdienst zo vol ftaan, dat men 'er naauwelyks door kan komen; zelfs die geene, welke de nederigheid prediken, zyn hier dikwerf niet van vry te fpreken, maar laaten hunne vrouwen en kinderen in allerley overtollige pragt voorgaan, en hebben dus weinig zegen op hunne leere te verwagten.

Zo men ondertusfchen de geboorte en opkomst van veele deezer prachtige Bataviafche Dames nagaat, zyn zy op zyn best Vrouwen of Dochters geweest van Winkeliers of Ambachtslieden, die, door verval van neering tot armoede gebragt, tot de Indien als het laaftte plechtanker hunne roevlucht hebben genoomen. Andere wederom zyn Dienstmaagden geweest van 't geringfte flag, of Arbeidsters, die haar kost niet dan ter naauwer nood hebben kunnen winnen met wasfchen, schrobben, kraambewaaren, enz. Nog andere zyn aftammelingen van lieden, die by de ftraat hebben geloopen met ybokken, garnaalen, appelen, peeren enz., of hebben reeds zelve dien handel, doch met geen genoegzaamen voorfpoed, gedreeven. By deeze voegt zich noch het geflacht der beproefde maagden, die in 't Vaderland geen fortuin naar haare begeerte hebbende kunnen maaken, als dienstmaagden, of voor gezelfchap van een of andere juffrouw, naar de Indien vaaren, alwaar zy dikwyls

wyls aan een Compagnies Dienaar of vryen Burger een goed huwelyk doen, zonder dat de arme Slokker 'er eenige erg in heeft, en zyne liefste niet minder zuiver reekent, dan het puik der Vestaalſche Maagden. Alle deeze en zoortgelyke Dames van aanzien worden in de Indien dikwerf ryk en weeldrig, ja zomwylen zo hovaardig, dat zy haare eigene vrienden of landslieden naauwlyks kennen; terwyl zy zich by anderen uitgeeven voor lieden van rang, doch die om haar geluk te bevorderen, of uit verkiezing, naar Batavia zyn gereisd; of, zo zy zich al wat nederiger aanſtellen, zyn zy, volgens haar zeggen, op zyn minst van een zeer fatzoenlyke burgerlyke afkomst, en by voornaame lieden zeer bekend en geacht.

Dewyl het de Vrouwen zo gemakkelyk valt in de Indien te regt te raaken zyn 'er altoos zeer veele, die 'er naar trachten; doch al die geene, welke 'er naar toe willen, kunnen niet aankomen, dewyl de Bewindhebbers maar een klein getal op ieder ſchip toelaſten om alle wanorders voor te komen; want hadt ieder een vryheid om deeze reis aan te neemen 'er zouden dikwyls meer vrouwen op de ſchepen weezen dan mannen, 't geen ongetwyffeld zou geeven tot allerley tweedragt en onheil.

Hoe akelig ondertuſſchen het taſereel der Bataviaſche Zedekunde door *De Graaf* ook moge worden geſchilderd, het ontbreekt ons niet aan voortreffelyke getuigeniſen, welke dezelve in een veel beter licht ſtellen. Reeds voor *De Graaf* had de Heer *Tavernier*, of ten minſten de uitgeever zynzer werken, veele beſchuldigungen, aangaande het beleid der Hollanders in de Indien, en wel inzonderheid van de beminnelyke Sexe, te berde gebragt, doch werdt wel ras door een bondig tegenschrift van een ontelbaar aantal grove leugenen en kwadaartige verdraaijingen overtuigd. Op dezelfde wyze wordt aan het getuigenis van denzelfden ſchryver en van *De Graaf* veel krachts benomen, door het gunſtig getuigenis van het achtenswaardig en geleerd Genootſchap der Konſten en Weetenſchappen te Batavia, 't welk verdelent hier woerdelyk ingevoegd te worden.

„ De gewoone wyze van le-
 „ ven der fatzoenlyke lieden, is des morgens tot twaalf uren, het werk
 „ van de Maatſchappye, naar maate ieders bediening, te verrichten; om
 „ twaalf uren een vrienden maalyd te houden; van twee tot vier uren
 „ te ſlaapen; dan te gaan ryden of wandelen; van zes tot negen uren
 „ den avond in een ſpeel- of praat-party door te brengen, daar men gewoon-
 „ lyk den maalyd houdt tot elf uren; zynde de dronkenſchap geheel
 „ onbekend.

„ De openbaare Godsdienst wordt door de meesten yverig bygewoond,
 „ en men kan tot lof van deeze Stad zeggen, dat men 'er nimmer die on-
 „ gebonden taal hoort ſpreken, die, in Europa, wel eens gevoelige men-
 „ ſchen

„ fchen doet fchaamrood worden. Het geen men, ons bedunkens, aan den aard der zamenleving moet toefchryven. Er zyn geene openbaare „ Koffy- noch Wynhuizen bekend, en zo veel te minder andere die flech- „ ter zyn; ieder zoekt gezelffchap naar zyn fmaak, en vermaakt zich in zyn „ huis of in dat zyner goede vrienden ”.

De Geleerde en Achtenswaardige Leeraar *Jofua van Iperen* heeft de Zeden van Batavia ook in een oneindig beter licht gefield, dan hy zelve en de meesten in 't Vaderland hadden gedacht. Meermaalen heeft zyn Wel Eerw. zo in 't openbaar als in 't byzonder getuigd, dat hy te Batavia niets gevonden heeft van die losbandigheid der Zeden, over welke men in 't Vaderland den mond zo vol heeft, maar in tegendeel bedaardheid, geregelde levenswyze en goede order.

De fchrandere Schryver der Wysgeerige en Staatkundige Gefchiedenis van de Bezittingen en den Koophandel der Europeaanen in de beide Indien getuigt ook ten voordeele van Batavia, hoewel minder gunftig dan de zo even aangehaalde getuigen. „ Het Zedenbederf te Batavia (zegt hy) „ heeft men buitenfpoorig vergroot. De Zeden zyn 'er niet ongebon- „ dener dan in de andere Bezittingen, welke wy in Afie verkreegen „ hebben. Men drinkt 'er in der daad fterk; doch de huwelyksband „ wordt 'er zeer geëerbiedigd. De zulke alleen, die in den ongehuw- „ den staat leeven, gebruiken de vryheid om Byzitten te houden, die „ veelal Slaavinnen zyn. De Geestelykheid is op middelen bedacht ge- „ weest om den voortgang deezer heimelyke verbintenfisen te fluiten; „ door het weigeren van den Doop toe te dienen aan kinderen, wel- „ ke aan dezelve het leven verfchuldigd waren; maar zy is toegeefly- „ ker geworden, zints een Timmerman van de Maatschappy, die 'er „ op gezet was, dat zyn zoon Lid werd van eene Godsdienftige Ge- „ zindheid, toebereidzelen maakte, om hem te laaten befnyden ”.

Verder laat hy zich in 't breede uit over de groote verkwisting en pracht, welke te Batavia heerscht, gelyk wezenlyk plaats heeft in alle hoeken der Aarde, alwaar 't den menfchen welgaat. Ook spreekt hy van de menigvuldige vruchteloze Wetten hier tegen gemaakt, en voegt 'er met veel reden by: „ Het zou in der daad een zonderling was af- „ fchynzel geweest zyn, dat het gebruik der Edele Gefteenten was af- „ gefchaft, in het land zelfs, alwaar zy groeyen, en dat het den Hollan- „ ders zou gelukt zyn, in de Indien eene weelde te bepalen, wel- „ ke zy van daar vervoeren om ze door geheel Europa te vermenig- „ vuldigen ”.

Wanneer men deeze berichten met elkanderen vergelykt, kan men ze gemakke-

gemakkelyk overeenbrengen. *De Graaf* en zoortgelyke Schryvers hebben alleen het gemeen en ongebonden volkje befchouwd, en naar derzelve, mogelyk merkelyk vergrootte, onhebbelykheden, de geheele Stad gefchetst. De Geleerde Schryvers van het Bataviaasch Genootfchap fpreeken daar en tegen alleen van de lieden van opvoeding en karakter, die hier zo geregeld leeven als ergens plaats heeft. In de opgaave van den Franschen Wysgeer is daarentegen de fchets algemeener, en bevat verſcheiden ſtanden, terwyl teffens blykt, dat men geen de minſte reden heeft om Batavia erger te ſchatten dan de groote Steden van Europa. Dezelfde Geleerde Schryver zegt elders, dat 'er te Batavia naar giffing gevonden worden tien duizend Europeaanen, vier duizend van welke in de Indien gebooren, en zodanig ontaard zyn dat men het naauwelyks kan gelooven. Op deeze ſchy-
10000
4000
14000.

nen derhalven de getuigeniſſen van *De Graaf* wederom toepaſſelyk. Mogelyk hebben tot het zeer algemeen verſpreide denkbeeld van Batavias godloosheid eenig kwaad gedaan de fraaye Bededags uitſchryvingen, die jaarlyks in de Indien worden uitgegeeven, en in welke men alle onheilen, zelfs tot de ontſteeking der brandende bergen van Banda en Ternate toe, aan de krytende zonden der Bataviaſche gemeente ziet toegeſchreeven.

De gewoonte des Lands vordert het gebruik van Slaaven en Slaavinnen, en zy, die ze wel behandelen, zyn 'er doorgaans zeer wel van gediend: doch zomwylen vindt men 'er ook, die gaarne by de eerſte gelegenheid weg loopen, of door hunne onkuiſheid en diefachtigheid hunne Meesters zeer veel ongeneugte aandoen. Inmiddels zyn deeze lieden over 't algemeen zeer onnoozel en ongemeen bygeloovig; zo dat hunne dieffallen dikwyls door eenige kinderachtige kunſtjes worden ontdekt. Onder andere zoorten van onderzoek zyn zy zeer bang voor den zogenoemden *Jan Preto*. Deeze beſtaat in twee rysjes, als hazelaar takjes, of ook wel in een enkel dat gefpleeten is. Tuſſehen twee zodanige rysjes, of in de spleet van eene moet de Slaaf zynen hals ſteeken, terwyl een ander de einden maatig zamen knypt. De verdagte perzoon moet dan eenige reizen zeggen, *Jan Preto, inpi dreto, ſi es tenbo Coelpa, enforea per mi*: 't geen betekent, *zwarte Jan, ſia recht, zo ik ſchuld hebbe, worg my*. Indien de beſchuldigde nu wezentlyk een kwaad geweeten heeft, zal hy door de uitwerking eener bygeloovige vreeze voor *Jan Preto* zo benaauwd worden, dat hy meent te ſtikken: het kunſtje, hoe ongerymd in zynen aard, miſt dus zelden.

De ryst proeve is van den zelfden aard: de beſtoolen Huiſheer geeft aan een ieder zynen Slaaven eenige drooge ryst te eeten, welke de onſchuldige gemakkelyk kunnen doorkrygen: doch dewyl 'er eerſt eenige woorden over

gepreveld zyn, is de schuldige in een vast geloof, dat hy daar door moet sliken; deeze vreeze maakt dat hy geen speekzel in den mond kan krygen, en, dus niet kunnende sliken, gemakkelyk wordt ontdekt.

Een derde konstgreep bestaat in 't geeven van een dun stokje, gemeenlyk een Ikeli genoemd, aan ieder Slaaf. Over deeze stokjes, alre volmaakt van dezelfde lengte, zyn ook bezweeringen uitgesproken, en die hebben, volgens het bygeloof der Slaaven, de magt om zulk een stokje by den dief, gedurende den eersten nacht, een duimbreed langer te maaken. De dief hier door voor de ontdekking bevreesd, heeft doorgaans de gewoonte zo veel van 't stokje af te breeken, als hy meent dat 'er aan zal groeijen. Ondertusfchen worden de stokjes op den volgenden morgen alle naauwkeurig onderzocht, en de dief geraakt door zyne onnoozelheid in de val.

Schoon 'er, volgens *De Graaf* en andere, op de kuisheid van veel Oost-Indische Vrouwen niet valt te roemen, zyn 'er echter ook veel, voornaamelyk Hollandfche, van een onbesprooken gedrag. Onder anderen verhaalt hier omtrent de Heer *Valentyn* een zeer aardig geval, 't geen zekeren Fiskaal van Indien gebeurde, doch hem zeer slecht bekam. Deeze Heer hadt zin in de Vrouw van een Schoenmaaker, die hy zeer gemakkelyk tot zyne begeerte dagt te krygen, door haar een bezoek te geeven in Matroozen kleederen, en, zich openbaarende wie hy was, eenige oneerbaare voorstellen te doen. Deeze Vrouw, die haar man zeer getrouw was, zeide, dat zy zich daar over eens bedenken zou, doch dat hy den volgenden avond eens geliefde weder te komen, wyl als dan haar man uit moest zyn, en zy vry met hem zou kunnen spreken. Midlerwyl maakte zy de zaak aan haaren man bekend, die wel op den bepaalden tyd uitging, doch ook spoedig te rugge kwam, en 't Heerschap by zyne Vrouw betrapte. Teffens haalde de Meester een dubbele Spanriem voor den dag, en begroette daar mede, na eenige andere vriendelyke complimenten, den Fiskaal zodanig, dat hy ras bezweek, en, om de slagen te ontwyken, geen beter middel wist, dan zyne weezentlyke kwaliteit te openbaaren. Maar dit hadt eene geheel verkeerde uitwerking: want de Schoenmaaker, veinzende zulks niet te gelooven, zeide, dat hy een Schelm was, die de onbefchaamdheid had, den naam van zulk een aanzienlyken en braaven man te gebruiken, om op die wyze vry te raaken; hy bedreigde hem hierom, dat hy 't geval op den volgenden dag aan den Fiskaal zou openbaaren, en verdubbelde inmiddels zyne slagen, tot dat hy, eindelyk ziende, dat den gewaanden Matroos het bloed reeds by 't aangezicht afstroonde, het niet langer dorst waagen, maar hem ter

deur

deur uitschopte met zwaare bedreigingen, van hem by den Fiskaal te zullen aanklaagen. Om de Comedie voorts te voltooijen, ging de Schoenmaaker den volgenden morgen naar 't huis van den Fiskaal om hem te spreken, doch kreeg ten antwoord, dat die Heer hem thans niet konde spreken, dewyl hy niet wel was: de Schoenmaaker antwoordde, dat hy hem moest spreken, dewyl de zaak van groot belang was. De Fiskaal derhalven niet weetende, wat hy mogt te zeggen hebben, kwam eindelyk met doeken en pleisters verfierd, als zynde zwaar aan de roos, voor den dag, en moest tot zyn groote spyt nogmaals de hem zeer bekende historie hooren, en wist 'er niets op te zeggen, dan, *brui maar heen, vent, ik weet die gebeele historie wel.* De Schoenmaaker vertrok hier op meesmuilende, en maakte een diep compliment: doch eer hy te huis was, werdt de geheele zaak over de Stad ruchtbaar; dus durfde de Fiskaal voor eerst niet voor den dag komen, en toen hy 't naderhand waagde moest hy noch honderderleye schimpfcheuten over de kragt der Spanriemen, en 't vermogen van 't leder om de liefde te geneezen, hooren; zonder dat hy 'er iets tegen konde doen.

De onmaatige pragt en hoogmoed heeft, buiten veele andere kwaaden gevolgen, den koophandel der Maatschappye veel nadeels toegebracht; dewyl veele, in stede van het belang der Compagnie te bevorderen, reeds voor lange tyden, voornaamelyk voor zich zelve hebben opgepast. Dit gebrek is zedert lang bekend aan de Hooge Indische Regeering hier te lande, en heeft stoffe verschaft tot menigvuldige heilzame overleggingen en Placaaten, die echter de misbruiken zo weinig hebben kunnen wegneemen, dat, niettegenstaande dezelve, de Actien der Compagnie, onder de Regeering van den Ed. Heer *Van der Parra*, tot eene meer dan gewoone laagte zyn gedaald. In den jaare 1779 verscheenen in 't openbaar twee stukjes onder den titel van *Zamenpraak nopens de oorzaaken van 't bederf der Nederl. O. I. Compagnie*, en *Vervolg of middelen van Redres.* Deeze Werkjes, die wel zonder naam van Auteur en Drukker in de Wereld zyn gekomen, doch, zonder eenigen tegenstand, zo veel ons bekend is, worden verkogt en geleezen, bevatten veele byzonderheden, en daar onder eenige, die wat personeel schynen. Wy vinden het niet ondienstig eenige staalen van dit werkje hier in te laschen, dewyl het mogelyk tot opheldering van eenige byzonderheden kan dienen. Midlerwyl laaten wy alles voor rekening van den Schryver, te meer om dat zeker Heer, in de Indische zaaken zeer bedreeven, ons heeft verzekerd, dat men aan alle berichten van deezen Schryver geen geloof kan slaan.

De Indische Patriot verschynt dan ten tonele in de Vergadering der Heeren Zeventienen in Blocimaand, alwaar hy zegt 30 jaaren in de Indien

verkeerd te hebben, en van daar vertrokken te zyn uit vreeze, dat de Compagnie het zynen tyd niet zou uithouden: „ want te blyven, tot tyd „ en wyle de Compagnie geheel en al Insolvent ware geraakt, dan was „ hy in dat geval zekerlyk mede geruïneerd geworden “. De braave Bewindhebber, dit zeggen wat sterk en mogelyk ongerymd vindende, verzoekt nader opheldering, welke de Patriot geeft in eene reeks van verschillende aanmerkingen. Een dertig jaarig verblyf hadt hem gelegenheid gegeven om den inwendigen staat der Compagnie te kennen; voorts hadt hy het gevaar gezien dat uit de menigvuldige middelen tot redtes ontstaan was. Want de Heer *Imhof* gaf in 't jaar 1741 zyne zeer beruchte Consideratien in 't licht tot herstel der Maatschappye, en een ieder meende toen, dat de zaken nu geheel gered waren: dan de uitwerking van dit alles was, dat de Heer *Mosfel* in 't begin zynere Regeering in 1752 schreef: *Indien het zo voortgaat, is de Compagnie naby baaren val; dat God verboede!* De Heer *Mosfel* gaf wederom nieuwe Consideratien, doch ook al zonder gevolg, ten minsten zyn Ed. Opvolger *Van der Parra* vond de zaken niet beter, en kon door al zyne bekende spaarzaamheid het verval des Koophandels en dus 't zinken der Aëtien niet beletten.

De middelen door voornoemde Heeren aangepreezen komen den Patriot in hunnen aard wel goed, maar niet toereikende voor om 't ingekankerd bederf uit te roeijen, dewyl zy zyns oordeels niet genoegzaam op den aard der wezentlyke oorzaken hebben gelet. De voornaame hoofdrede des vervals moet men zoeken in die geene, welke tot het waarneemen der bedieningen in de Indien worden gebruikt. De Indische Compagnie kan niet bestaan zonder een jaarlyks support van Nieuwelingen, die, eenige duizenden in getal, met de uitgaande schepen naar het Oosten vaaren. Deeze zyn allen aangenaam, zonder ondertcheiding van Natie, oud en jong, goed en kwaad, eerlyk en oneerlyk, schelmen en gaauwdieven, (want de lieden hebben hunne daaden niet op 't voorhoofd geschreeven) niemand uitgezonderd.

Alle deeze lieden komen, om fortuin te maaken, zich ten dage der aanneeming met hoopen aanbieden, en zyn, zo gy hen vraagt, alle eerlyke lieden, dien 't geluk is tegen gelooopen, en die hierom hunne verlooren zaken in een nieuw Vaderland zullen zoeken te herstellen. Ook vindt men 'er die zullen zeggen, wy zyn van een voornaam geslacht, dat wy nu niet durven noemen, dewyl wy door eene *affaire d'honneur* genoodzaakt zyn ons Vaderland te verlaten, ja zelfs geheel Europa, dewyl wy nergens veilig zyn: en dus worden wy genoodzaakt, om onze familie geen schade aan te doen, hoewel met een post verre beneden ons karakter, naar de In-

dien

dien te vaaren. Kon men nogthans het inwendige zien, ras zou blyken, dat de middelen, zo zy 'er al geweest zyn, door het misbruik der dobbelsteenen, door Venus en Bachus geholpen, en niet door onoverkomelyke ongelukken zyn verlooren: terwyl de affaires d'honneur dikwyls in zodanige zullen veranderen, die op 't Schavot geen slag van gratie meriteeren; en wilde men de ruggen deezer illustre Personagien eens bezien, zeer veele zouden buiten twyffel ampele getuigenissen van een goed gedrag geeven, door het ingeprente Wapen van de eene of andere Stad.

By deeze voegen zich noch, en worden wel inzonderheid bevorderd, de kinderen van de Hooge Regeering te Batavia; benevens alle die geene, welke zo door maagfchap als anderzins betrekking op dezelve hebben; 't geen ook niet onnatuurlyk is, naardien een ieder de zyne zoekt te helpen. Dan onder deeze gunstelingen komt noch eene andere soort voor, die doorgaans zeer schadelyk is, te weeten fitzoenlyke Nederlandfche kinderen, die gedeeltelyk wegens hunne lichtmifferyen in 't verbeterhuis hebben gezeeten, en gedeeltelyk naar de Indien moeten, wegens de al te groote familie hunner Ouderen: zo dat zy, niet in staat zynde om zonder eenige Indiaanfche fubfidien aan den man te komen, als Onderkooplieden, of Boekhouders naar de Indien vaaren, en dus doorgaans met eene kragtige recommandatie van *Helpt hem baastelyk*, zyn voorzien.

Door allerleye wegen komen veele diergelyke lieden, die het niet verdienen, tot den rang van Opperkoopman, en van daar, hoewel dikweil oud, tot dien van Raad van Indie. Dit alles wordt door den Patriot zeer duidelyk opgegeeven: dan de fraaifte zaaken vindt men in zyn voorbeeldig ontwerp om van Raad van Indien tot Gouverneur te worden bevorderd, en betreffende de wyze, hoe zich dan ten meesten voordeele te gedraagen. Wel aan (zegt de Patriot) ik wil, gelyk de dronken Boer, die zich verbeeldde Koning te zyn, thans Gouverneur van Indien worden, en zal daarom myne zaaken zodanig aanleggen, dat ik vooreerst door alle de laage trappen tot dien van Raad van Indien kome. Dit afgedaan zynde, zal ik in de Vergadering van den Raad van Indien Zyn Hoog.Ed. in alles ten dienfte ftaan, en alle zyne voorstellen, hoewel tastelyk alleen op eigenbelang gebouwd, voor allen laudeeren, en met het zegel myner approbatie bekrachtigen. Proponeert zyn Edelheid het wit zwart te maaken, myn ja is tot zyn Edelheids dienst. — Intusfchen zal ik niet nalaaten zyne regeering onder de hand by myne Vrienden en Patroonen in Holland te lasteren, en als een Judas den minften misflag by vergrooting verraden om my dus den weg te baanen tot het hoog bewind, ten welken einde ik ook geene geschenken spaare, daar zulks noodig is. Midlerwyl doe ik zulke groote zaaken

ken niet om Gods wil, maar kryg van den Heer Gouverneur tot eene belooning myner getrouwheid het Praesidium der Heemraaden, in welken post ik leere, hoe jaarlyks van Heemraaden inkomste, die ongeveer 20,000 Ryksdaalers bedraagt, met het jaarlyks slot van rekening ten minsten 10,000 Ryksdaalers moeten overschieten. Van hier ga ik als President der Weeskamer, alwaar voor den Voorzitter juist niet heel veel valt te winnen, dan alleen by de verkooping van goederen van ryke Pupillen; maar dit doe ik om den Secretaris, die een domme ezel moet zyn, door myne toelating ryk te doen worden, op dat hy ter zynen tyd een bekwaam subjeet moge zyn om 'er een Raad van Indie, die alomme in myne belangen is, van te maaken.

Doch om wat hooger te klimmen, ga ik nu in de Schepens kamer als President, na eerst de geheele Vergadering naar mynen zin te hebben doen kiezen: hier is veel te winnen; maar ik vind 'er den Bailliuw, Landdrost en Secretaris, die altoos lievelingen van den Generaal zyn: deeze lieden moet ik derhalven naar de oogen zien, en broederlyk mede handelen. Dit gaat gemakkelyk, een ryk Chincees schiet by voorbeeld een anderen dood: wat legt daar aan gelegen! door myn bestel staat de Officier van zyne actie af voor f 7500, doch de helft is voor my. Op dezelfde rechtvaardige wyze laat de Officier, met myne voorkennis, dagelyks den een of anderen ryken Chincees in 't gevangenhuis zetten om eene verziende misdaad: ras komt de Vrouw met haare Kinders barmhartigheid smeeken by myn Heer den President; maar ik jaag haar weg, doch *per interim* ziet zy myn huisvrouw, die eerst de zaak zeer netelig vindt, doch uit medelydigheid dezelve tuschen den Gevangen en den Officier voor geld weet af te maaken, en dit is voor my al wederom *mediam partem*. De Schepens kas maak ik ryk door den Ingezetenen jaarlyks twee maanden huishuur of meer in rekening te brengen, voor 't uitmodderen der gragten, het maaken der straaten, enz.; mogelyk is het derde gedeelte van deezen ryken buit gebruikt, maar het overige deele ik met den Heer Secretaris, die, wil hy niet in myne ongenade vervallen, noch daarenboven een rykelyk geschenk aan myne huisvrouw moet doen. In de Civile Procesfen let ik 'er inmiddels niet veel op, wie recht of onrecht heeft, maar die 't meest wil geeven is de man.

Van gewoonen Raad van Indien word ik om myne groote verdiensten eindelyk Directeur Generaal der Commerce. Nu ben ik eigenlyk een man; maar om alles wel te bezorgen moet ik voortvaaren met vooral wel by Zyn Hoog Edelen te staan, en ook boven dien alle Neeven en Gunstelingen van de Heeren Raaden in hunne posten door de vingeren zien. Nu wordt het tyd

tyd om voor myne Vrienden te beginnen te zorgen: deeze, die doorgaans naakt en bloot zyn, heb ik reeds in tyds doen overkomen, en geeve hen dagelyks voortreffelyke lessen, hoe zy in hunne toekomende posten zich zullen hebbē te gedraagen: by voorbeeld hoe zy by de ontvangst van goederen zwaar gewigt en groote maaten zullen gebruiken, doch by de uitzetting kleine en lichte maaten en gewigten. Myne Neeven in 't Dispens krygen inzonderheid onderrichting, hoe van de 100 vaten bier 50 af te zonderen, van de overige noch 40 te verdonkeren, en de 10 laatste tot 60 vaten gemaakt, als een verzuurd overfchot op te geeven. Komt 'er een order om dit of dat aan de schepen te geeven: wel aan, de helft zegt men is 'er niet; de ordonnantie wordt niet te min voldaan gerekend, en dus schiet 'er gemakkelyk voor myne Neeven een jaarlyksch inkomen van f 25,000 over. Op gelykzortige wyze speelen myne Neeven in de Spæcery- en Peper-Pakhuizen hunne rol; de Opzienaers der laatste vooral, zo 't wel zal gyan, moeten jaarlyksch f 100,000 kunnen achterom haalen.

Myn Schoonzoon de Sabandhaar past inmiddels op dat hy alleen de geprivilegeerde handelaar zy in goederen, die door de Europeaanen zyn aangebracht, en weet niet alleen hier door een ieder ter dege te snuiten; maar zal hen ook wel vinden, die zich zonder zyne kennis en goedkeuring zulk eene Negotie onderwinden.

Voor my zelven zal ik voornaamelyk door de schrandtheid van eenigen in den inkoop moeten zorgen; want myn rechtmatig inkomen, als Directeur Generaal, kan ik wel op aan zakgeld. Om maar een staaltje te geeven; tot een voorbeeld stel ik dat de Maatschappy jaarlyks noodig heeft 2000 leggers Arak, dan geeve ik aan de Araktookers onder hen twintigen alleen vryheid per maand ieder 4 leggers te leveren. en dus kryg ik maar 960. Ondertusfchen zyn de Araktookers verlegen waar zy hun product zullen brengen, en loopen my 't huis af met sollicitation, doch ik keer hen den rug toe; maar myne huisvrouw heeft medelyden met die arme luiden, en weet voor de overige 1040 leggers by my permisie te verkrygen, mits eene kleine douceur van 15 Ryksdaalers per legger: en zo win ik alleen op de Arak 15600 Ryksdaalers. Dus doe ik met alles, en kan dan zonder moeite jaarlyks f 100 000 extra maaken.

Dus kom ik eindelyk, by ondertelling, tot myne groote begeerte, dat is; ik word Gouverneur Generaal van Neerlands Indie. Om hier in wel te slaagen, neem ik voor al in acht het spreekwoord: *Die den naam heeft van vroeg op te staan, slaapt zelden lang.* Ik herinner my noch, dat ik in 't jaar 1741 wegens orkunde, toen de Heer van Imbof in de Indien kwam, my geen ander denkbeeld van zyn perzoon kon maaken,

dan

dan dat hy den steen der wyzen bezat, en de magt hadt om alle geringere metaalen in goud te veranderen: althans een ieder meende, dat die maar by hem in een goed blaadje stond, al slaapende en zonder moeite schatryk kon worden. Om deeze reden zou ik voor alle dingen een goeden naam trachten te krygen, zo wel by de Heeren Bewindhebbers, als by 't gros van 't volk.

Ten dien einde zou ik niet nalaaten met de eerste Retourvloot eene menigte fraay op snee vergulde papiere Projecten, Consideratien en Memorien van Menage te bezorgen, als 't voornaame middel, om de Compagnie in schyn ryk te maaken. Daarenboven zoude 'er nevens gaan een halve scheeps-lading Besoignes, Resolutien, gerenoveerde oude en nieuwe Placaaten en Ordonnantien in soorten, uiterlyk relatief tot de verbetering der Compagnie, die echter niet langer, dan dezelve zyn ingepakt, zullen beslaan. Ook zou ik voorzichtig genoeg zyn, om alles zo verward te doen opstellen, dat zelfs de groote *Simon van Leeuwen*, met alle zyne rechtsgeleerdheid, myne Placaaten niet zou kunnen begrypen. Daarenboven zou ik myne jaarlyksche geschenken in 't Vaderland verdubbelen, om daar door te bewerken, dat myne Voorstanders myne verheffing tot de waardigheid van Gouverneur Generaal tot aan de wolken verheffen, en uit myn bestier een algemeen herftel der vervallen zaaken zouden voorspellen. Op zodanige eene wyze zou ik veilig zyn voor den Nyd, en aan de Inhaaligheid den vryen teugel kunnen vieren.

Onze ingebeelde Generaal, dus in zyn post bevestigd, doorwandelt alle kwartieren der Stad en der Buiten-Comptoiren, om te zien, waar hy gemakkelyk iets kan achterom haalen. Myn begin, zegt hy, moet zyn met het Ambachtskwartier, dewyl op het zelve de minste verdenking valt: is derhalven de tegenwoordige Timmerman niet van myn smack, wel aan ik zal een anderen Fabryk aanstellen, mis daar voor tot een intrede betaaldende *f* 50,000, en voorts noch maandelyks *f* 7000 of jaarlyks *f* 84.000. Om den Fabryk tot het voldoen van zodanige sommen in staat te stellen, leer ik hem twee of driemaal zo veel volk en materiaal, als wezentlyk gebruikt zyn, in rekening te brengen, waar door jaarlyks ten minsten *f* 50 of 60,000 kan worden gewonnen. Eindelyk zal de Fabryk eene aanzienlyke jaarlyksche Contributie trekken van de Baazen onder hem staande, die ieder, naar maate hunner bedieningen, zullen moeten opbrengen: mits deeze Baazen op hunne beurt vryheid hebben door den regel van drieën te werken. By voorbeeld, als een Timmerman één' balk gebruikt heeft, zal hy drie in rekening brengen, en op dezelfde wyze voor honderd planken, drie honderd; waar door by *deductis deducendis* ten minsten jaarlyks

f 15000

f 15000 zal overhouden. — En op deeze wyze zal 't niet ongemakelyk vallen de Compagnie, door 't Ambachtskwartier alleen, jaarlyks voor vyf of zes tonnen schats te besteeleu.

Met den Equipagiemeester zou ik 't ook wel klaaren, en jaarlyks voor zeker f 50,000 van denzelven bedingen, onder toelaating, dat hy zich ook rykelyk zou mogen voorzien, door de Schippers zyne gepermitteerde lasten dubbeld te doen betaalen, en alle negotie goederen, als Zuiker, Arak, enz. van hem ten minsten 20 per cent hooger te doen koopen, dan men ze by particulieren gemakelyk kan bekomen.

De Chineezen hebben de Domeinen der Compagnie doorgaans als in erf-pacht: deeze zullen derhalven ook moeten bloeden. By voorbeeld het Chineesche Spel *Pbo en Topbo* wordt aan den Capitein dier Natie jaarlyks afgeftaan by admodiatie voor f 750 per maand, om daar uit, by aflyvigheid, de arme Chineezen te doen begraven. Doch ik zou den Capitein zeggen, laat de dooden hunne dooden begraven, en verpacht het Spel niet minder dan voor f 62,000, om dus te worden verdeeld f 8600 voor de Compagnie, f 3800 voor u Heer Capitein, en de overige f 50,000 voor my. Insgelyks zyn aan de Luitenants der Chineezen tot een bestaan gegeven de *Toprafels* dier Natie, jaarlyks voor een somme van f 33600. Ik zou hen zeggen, doe vry uw best, maar geef my jaarlyks een douceur van f 50,000.

De overige Pachters zullen mede het hunne moeten geeven, en ten minsten f 100,000 bezorgen; 't geen niet zal kunnen gefchieden zonder hen eene ampele vryheid van inzamelen te geeven. By voorbeeld de Pachter aan de Boom brengt alle jaaren aan de Compagnie op en tot betaaling der Officieren f 435,300: om deeze fom te vinden heeft hy het recht om 6 per cent te heffen van alle goederen, die de boom pasfeeren, mits hem de eigenaar, als hy te hoog taxeert, 6 stukken uit de honderd kan laten houden. Doch myn Pachter zal ik recht geeven om 9 per cent te vorderen, en alles in contanten te moeten ontvangen: door welke vigilantie f 217,650 zal worden overgewonnen voor my, den Pachter en zyne Patroonen. De Pachter van de groene kraamtjes betaalt alle maanden aan de Compagnie f 11600: om dit te fourneeren laat ik hem toe volgens conditie alle dagen voor ieder kraam te neemen twee Stuivers; doch om zyne goede vrienden te voldoen, wordt hem toegelaaten een halven Stuiver meer te neemen, 't geen eene kleinigheid fchynt: deeze beloopt inmiddels per maand f 3000, en dus in 't jaar f 36000; dus zullen alle Pachters doen, mits betaalende hunne quota.

Het Stads Vendumcesterfchap is ook een fchoone post, en kon ten min-

sten in myn tyd opbrengen *f* 144,000: weshalven het aan drie Gunstelingen des Generaals was geschonken; doch ik zou 't aan twee geeven, mits zy den aflager betaalden jaarlyks *f* 7200, voor zich zelven te zaamen behielden *f* 32800, en my overlieten de overige *f* 104,000.

Myne inkomsten binnen de Stad zullen dus zyn,

1	Van 't Ambachts quartier	- - -	<i>f</i> 84,000
2	Van den Equipage Meester	- - -	<i>f</i> 50,000
3	Van 't dobbel Spel Pho en Topho	- - -	<i>f</i> 50,000
4	Van de Top tafels	- - -	<i>f</i> 50,000
5	Van de Pachteryen	- - -	<i>f</i> 100,000
6	Van 't Vendumeesters-ampt	- - -	<i>f</i> 104,000

Somme - - - *f* 438,000 (a)

By dit fraay inkomen hoop ik noch jaarlyks vyf tonnetjes te lichten door middel myner Neeven, den Commissaris der Inlanders, dien te Cheribon, en den Gouverneur van Java's Oostkust, behalven de geschenken van die geene, welke door ontrouwe behandeling van de zaaken der Maatschappye in de knip raaken, waar door ik ten minsten *f* 15000 jaarlyks kan winnen: doch dit is voor myne goede vrienden en gunstelingen.

Om myne Neeven tot het opbrengen der voorgemelde Contributie in staat te stellen, zal ik dus te werk gaan. Myn Neef de Land-Commissaris heeft onder myn toezicht de bestelling over de Jacatrafche bovenlanden, en zal vooreerst de Chineezee, ten platten lande woonende, ongeveer ten getale van 10,000 of meer, met een hoofdgeld van *f* 3 mogen bezwaaren: dus komt hier van jaarlyks *f* 30,000. Jaarlyks zal hy *f* 150,000 of meer onder de Inlandsche Regenten doen rouleeren tegen 2 per cent 's maands, item *f* 36,000. De Regenten zullen myn' Neef maaken generaalen Volmagt en Casfier; in welk geval 'er van de jaarlyks ingekogte 20,000 Picols Koffie zal overschieten *f* 135,000. Op dezelfde wyze zullen zes kisten Amphioen, ieder, in plaats van 700 Ryksdaalers op 1500 gerekend, opbrengen *f* 21,000. Alle geringe misdaden, met zwaare boeten gestraft, zullen ten minsten opbrengen *f* 20,000. En dus zal deeze Commissaris ten minsten jaarlyks gemakkelyk zuiver kunnen winnen *f* 260,000. Zo dat myn Neef reden zal hebben my in alle billykheid *f* 60,000 tot een douceur te geeven.

Cheribon is van ouds de Broodkamer der Generaals, en daar valt zeer veel te winnen zonder moeite: de voornaamste konst bestaat hier in om 't geld der Compag-

(a) In 't origineel pag. 72 zyn in de opstelling N. 2 en 5 vergeeten, en dus bedraagt daar de somme alleen *f* 283,000.

Compagnie uit haare kas in die van den Heer Resident over te brengen; 't geen ik niet zou bewerken, zo men my niet jaarlyks met *f* 80,000 de handen zalfde.

De Oostkust van Java is, zo wegens de Ryst cultuure, het Zout en de Olie; als ontelbaare andere noodwendigheden ten minsten voor twee derde deelen de Voorraadshuur der Maatschappye in de Indien. Waar ik 'er Gouverneur geweest, ik zou 'er schatten hebben gehaald: by voorbeeld, ik zou in de eerste plaats alles wat 'er van de Inlandsche Militie is gestorven of wegge-loopen, als leevend en tegenwoordig, hebben aangetekend, en dus de Soldieboeken niet hebben laten sluiten, noch naar Batavia verzenden: dit zonder ontdekking kennende geschieden, zou my ten minsten jaarlyks *f* 500,000 hebben kunnen opbrengen. In de tweede plaats, als ik in eenen of anderen kleinen binnenlandschen oorlog eens 10,000 Spaansche Matten naar 't leger moest zenden, zou ik zulks laten doen door eenige onnozele Javaanen, en hen dien buit op eene afgelegen plaats door eene bende myner vrouwelingen doen ontnemen, en zo voorts achter om in myne kas doen transporteren. Niemand zou beter weeten, of deeze somme was waarlyk door den vyand genomen, en dus wettig verantwoord.

In kwaliteit van Gouverneur Generaal zou ik daar ter plaatze nooit iemand Gouverneur maaken, al ware het myn volle Neef, zo hy niet de volgende uitmuntende hoedanigheden bezat. 1. Moest hy uit de natuur, gelyk de Vos naar de Hoenders, ten hoogsten begeerig zyn naar geld en goed, dar hem niet toebehoort. 2. Moest hy bezitten een doordringend verstand, gepaard met eene Indische vriendelykheid. 3. Moest hy, gelyk de Pharizeën, in schyn zeer Godsdienstig zyn. 4. Moest hy voor 't uiterlyke een verachter schynen van wereldsche schatten en vermaaken. 5. Moest hy by dag en nacht, als een tyger, op de loer liggen, hoe best, wegens eenig schynkwaad, zo Europeesche Residenten als Javaansche Regenten in het net te vangen, ten einde de eerste door dien weg tot noodzaakelyke geschenken te dwingen, en de laatste, om van hunne schatten meester te worden, te vatten, en als Bandieten naar Ceylon te verzenden. 6. Moest hy door middel van den Chineeschen Pachter alles tot monopolie weeten te maaken. 7. Wanneer naar ouder gewoonte met de drie jaaren de Verpachting geschiedt, moest hy niemand der Chineezten tot Pachter erkennen, of hy moest ten minsten voor eens betaalen *f* 192,000, en dan noch jaarlyks ten minsten *f* 40,000 aan geschenken, of hy ging naar 't blokhuis. 8. Dewyl het de gewoonte is onder de Javaansche Grooten nooit in tegenwoordigheid hunner meerderen te verschynen zonder aanzienlyke geschenken, moest hy menigmaal binnenlandsche reizen doen om hen

daar door te dwingen zich voor hem te vertoonen : waar door hy in eene reize op zyn minst *f* 50,000 zou kunnen verzamelen. 9. Zo ras 'er een voornaam Inlander kwam te sterven, zou hy zich in den boedel stellen tot uitvoerder van den uitersten wille, zich by die gelegenheid van den voornaamsten buit verzekeren, en de erfgenamen met wat duiten afscheepen. 10. Nu en dan zou hy de Hooge Regeering eens aanschryven, dat de Ryst niet te bekomen was dan voor *f* 240 de Coyang, al ware het dat men ze voor den gewoonen prys van *f* 25 kon krygen. Dit zou wat enorm zyn, doch al bracht men den prys maar in plaats van 10 op 50 Ryksdaalers, 't geen wel meer gebeurd is, zou het noch al aardig winnen; want dan zou men op de gewoone quantiteit van 12000 Coyangs noch *f* 1152,000 kunnen profiteeren. 11. Zou de Gouverneur nu en dan eens een kleinen Inlandschen oorlog moeten beginnen; waar door hy niet alleen voor zich zelve en de zynen veel zou kunnen winnen, maar ook den naam van een Held by de laate Nakomelingschap verwerven.

Ondertuschen zou hy als Gouverneur van Java's Oostkust niet in staat zyn zich zo wel te voorzien, zonder teffens behoorlyke vyheid te laaten aan de onder hem staande Regenten. By voorbeeld 1. De Gezaghebber van de Oosthoek, schoon hongerig als een magere luis, moet door knevelaaryen en monopolien, onder toelaating des Gouverneurs, ten minsten jaarlyks *f* 100,000 winnen. 2. De Resident van Tagal zal een diergelyk voordeel moeten maaken. 3. De Resident van Gresic zal 't op de helft kunnen brengen. 4. Japara is wegens Schoonebeker een Aardsch Paradys, en zal jaarlyks *f* 60,000 aan zynen Resident kunnen geeven. 5. Rambang zal, als het neusje van de zalm, wegens zyne aangename situatie, dewyl aldaar by helder weer den geheelen dag door de zon kan worden gezien, *f* 140,000 moeten geeven. 6. Paccalongang zal ten minsten *f* 30,000 opbrengen, en 7. Javane voor al niet minder.

Den ingebeelden Gouverneur van Neerlands Indien daar laatende, keere ik weder tot eenige byzonderheden aangaande de levenswyze te Batavia. Niets is te Batavia verkwikkelyker dan het helderschynende Maanlicht, van 't welk de Inwooners met 'er in te zitten drinken, of te wandelen, veel gebruik maaken. Weleer had men in hetzelfde eene zeer aangename verkwikking, met geduurende hetzelfde in zekere booten, Orembaeyn genoemd, rond te vaaren, welke met Muzikanten en Zingers vervuld eene aangename melodie deden hooren, die door 't weergalmen tegen de huizen op de aanzienlyke grafen van eene allervermaake

maakelykte uitwerking was. Thans evenwel is deeze uitspanning in onbruik.

De Burgery van Batavia is verdeeld onder verscheide Vaandels, over welke één Collonel is uit de Hooge Regeering. De Europeesche Burgery bestaat in twee vaandels Infantery, en één Cavallery. De Inlandsche Christenen of Mistieschen maaken vyf vaandels uit: de Papangers of Murdykers, zynde vrygelaaten Slaaven, maaken één vaandel, gelyk ook de Mooren. De Inlanders, staande onder de Gecommitteerden tot de zaken van den Inlander, zyn verdeeld op de volgende wyze. De Javaanen maaken drie vaandels; de Baliërs, Bougineezen, Macassaënen, Amboineezen, Boutonniers anders Madareezen, Maleyers, Sumbauwareezen en de Parnakan-Chineezen maaken ieder één vaandel: terwyl de Chineezen onder hunnen Capitein en Luitenants in vyf vaandels worden verdeeld.

De Munten, Maaten en Gewigten, te Batavia voornaamelyk in gebruik, zyn de volgende. De gewoone Rekenmunten zyn de Ryksdaalers en Stuivers, doch dezelve worden onder de circuleerende Specien niet gevonden. De Nederlandsche gouden Ducat van het gehalte van 23 caraat 7 grein, waar van 'er 70 op het mark gaan, is gangbaar, mits gekarteld zynde, voor $2\frac{1}{2}$ Ryksdaalers of 22 Schellingen; doch de ongekartelde doet $2\frac{1}{2}$ Ryksdaaler of 18 Schellingen. De gekartelde zilveren Ducaton van gehalte van 11 penningen 7 grein en van $7\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ op 't mark, is gangbaar voor 80 stuivers, de ongekartelde voor 78 stuivers; de Dubbeltjes van 't gehalte van 6 penningen 23 grein of $15\frac{1}{2}$ per mark, doen $2\frac{1}{2}$ stuiver; de Spaansche Mar of Reaal van 60 stuivers doet in den handel 64 stuivers; honderd Reaalen komen op 133 Ryksdaalers, en ryzen zomwylen tot 140. De gekartelde Batavia'sche Ropy van 't gehalte van 11 penningen 15 grein van $21\frac{1}{2}$ in 't mark is gangbaar voor 30 stuivers, doch de overige Ropyen voor 27 stuivers; de Scheepjes Schellingen van 't gehalte van 6 penningen 23 greinen, $49\frac{1}{2}$ per mark, zyn gangbaar voor $7\frac{1}{2}$ stuiver. Tien koperen duiten doen een nieuw dubbeltje, zynde deeze duiten geslagen met het gewoone merk der Compagnie. De voornaamste gewigten zyn de volgende: een last by bevrachting is gewoonlyk 4000 pond, of twee ton; alhier drie leggers of tien canasfers. Een last ballast of smidskoolen van 2000 pond wordt in Indiën by de bak gerekend. Een last koorn van 27 mudde wordt te Batavia en aan de Kaap gerekend op 46 maaten of 230 gantings, zynde een maat vyf gantings. Een last ryst houdt 230 gantings van $13\frac{1}{2}$ pond of $3066\frac{1}{2}$ pond. Een Cojang is by de particulieren 27 picols of 3375 pond. Een last teer is 13 tonnen: een cojang of last zout is 58 maaten van 75 pond of 4350 pond. Een voeder is zes aamen, een aam houdt 90 kan-

nen, een halve aam 45 kannen. Een pot Calappus-olie houdt 10 kannen. Een Legger Wyn, Azyn, Brandewyn, enz. houdt 360 kannen van 10 mutsjes ieder. Een Legger Bataviafche Arak, of Towak-Azyn houdt 393 kannen, ieder van 10 mutsjes. Een vat Vleesch doet 420, een dito Spek 300, en een dito Boter 280 ponden. Een Laca Steen enz. doet 10,000 stuks. Op Java doet een Bhaar 3 picols, en ieder Bhaar betaalt 5 Ryksdaalers tol. Een picol doet 100 Catti, of 122 pond.

Onder de vreemde Volkeren, die zich te Batavia hebben neergezet, komen voor alle andere in aamerking de Chineezen, welke te Batavia de magtigste en nuttigste, doch teffens, wegens hun groot getal, de gewaarlykste gasten zyn. Deeze doen den meesten binnenlandfchen handel, en houden zich op met de Zuikermolens, Araksbranderyen, Kalkovens, Steen- en Pannen-bakkerijen, enz. Veelen hunner zyn ook Smeden, Timmerlieden, Schrynwerkers, Schilders, en ook de beste, zo niet de eenige aankweekers van groenten. Voor 't overige zyn zy zeer fchrande, beleefd, naarftig en gediendtig.

De voornaamfte dezzer lieden dryven grooten handel in Porcelein, Thee, Zyden ftoffen, en Lakwerken enz., terwyl een minder zoort gaarkeukens houdt voor de Matroozen en Soldaaten, gelyk ook theehuizen. De geringfte, die geen Ambacht dryven, winnen hun kost met water haalen, visfchen, of 't voeren van praauwen, met welke zy de vermogende lieden brengen werwaards dezelve willen reizen; staande zy op deeze vaartuigen met twee riemen om al wikkende te roeyen. Veele zyn ook eigenaars van Tsjampans en groote vaartuigen om daar mede de goederen van de fchepen af te haalen.

De gantfche Landbouw van Batavia wordt beftierd door hunne werkzaamheid, zynde zy ongemeen oplettend omtrent denzelven: hier door maaken zy, dat men hier ter plaatze altoos het geheele jaar door allerleye ververfchingen kan bekomen. Daar by komt noch dat zy in grooten getale dagelyks met allerhande eetbaare en andere Waaren by de huizen loopen, en zich met een klein gewin vergenoegen.

Men kan naauwelyks eenig Ambagt uitdenken 't geen zy niet oeffenen, en doorgaans zyn zy in hunne kunst zeer bedreeven en naauwkeurig. Onder anderen houden veele zich op met fchilderen; doch in deeze konst zyn zy 't minst gevorderd, dewyl zy geen kennis hebben van de afgetrokkene beginzels der Perfpelyf- en Schaduwkunde. Hier door zyn hunne Schilderyen, hoe keurig ook en hoe net gewerkt, in der daad belachelyk, dewyl alles in plano wordt vertoon, zonder
de

de grootte der voorwerpen te schicken naar den eisch der gezichtlynen en hoeken, of in het diepen die eigenschappen in acht te neemen, welke de natuur zelve ons aanwyst, aangaande de verschillende kragt en aard der kleuren van naby zynde lichaamen, ten opzichte van zodanige, die op een verren afstand worden ingezien. Deeze gebreken mismaaken niet alleen hunne hout- en tapyt-werken, maar ook hunne kostelyke porceleinen; zo dat men om de kinderachtigheid der Indische Schilderkonst te zien ten opzichte der Europeesche, niets anders behoeft te doen, dan maar alleen een stuk Chineesch porcelein met een van Saxisch maakzel te vergelyken.

In den Batavia geen Chineezen waren, zou deeze aanzienlyke Stad zéer veel van haar gerief en levendigheid misfen, om dat men dit gebrek op geenerleye wyze door Javaanen of andere luye Inlanders zou kunnen vervullen. Onder andere kunstenaars munten uit de gieters, die van koper alles kunnen namaaken, dat men hen vertoont. In China maaken zy ook zeer fraaye stukken werk naar onze modellen, uiteen zeer schoon metaal, Calin genoemd, 't geen in kleur en eigenschappen veel met het zilver overeenkomt, doch een vierde minder kost.

Hoewel de Chineezen in alles van de Hooge Bataviafché Regeering afhangen, hebben zy echter onder zich zelve een byzonder bestuur, om onder henlieden de goede order te onderhouden, en hunne zaaken by den Heer Gouverneur en Raaden van Indien te behandelen. Ten dien einde hebben zy hunnen Capitein en Luitenants, thans zes in getal. Hun Capitein, thans *Oey Hingko*, heeft het algemeen bestier der Natie in handen, terwyl het gezag onder hem wederom onder de Luitenants is verdeeld. De Capitein woont buiten de Nieuwpoort, en laat alle maanden eene groote witte en roode vlag voor zyn huis waaijen op een hooge steng; wanneer ieder Chinees, die een *Conde* draagt (dus noemt men 't hair in tuiten rondom het hoofd gelegd) 38 stuivers hoofdgeld moet geeven; terwyl een Tartaar, die eene tuit draagt, met één gulden kan volstaan. Voor dit geld, 't welk eene aanzienlyke somme opbrengt, zyn zy tocht- en wagt-vry.

In Wintermaand des jaars 1655 werdten Chineezen te Batavia vryheid verleend om eene Oesterbank op te rechten, voor den tyd van drie jaaren: dezelve hebben zy tot hier toe behouden. Zy laaten de Oesters voor eenen zeer maatigen prys door de geheele Stad verkoopen; ook kan men ze op de Oesterbank zelve, daar zy 'er een huis toe hebben, gaan eeten. Wegens hunnen handel moeten de Chineezen aanzienlyke sommen betaalen; de opene Winkeliers, by voorbeeld, betaalen, volgens eene Resolutie van Lentemaand 1658, twee ryksdaalers 's maands. Die, welke met fyne kleederen of porcelein omloopen, moeten één schelling 's daags en maandelyks

delyks twee ryksdaalers geeven: de omloopers met grove kleederen betaalen dagelyks vier stuivers; doch die met visch, groente, enz. op de markt zitten, kunnen volstaan met twee stuivers.

Wegens de groote vaart van zwaare Chineesche Vaartuigen op Batavia; werd in 't jaar 1654 een besluit genomen om voor een groote Jonk, wegens uit- en inkomende rechten, te doen betaalen 1500 ryksdaalers, en door een Wangkan, zynde een kleiner soort van Vaartuig, 1000. Inmiddels gebeurde het, dat 'er zomwylen in één jaar 25 of meer Jonken kwamen, ieder bemand met 70 of 80 Chireezen. Deeze Jonken bragten te Batavia een onmeetelyken voorraad van allerleye dingen, die men anders zelve van elders zou hebben moeten haalen: zo dat hunne verkoopingten ettelyke millioenen beliepen, voor welke zy wederom allerhande goederen inkogten, vooral Peper, en voor meer dan een millioen Hollandsche aardigheden. Ten tyde van den Generaal *Van Zwol* werd deeze aanzienlyke handel eensklaps gestuit door een wanbegrip van dien Heer, welke de Chinceezen meer bezwaarde, dan zy meenden te kunnen betaalen: doch zyne Opvolgers, de kwaade uitwerkzelen van deeze handelwyze beseffende, bragten den Chineeschen handel allengs wederom in order.

Het getal der Chinceezen te Batavia is zeer bezwaarlyk te bepaalen. Ten tyde van den Heer *Valentyn* giste men dat 'er zo in- als buiten de Stad, alles te zaamen genomen, wel 100,000 waren. Het is zeker, zegt hy, dat zy overal in de Stad de beste plaatzen bewoonen, en dat hunne huizen met menschen als opgepropt zyn, 't geen my dikwyls voor onheil heeft doen vreezen. Welk voorgevoel maar al te wel is vervuld geworden door den grooten opstand en moord der Chinceezen in 1740: want toen zyn zy voor een tyd alle buiten de Stad of om hals geraakt; doch de vrede was naauwelyks hersteld, of men liet de Chinceezen wederom toe met hoopen, 't geen zeer verwonderenswaardig scheen, terwyl 't geen minder opzien baarde, dat deeze Natie, zo hard (en zo zy zeide) zo onrechtvaardig door de Hollanders mishandeld, wederom op nieuw midden onder haare moorders wilde of durfde komen woonen, dan dat de Hollanders, die door haar in een zo baarblykelyk gevaar waren gebracht, dezelve wederom wilden toelaaten.

De Gouverneur Generaal *Van Hoorn* was een groot vriend en voorstander der Chinceezen, doch teffens daar door niet nadeelig aan 't welweezen der Maatschappye. Ook scheen men toen noch niet te begrypen dat het getal der Chinceezen reeds meer dan te groot was, en met 'er tyd groote reden van onheil en bekommring zou kunnen geeven; doch toen deeze Natie ter deezer tyd hand over hand aanwies, begon men eindelyk voor haare menigte

mēigte te vreezen, en middelen te beraamen om dezelve ongevoelig te beperken. Ten dien einde werdt 'er een gebod aangeplakt, volgens 't welk alle Chineezen, die niet konden aantoonen, door welken handel of ambacht zy aan de kost kwamen, bevoolen werdt de Stad te ruimen, en van Java te vertrekken, tenzy zy zich tot den Landbouw wilden begeeven, in welk geval hen landeryen in den omtrek van Batavia zouden worden aangewezen. Door deeze heilzaame inrichting keerden veele deezer lieden, die tot noch toe alleen tot Straatflyphers en onnutte lasten der zamenleving hadden gediend, hunne aandacht tot den Landbouw, en de overige werden genoodzaakt te vertrekken, waar door toen voor zekeren tyd eene groote verlichting ontstond. Inmiddels vond men het bezwaarlyk dus alle onnutte lieden te verdryven, dewyl zich veele verschoolen hielden. Men had ook gedagt de nieuwlings aankomende te weeren; doch dat was even bezwaarlyk, dewyl zy zich zo lang verborgen hielden, tot dat hun tuin was opgefchooten, 't geambt zy zonder verlofbrieftje wel niet mogten doen, op boete van de keten; doch hier toe wisten zy raad, met de Sjahbanders, die 'er op pasfen moesten, blind te houden door geschenken. Zulk eene toegeevendheid was ondertuschen by vervolg zeer nadeelig voor de Stad, dewyl 'er onder deeze nieuwe leegloopers doorgaans Dieven en Moordenaars schuilden. Onder anderen zag men hier een voorbeeld van in Oogstmaand 1713, wanneer een troep van omtrent 150 Chineefche Schelmen ontdekt werdt, die niet alleen de wegen onveilig maakten, maar ook met geweld in een' tuin braken van een' der aanzienlyke burgeren, die hen echter met behulp zyner Slaaven dappere tegenweer bood, doch zou hebben moeten bezwyken, indien niet eene kardoes met kruid, in 't voorhuis liggende, ware gesprongen: want als daar door een der Schelmen 't leven verloor, koozen de overige, zo ras doenlyk was, het haazepad. Dit ongeval baarde zo veel ontsteltenis onder de burgeren, dat byna niemand 'snachts in zynen tuin dorst blyven slaapen; te meer daar dit gespuis, door zich zwart te maaken, geheel onkenbaar was. Evenwel had deeze zaak, door de wyze maatregels der Overigheid, geene verdere gevolgen: want toen dezelve een bevel had laten afkondigen, dat niemand der Chineezen of Inlanders 'savonds na negen uren op straat mogt komen zonder flamlouw of lantaarn, ten zy hy door de Patrouilles wilde overhoop gefchooten worden, koozen de schuldige, uit vrees voor erger, de vlugt, of hielden zich stil.

Niettegenstaande de groote voordeelen, welke de Compagnie van de Chineezen trekt, doen dezelve haar ook dikwyls groote schaade door den verboden handel met Nooten, Nagelen en andere Speceryen, welke zy, in plaats van dezelve tegen de vastgestelde pryzen van de Compagnie te koo-

pen, dikwyls door flinkſche wegen wèeten te bekomen. Dus werdt 'er in 1713 eene Chineefche Jonk aangehouden, in welke men eene groote menigte diergelyke Waaren ontdekte, die door een flinkſchen weg waren aan boord gekomen, gelyk niet zeer bezwaarlyk valt, indien een of ander Pakhuismeester zich daar toe wil laaten omkoopen: dewyl de pakhuizen altoos zo vol Speceryen zitten, dat niemand zulks kan nagaan, en de Waaren hierom aan de Oppasfers op hun' eed worden toebetrouwd. Omtrent dit geval werdt veel onderzoek gedaan, ten minſten in ſchyn, doch het onweder daalde voornaamelyk op de Chineezen neder, die alle werden gepyngd, en gedeeltelyk met geesfeling en brandmerk geſtraft; doch naar de voornaamſte Misdadigers ſcheen men geen onderzoek te willen doen: zy bleeven ten minſten verborgen, en hoewel de bekenteniſfen der Chineezen gezegd werden zeer volledig te zyn, bewerkte echter het Hoog Aanzien der Lieden, die deel hadden aan het gepleegde bedrog, dat 'er niets ten hnnnen nadeele van uitlekte.

Wanneer de Chineezen met een Jonk of Wangkan een behouden reize doen, geeven zy een *Wajang*, dat is een Chineesch Bly- of Treurſpel, hoedanige dikwyls te Batavia vertoond worden, en ieder doorgaans honderd ryksdaalers moeten kosten. De Bailliuw van Batavia moet hier verlof toe geeven, en krygt daar voor zes ryksdaalers voor ieder ſpel. Aan deeze ſpelen worden jaarlyks miſſchien meer dan 40,000 ryksdaalers verſpild: voornaamelyk zyn zy menigvuldig in Herſtmaand, wanneer men in China den voornaamſten Hoogtyd, dat is dien van den Heer der Aarde, viert, gelyk ook in Wynmaand, wanneer zy aan de gedagtenisſe der overledene gedenken. Deeze ſpelen worden vertoond door arme jongens en meisjes, die daar toe worden gehouden, en hunnen Meester, buiten de vrye koſt voor hem en hen, 36 ryksdaalers moeten opbrengen: de Vertooners ſpeelen gewoonlyk na den middag van drie of vier tot zes uren, wanneer men wat gaat eeten, houdende zy dan aan tot in den morgenſond; gedurende welken tyd een ieder tot het gezicht wordt toegelaaten, en zo 'er fatzoenlyke lieden komen, onthaalen hen de bekostigers van den *Wajang* op Conſituuren, het ſterke Chineefche bier *Sampſoe*, en andere verſnaperingen. Zulk een feest wordt echter doorgaans door drie of meer aangekomene Chineezen bekostigd.

Het Chineefche Nieuwe Jaar valt in met de nieuwe Maan in February; wanneer deeze lieden zich op eene ongelooſyke wyze vermaakken, en hier in worden zy geholpen door de Hollanders, die deel aan dit vermaak nemen. Hunne groote ſtaatzie *Slang* wordt dan overal rond gedraagen, en 'er worden allerleye vertooningen gemaakt op paarden, wagens, ſchepen, enz.,

enz., gelyk ook met het ronddraagen van allerleye verlichte Figuren; terwyl andere Vuurwerken afsteeken; in een vaartuig, naar een Crocodil of Kaiman gelykende, en met honderden van kaarsen verlicht, rond vaaren met een afgryfselyk geschreeuw; of Tygers, Schildpadden en Ojevaars laaten vechten, te weeten Menschen, die zo aardig zyn opgeschikt, dat zy niet weinig naar zulke dieren gelyken. Eindelyk zyn 'er op deezen tyd ook veel Wajangs, tot welke de Hollanders genoodigd en zeer gulhartig worden onthaald.

Op den 24 van Bloeimaand wordt op de rivier van Batavia vertoond het Spel van *Pelo* te zoeken. Deeze *Pelo* was, volgens de overlevering der Chineezen, de uitvinder van 't Zout, en had het ongeluk van in het water om te komen. Zy vaaren dan met een zeer groot aantal Orebajen, opgepropt met volk, en alom versierd met lange blaauwe, roode en andere Wimpels, langs de rivier, onder een geduurig roepen van *Pelo Pelo*, om indien mogelyk, zyn lyk te vinden, en zynere gedagtenisfe eere aan te doen. Inmiddels is al hun arbeid vergeefs, waarom zy na twee of drie dagen zoekens ophouden, en in 't volgend jaar, op den zelfden tyd, deeze plegtigheid hervatten.

Hoewel de Chineezen niet alle even lompe Afgodendienaars zyn, en veele, die de Leere van Confucius volgen, zeer verheven zyn boven de gewoone Heidenen; echter zyn 'er te Baravia weinige van zulke verlichte Chineezen. De meeste zyn in tegendeel aanhangers der sekte van den Afgod *Fo*, dien zy den grooten God der Wereld noemen, doch buiten wien zy noch eene ontelbaare menigte andere Goden, van minder waardigheid, aanbidden. Deeze Afgod werd uit de Indien naar China overgebracht, door zyne Priesters, gewoonlyk Bonzen genoemd, omtrent in 't twee-enderdertigste jaar onzer tydrekening. Deeze Priesters leeren verscheiden Stellingen, gedeeltelyk op Bygeloof gegrond, en gedeeltelyk tot eigen voordeel dienende. Zy zyn sterke voorstanders der Zielsverhuizing, en vergeeten zich zelven niet met vooral daar op te dringen, dat het volk verplicht is zyne Priesters een ruim bestaan te bezorgen, veel te geeven tot het stichten en onderhouden hunner Kloosters, de hun opgelegde boetdoeningen naauwkeurig te volbrengen, enz.: wordende de ongehoorzaamen gedreigd met de grootte pynen na den dood, of wel dat hun geest zal overgaan in een lastbeest of eenig kruipend gedierte.

Onder duizend dwaaze gevallen van dien aard gebeurde het eens, dat de Bonzen zeker iemand wysmaakten, dat hy, na zyn overlyden, in een van 's Keizers postpaarden zou overgaan, maar zo hy dan gewillig en zeer geduldig was, by eene volgende verhuizing, wederom een man van aanzien zou

kunnen worden: doch dit laatste voldeed hem zo weinig, wegens den grooten afkeer, dien hy van het eerste had, dat hy een der Jesuïtische Zendingen komen en zich doopen liet, dewyl hy verstond, dat de Christenen altoos menschen bleeven, en nooit met eenige verhuizing te doen hadden.

Deze onbeschaamdheid der Bonzen gaat zelfs zo verre, dat zy hunne Leerlingen niet alleen zeggen, in welke soort van Dieren of Menschen eene Ziel zal overgaan, maar zelfs het voorwerp naauwkeuriglyk bepalen. Dus werd't een der Prinsen van den Bloede, die een zyner beste vrienden verlooren had, gezegd, dat zyne ziel was overgegaan in een Tartarschen jongen, dien zy hem op zyne begeerte voor eene groote somme gelds overdeeden.

De Boetdoeningen der Chineesche Priesters zyn aanmerkelyk, en worden voor zeer gewigtig gehouden, naardien niemand twyfelt, of zy zyn genoeg om alle de zonden des volks te verzoenen: ook zegt ieder Priester de magt te hebben om zyne verdiensten aan 't volk over te doen, mits goede betaaling. De voornaamste boetdoeningen bestaan hier in, dat zy zwaare yzere kettingen, aan hunne lichaamen vast maakt, over straat sleepen; dat zy hunne hoofden tegen de steenen slaan, tot dat 'er het bloed uitloopt; dat zy zich met naalden prikken, enz.: deeze fraaye offeningen worden dan rykelyk door de menigte betaald.

De Chineezen hebben in hun land afomme Tempels, en naar derzelver voorbeeld ook twee te Batavia, één buiten de Nieuwpoort, en één verder van de Stad by hunne grassteenen. Deeze Tempels zyn opgepropt met allerlei beelden, die in nissen aan de muuren pronken. De Heer *Valenzyn*, die den Tempel buiten de Nieuwpoort zeer naauwkeurig heeft gezien; zag daar onder veele andere Goden, voor eerst den God *Calamsja*, een der voornaamste die aldaar wordt aanbeden. Hy is byna vier voeten hoog; kostelyk op zyn Chineesch gekleed, en aan weerskanten met een Geheimschryver voorzien, wier beelden van kleiner maakzel zyn, gelyk ook die zyner lyfwagten, die in de nabuurschap staan afgebeeld. Recht tegen over deezen zat eene Godheid van wat minder waarde, *Talmo* genoemd, die wel naar een Gezuratschen Moor geleck. Verder op zat de Godin *Quamjene Hoedzo*, hebbende achter zich een wierook vat, en aan wederzyde een porceleinen beker met bloemen; voorts hadt men 'er *Mimolo* en *Maiso*, of de Godin der Zeën en Winden. Buiten den Tempel zag hy noch eene afgezonderde Capelle, en in dezelve een zeer fraay beeldje van koper, zynde dat der Godin *Quamien*, en verder vyf vergulde beeldjes, ieder een span groot, wier middelste veertien armen had, en *Ke Soenteb* genoemd werd't, terwyl zy de overige *Kims Koang* noemden.

Voorts

Voorts waren 'er in deezen Tempel zeer fraaye Lantaarnen, die 's avonds alle worden ontfooken, en tot 9 uuren moeten branden, gelyk ook 's morgens vroeg, wanneer zy hunne Goden aanbidden.

Aldaar bevonden zich toen ter tyd achttien Priesters, gedeeltelyk jonge en gedeeltelyk bejaarde lieden. Tweemaal in 't jaar vergaderen dezelve alhier hunne aalmoezen, wanneer zy van zommige één' ryksdaaler, doch van veele maar eenen schelling ontvangen. Als deeze lieden uitgaan, zyn zy gekleed met zeer lange rokken, die van een ruitswys staal gemaakt en met lange mouwen voorzien zyn. Zy draagen op hunne hoofden zwarte mutzen, die wel naar de bol van eenen hoed gelyken: eenige zyn geheel kaak geschooren; doch andere draagen eene Tartaarsche tuit, en zyn ook voorzien met Paternosters. Zy zyn zeer spaarzaame eeters, en mogen niets gebruiken dan Moeskruiden, Ryst en Zout, uit vreeze van door vleesch te eten de eene of andere Menschelyke Ziele te zullen beschadigen. Echter zyn zy te Batavia minder geacht dan wel op andere plaatsen, hoewel zy, wegens de waardigheid hunner bediening, niet verplicht worden gehouden voor iemand, hoe genaamd, op te ryzen; terwyl zy echter daartegen ook de geringste armen niet mogen verachten.

De tweede Chineesche Tempel is, gelyk ik reeds gemeld hebbe, by hunne graffteeden, die in de nabuurschap van Batavia in grooten getale, en met veele kostbaarheid opgetrokken, worden gevonden. Ondertuschten zyn deeze onnutte gebouwen zeer nadeelig, dewyl derzelve grond met meer nur door leevende perzoonen bewoond of bebouwd kon worden. Het gemeene Volk heeft buiten de Steden algemeene begraafplaatsen, maar de Lieden van aanzien hebben alle afzonderlyke voor hunne geslagten en gezinnen. De begraavenissen moeten volgens de Chineesche wetten altoos buiten de Steden geschieden, houdende zy 't zelfs voor eene ongeoorlofde zaak; een Lyk van buiten in de Stad te brengen. War hunne doodkisten aangaat, dezelve komen in gedaante met onze platte doodvaten overeen; doch zyn ruimer, van 't duurzaamst hout zes of agt duimen dik gemaakt: ook zyn zy voor de voornaamste lieden zeer fraay verlakt, befedend en verguld; zo dat ze dikwerf veele honderden moeten kosten.

Zo ras 'er een man van aanzien overlydt, geeven de naaste bloedverwanten daar van kennis aan 't geheel geslacht; hier op waschen en berooken zy het lyk, en versieren het daar na met de beste kleederen, die de overledene by zyn leven gedraagen heeft. Voorts wordt het op een stoel gezet, wanneer eerst de Vrouwen, daar na de Kinderen, en voorts de verdere Bloedverwanten nedervallen, en den overledenen deerlyk beschreyen. Op den derden dag legt men 't lyk in de kist, die met zyde wordt gedekt, en in

een der beste kamers, met wit lynwaat omhangen, geplaatst. Daarenboven wordt 'er midden in 't vertrek een Altaar gemaakt, versierd met de overledenen Beeltenis, voor welke zy wierookten en waskaarsen branden. Ondertusschen staan de Zoonen in grof wit linnen gekleed, 't geen met een slegte touw zeer vast rondom 't lighaam is gegord, aan de eene zyde der kist in een zeer treurige gedaante; terwyl de Moeder en Dochters achter een gordyn zitten te klaagen. Hier by komen noch veelerley andere plechtigheden, die dagen en maanden lang worden uitgerekte, 't geen zonder ongemak kan geschieden, dewyl de kisten zo zwaar zyn verlast, dat 'er niet het minste deeltje kan uitwaasfemen. Zomwylen worden zelfs de kisten jaaren lang door de Zoonen in huis bewaard, die dan by dezelve op matten slaapen honderd dagen lang. Voorts eeten zy geen vleesch, drinken geen sterken drank, en onthouden zich van hunne Wyven: deeze dingen zyn echter vrywillig, dewyl zy daar toe door geene wetten worden verplicht; maar volgens dezelve, 't geen ook al ten strengsten wordt onderhouden, mogen zy in geen drie jaaren by een gastmaal tegenwoordig zyn, of eenig werk verrichten.

Wanneer eindelyk de dag der lykstatie gekomen is, worden de vrienden wederom vergaderd om het lyk te geleiden, en dit geschiedt met groote statie. Vooraf gaat een groote menigte van allerley Beeldwerk, op papier geschilderd, als de beeltenissen van Mannen, Vrouwen, Leeuwen, Tygers, enz. om by 't graf te verbranden. Voorts komen 'er Toortzen en groote kopere Wierookvaten, benevens Tafels met kostelyke reukwerken en spyzen. Op deezen stoet volgen de Priesters met allerley muzikaal gereedschap, als Trommels, Klokjes, Blaasruigen, enz., op welke dan onmiddelyk de kist volgt op een lykbaar, welke, zo 't een zeer voornaam man is geweest, onder een kostbaar verhemelte gedraagen wordt. Op 't lyk volgen de Zoonen, die eene allerbelachelykste vertooning maaken; want niet alleen zyn zy zeer byzonder gekleed, maar moeten alle op krukken leunen, even of zy anders niet gaan konden. Verder komen de naaste Vrouwerszoonen in den bloede, die in geslooten draagstoelen zitten, met witte zyde bekleed, zo dat zy niet gezien kunnen worden; doch zy worden zo veel te beter gehoord; want zy schreeuwen alle zo veel haare keelen kunnen lyden: en zo zy meenen, dat 'er noch geen Schreeuwsters genoeg zyn, worden 'er buiten dat vreemde Vrouwerszoonen gehoord om haar te helpen, en eene muziek te maaken, waar van iemand hooren en zien zou vergaan.

Hunne grafsteeden bouwen zy 't liefst op hooge plaatzen, en dezelve zyn geboogde gewelven, zo groot als een gemeen huis, met pleister bestreken, op dat 'er geen vogt moge doordringen. Gewoonlyk ziet

men

men eene groote poort aan den ingang, met eene kleinere ter rechter en linker hand. De overledene begraven zynde, wordt 'er een Altaar opgericht, waar op lichten worden gebrand. Eindelyk komen de Naastbestaande op bepaalde tyden, om zich aldaar ter neder te werpen, en allereerste kostbaare reukwerken en spyzen te offeren. Ook worden dan weder allerleye beeltenissen van papier verbrand, dewyl zy meenen dat zodanige afbeeldzels dan in de andere Wereld weezendlyk in die dingen veranderen, welke zy verbeelden.

De deugden en daaden des overledenen, het zy waar of ingebeeld, worden op marmer of andere steenen gegraveerd, en voor 't Altaar onder 't gewelf gezet. Ook wordt het by hen voor eene byna onschendbaare deugd gehouden, by de graven hunner Voorouderen ten allen tyde te blyven, en hierom zyn de Chineezzen van Batavia by die van 't groote Keizerryk weinig of niets geacht, gelyk voornaamelyk bleek in 't jaar 1741, toen de Regeering van Batavia een Gezantschap naar China zond om den voorgevallen moord der Chineezzen te verontschuldigen, en deszelfs noodzaakelykheid aan te wyzen: want op dit alles werdt alleen koeltjes geantwoord, dat dit een zaak was, die den Keizer niet betrof, dewyl dezelve niet gewoon was eenige aandagt te vestigen op dat uitschot zyner onderdaanen, 't welk om geld te winnen het Vaderland en de Voorouderlyke graven verliet. Een antwoord dat den Gezant zeer aangenaam was, dewyl men daar door van de moeire eens langwyligen onderzoeks, en mogelyk van 't gevaar eener treffende wraake wierdt ontheeven.

De Rouwtyd onder de Chineezzen over een' Vader duurt drie jaaren: in 't eerste jaar moeten Man en Vrouw beide een soort van wit zakdoek draagen, 't welk geslapt en gescheurd met een gordel van touw wel om 't lighaam worde gebonden, terwyl zy altoos een lynwaaten slaapmuts op het hoofd moeten hebben. In het tweede jaar mogen zy kleederen draagen van beter slag zonder touwen, gelyk ook mutzen van 't gewoone farzoen, doch anders van kleur. In 't derde jaar mogen zy eindelyk wederom zyden kleederen draagen, doch altoos van eene witte kleur. Een Vrouw moet ook drie jaaren over haarén man rouwen, en het is voor haar eene groote schande wederom te trouwen. Doch een man rouwt maar één jaar lang over zyne vrouw, gelyk over zyn' broeder.

De Huwelyks plegtigheden der Chineezzen zyn niet minder byzonder, dan die hunner lykstatien. De partyen zien elkanderen niet, voor dat de koop geslooren is, en dat geschiedt doorgaans tuschen de Ouders, als de aanstaande Bedgenooten noch in de wieg liggen, wordende ook nooit de toestemming der Bruid gevraagd. De Meisjes maaken een groot gedeelte uit

uit van de rykdommen der Ouderen (geheel anders dan by ons, daar huwbaare dochters doorgaans tot een' grooten last veritrekken) dewyl zy met dezelve koophandel dryven, en ze aan den meestbiedenden Bruidgom overlaaten. Des niettegenstaande is het eene groote schande alleen Dochtertjes ter wereld te brengen, en zo eene Moeder drie of vier Meisjes na elkanderen krygt zonder Zoon, zal zy ze dikwyls te vondeling leggen, of eigenhandig verworgen. Indien de Ouders arm zyn, wordt het in China voor een liefdewerk gehouden de kinderen te vondeling te leggen, dewyl zy dus van een elendig leven worden beroofd, van 't welk zy zelve toch geen vermaak kunnen hebben: en door deeze barbaarsche redeneering komt het, dat in China dagelyks zo veel kinderen op de straten en groote wegen worden gevonden. Doch te Batavia zouden zulke beestachtige redeneeringen en handelingen zeer kwaalyk worden opgenomen.

De Vrouwen der gemeene Chineezen hebben een veel gelukkiger leven, dan die der vermogende, naardien een gemeen man niet wel meer dan eene vrouw kan voeden, en zich daarom met haar vergenoegt. Ook mogen zy vry op straat gaan, en bezitten het gebruik haarer beenen. Meisjes van vermogender afkomst daar en tegen worden van de tederste jeugd af zodanig gezwachteld dat zy tot den gang of geheel of ten deele onbekwaam worden. Voorts moeten zy in haaren vrysterlyken en gehuwden staat altoos opgeslooten zitten, en hebben dan noch in 't huwelyk zo veele mergezellinnen, dat zy dikwyls geduurende haar geheele leven de vruchten daar van nooit kunnen ondervinden, dewyl de liefde der mannen zich doorgaans tot eenige weinige der schoonste bepaalt.

De meeste Mansperzoonen trouwen omtrent hun twintigste jaar, en een oud Vryer is een voorwerp van verachting, behalven dat zy het alle voor een allergrootst onheil houden, geene kinderen na te laten om op hunne graven te treuren. Het is by hen een vaste regel eene vrouw te trouwen, die met hen denzelfden geslacht naam draagt; doch op het bloedverwantschap zien zy voor 't overige niet veel, vooral van Moeders kant.

Gelyk by andere Volkeren, dus wordt ook by de Chineezen het huwelyk der voorname lieden met veel plechtigheid voltrokken; doorgaans is 'er dan eene groote statie van rydpaarden van het huis des Vrouwen Vaders tot dat van den Bruidgom; met maargezangen van trommels, trompetten, enz., benevens een grooten roffel van vaandels, wimpels, enz. Ondertuschen ziet de Bruid weinig of niets van deze

deeze vermaaken, dewyl zy zodanig in haaren draagstoel zit opgeflooten, dat zy daar van niets kan gewaar worden. Wanneer de flatie voor het huis des Bruidegoms is gekomen, staat hy in zyne beste kleederen voor de deur, en ontfluit zelve de Rosbaar. Dan op dit oogenblik vinden zich de Gelieven, die elkanderen nooit voor dien tyd hebben gezien, menigwerf deerlyk bedroogen, dewyl zy dikmaals de schoonheid, die zy verwagt hadden, niet vinden. Ondertusfchen heeft de Vrouw geene keuze, maar moet haaren Man, indien zy hem aanftaat, volgen. De Man daarentegen behoudt steeds zyne vrye keuze, en kan haar op 't oogenblik naar haare ouders te rug zenden, mits verbeurende den koopfchat voor haar betaald. Het huwelyk inmiddels, eens voltrokken zynde, is een verbond, dat onfchendbaar wordt gerekend, uitgezonderd alleen in geval van ontrouw: want dan mag de Man zyne Vrouw verkoopen, en zo hy wil 'er een of meer voor in plaats neemen. Edoch myn beftek laat niet toe thans breeder over de Chineezen te handelen; daar ik ook noch iets aangaande de andere Inlandsche Bewoonders van Batavia zal moeten zeggen.

De Maleyers, die oorspronkelyk zyn uit het Schiereiland Malacca; woonen ook te Batavia in groote menigte, vooral in de Campong Malayo, alwaar zy hunnen byzonderen Commandant hebben. Deeze lieden zyn van den Mahomedaanfchen Godsdienst, dien zy echter met veele Heidensche fabelen hebben vermengd: zy krygen hunne Priesters uit Suratte, zyn groote liefhebbers van bidden en prediken, bezoeken dikwyls hunne Moskeen, en hebben een zeer Godsdienstig voorkomen. Des niet tegenftaande is hun leven doorgaans vry ongerogeld.

De kleeding der Maleyers is van eene lichte en dunne stoffe, voornaamelyk die der Vrouwen, die kleederen draagen van gebloomde of gestreepte zyde; zeer geestig om haare lichaamen geflingerd; hebbende zy haare pikzwarte haren achter op het hoofd in een knoop geflagen. Doch de Mannen hebben een doek om het hoofd gebonden, zo om de vastigheid, als om het hair by elkanderen te houden.

De meeste deezer Natie kaauwen geduurig betel bladen, en rooken tabak uit verlakte rietpypen met steenen ketels. Veele hunner houden zich op met den koophandel, doch veel minder dan de Chineezen, voor welke zy anderzins in gaauwheid dikwyls niet behoeven te wyken. Inzonderheid leggen zy zich uit op de groote Vischery, in welke zy zeer vaardig zyn, en ten welken einde zy gladde en aardige vaartuigen gebruiken, naar de Indifche wyze toegetakeld met een zeil van fluot, 't geen zy zeer hoog kunnen ophaalen, en teffens de riemen gebruiken.

De Amboineezen woonen buiten de Stad in hunne Campong, aan de flinker

ker hand van den weg naar Jacatra, alwaar een hunner Opperhoofden, een man, die welker goede dienften aan de Maatfchappye heeft gedaan, een prachtig huis heeft geficht, naar de manier zyner Landgenooten. Over 't algemeen belyden zy den Mahomedaanfchen Godsdienst, en houden zich meest op met het bouwen van huizen, die zy zeer netjes uit bamboezen weeten zamen te vlechten, befchichtende de raamen met fraay gekloofde rottings, die zy op verſcheiden manieren, om daar door licht te ſcheppen, met ſterren en ruiten toe ſtellen.

De Mannen draagen om het hoofd een katoenen doekje, met verſcheiden ſlagen rond gewonden, daar de einden van nederhangen: ook ſteeken zy dikwyls tuſſchen beiden eenige bloemen en ſieradien. De Vrouwen draagen een zeer dun kleedje om het lyf, met een katoenen doekje om de ſchouderen en bloote armen.

De Amboineezen zyn dappere Soldaaten, en ook doorgaans wreed van gezicht, met lang zwart haar. Veel kan men op hen niet betrouwen, gelyk de Compagnie voor deezen dikwyls heeft ondervonden, toen zy byna dagelyks nieuwe oproeren verwekten. Hunne wapenen zyn zwaare Zabels en langwerpige Schilden, met welke zy hun lichaam tegen het houwen en de pylen weeten te beſchermen.

De Javaanen, over welke wy reeds in 't begin van dit werk breedvoerig hebben gehandeld, woonen buiten de Stad in twee Campongs, eene aan de Oost-, en eene aan de Westzyde der groote Rivier, en ſtaan onder twee Opperhoofden hunner Natie. Zy geneeren zich hier voornaamelyk met den Landbouw en het aankweeken van Ryst. Andere maaken Schuitjes, waar mede de Inwooners Ianne Waaren aan de markt brengen. Ook vaaren zy op Zee tot de groote Viſchery, en dat wel met ongemeen ſnelle Vaartuigen, door de onze Vliegers genoemd, die voor en achter met klampen van dikke ſchaalen opgeboeid, en halfmaanswyze geboogen zyn.

De Baliërs zyn thans te Batavia zeer menigvuldig, en woonen in vyf verſchillende Campongs, onder zo veel verſcheidene Opperhoofden. In hun Land zyn zy zeer luye en lekkere lieden, die niet willen werken, maar zich den geheelen dag door van hunne Vrouwen laaten ſmeeren en wryven. Ondertuſſchen ſchynen zy te Batavia beter op te paſen, dewyl zy anders niet aan den kost zouden kunnen komen. Behalven de vrylieden vindt men te Batavia ook veele Balifche Slaaven, die zeer gemakkelyk vallen te bekomen, dewyl deeze Eilanders elkanderen dagelyks vangen en verkoopen; en deeze Slaaven zyn zeer gewild by de Hollanders, dewyl zy de beſte, naarfte en
getrouw.

getrouwste van geheel Indiën zyn. Ook zyn de Baliërs dapperer, dan de meeste nabuurige Volkeren; waarom zy ook veel door de Hollanders als Soldaaten worden gebruikt.

De Balische Vrouwen zyn in 't Oosten vermaard wegens haare arbeidzaamheid, vernuft, trouwe en goedardigheid. Hierom neemen de meeste Chineezten te Batavia Balische Vrouwen, en doorgaans wordt in de huizen der voornaame Inwooners, het opzicht over de overige bedienden en alle zaaken van waarde, aan eene of meer Balische Slaavinnen toe- betrouwd.

De Mardykens of Toepasfers zyn Indiaanen van verschillende Natien; volgens veeler meening Toepasfers genoemd, om dat zy de Zeden en Godsdienst dier Volkeren, by welke zy woonen, lichtelyk, als by toepassing, aanneemen. Deze lieden woonen buiten en binnen de Stad, en veele hunner, die ryk zyn, bezitten kostbaare huizen. De meeste hunner zyn kooplieden, en vaaren met hunne schepen naar de nabuurige havenen, ten welken einde zy met vrygeley brieven door de Hooge Regeering worden voorzien om hunne zaaken onverhinderd te kunnen voortzetten. Andere daarentegen blyven aan land, en geeven zich over aan den tuin- en akkerbouw, leevende van hunne vruchten en vee, dat zy zelfs op- en aankweeken, en ter markt brengen.

De kleeding der Mannen wordt meest naar de Hollandische wyze van lichte gestreepte stoffen gemaakt: hunne broeken hangen zeer laag, en het hoofd dekken zy met een hoed. De Vrouwen echter kleeden zich meest al gelyk de overige Indiaanische Vrouwen.

De Mardykens hebben hunne eigene Schoolen en Meesters om de Jeugd in 't Leezen, Schryven en den Godsdienst te doen onderwyzen. Hunne huizen zyn veel beter, dan die der overige Indiaanen, als zynde doorgaans van steen gebouwd, met pannen gedekt, hoog met boogen opgehaald, en met fraaye afdakken versierd. De plaatzen achter en om de huizen zyn met bamboezen afgeschooten, en met allerhande Indische boomgewassen en kruiden beplant.

De Bokjes of Bongisfen woonden weleer op drie of vier Eilandjes by Macassar, doch zyn, zedert het afloopen der welker zo geweldige Macassarische oorlogen, naar Batavia overgebracht; zy zyn zeer strydbaar lieden, gebruikende tot hunne wapenen Zabels, Werppylen en ronde Schilden, die in het midden met een stevige punt zyn voorzien. De Mannen gaan byna naakt, en draagen alleen een kleedje om de lenden, met een muts op 't hoofd als een kofje. Toen hunne Vorsten in de voorrige Eeuw naar Batavia overkwamen, werd hen een aanzienlyk huis gegeven in de Heerestraat,

De Macasfaaren bewoonen ook eene aanzienlyke Campong te Batavia, en verdienen boven veele andere Inlanders genoemd te worden wegens hunne dapperheid. Zy hebben over 't algemeen sterke grove lichaamen, zeer geschikt tot den arbeid, en worden overal by de Indifche Mogendheden, aan de overzyde van den Ganges, in achtig gehouden en gebruikt, gelyk de Zwitzers in Europa; zelfs gebruiken de Europeërs hen zomwylen in hunnen dienst; doch zy moeten voorzichtig worden behandeld, dewyl zy, geen slaafachtige laagheden kunnende veelen, op de eerfte belediging gewoon zyn uit te spatten.

De Macasfaaren zyn zwartachtig van kleur, maagtig van hoogre en plat van neuzen, 't welk gedeeltelyk door 't menigvuldige drukken wordt veroorzaakt, om dat een platte neus alhier een allereerfte schoonheid ten kennen geeft, gelyk in China de kleinheid der voeten. Over 't algemeen hebben zy glimmend zwart haar, opgebonden met een tulband, of gedekt met lynwaat, dat zy om hunne hoofden winden; doch op andere tyden ziet men hen met eene soort van hoed.

De zucht tot onafhangelykheid niet alleen voor hen zelve, maar ook voor hunne bondgenooten op de Specery-Eilanden, is oorzaak geweest van verscheiden bloedige oorlogen tusfchen hen en de Hollanders, by welke zy echter te kort zyn gefchooten, hebbende de dappere *C. Speelman* hen in 1669 geheel en al aan de Maatschappye onderworpen; waar na veele hunner uit hun Vaderland Celebes naar andere plaatzen, en ouder andere naar Batavia zyn vertrokken.

A C H T S T E B O E K.

OVER DE OOST-INDISCHE KERKZAAKEN.

De aloude Godsdienst der Javaanen, voor dat zich de Moorsche Zendingen en de Christen Volkeren onder hen vertoonden, was de Heidenfche, en wel die der Afgoden *Brama* en *Esroara*, welke hen door de Malabaarsche en Chormandelsche Priesters waren bekend gemaakt, van waar zy ook tot heden veele woorden en gewoonten hebben behouden, zynde deeze aloude Godsdienst ook noch in 't Gebergte van Java in weezen.

Toen *Marcus Paulus Venetus*, tusfchen de jaaren 1280 en 1290, zyne Indifche reizen deed, was de Heidenfche Godsdienst alhier noch in volten luister; en zelfs in 't jaar 1406 hadden noch maar eenige weinige Vorften het Mahomedaansch Geloof omhelst; doch weinige jaaren laater verdt deeze Godsdienst door geheel Java algemeen verspreid, door 't gezag van den beroemden *Sjeich Ibn Moelana*. De Mahomedaanfche Leere is derhalven de bovendryvende onder de Javaanen, en wordt byna door hen allen beleeden, de Chineefche familien uitgezonderd, die zich zedert onheuchelyke tyden hier ter neer gezet, of ten minften hunnen handel geoefend hebben: want deeze zyn tot op den dag van heden blinde Heidenen gebleeven. En gelyk zy met recht, ten opzicht van den koophandel, zeggen, dat de Mahomedaanen en Nederlanders één, maar zy twee oogen hebben, terwyl de andere Volkeren blind zyn, kan men, wat den Godsdienst aangaat, van hen zeggen, dat 'er nergens blinder lieden dan zy te vinden zyn, bezwaard met een ontilbaar pak van valsche Goden, en belachenswaardige plegtigheden:

De Christelyke Godsdienst is hier zo ras niet geleerd en beleeden als wel op veele andere Indifche Eilanden: want dewyl de Portugeezen en Spanjaarden hier geene vaste bezittingen hadden, en maar alleenlyk om Pepper, of andere voortbrengzels te haalen, te Bantam of Japara kwamen, hebben zy zich weinig met de Inwooners bemoeid, en geene Zendingen door het land verspreid. Het licht des Euangeliums is hier derhalven het eerst ontstoken door de Hollanders; die, na dat zy Jacatra overmeesterd, en

den grondslag van Batavia gelegd hadden, in hunne nieuwe Hoofdstad de Hervormde Leere hebben doen verkondigen, zonder eenige andere soorten van den Christelyken Godsdienst te dulden, uitgezonderd die der Broederen Lutheraanen, die echter zeer veel moeite hebben gehad om 't zo verre te krygen; dewyl hunne Hervormde Broeders, ten minsten eenige yverars onder hen, garne den opbouw hunner Kerke zouden hebben belet. In 't byzonder plag men ook hier te yveren tegen de Roomschegezinden, wier Leeraars en Belyders meermaalen om het heimelyk oeffenen hunner plegtigheden ter Stede zyn uitgezet. Maar Mahomedaanen en Chineezen heeft men hier altoos toegelaaten; en schoon zy thans geene Kerken in de Stad mogen hebben, oeffenen zy hunnen dienst met alle vryheid in de Voorsteden. Onder andere hebben de Mahomedaanen eene Moské aan den weg naar Anjol, en de Chineezen een' Tempel even buiten de Nieuwepoort, en een anderen, bezyden den grooten weg van Jacatra, by hunne grafsteeden.

De eerste Hervormde Leeraar, die met de Hollanders in de Indien verscheen, was *Philippus Pieterszoon* van Delft, die met den Vice Admiral *Wybrand van Warwyck*, in 't jaar 1599, op 't Eiland Mauritius kwam, aldaar tweemaal predikte, en een' Slaaf van Madagafcar doopte.

By de eerste stichting van 't Kasteel van Batavia was aldaar Predikant *D. H. J. Hulsebos*, die na 't oetzet door den Heere Gouverneur *Koen* in 1620 tot Amptgenoot ontving den Heer *Dubbeldryk*; zynde de eerste van deeze twee in een Zeetocht verdronken, en de andere wegens zyn slecht gedrag afgezet.

Geduurende de Regeering der Heeren *Charpentier* en *Koen* viel 'er weinig byzonders voor ten opzichte des Kerkelyken bestiers te Batavia; wordende 'er steeds in 't Maleisch en in 't Hollandsch gepredikt in de voorzaal van 't Stadshuis. Doch de Opvolger van den Heer *Koen*, *J. Spex*, kon het in 't geheel niet met den Kerkenraad vinden, maar lag 'er dagelijks, en dat dikwyls op eene veel gerugt maakende wyze, mede over hoop.

Her eerste gefchil ontstond over Do. *Bastiaanzoon*, die op eene hoonende wyze zonder schuld voor 't Hof van Justitie was gedaagd, en vry ontslagen, 't welk zyn Amptgenoot Do. *Heurnius* meende in 't openbaar van den predikstoel te moeten afkondigen, 't geen hy ook, doch zeer tegen den zin van Zyn H. Ed., volbragt. Naauwelyks was men weder verzoend, of 'er ontstond een tweede gefchil over 't recht van Predikanten te beroepen, en ze naar de Spccery Eilanden te verzenden, gelyk ook over de Kerkelyke tugt; 't geen hier mede eindigde, dat de Generaal twee Politike

Commis-

Commisfariſen in den Kerkenraad uit den Raad van Indien zond, 't geen onder protest door denzelven werdt toegeſtaan. Behalven andere onaanneemheden, had dit ten gevolge, dat Do. *Heurnius*, wegens eene preek, die den Gouverneur niet behaagde, op den 25 van Louwmaand 1632, wierd vast gezet, doch in de volgende maand wederom ontlagen.

In 't jaar 1643 werdt 'er op den 7 van Wintermaand plegtig door den Gouverneur Generaal *Antonius van Diemen*, en den Raad van Indien eene nieuwe uitvoerige Kerkenorde getekend, beſtaande in 98 artikelen, en ſtrekkende tot het onderhouden van goede order, tucht, vertheeling der Bondzegels, verkondiging des Euangeliums onder de Heidenen, enz. Wegens het gewigt der zaak zal ik hier kortelyk den voornaamen inhoud der titels mede deelen.

I. Niemand zal Kerkelyke dienſten mogen doen, dan na dat hy te vooren daar toe wettig is geordend, zullende iemand zulks zonder wettige aanſtelling doende, en daar in tegen de gedaane vermaanng voortgaande, als een Scheurmaaker worden geſtraft. Nieuwe Leeraaren, die noch niet in bediening zyn geweest, zullen, eer zy werden toegelaaten, onderzocht worden door den Kerkenraad, daar na der Gemeente voorgeſteld en gevraagd, of 'er ook noch eenige wettige verhindering valt in te brengen: waar op eindelyk de bevestiging volgen zal. Predikanten, die reeds in 't Vaderland hebben gediend, zal men niet wederom examineeren, maar alleen naauwkeurig onderzoek doen naar hunne Leere en Wandel, gelyk ook, hoe zy zich by hunne vorige Gemeenten hebben gedraagen. Geen Predikanten zullen worden toegelaaten, dan na alvorens aan den Kerkenraad te hebben vertoond brieven van Commiſſie van de Clafen, die hen hebben gezonden. Er zullen geen Schoolmeesters, Krankbezoekers, Handwerkslieden enz. zynde, tot den Predikdiens worden toegelaaten, dan in gevalle dezelve bevonden worden van zeer byzondere talenten en bekwaamheden voorzien te zyn; in welken gevalle de Kerkenraad hen met advys der Hooge Overgheid zal examineeren, en ten minſten een half jaar in 't geheim laaten Proponeeren om dan verder met hen te handelen naar bevinding van zaaken. Geen Dienaar zal zyn beroep mogen verlaaten, en tot een andere levenswyze overgaan dan om gewigtige redenen, over welke de Hooge Regeering en de Kerkenraad zullen oordeelen. Een Predikant die naar 't Vaderland wil keeren, zal ten minſten één jaar. voor dat zyn verbonden tyd uit is, daar van kenniſſe moeten geeven: doch zo men geen bekwaamen Opvolger voor hem kan vinden, zal hy noch één jaar boven zyn verbonden tyd moeten dienen. Warneer een Predikant door ouderdom of ziekte onbekwaam wordt, zal hy zyne waardigheid echter behouden, en door de Regeering met een jaargeld

geld worden voorzien, naar maate hy zulks zal noodig hebben: terwyl men ook voor derzelve Weduwen en Weezen behoorlyke zorg zal draagen.

II. De Ouderlingen en Diaconen, die met de Dienaaren voor de goede order en 't welwezen der Kerke moeten zorgen, zullen in Louwmaand voor den tyd van twee jaaren, met advys en goedkeuring der Hooge Overigheid, worden aangesteld. Het gewoon getal der Ouderlingen zal zyn vier, en dat der Diaconen vyf, zo veel mogelyk is, voor de eene helft uit de vrye Burgers, en voor de andere uit de Dienaaren der Compagnie te kiezen. De Ouderlingen en Diaconen zullen getrouwelyk toezien, en, naar gelegenheid des tyds, de bezoeking waarneemen, zo voor als na het Avondmaal. Met den aanvang van Wynmaand zullen uit de Predikanten en Ouderlingen jaarlyks twee Leden worden gekoozen om acht te geeven, of de Predikanten zich behoorlyk kwyt van de pligten hunner bediening. De Diaconen zullen zorg draagen voor de behoefligen, hen vertroosten en hulpe bieden. Maandelyks zullen zy ook invorderen de inkomsten der Kerke, en zo iemand weigert te betalen, zullen zy, na voorafgaande goedkeuring des Kerkenraads, geweldige middelen van recht mogen gebruiken. De ingezamelde penningen zullen worden ontvangen door den Kasfier der groote Kasse; doch als de somme eenigzins aanmerkelyk wordt, zal het geld moeten worden gebragt in de groote yzere kist, van welke hy, en de twee oudste Diaconen, ieder een verzegelden sleutel hebben. De Diaconen zullen, zonder advys des Kerkenraads, geen geld op intrest of panden mogen geeven; doch aan de Armen mogen zy, op eigen gezag, in eene reize van $\frac{1}{2}$ tot twee reealen geeven. De Armen, die onderstand krygen uit de kasse der Diaconie, zullen op den eersten dag van ieder maand de hun toegelegde penningen ontvangen. Aan particulieren zullen zy in 't geheel geen geld mogen schieten, dan op twee voldoende borgen, of een vast onbezwaard pand. De Diaconen zullen eindelyk hunne bezigheden onder elkanderen verdeelen, en alle maanden voor den Kerkenraad eene byzondere, gelyk ook jaarlyks, in tegenwoordigheid van Gecommitteerden der Hooge Regeering, eene algemeene rekening doen.

III. De Kerkenraad zal gewoonlyk eenmaal ter weeke, op Maandag na den middag vergaderen, van twee tot vier uren. In den Kerkenraad zal men alleen over Kerkelyke zaaken handelen, en zo 'er dingen van groot gewigt voor komen, zal men met toestemming der Overigheid schryven aan de Kerken dier Steden, daar de kamers der Compagnie vergaderen, om 't advys hunner Synoden in te neemen. De Preses en Scriba zullen altoos uit de Predikanten worden gestemd, en maandelyks veranderen. De Preses zal

zal alles voorstellen, en, als de Stemmen steeken, met twee Stemmen concludeeren: zullende hy ook onder anderen, na het stemmen, den Polityken Commissaris en de andere Leden vraagen, of zy ook iets te zeggen hebben, 't geen den Raad of de hulp des Kerkenraads vordert. Indien 'er in de Vergadering iets is beslooten, welk het advys der Hooge Regeering vordert, zal de Preses, met een' der Ouderlingen of der andere Leden des Kerkenraads, zich, na 't eindigen der Vergadering, naar 't Kasteel begeeven, of, zo 'er als dan geene gelegenheid is, op den volgende dag, om de gedagten van den Heere Generaal in te neemen. De Preses zal ook alle brieven, aan den Kerkenraad geschreeven, invorderen, dezelve leezen ofte doen leezen, daar op advys vraagen, en dezelve benevens het advys nauwkeurig doen aanschryven in het brieveboek. Alle Kerkelyke brieven, commissien, attestatien enz. zullen in de Vergadering moeten worden voorgelezen, en niet verzonden, dan na voorgaande goedkeuring. De Preses zal eindelyk met een der Ouderlingen, ten minsten eenmaal ter weeke, de Weeshuis Schoole bezoeken. De post van den Scriba is, alles wat in den Kerkenraad verhandeld is, nauwkeurig op te tekenen, en 't zelve, na dat het op voorgegaane leezing des opstels wel is geboekt, nochmaals voor te leezen; voorts alle ordonnantien, commissien en attestatien te schryven, en benevens den Preses en één Ouderling te tekenen. De Scriba is ook gehouden in een afgezonderd boek aan te tekenen de naamen der Predikanten en Krankbezoekers, die uit het Vaderland te Batavia komen, benevens hunne ontmoetingen, standplaatzen en dood. Wegens de menigte der Kerkelyke boeken zal 'er ook noch een tweede maandelyksche Scriba worden benoemd, tot het schryven en beantwoorden van alle Kerkelyke brieven. Eindelyk zal niemand de geheimen des Kerkenraads mogen divulgeeren, en ten dien einde zullen de boeken altoos in de Conistorie moeten blyven, zonder dat het iemand hoe genoemd geoorlofd zal zyn dezelve van daar mede naar zyn huis te neemen.

IV. De Dienaars, Krankbezoekers en Schoolmeesters zullen gehouden zyn, de belydenisse des Geloofs der Nederlandtsche Hervormde Kerke, den Heidelbergtschen Catechismus en de Acten van 't Dorttsche Synode te onderteekenen; zullende die geene, welke zulks weigeren, in hunnen dienst worden gefchorst, en, zo zy in 't geheel hardnekkig blyven, gedeporteerd. De Predikanten zullen, voor 't beginnen van hunne predikation, de Gebeden leezen, volgens de Nederduitsche Luthurgie, en dezelve met gepaste Dankzeggingen eindigen. Des Zondags na den middag zullen de Leeraaren den Heidelbergtschen Catechismus verklaren, en voor den middag zodanige stoffen uitkiezen, als 't best tot sifting geschikt zyn, zonder zich veel

met verschillen over de *Prædestinatie* en ander *Hooge Myfterien* op te houden. De beurten zullen volgens eene vaste order worden verdeeld in de Kasteels Capelle, de Stads Kerk en het Hospitaal, zonder daar in, buiten groote noodzaakelykheid, veranderingen te maaken, en dan noch niet zonder kennis en goedkeuring des Kerkenraads. Het Doopen zal maar alleen door de Predikanten worden verricht, niet door de Krankbezoekers of Proponenten, en niet dan in 't openbaar (eenige weinige buitengewoone gevallen uitgezonderd) na eene voorafgaande Predikatie. Indien mogelyk zal de Vader zelve zyn Kind ten doop houden, en tot Doopgetuigen zullen alleen toegelaaten worden belyders der Hervormde Religie. De kinderen der Heidenen, schoon in eene Christelyke Familie ingelyfd, zullen niet worden gedoopt, voor dat zy, tot jaaren van onderscheid gekomen, hunne belydenisse zullen hebben gedaan. De bejaarden, die den Doop hebben ontvangen, zullen, zo zy Vaderlanders zyn, ook gehouden weezen het Avondmaal te gebruiken; doch de gedoopte Heidenen zullen het zelve alleen genieten, als zy het verzoeken, na een naauwkeurig onderzoek huns Geloofs. Het Avondmaal zal gehouden worden op elken eersten Zondag in Louwmaand, Grasmaand, Hooimaand en Wynmaand. Behalven de gewoone dagen zal ook gevierd worden, op den 30 van Bloemaand, het inneemen van Batavia.

V. Geheime Zonden, aan den Kerkenraad bekend geworden zynde, zullen niet door openbaare Censure maar in 't geheim worden afgedaan, en zo de Daader beterschap beloof, zal men de zaak niet openbaar maaken. Doch wanneer de Zonden openbaar bekend zyn, zal men den schuldigen eenige reizen van 't Avondmaal weeren, en zo hy geen tekenen van boetvaardigheid toont, geheel van de Gemeente afnyden, na dat men hem echter driemaal aan de Gemeente heeft voorgesteld, eerst zonder, en daarna met naame: welke tyd verloopende zynde, zonder dat hy inmiddels boetvaardigheid heeft getoond, men tot den openbaaren Christelyken ban zal overgaan. Doch zo een afgesneeden Lid zich naderhand betert, zal men het ook wederom aanneemen. Indien door een Lid des Kerkenraads eene zware Zonde wordt bedreeven, zal dezelve met opschorting in zynen dienst of eene geheele afzettinge worden gestraft. De Zonden, om welke dit plaats heeft, zyn valsche Leere ofte Kettery, openbaare Scheurmaaking, openlyke Blasphemy, Simonie, trouwlooze verlaating van zynen dienst, of indringing in dien van een anderen, Meenedigheid, Echtbreuk, Vechtery, vuil Gewin en alle andere misgrypingen, die iemand in den Burgerstaat eerloos maaken.

Achter deeze Kerkenorder, waar van wy den voornaamsten inhoud hebben

ben opgegeeven, volgt noch een Aanhangel aangaande de Krankbezoekers, het Bekeeren der Heidenen, en verscheiden andere zaaken, waar van de voornaame inhoud de volgende is.

I. De Krankbezoekers, die men tot den openbaaren dienst toelaat, wegens gebrek aan genoegzaame geordende Leeraaren, zullen zich oefenen in de Heilige Schriften; op bekwaame tyden, benevens het zingen, eenige hoofdstukken leezen uit de Heilige Schrift, of ook wel eenige predikationen uit goedgekeurde Rechtzinnige Schryvers, en de oefening met Gebeden beginnen en eindigen. In de byzondere openbaare huizen, waar in zy worden aangesteld, zullen zy den maalyd met den Gebede beginnen, en met Dankzegginge eindigen. De onweetende zullen zy, zo veel mogelyk, in den waaren Godsdienst zoeken te onderwyzen, en alle ongebondenheid ten sterksten bestraffen: wordende hen vryheid vergund, om, zo hen de behoorlyke eerbied in hunnen post wordt geweigerd, by den Kerkenraad, en zelfs by de Hooge Regeering hun beklag te doen, die als dan verpligt zal zyn, hen in hunne bedieningen te handhaven. De ter dood veroordeelde Perzoonen zullen zy beurtelings bystaan, en eindelyk, zonder voorkennis en toelaating van den Preses des Kerkenraads, geen deel van hunnen dienst aan een ander overdoen, of van anderen overneemen.

II. Ten opzicht der Krankbezoekers, die op openbaare plaatsen worden gebeezigd, vindt men 't volgende. Die van 't huis des Generaalen Ontvangs zal in dat huis 's morgens en 's avonds in 't openbaar bidden, en in de Kerk, als daar gepredikt wordt, voorlezen en voorzingen: ook zal hy, ten minsten eenmaal ter weeke, op de punten aan de Westzyde, en op de Timmerwerf bezoeking doen by de Kranken om dezelve te vertroosten. Die van 't Ziekenhuis zal, behalven zyne Gebeden, de Kranken tweemaal 's daags moeten bezoeken.

III. De Schoolmeesters zullen getronwelyk onderwys geeven in de gronden van den Godsdienst, het leezen, schryven, reekenen en de Nederduitsche Taal: voorts de kinderen in alles tot deugd en eerbied voor hunne Ouderen en Meesters opleidende. Die van 't Weeshuis zal in 't byzonder 's morgens en 's avonds voor den eeten bidden, en de kinderen het gebed na schoolyd laten doen. Verder zal hy de kinderen in den Catechismus oefenen, en ze de vraagen van buiten leeren, over welke den volgenden Zondag zal worden gepredikt, op dat zy die dan in de Kerk mogen opzeggen. De Schoolmeester van de Westzyde zal de Inlandsche kinderen onderwyzen in de beginzelen des Christendoms, hen leeren leezen en schryven, des avonds voor de Inlandsche Christenen een hoofdstuk uit het Portugeesch Testament voorleezen, een vers of twee uit de Portugeesche Psalmen voorzingen, en

eindelyk den zegen uitspreken. In 't Bandanees kwartier zal de Meester 's morgens en 's avonds de aldaar woonende Christenen eenige hoofdstukken uit den Maleitschen Bybel voorlezen, en in dezelfde taal 's morgens en 's avonds Bidden en Psalmen zingen: zullende hy ook 's Donderdags onderwys geeven in den Christelyken Godsdienst. In 't Malebaars kwartier zal de Meester de lyfeigene der Maatschappye, eer zy aan hun werk gaan, in 't Portugeesch, Bengaalsch of Malebaarsch in den Godsdienst onderwyzen; waarna hy voor de Vrouwen een hoofdstuk in 't Portugeesch zal leezen en eenige versen zingen. Voorts zal hy de zieke Slaaven bezoeken en troosten: ook naastig onderwys geeven aan hunne kinderen, en 's avonds wederom Leezen en Psalmzingen. De Schoolmeester der Voorstad zal voor de Inlandsche Christenen, die de wagt hebben, in 't corps du garde een gebed doen, ook voor zonnen ondergang de kinderen in vragen en gebeden oeffenen.

IV. Met betrekking tot de Bekeering der Heidenen zullen zich

1. De Predikanten en Krankbezoekers oeffenen in de kennis der Taalen, die hen 't meest te pas komen, te weeten in 't Portugeesch, Maleitsch en Chineesch.

2. Om dit te bevorderen zal men alle mogelyke moeite aanwenden om Woordenboeken voor die taalen te doen opstellen:

3. De Predikationen in gemelde taalen gedaan, en verdere Godsdienstige geschriften zal men, zo veel mogelyk, uitschryven en verspreiden.

4. In 't zingen zou 't mogelyk best zyn de Engelsche wyze te volgen, en eerst eenen regel te doen leezen en daarna te zingen.

5. Van groot nut zou zyn eene wederlegging van den Mahomedaanfchen Godsdienst, op de wyze van een Catechismus, in 't Inlandsch en Nederduitsch opgesteld.

6. Men zal zorge moeten draagen om de reeds bekeerde Heidenen geduurig te doen onderwyzen en bezoeken.

7. Men moet van de Overheid een order zien te verkrygen om den dag des Heeren by alle Natien te doen onderhouden, ten minsten alle neeringen, vooral tapperyen enz. te doen verbieden.

8. De Moorfsche Besnydenis en de oeffening der Heidenfche Plegtigheden behooren, zo veel mogelyk, verhinderd te worden.

9. Alle die zich hebben bekeerd, zullen moeten worden opgeschreeven, en zich in hunne kleeding, zo veel mogelyk, naar de Hollanders schikken.

De dus beraamdé Kerkenorde werdt door den Kerkenraad ter tafel der Hooge Indische Regeering gebragt, en aldaar niet alleen goedgekeurd,

keurd, maar ook door dezelve getekend : te weteen door den Gouverneur Generaal *Van Diemen*, en de Raaden *Van der Lyn*, *Maarzuiker*, *Schouten* en *Sweers*, benevens hunnen Geheimschryver *Pieter Mesdag*, op den 7 v n Wintermaand des jaars 1643.

In 't jaar 1647 werdt 'er een vreemd verschil voor den Kerkenraad gebragt; op den 30 van Grasmaand naameiyk verscheen voor denzelven de Heer *A. van der Keer*, Balliuw van Batavia, zeggende, dat volgens de orders van den Generaal *Van Diemen* de Afgodery der Chineezen was geltoord; doch dat de Fiskaal hem daar over gedagvaard had, en staaude hield, dat de dienst der Chineezen geene Afgodery was. De Kerkenraad hier over gevraagd zynde, antwoordde, dat de dienst der Chineezen wel degelyk Afgodery was, dewyl zy de gewoonte hadden, voor hunne Beelden lampen aan te steeken, wierook te branden, hen te offeren met opheffing der handen en buiging des lichaams, 't welk de Raad met eene schriftelyke verklaring bevestigde; wordende hier door de Fiskaal in zynen eisch niet ontvangaar verklaard.

In 't jaar 1653 werden de Predikanten, huns erachtens, zeer gehoond door zommige lieden, die hen Dienaars der Maatschappye noemden: zelfs rekenden zommige dit zo gewigtig, dat zy 'er over predikten. Eindelyk besloot men, de Heeren Bewindhebbers te verzoeken om hen alleen voor Dienaars van Jesus Christus, maar niet voor Dienaars der Compagnie te erkennen.

In 't zelfde jaar maakte de Regeering een besluit, om alles, wat tot het beroepen der Predikanten behoorde, op zich te neemen. De Kerkenraad nam hier wel geen genoegen in, doch schein het echter niet te kunnen veranderen.

In Lentemaand van 1654 kwam van Formosa de gewezen Landvoogd *Verburg*, die, zonder met een Kerkelyk getuigenis voorzien te zyn, te Batavia wilde ten Avondmaal gaan, doch werdt verzogt dat na te laaten, tot dat men zich nader omtrent Zyn Ed. zou hebben geïnformeerd. Op den 1 van Grasmaand vernieuwde hy zyn verzoek, voorgeevende niet geweeten te hebben, dat hy zelve zyn getuigenis had moeten vragen, maar te hebben gedacht, dat men hem 't zelve had moeten zenden; teffens verklaarende, dat hy om zyn getuigenis zou zenden, waarop hy werdt toegelaaten.

Op den 20 dier zelfde maand maakte de Voorzitter bekend, dat, volgens goeddunken der Hooge Regeering, voortaan alle aankomende Predikanten als Leden in den Kerkenraad zouden zitten, en eene besluitende stem hebben. Voorts dat de Hooge Regeering, volgens de resolutie van den 17

van Grasmaand des vorigen jaars, het beroepen en verplaatzen der Predikanten aan zich hield; zullende die geene, welke zich daar regen durfden verzetten, naar 't Vaderland te rugge worden gezonden. Deeze sterke maatregelen behaagden zeer weinig aan de Geestelykheid, en gaven aanleiding tot groote oneenigheden. De Predikanten namen een besluit om in den Raad van Indien te verschynen, en over deeze nieuwigheden vertoogen aan de Hooge Regeering te doen: hier in werden zy ondersteund door de Ouderlingen, die door de Hooge Regeering hier op met afzetting werden gedreigd. De buiten Predikanten voegden zich ook by die van Batavia, beweerende, dat zy niet beslissende konden stemmen in zaaken, die hun niet aangingen. Dit alles had ten gevolge, dat 'er beslooten wierdt het stuk der beroepingen een weinigje te maarigen, en aan de aankomende buiten Predikanten alleen eene beslissende stem te geeven in zaaken, die de Indische Kerk in 't algemeen betroffen, doch in de byzondere Bataviafche zaaken hen alleen eene raadgeevende stem toe te staan: en daar mede kwam die zaak eenigzins tot bedaaren, hoe wel zodanig, dat de Kerkenraad zich byna in alles naar 't welbehaagen der Hooge Regeering schikken moest.

Onder de Proponenten, toen ter tyd tot den dienst toegelaaten, was zekere *D. Holthufius*, die in 't geheel niet aan den Gouverneur Generaal schynt te hebben behaagd. Het gebeurde althans op den 22 van Zomermaand deezes jaars, dat hy met den Predikant *Lindenus* in de Kasteels Kapelle verscheen om aldaar den dienst waar te neemen. De Generaal hem ziende, vroeg onder 't zingen den Predikant, of *Holthufius* prediken zou? en als deeze daarop ja geantwoord had, zeide de Generaal, dat zulks niet geschieden zou, dewyl de Raad van Indien hem niet als Proponent, maar alleen als Krankbezoeker erkende, hoe danig een aldaar niet tot den dienst kon worden toegelaaten. *Ds. Lindenus* zocht de zaak met verscheide redenen goed te maaken, en onder anderen hier mede, dat men, nu de zaak zo was, hem behoorde te laten prediken, dewyl men niemand in gereedheid had om in zyne plaats te treden. Dan hier op antwoordde de Generaal, dat hy, *Lindenus*, dan zelf moest prediken, waar door deeze, niettegenstaande zyne verontschuldiging, zich ook gedwongen zag den kanzel te beklimmen, en zich zo goed te redden, als in zyn vermogen was.

In 1655 werdt 'er wederom hevig getwist over het recht der beroepinge: onder anderen werdt de Predikant *Winfemius* door de Hooge Regeering naar Formosa beroepen; doch deeze zeide te wenschen, dat hem dit beroep Kerkelyk wierdt opgedraagen. Het antwoord was, dat hy, met eene Politike Commissie voorzien, geene Kerkelyke van nooden had; en dar, zo hy 't beroep durfde weigeren, hy met de eerste

ste schepen naar 't Vaderland zou worden te rug gezonden, en genoodzaakt de onkosten, die de Maatschappy voor hem had gedaan, en die vry aanmerkelyk waren, te rug te geeven: waar door hy genoodzaakt werdt spoedig te gehoorzaamen.

In de voornoemde verschillen schynen voornaamelyk aan de Hooge Regeering mishagdt te hebben de Predikanten *Lindenus* en *Leonardis*; gelyk blyken kan uit een Brief uit het Vaderland gezonden, en door den Commisfaris Polityk aan de Vergadering voorgelezen, volgens welken de Heeren Zeventien vorderden, dat gemelde Leeraars naar 't Vaderland te rug zouden worden gezonden. Dit gaf wederom eene groote beweeging in den Kerkenraad, die nu eerst recht zyne afhangelykheid bespeurde. De Vergadering wendde zich derhalven tot de Hooge Regeering om eerbiediglyk vernietiging deezer order te verzoeken, en kreeg het door goede woorden zo ver, dat de Regeering eindelyk deeze Conventie met haar maakte.

1. Dat de Predikanten zich, in 't stuk der Beroeping, aan de Hooge Regeering zouden onderwerpen; 't geen werdt toegestaan, ten minsten in gevalle 'er eenig verschil over mogt ryzen.

2. Dat men de Hooge Regeering kennis zou geeven van 't geen men aangaande het te rug zenden der twee Predikanten aan de Heeren Zeventien had geantwoord.

3. Dat men die vertoogen met allen eerbied zou opstellen.

4. Dat men de Kerkelyke brieven aan den Commisfaris Polityk zou laaten leezen, zo hy 'er tegenwoordig was.

5. Dat de Kerkelyke brieven gezegeld aan de Heeren Raaden gezonden, en door hen in de doos gelegd zouden worden: behoudende men echter vryheid, om, zo 't noodig was, ook zomwylen byzondere brieven buiten 't pakete te zenden.

De Predikanten werden ook noch genoodzaakt H. Ed. te bedanken voor de gunste, dat zy de twee Predikanten by voorraad lieten blyven. De voorstanders der Kerkelyke magt namen dit ondertusfchen zeer euvel, en zeiden dat de Generaal *Maarzuiker* de Predikanten zo streng handelde, dewyl hy hen een' onverzoenlyken haat toedroeg, en in zyn hart een Jesuit was.

Op den 18 van Slachtmaand 1658 had men al weder wat nieuws; worden 'er op dien dag een brief van de Vergadering van Zeventien vertoond, volgens welken de Diaconen mede over de *Censura Morum*, en de verkiezing der Onderlingen zouden zitten. Dit moest al wederom worden goedgekeurd, hoewel op voorwaarde, dat zy in 't cenfureeren van byzondere

re Perzoonen, die niet tot den Kerkenraad behoorden, geen stem zouden hebben.

In 't jaar 1669 werdt 'er veel werks gedaan om het Christelyk Geloof met kragt in 't Maleitsch te doen prediken, waar om de Kerkenraad dienftig vond den Generaal tot het aanstellen van een' Predikant in die taale te verzoeken. Dan de Hooge Regeering oordeelde dat men vooraf noch meerder werks moest maaken van 't onderwyzen en Catechizeeren in die taale. Ondertusfchen werdt Do. *Brouwerius*, een aangekomen buiten Predikant, toegeslaan om by gelegenheid eene preek in de Maleitsche taal te doen. *Brouwerius* schynt ondertusfchen in 't vervolg als vast Predikant in 't Maleitsch aangesteld te zyn, om dat hy in Louwmaand 1670 verzocht in die hoedanigheid in den Kerkenraad te zitten; dan de Geestelykheid verschoof die onder beuzelachtige voorwendzels, 't welk het oud verichil met de Hooge Regeering over deeze stoffe weder deed herleeven. Doch dit duurde niet lang, want *Maatzuiker* liet den Kerkenraad aanzeggen om den verzoeker spoedig toe te laaten, ten zy men zich aan alleronaangenaamste ontmoetingen wilde bloot stellen, waar op een ieder gehoorzaamde en zweeg.

De Maleitsche Gemeente begon ondertusfchen zeer te bloeijen, zo dat de daar voor ingeruimde plaats op 't Stadshuis te klein wierdt, en men de Maleitsche Kerk begon te stichten.

In 't begin van den jaare 1673 werdt de nu volbouwde Portugeesche Kerk tot den Godsdienst ingewyd, en de orde der beurten zodanig gefchikt, dat men daar eene vroeg preek in 't duitsch, eene morgen preek in 't Portugeesch, en eene middag preek in 't Maleitsch zou doen; zullende men ook 's Woensdags in 't Portugeesch, en 's Donderdags in 't Maleitsch prediken. De Maleitsche dienst kwam ondertusfchen al ras wederom in verval, dewyl, in plaats van 't laag Maleitsch, was ingevoerd, in 't hoog Maleitsch te prediken, 't geen verkeerd is, dewyl deeze tongval door weinige wordt verstaan.

Op den 30 van Louwmaand 1676 werdt goedgevonden van den predikstoel te doen afkondigen, dat de Juffers in 't vervolg haare Kerkboeken zelve zouden draagen, en niet door Slaavinnen laten brengen; 't geen waarfchyndlyk alleen gefchied is om het wild geloop deezer Vrouwenperzoonen te beletten.

In 't jaar 1682 was 'er in den Kerkenraad veel te doen over de zaak van den Predikant *Gueyrier*, die geweigerd had voor een ter dood gedoemden Mahomedaan te bidden, om dat hy volstrekt hardnekkig was, en niet naar hem wilde luisteren, noch zich bekeeren. De Leeraar zéide, dat hy zodanig een gebed met geen goede confcientie kon doen, en in dit gevoelen werdt

werdt hy door eenige andere Geestelyken gesferkt. De Hooge Regeering zocht ondertusfchen de zaak in der minne af te doen, en vermaande den Leeraar, by herhaaling, aan zynen pligt te voldoen; dit niet helpende, klaagde de Generaal aan den Kerkenraad, en verzocht dat dezelve hem geliefde te overreeden om zich gewillig te onderwerpen. De Kerkenraad nam dit aan, en deszelfs Leden wendden alle mogelyke moeite aan om hunnen Amptgenoot van zyn verkeerd begrip af te brengen, het geen in 't eerst geheel niet wilde lukken; na veel tegespartelens echter onderwierp zich deeze hardnekkige Leeraar, hoewel met veelerleye uitzonderingen, die den Raad in 't geheel niet behaagden; waarom hy veroordeeld werdt tot eene volkomene fchuldbelydenis; doch dit heeft hy waarfchynlyk niet willen doen, naar dien het blykt, dat hy, op den 7 van Herftmaand deezes jaars, van zynen dienst onflagen, en naar 't Vaderland gezonden is.

Op den 4 van Wynmaand 1685 vertoonde zich voor den Kerkenraad een groot yveraar, *Ds. Ruiterus*, die te Negapatnam Predikant was geweest, en van daar, na zynen dienst nedergelegd te hebben, zonder eenige Kerkelyke getuigenisfen, naar Batavia was vertrokken. Hy was tot dien flap gekomen door zekere geweldige gifting, die hy zelve in zyne Gemeente had verwekt, door eenige der aanzienlykfte Leden, welke by zekere Heidenfche Dansen waren tegenwoordig geweest, wegens zulk een onfchuldig tydverdryf, van 't Avondmaal te willen weeren, by welke dwaasheid hy noch deeze onbefchoftheid voegde, dat hy de voornoemde Leden weigerde te erkennen als Doopgetuigen. De Kerkenraad, de zaak wel overwoogen hebbende, behandelde den Heethoofdigen yveraar naar verdienfte, en zond hem zonder dienst naar 't Vaderland.

Op den 21 van Louwmaand 1686 werdt naar Amboina beroepen de geleerde en kundige *Valentyu*, van wiens keurige berigten, aangaande de Oost-Indifche zaaken, wy in dit werk meermaalen hebben gebruik gemaakt. In 't zelfde jaar werdt ook yverig gearbeid aan de verbeteringe der Godsdienftoeffeninge in de Maleitfche taal, die thans te Batavia zeer bedorven was: ten dien einde werden 'er veele Maleitfche boeken opgekogt, die ook in een ander opzicht van nut waren, wyl zy tot opheldering der gefchiedenisfen van de Oosterfche Landfchappen konden dienen. Tot meerder bevordering deezer nuttige zaak nam de Heer *Leidcker* den zwaarwigtigen arbeid op zich om de Boeken des O. en N. Verbonds in de Maleitfche taal over te zetten, met voorkennis en goedkeuring der Heeren Bewindhebberen, die beloofften daar toe de noodige Drukletters en Charafters te zullen bezorgen.

Zeker Timmerman, *Henrik Lucaszoon Cardeel*, voor ettelijke jaaren weggeloopt zynde, en 't Moorsch Geloof omhelsd hebbende, was te Bantam zeer gezien, en werd tot 's Konings Opperbouwmeester aangesteld, onder den naam van *Pangerang Wieragoena*. Eindelyk kwam hy evenwel weder tot inkeer, en verzocht om op nieuw in de Kerke ingelyfd en tot het Avondmaal toegelaaten te worden; gelyk na ryp beraad op den 2 van Louwmaand 1690 werd toegestaan, op behoorlyke betuiging van berouw.

Op den 9 van Louwmaand 1698 maakte de Hooge Regeering den Kerkenraad bekend, dat men in Banda goedgevonden had het Avondmaal met Rystkoeken te vieren by gebrek van Tarwen Brood; waar over het oordeel der Vergadering werd gevraagd. Dezelve antwoordde wysfelyk, dat dit zeer wel was gedaan, en geenszins streed tegen de Christelyke vryheid, maar integendeel in zulk een geval tot uitbreiding van 't Koningryk der Hemelen noodzaakelyk was.

Op 't einde deezes jaars ontstond 'er in den Kerkenraad eene hevige opschudding wegens het hardnekkig gedrag van Ds. *Kizenga*, die de Kerke-lyke Censure, tegen zekere Juffrouw beraamd, wilde dwarsboomen. Over deze zaak vielen zo veele haatelykheden voor, dat ten laastten niemand langer met dien Leeraar in den Kerkenraad wilde zitten, en de Raad zich eindelyk aan de Hooge Regeering beklaagde, met verzoek, dat zy hem wilde dwingen om voldoening te geeven, en zich stil te houden; 't geen hem toen, op straffe van verzending naar 't Vaderland, werd opgelegd, en van die uitwerking was, dat hy tot bedaaren kwam en zich onderwierp.

Her jaar 1708 leverde weder een verschil op, ontstaan tuschen de Maleitische en Portugeesche Predikanten, en waarin de Hooge Regeering ook werd gemoed; het zelve was allereerst voortgesprooten uit zekere Memorie door de Maleitische Predikanten aan de Hooge Regeering, en door deezee aan den Kerkenraad overgegeeven. Deze Memorie was van den volgende inhoud.

1. Dat de Maleitische dienst met de Portugeesche in een en dezelfde Kerk behoorde te geschieden, meenen wy onderschreevene met fundament te fustineeren.

2. Om dat de Portugeesche Kerk wel voor twee derde of ten minsten voor de helft uit menschen bestaat, die alle in 't gemeen de Maleitische taal gebruiken, als zynde van Java, Baly, Macassar, Roegis, Sumatra, enz.

3. Dat schoon die menschen alhier, in den omgang wel meest onder de Slaaven, die met de familien van Ceylon en de kust overgekomen zyn, en

en derzelve vrygemaakte, wat Portugeesch hebben aangeleerd te spreken, zy doch het Maleitsch niet minder moeten aanhouden en oeffenen, by aldien zy iemand van de bovengenoemde Oosterfche Natien, hunne nabuuren, noodig hebben, of daar mede willen verkeeren.

4. En al is het, dat die lieden aangaande de beginzelen van den Christelyken Godsdienst in de Portugeefche taale onderweezen zyn, en zy die eenigzins verftaan, zal dat hen geenzins beletten, dezelfde waarheid in 't Maleitsch, als eene hun gemeene taal, te verftaan.

5. Het gezegde, meenen wy, kan als eene bekende waarheid nedergefteld worden, en dienen om daar op 't volgende aan te merken.

6. Dat deeze Portugeefche en Maleitsche dienst, in een en dezelfde Kerken, als ware het eene gemeene Inlandfche Kerk, te meer noodzaakelyk is: dewyl hier de Maleitsche taal aan alle deeze Natien gemeen is en gebruikt wordt, en geenzins zodanig de Portugeefche taal.

7. Om dan die menfchen, die alleen door 't onderwys aangaande de beginzelen van 't Christendom, en daar door aan 't Woord Gods of deszelfs prediking in 't Portugeesch te hooren, gewoon zyn; ook daar in dezelfde Kerken aan 't gehoor van Gods Woord in de Maleitsche taal te gewennen.

8. En gewoon zynde, zo wel in 't gehoor der Maleitsche als der Portugeefche taal te komen, zal de tyd en 't vervolg wel openbaaren, of zy de Leere van 't Christendom niet beter in 't Maleitsch, dan in 't Portugeesch zullen verftaan. Gemerkt de gemeene taal alhier de zelfde is met die daar wy in prediken, en 't tegendeel in 't Portugeesch plaats heeft, als een iegelyk opmerkenden bekend is.

9. Den dienst in beide de Portugeefche Kerken, des Zondags voor en na den middag, en des Vrydags avonds in de Buitenkerk verwisfelende in 't Portugeesch en Maleitsch, en de Eerwaarde Broederen in 't Portugeesch ons voorgaande, kunnen wy hen volgen, gelyk ook in de bediening van 't Avondmaal; zullende de Catechizatie altoos wel een bekwaamen tyd en plaats kunnen vinden.

10. Dat by indispositie van iemand der Ed. Broederen deezer Inlandfche Kerken, de beurten door de andere drie wel zullen kunnen waargenomen worden.

11. En is lichtelyk uit het bovengezegde te zien, dat ons oogmerk is het beste van deeze Indiaanfche Gemeente, en met een de verlichting van den dienst der Portugeefche Broederen des Vrydags avonds te zoeken.

Batavia den 30 January 1708.

Was getekend,

Petrus van der Form.

Hermanus Coldeborn.

Dit opstel der Maleitsche Predikanten door de Hooge Regeering aan den Kerkenraad ter hand gesteld, en hun bericht daar op gevraagd zynde, oordeelde dezelve, dat hier in voornaamelyk de Portugeesche Leeraaren behoorden gekend te worden; doch deeze waren van een geheel tegenstrydig denkbeeld, en gaven eene breedvoerige Memorie tegen de voornoemde over, hoofdzakelyk van deezen inhoud.

1. Dat de Portugeesche Kerk geenszins zo veel Oosterlingen bevat, die de Maleitsche taale gebruiken, als door voornoemde Heeren Predikanten werdt opgegeeven: kunnende zulks ten klaarsten blyken uit de namen der familien, de Burger Compagnien, de lysten der Doopelingen en die der Ledemaaten: terwyl de aankomende Oosterlingen, die in de handen der Christenen vallen, geen Maleitsch maar Portugeesch leeren.

2. Dat, hocwel noch al veele zo veel Maleitsche woorden weeten, als hen in den Koophandel met de Heidenen te pas komt, zy echter geheel onbedreeven zyn in de Godsdienstige uitdrukkingen, die in deeze taale zeer byzonder zyn. Zo dat hier uit eene vergeeffsche moeite, verwarring, en waarschynelyk verloop der Kerke zou volgen.

3. Dat de Portugeesche Gemeente altoos zeer talryk en bloeyend is geweest, naardien deeze taal algemeen bekend, zeer gemakkelyk, en ryk van woorden is. Zynde daarentegen de Maleitsche Gemeente altoos een handje vol volk, aan welke, hoe verstaanbaar 't Euangelium werdt verkondigd, de Berichters in 't midden laaten (a).

Uit al het welke en meer andere zaaken de Berichters besluiten, dat zodanig eene verwisfeling voor het Christendom in de Indien zeer nadeelig, en ook voorts wanfallig en ongerymd zou zyn.

De Maleitsche Predikanten ondertusfchen de Regeering op hunne hand hebbende, kreegen volkomen hunne begeerte, zynde op den 10 van Wintermaand 1708 bevolken, dat de verzochte beurtwisfeling tusfchen de Portugeesche en Maleitsche Predikanten plaats grypen, en een ieder by beurtten prediken zou:

De Bataviafche Kerkenraad, gesterkt door de Hooge Regeering, heeft altoos groote zorge gedraagen, om alleen den waaren Hervormden Godsdienst, zodanig als dezelve door het Synode van Dordrecht is vastgesteld, te Batavia

(a) Dit ziet op 't Hoog Maleitsch, waar in doorgaans gepredikt wordt, zonder dat byna iemand der Toehoorders het recht verstaat.

via te doen prediken, en op deezen grondslag heeft men altoos alle andere Gezintheden op 't zorgvuldigst geweerd, of ten minsten haare min of meer openbaare Godsdienstoeffening, by de eerste ontdekking, kragtdaagig gestremd. Ondertuschen moeten zedert 't jaar 1747 hier van worden uitgezonderd onze Broederen de Lutheraanen; dewyl zy in dat jaar vryheid kreegen, om voor hunne Belydenis eene openbaare Kerk te stichten, gelyk zy hier mede ook een begin maakten op den 26 van Hooimaand, doch niet zonder hardnekkige tegenkating van eenige yveraars, die zelfs zo verre ging, dat één der zelve, door den Heer *Van Imbof*, wegens zyne ongehoorzaamheid, naar Ceylon wierdt verzonden. Deze Kerk is een fraay en luchtig gebouw, staande digt by 't Kasteel, en is tot den Predikdienst plechtig ingewyfd op den 28 van Herfstmaand 1749.

De Nederduitsche Gemeente is, naar maate van de uitgestrektheid der Stad, niet zeer aanzienlyk. Zelden ziet men in de Kerk meer dan duizend toehoorders, en 't getal der Ledemaaten beloopt op zyn best vier duizend. Volgens *Valentyn* zyn de meeste zeer onkundig in den Godsdienst, en niet in staat om met eenigen grond over de voornaamste Geloofsstukken te spreken: dan denkelyk zal het hier mede al geteld zyn gelyk alomme. De Leeraars zyn ondertuschen zeer wel gezien, vooral die der Nederduitsche Kerke; want die der Maleische en Portugeesche Gemeente worden minder gerekend, 't geen een zeer verkeerd en ongegrond vooroordeel is, dewyl in eenen Leeraar, die in vreemde taalen zal prediken, meer kundigheden worden vereischt, dan in hen, die alleen in de Moedertaale onderwyzen. Dit is ondertuschen eene der redenen, waarom het aanleeren der vreemde taalen in 't Oosten door de meeste Leeraars wordt verwaarloosd, ten bykbaaren nadeele van den Christelyken Godsdienst, en de voortplanting van dien.

Als 't getal der Predikanten te Batavia voltallig is, moeten 'er ten minsten tien zyn, en buiten deeze heeft men dan noch zomwylen adjuncten gehad. Tegenwoordig wordt Gods Woord aldaar verkondigd door de volgende Leeraaren.

<i>Theodorus Vermeer</i> , in de Nederduitsche Gemeente	-	1771
<i>Hermanus Wachter</i> , 1773, in de Nederduitsche Gemeente	-	1774
<i>Ericus Johannes Wiltenaar</i> , 1765, in de Portugeesche en Maleische Gemeente	- - - -	1775
<i>Jacob Caspar Metzlar</i> , op 't Eiland Onrust	- -	1774
En in Batavia	- - - -	1777
<i>Jan Nupoort</i> , in de Nederduitsche Gemeente	- -	1778

Het getal der Bataviafche Predikanten is derhalven geenszins voltallig, en wet de overige Kerken der Maatfchappye is 't noch veel erger gefield, wegens het klein getal der geenen, welke zich als Predikers des Euangeliums naar de Indien begeeven. Dit gebrek ontftaat voornaamlyk hier uit, dat 'er zich thans veel minder jonge lieden, dan welcer, tot de Studie begeeven, en de bediening van Leeraar des Euangeliums den meesten vooral mishaaft, dewyl zy meenen, dien post niet te kunnen bekleeden, zo zy zich niet in veel gevallen willen laaten verbinden door menfchelyke infteellingen.

De Indifche Kerken hebben reeds voor langen tyd gezucht onder dit ongelukkig gebrek, en 't zelve is een der voornaame redenen geweest van de klagten, welke van tyd tot tyd zyn gedaan over 't verval der Inlandfche Kerken, en van 't beraamen van middelen om de voortplanting des Christendoms in de Oosterfche Gewesten te bevorderen. Inzonderheid werdt dit een voorwerp van algemeene overweeinging, toen de Haarlemfche Maatfchappyy der Wetenfchappen in 't jaar 1774 deeze Vraag ter beantwoording voorftelde. „ Welke zyn de beste middelen, om de waare en zuivere Leer van het Euangelie onder de Bewooners der Colonien van den Staat meer te bevestigen, en in die Landftreken voort te planten ”?

Ras verfcheenen 'er verfcheiden Antwoorden over deeze ftoffe, van welke drie der Drukpersfe werden waardig geacht, terwyl men den Eerepenning toekende aan den Hoog Gel. Heer *P. Hoffede*, Beroemd Hoog Leeraar en Predikant te Rotterdam. Ook heeft de Maatfchappyy het genoegen gehad, dat haare keuze is bevestigd door den Eerwaarden Grooten Kerkenraad van Batavia, aan wien de Antwoorden op voornoemde Vraage door de Hooge Indifche Regeering waren ter hand gefield, met verzoek om op dezelve hun oordeel te zeggen: want dezelve verklaart, dat de Verhandeling van den Heer *HOFSTEDÉ* *de andere ruims zo verre overtreft, als de kostbaarheid van 't goud, de waarde van het zilver te boven gaat.*

Hoe zeer inmiddels de Verhandeling van den Heer *Hoffede* aan de kundige Bataviafche Beoordeelaars moge voldaan hebben, verfchillen zy echter in eenige opzichten van Zyn Hoog Eerw., en hebben dienftig geoordeeld zelve een plan van verbetering te moeten opgeeven, uit het welk wy hier een kort uittrekzel zullen mededeelen.

De Berichters zeggen, dat, eer men zich bepaalt tot het beraamen van middelen, die gefchikt zyn om de Christelyke Leere uit te breiden, men eene groote verbetering in het tegenwoordige Indifche Christendom moet

bewer-

bewerken; zynde het zelve zodanig ontaard, dat het dien gezegenden naam niet verdient, en van welke verbastering in Geloof en Zeden de volgende oorzaaken worden opgegeeven.

1. De overmaatige weelde, en de daar uit ontstaande menigvuldige derdelheden, zonden en afleiding des gemoeds van wezentlyke zaaken tot enkele beuzelingen.

2. De onkunde der Nederduitfche Taal, voornaamelyk by de Vrouwen en Kinderen, die het Maleitfch thans zo menigvuldig gebruiken, dat de meeste hunner niet in ftaat zyn eene aaneengefchakelde Kerkrede in 't Nederduitfch te verftaan.

3. De verregaande ontheiliging van den Dag des Heeren.

4. De menigvuldige lichtwaardige en roekelooze Eeden, die dagelyks in de Indien worden gedaan.

5. De flegte en ergerlyke wandel van zommige Predikanten, die zich met fchachelaaryen ophouden; en zich in wellustige driften, die hier te lande zo hevig zyn, en zo gemakkelyk kunnen worden voldaan, te buiten gaan.

6. De al te groote bekrompenheid van de tractementen der Leeraaren; waar door dezelve dikwyls genoodzaakt worden zich met den koophandel te bemoeyen, het geen verzuim van plicht en verachting, voornaamelyk by de Ongelooovigen, ten gevolge heeft.

De Kerkenraad klaagt ook, dat de Indifche Predikanten hier te lande niet genoeg worden gerekend, wordende zelfs die geene, welke zich uit de rechte beginzels naar 't Oosten begeeven, veracht, zo dat de meeste bekwaame voorwerpen, die hier te lande doorgaans wel kunnen aankomen, nooit dan in den uiterften nood naar de Indifche Gewesten willen gaan. Waar by dezelve noch eindelyk voegt de Heerschezucht der Vaderlandfche Kerke, die meermaalen is in de weer geweest om de voorrechten der Bataviafche te beknibbelen, en zo gering te maaken als mogelyk was. „ Wy be-
 „ vinden (zeggen ze) dat de vorderingen van ons Christendom, benevens
 „ de yver en arbeid der Leeraaren, voornaamelyk ook aan bekwaame,
 „ deugdzaame en yverige Krankbezoekers te danken zyn; deeze onder het
 „ opzicht en bestuur der Leeraaren binnen 's Lands geplaatst zynde, en
 „ zich door hun voorbeeldig gedrag, by den Inlander, wiens taal zy aan-
 „ leerden, bemint gemaakt hebbende, lokten de Heidenen allengskens tot
 „ ons, en dedden 'er veele tot ons Kerkgenootfchap toevallen; men moe-
 „ digde den yver dier braave, en voor eene geringe bezolding arbeidende
 „ lieden aan, door hen vervolgens tot Proponenten, en, naar maate hun-
 „ ner verdienften, tot Predikanten te bevorderen, en by de Inlandfche Ge-
 „ meen-

„ meenten tot derzelver opbouw te plaatzen; en ware men op dien voet
 „ voortgegaan, en had men ons geduurig eenen nieuwen toevoer van be-
 „ kwaame Krankbezoekers, zo wel als van braave Predikanten, toegezom-
 „ den, dit land zou naar waarschijnlijkheid reeds eene geheel andere ge-
 „ daante hebben bekomen, en de oorden, die nu van de Heidenfche By-
 „ geloovigheden en Mahomedaanfche Dweperyen overftrroomen, zouden
 „ van den lof van Jefus weergalmen. „ Dan de geduurige bekribbelingen
 „ der Vaderlandfche Kerken zyn veelyds oorzaak, dat men den moed
 „ heeft laaten zinken: dit is zeker een gebrek in onze Voorzaaten geweest;
 „ edoch in geduurige twist te leeven is ook zeer verdrietig, vooral met
 „ zulke, met wien men behoort te ftaan in eenigheid des Geestes, om te
 „ ftryden voor 't Geloof, dat eenmaal den Heiligen is overgeleverd „.
 De Kerkenraad bedoelt hier buiten twyffel voornaamelyk het bevorderen der
 Krankbezoekers tot Proponenten, 't welk de Bataviafche Kerk zich dikwyls
 heeft aangemaatigd, terwyl haar 't zelve door de Vaderlandfche fteeds werd
 betwist.

Wat het herfel der meeste zo even vertoonde zwaarigheden betreft; de
 E. Kerkenraad geeft met verfhuldigden eerbied te kennen, dat de Hooge
 Regeering door wyze maatregelen zeer veel zoude kunnen toebrengen tot
 het ftuiten der overrollige weelde, het verhinderen der ontheiliginge van den
 Dag des Heeren, en het wegneemen van veele overtollige Eeden. In 't
 byzonder meent dezelve dat men jaarlyks eene Leerreden moest doen in te-
 genwoordigheid van alle Dienaaren der Compagnie, over 't gewigt van den
 Eed, en de tydelyke en eeuwige Straffen, aan welke zy, die hunnen
 Eed fchenden, en daar door het welzyn der Maatfehappye verraaften, zich
 fchuldig maaken.

De Berichters breiden zich verder uit omtrent de verbetering der Neder-
 duitfche Taalkunde, en de goede opvoeding; doch fpreken by voorraad
 alleen over de Dochters uit den Burgerftand, onder welke dit gebrek het
 grootst is, en dus het fpoedigfte hulpmiddel vordert. Om hier in eenige
 verbetering te bewerken, meenen zy, dat men eene Juffrouwen School
 moet oprichten, om aldaar de Dochters van fatzoenlyke lieden eene betere
 opvoeding dan gewoonlyk te doen genieten; zodanig, dat dezelve niet
 door eenige byzondere lieden, maar door de Hooge Regeering werde ge-
 flicht, om niet, zo ras zy opgerecht zal zyn, in duigen te vallen.

Ten dien einde moest men eene gezonde plaats buiten de Stad uitkiezen;
 en aldaar een luchtig gebouw oprichten, alwaar de Jeugd, benevens haare
 Leermeesteresfen, kon huisvesten. Voorts moest men uit het Vaderland
 verfhcheiden bekwaame en welgemanierde Juffrouwen ontbieden, en onder
 derzel-

derzelver bevel de geheele inrichting stellen met eene behoorlyke ondergeschiktheid, byna op de wyze van een Klooster; zo dat eene, het bewind over alle de andere voerende, de andere naar rang onder zich had, en die der laager rangen, in geval van huwelyk of andere openvalling, naar evenredigheid haarer bekwaamheden en verdienften, zouden opklimmen.

Verder zou men de Heeren Weesmeesteren moeten overreedē, om hunne veelyds kwaalyk geplaatste Kostkinderen hier te bestellen, die dan, daar zy nu doorgaans onnutte leden zyn in de zamenleving, tot nuttige voorwerpen zouden gevormd worden, bedreeven in nuttige handwerken, en versierd met die bekwaamheden, welke in welopgevoede jonge Dochters, en in goede Huismoeders vereischt worden. Dit zou de Bataviafche Burgerfchap aanmoedigen om 'er ook vrywillig hunne Kinders te plaatzen, die daar, dus wel opgevoed, en door vrye Europifche Dienstmaagden, in plaats van Slaavinnen, bediend wordende, haaren woesten en geweldigen Oost-Indifchen aard en onbefchofte Slaave zeden zouden afleggen; zo dat zy niet alleen alle hoedanigheden van welopgebragte Dochters zouden bezitten, maar ook spoedig in den huwelyken ftaat treden; dewyl de Europeaanen en andere eenigzins wel opgebragte mannen dan niet langer van haar een' afkeer zouden hebben wegens de lomphheid haarer zeden.

Tot bevordering der Taalkennisfe onder 't gemeen, moest men de Inlandsche Leermeesters deeze taal doen leeren, die dan wederom andere zouden bekwaam maaken. Zo men geen Krankbezoekers of Leermeesters aannam, dan alleen zodanige, die goed Nederduitsch spraken, zouden alle mededingers naar die posten zich op de kennis deezer taale uitleggen, en dezelve ras algemeen worden. Dit alles zou zeer kunnen worden bevorderd, teffens met de geheele goede opvoeding der Weeskinderen, door steeds aanblyvende Regenten over de Wees- en Armhuizen aan te stellen; voornaamelyk, indien daar toe meer bejaarde en gekwalificeerde perzoonen wierden verkooren: deeze zouden immers het gezag over de jeugd meerder klem byzetten, en beter de hand kunnen houden aan de Reglementen, die tot bevordering der goede order in die huizen zo noodzaakelyk zyn. Men behoorde, ten dien einde, ook nauwkeurig toezicht te houden op de Weeskinderen en hunne oeffeningen in de Nederduitfche taale; zo dat men hen niet moest toelaaten uit het huis te gaan of te trouwen, dan na dat zy hunne Geloofsbelofden, tot genoegen der Onderzoekers, in 't Nederduitsch hadden gedaan.

Met het grootfte recht zeggen de Heeren Berichters, dat niets van meer invloed is op de goede en Godsdienstige opvoeding dan welaangelegde Scholen. Tot bevordering deezer allerheilzaamste zaak, zeggen zy, moest

men alle mogelyke verbeteringen maaken, zo door het aanleggen van nieuwe Hollandſche en Inlandſche Schoolen, als door het bezorgen van een uitgebreider Collegie van Scholarchen, om in dezelve alles op den besten voet te brengen. Ten dien einde moest, zeggen zy, dat Collegie beſtaan uit zeven of acht Leden, naamelyk één Raad van Justitie, één van derzelve Officieren, twee Predikanten, en twee uit de Schepenen of de voornaamſte Burgers met één' Secretaris, en één Heer der Hooge Regeering om het *Præſidium* waar te neemen. Voorts oordeelen zy met veel recht, dat men de infelling zo veel mogelyk moest nuttig maaken, zo door 't onderhouden van naauwkeurige orders, als door 't uitdeelen van behoorelyke pryzen aan de meest uitmuntende Leerlingen.

De Eerw. Kerkenraad deelt ook een uitvoerig ontwerp mede, om na 't verbeteren des tegenwoordigen Christendoms in Neerlands Indiën, aan dezelfde vermeerdering en uitbreiding te arbeiden. Zeer bezwaarlyk is hier de voorplanting des Euangeliums (wy volgen hier kortelyk den hoofdzaakelyken inhoud hunner Raadgevingen) wegens den aard der Volkeren, wier bekeering te bevorderen ſtaat. Met de zagmoedige Malabaaren is noch al veel uit te voeren, maar trotsche Maleyers en onverzettelyke Javaanen te overtuigen, is byna onmogelyk. Deeze laafte, die alle yverige Mahomedaanen zyn, vindt men bykans in 't geval der Jooden, *welker verharding voor een' tyd zal zyn, tot dat die beuglyke dag aanbreekt, waar op de volheid der Heidenen zal ingaan, en gantsch Israël zalig worden.* Ten minſten, hoe zeer zich ook het Christendom onder de Heidenen hebbe uitgebreid, zyn de voorbeelden van bekeerde Mahomedaanen zeer zeldzaam: vooral daar zy meest al van begrip zyn, dat hunne, de Joodſche en de Christelyke Godsdienst alle drie ter zaligheid leiden, en zy het dus voor zeer onredelyk houden, dat iemand, die een deezer belydeniſen heeft omhelſd, tot eene andere zou overgaan.

Om ondertuſſchen best in dit werk te ſlaagen, meent men de meeste baat te zullen vinden by bekwaame Krankbezoekers, op wier yver en deugd men kan vertrouwen: deeze moesten eerst by den Christen Inlander de taal des Lands leeren, en zich inmiddels, zo veel mogelyk is, naar de gewoonten en neigingen der Mahomedaanen en Heidenen ſchikken. Deeze lieden, hun werk naar genoegen verrichtende, moesten door den Bataviaſchen Kerkenraad worden bevorderd tot Proponenten, en zelfs, zo zy op den duur groote dienſten deden in 't bekeeren der Heidenen, tot Predikanten: zonder dat de Nederlandſche Kerkvergaderingen hier in 't gezag der Indiſche Kerke beknibbelden.

Dan dewyl Krankbezoekers alleenlyk kunnen onderwyzen, moest men daar-

daarenboven eenige nergens vastverbonden Leeraaren aanstellen, om by de reeds bekeerde Inlanders rond te reizen, hen, na behoorlyk onderzoek, den Doop en 't Avondmaal toe te dienen, en ze met gepaste vermaaning in den Geloove te versterken: gelyk zulks doorgaans door Roomfche Zendingen wordt verricht, en nocht heden in Frankryk onder de Hervormden door rondreizende Predikanten wordt in 't werk gesteld.

By een goeden voortgang van zaaken zou men moeten werken op de Kinderen van bekeerde Ouderen, en voor derzelver opvoeding naauwkeuriglyk zorge draagen. Het bekwaame middel hier toe acht men Inlandsche Scholen, in welke gemelde Krankbezoekers, of andere Leermeesters, de Jongelingen in de beginzelen des Christendoms zouden moeten onderwyzen.

Tot een' gelukkigigen uitflag van deeze onderneeming zou echter niets noodzaakelyker zyn, dan een genoegzaam aantal van bekwaame Predikanten, zo om de reeds vastgestelde, als de nieuwe Gemeenten te bedienen. Het Plan van den Heer *Hoffede* om in 't Vaderland een Kweekfchool aan te leggen, en daar in jonge Lieden tot den Predikdienst voor 't Oosten op te voeden, behaagt hun om verscheide redenen niet. De geringe afkomst van zodanige Leeraaren uit den laagen Burgerftaat of de Godshuizen, zou weinig tot opheldering van den hier zo sterk ontglansden Euangeliedienst strekken. En voornaamelyk zouden deeze Nieuwelingen altoos het graveerzel der beproeving derven, 't welk boven alles in een Indischen Kerkendienaar en Zending vereischt wordt. De brand der heete Gewesten wekt immers den wellust op, terwyl derzelver aanlokzelen in dezelve zeer menigvuldig zyn; zynde hier door veele in de Indiën gevallen, die mogelyk elders onergerlyk zouden hebben gewandeld. Niets zou derhalven wenschelyker zyn, dan over 't algemeen zulke Leeraaren te bekomen, die hunne prilste jeugd voorby zynde, reeds in de eene of andere Vaderlandsche Gemeente hadden doen zien, wat men van hunnen yver, bekwaamheden en zedelyk bestaan te wagten had.

Het eerste middel tot bevordering van dit heilzaam oogmerk zou weezen in 't Vaderland ernstig naar braave Leeraaren om te zien, en dezelve met gepaste drangredenen te beweegen, om zich over den kwynenden staat des Christendoms in 't Oosten te ontfermen; zynde het eene laage en veele braave Predikanten wederhoudende gewoonte, dat men afvagt, of zich iemand zal komen aanbieden, en dat dus Predikanten, even als Matroozen en Soldaaten, als om dienst by de Compagnie moeten vragen. „ Waar- „ om zou men niet mogen vermoeden, dat eene, naar de gesteldheid on- „ zer tyden, Goddelyke roepstem, gevoegd by een' blaakenden lust om „ Jesus en het Euangelie te dienen, en zyne Gemeente te stichten, vee-

„len onzer Nederlanfche Predikanten eene reize zoude doen onderneemen, die dagelyks door allerley rangen en ftaaten van menfchen, ja door zwakke Vrouwen, om des gewins wille, ondernomen wordt ”.

Het tweede middel tot aanmoediging van Vaderlandfche Predikanten, moest beftaan in 't vooruitzicht van eer en voordeel, de twee prikkels, die doorgaans de raderen der menfchelyke ziele in beweging brengen. Een rykelyk aanbod zou zeer veel aanmoediging geeven om eene reis naar 't Oosten te onderneemen, en zulk een uitzigt bevat in een' Leeraar niets dat laakenswaardig is. Dan om dit te volbrengen, zouden de wedden der Leeraaren, zo op de buiten Comp. tooren als te Batavia, merkelyk moeten worden verhoogd, dat is zodanig, dat iemand daar van onbekommerd zou mogen leeven. Volgens 't voorbeeld der Lutheranen, die alles uit liefdegaven moeten fchikken, zou een Bataviasch Predikant jaarlyks moeten hebben eene wedde van drie duizend ryksdaalers, en op de Comproooren van twee duizend; welke uitgaave voor de Compagnie niet zeer lastig zou vallen, naardien 't meefte in goederen uit de Magazynen zou kunnen worden verfrekt.

Tot meerder bevordering van dit heilzaam oogmerk zou men alle verband tot den dienst der Maatfchappye moeten wegneemen; zodanig een dwang is voor vrye lieden allernaangenaamst, en tot bevordering des Euangeliums kan men weinig nut verwagten van zulken, die hier alleen gedwongen blyven. Men zou op een veel edelmoediger en aantlokkender wyze de Leeraaren tot een langduurig verblyf in de Indien, kunnen aanmoedigen, zo hen, na een getrouwen tien jaarigen dienst en te rugtogt naar 't Vaderland, de helft hunner gagie voor al hun leven wierdt toegezegd; terwyl zy, vyftien jaaren blyvende, twee derde zouden genieten, en, na een dienst van twintig jaaren, hunne volle wedden in 't Vaderland onbekommerd behouden tot aan hun dood. Zodanig een voorrecht zou zeer veele naar 't Oosten lokken, en aan de Maatfchappye weinig kosten. Weinige, weet men immers, zouden het einde van hun tyd beleeven, en veele der overgebleevene zouden zich door gewoonte aan 't Climaat en de levenswyze, gelyk ook door huwelyken en verbinteniffen hunner kinderen, hier zodanig gebonden zien, dat zy nooit aan wederkeeren naar 't Vaderland zouden denken.

De Leeraars dus genocgzaam bezorgd zynde om onbekommerd te leeven, zouden zich inniddeels moeten onthouden van alle hunnen ftaat onwaardige bezigheden. Niet alleen hen en hunne Vrouwen moest ten strengften alle koop-

handel

handel worden verboden, maar ook als eene onvermydelyke straffe worden vastgesteld, dat men zodanige Leeraaren, die deeze wet overtraden, naar 't Vaderland zou te rug zenden, met zulk eene aanschryving, die hen ook daar den toegang tot den Predikstoel zou sluiten, als aan geldgierigen, die geene Opzieners van 't Erfdeel des Heeren mogen zyn.

Tot een byvoegzel dient eindelyk, dat men die geene, welke tot PropONENTEN of Predikanten worden bevorderd, naauwkeuriger moest onderzoeken; doch ook inzonderheid de uit het Vaderland naar 't Oosten vertrekende Leeraaren op eene allerplegtigste wyze verbinden tot een onberispelyken en voorbeeldigen wandel, om hier door onder de Heidenen te wandelen in eerlykheid, bewaarende het Geloof en een goed geweten.

In 't jaar 1779 kwam te voorschyn het Eerste Deel der Oost-Indische Kerkzaaken, door den Hoog Eerw. en Geleerden *Hoffede* geschreeven, 't welk een groot aantal van wetenswaardige zaaken bevat, die tot merkelyke opheldering van den toestand des Christendoms in de Indiën kunnen dienen. Dit Eerste Deel handelt voornaamelyk over deez: vraag: *Of de Oost-Indische Kerkenraaden recht hebben om Proponenten te maaken en Predikanten te ordenen; dan of zy de zodanige alleen uit het Vaderland moeten ontvangen?*

Dit geschillstuk, 't welk meermaalen aanleiding heeft gegeven tot hevige oneenigheden tuschen de Oost-Indische en Vaderlandsche Leeraaren, wordt door Zyn Hoog Eerw. in 't breede behandeld. In de eerste plaats bewyst hy, dat de Indische Kerken, opgericht zynde naar het voorbeeld der Vaderlandsche, geen andere Leere mogen verkondigen, dan de waare Hervormde, zo als dezelve in onze Kerke wordt geleerd. Ten tweeden, dat gelyk de Leere dezelfde moet zyn, insgelyks in de Kerkelyke Regeering een gelyk bestier moet worden gehouden: gelyk onder anderen blykt uit de Instructie der Oost-Indische Predikanten die derwaards vertrekken, wordende in dezelve geboden: *De Kerkelyke Regeering, naar den Woorde Gods en Conform de loffelyke gewoonte van de Gereformeerde Kerk hier te Lande ook aldaar te onderhouden.* Ten derden, betoogt dezelve, dat de Nederlandsche Kerkenraaden, hoe groot en aanzienlyk ook, geen magt hebben om iemand Proponent of Predikant te maaken. Uit welk alles hy besluit, dat, dewyl de Leere en Kerkenorde dezelfde moet zyn in de Indiën als hier te Lande, de magt der Bataviasche of eenige andere Kerkenraaden ook niet grooter kan zyn; en dat dezelve dus alle onbevoegd zyn om een' Leeraar te onderzoeken en aan te stellen.

Na dat Zyn Hoog Eerw. zyne bewysredenen aangaande de onbevoegd-

heid der Kerkenraaden, tot het doen eener beroeping heeft aangedrongen; gaat hy over tot de redenen die het tegenfelde gevoelen fchynen te begunftigen. Deze zyn volgens des Hoogleeraars opgaafe.

1. Dat de Dordrechtſche Kerkenorde voor de Oost-Indiſche Kerk van, geend verbindend gezag kan zyn.

2. Dat aan de Oost-Indiſche Kerken in 't jaar 1623 eene byzondere Kerkenorde is gegeven, volgens welke zy magt hebben om Proponenten te maaken en Predikanten te ordenen.

3. Dat de Bataviaſche Kerkenraad altoos eene Clafſis formeert, terwyl de andere Kerkenraaden by 't aanſtellen van Proponenten en 't ordenen van Predikanten, gewoon zyn hunne nabuuren by een te roepen.

4. Dat het maaken van Proponenten en 't ordenen van Predikanten aan een particulieren Kerkenraad in Indiën geoorloofd is, volgens de geapprobeerde Kerkenorde van 1643.

5. Dat de Heeren Bewindhebbers, uitmaakende de Vergadering van XVII. meermaalen aan particuliere Indiſche Kerkenraaden het recht om Proponenten en Predikanten tot den H. Dienſt te qualificeeren, hebben toegewezen.

6. Dat de Nederlaandſche Kerk in vroeger jaaren het recht der particuliere Inlaandſche Kerkenraaden, om Proponenten te mogen qualificeeren erkend heeft, en dat zulks inzonderheid in laater tyd, door de Zuidhollaandſche Synode is gefchied.

De ongegrondheid van 't meerendeel deezer tegenbewyzen wordt zeer wel door den Hoogleeraar betoogd. Dan, behalven deeze zes, is 'er noch eene zevende tegenwerping, die, zo zy gegrond was, de kragt aller redenen tegen de zes voorige zou vernietigen, of ten minſten eene ſpoedige Burgerlyke en Schriftelyke Ordonnantie vorderen, om zo veele nieuwe Inlaandſche Proponenten en Predikanten door de Indiſche Kerkenraaden te doen aanſtellen, als mogelyk zal zyn. Maar is dezelve ongegrond, dan volgt daar uit genoegzaam alleen, dat al waren de Indiſche Kerken waarlyk tot zodange onderneemingen bevoegd, haar echter zulks moest worden belet.

De bedoelde redeneering is deeze. *Dat de Oost-Indiſche Kerk geen genoegzaamen toevoer van Predikanten uit Europa ontvangende, en geene Clafſen kunnende formeeren, even daar door genoodzaakt is, in Indiën zelve naar bekwaame Perzoonen om te zien, en derzelver qualificatie tot den Heiligen Dienſt door Particuliere Kerkenraaden te laaten verrichten, ter vervulling der openſtaande plaatzen.*

Met reden merkt de Hoogleeraar in zyne aanmerkingen op deeze drangreden aan: *Dat in geval van dringende noodzaakelykheid veele dingen*

dingen geoorlofd zyn, die men anderzins zou moeten nalaaten. Hy stemt ook de twee eerste artikels der redeneering volkomen toe: naamelyk, dat de voorraad van Predikanten, die uit Europa worden gezonden, veel te gering is; en ten anderen, dat de Indische Kerkenraaden zich, wegens de afgelegenheid der plaatzen, niet tot Clasfen kunnen formeeren. Doch het derde Lid, *dat men derbalven uit de Indische Particuliere Kerkenraaden zich zelve moet redder*, ontkent hy wel degelyk, en bekleedt zyne gedagten met verscheiden redenen, wier voornaamste wy hier kortelyk zullen aanhaalen.

Oneindig veel wordt 'er vereischt tot een' bekwaamen Indischen Leeraar: hy moet niet alleen alle kundigheden van een Vaderlandschen bezitten; maar noch daarenboven de Leerstellingen en Godsdienstige geheimenissen der Mahomedaanen en Oosterfche Heidenen verstaan. Alle die bekwaamheden moeten gepaard gaan met Burgerlyke deugd en oprechte Godsvrucht. Dat zulke uitteekende hoedanigheden in een' Indischen Leeraar volstrekt noodzaakelyk zyn, erkennen zelfs alle Indische Predikanten; doch, dat hier toe een eenigzins geschikte voorraad in de Indien te vinden zou zyn, ontkent de Hoogleeraar ten sterkten. De Krankbezockers zyn voorzeker die gewenschte springbron niet: de Bataviafche Kerkenraad moet ten minsten erkennen, dat zy zelden tot hunne noodzaakelykste verrichtingen toereikende zyn, en is geduurig verplicht eenige wegens hun wangedrag af te zetten. En om de zaak volkomen af te doen, brengt hy eene wolke van geruigenissen voor den dag uit de brieven van den Bataviafchen Kerkenraad zelve aan de Hollandfche Clasfen, in welk men deeze lieden van gruwelyke domheid, onkunde en verwaandheid beticht, en als volkomen onnutte lasten afschildert.

De School- en Catechizeermeesters zyn even ongeschikte voorwerpen: de Inlandsche zyn, volgens het fchryven van den Colombofchen Kerkenraad, veeltyds *afgodifche, dronkene, gierige* menfchen, en de weinige deugdzaame meestal *grootte Botterikken*; terwyl onder de Europifche niemand is, die een allergeeringst deeltje bezit van die bekwaamheden, welke tot een kundig Inlandsch Predikant noodzaakelyk zyn. Zomwylen vindt men ook in de Indiën gelukzoekende Profelieten, die min of meer gestudeerd, en zelfs by andere Gezindheden het Leeraarsampt hebben bekleed; doch de droevige ondervinding heeft meermaalen geleerd, dat zodanige voorwerpen doorgaans tot een groote ballast der Kerken, en tot nadeel van het kwynend Euangelium hebben gestrekt.

Onder de vrye Burgers van de onderfte en tweede Clasfe wordt ook zeldzaam iemand gevonden, wien 't Geestelyk Kleed zou passen, en de be-

ter opgevoede der hoogere rangen zyn in zulke gunstige omstandigheden; dat zy zich nooit tot het moeiljelyk Predikamt zullen vernederen. In 't jaar 1768 werd op de Vraag van 't Zuid-Hollandfche Synode: *Van waar de Proponenten kwamen, van welke doorgaans in de Ceylonfche berichtribrieven gewag werdt gemaakt?* geantwoord, dat die voortkwamen uit het Seminarium van Colombo, in 't welk alleen Singaleefche en Malabaarfche Kinderen in de noodige Weetenfchappen werden onderweezen; dat dezelve, na voorafgaand onderzoek, werden toegelaaten tot Inlandfche Proponenten, op een maandgeld van 24 guldens, en zo zy uitmunten, na een nieuw *examen*, tot Inlandfche Predikanten werden bevordord met eene maandeljykfche wedde van 36 guldens. Dat dezelve wel degelyk van de Hollandfche Predikanten in rang en ondergefchiktheid werden onderscheiden, en alleen op vaste plaatzen onder de Inlanders dienen mogten; wordende dezelve, zo zy in yver verflaauwden, wederom van Predikanten tot Proponenten, of zelfs tot Schoolmeesters of Tolken vernederd.

Hoe groot de bekwaamheid deezer lieden zy, kon onder anderen hier uit blyken, dat zy zelden in ftaat waren om in eene ganfche maand eene preek zaamen te fteflen, ja daar dikwyls een half jaar over moesten zweeten. Ook ging hunne yerloosheid zo verre, dat zy doorgaans hunne huisgenooten en bloedverwanten niet eens aanfpoorden om ten Avondmaal te gaan. Ondertuffchen had het Ceilonfche *Seminarium* ook andere voorwerpen verfehafft, die, hunne Studie aldaar voleindigd hebbende, naar de Hollandfche Hooge Schoolen waren gezonden, en, na voorafgaand onderzoek en ordening, als waardige Leeraars te rugge gekomen zynde, meermaalen der Kerke gewigtige dienften hadden gedaan. Doch deeze zyn het niet, op welke het ftuk in verfchil toepasfelyk is; want dat behoort alleen tot die geene, die alle hunne Wysheid in Indië hebben verzameld. Zo dat de vraag hier toe bepaald blyvende, met veel klaarblykelykheid volgt, dat 'er in de Indiën zodanige voorwerpen ontbrecken, die aldaar opgebracht met de hoope van eene goede en heilzaame uitkomst, door de Kerkenraden tot Leeraaren zyn gerendend.

Het Tweede Deel deezer gewigtige verzameling, in 1780 uitgegeeven, bevat ook veele wetenswaardige zaaken aangaande den tegenwoordigen Oost-Indifchen Kerkftaat, en vooral een uitvoerig vertoog over de beste wyze om Indiën met geleerde en deugdzaame Leeraaren te voorzien. Nauuwelyks waren de roemryke wapenen der Maarfchappye in de Indiën doorgedrongen, of men was aldaar ook bedagt over de voortplan-

voortplanting des Christendoms, en rechte, behalven Schoulen voor de Heidenen, ook een Collegie op te Leiden, onder 't opzicht van den Hoogleeraar *Wakeus* omtrent het jaar 1612; in 't welk gemelde Profefor ter zynere keuze de jongelingen ontving, die gefchikt waren tot den Indifchen Kerkdienft, om dezelve te onderwyzen, en hunne Studien te regeeren. Een twaalfal braave Predikanten kwam 'er in 't kort uit deeze Kweekfchool te voorfchyn, en 'er zouden denkelyk meer zyn gevolgd, zo niet de Heer *Wakeus* plotzeling zyn Regentfchap, hem door de Bewindhebbers der Maatfchappye opgedraagen, had neergelegd, zonder dat men daar van de waare reden kan bepaalen.

De Hollandfche Predikanten zagen inmiddels zeer ongaarne het te nieft loopen deezer nuttige infteilinge, en wendden by de Heeren Bewindhebbers fterke poogingen aan om dezelve herfteld te krygen; doch deeze waren hier van afkeerig, en wilden niets meer belooven, dan dat zy wel eenige jonge lieden op hunne kosten in de Godgeleerdheid wilden doen ftudeeren. Ondertuffchen fcheen men eerder geneigd om in de Indiën één of meer Semina-ria op te rechten, en dit werdt ook door zommige Leerars hier te lande nuttig geoordeeld, doch door verre de meeste, als oneindig minder voordelig, dan de vernietigde infteiling, verworpen. Men voorzag, dat hier uit noodzaakelyk volgen moest, dat byzondere Kerkenraaden in de Indiën Proponenten en Predikanten op eigen gezag zouden willen aanftellen, en dat men, in plaats van goede Herders, een overvloed van onnutte Huurlingen zou verkrygen. Het Noord-Hollandsch Synode was vooral yverig in dit ftuk, en droeg zyne bezwaaren met veel aandrang voor aan de Heeren Bewindhebbers, doch zonder eenige uitwerking; want deeze beflooten twee Semina-ria in de Indiën op te rechten, het eene op Ceylon, en het andere in 't Koningryk van Jaffanapatnam.

Het ging meerendeels met deeze Kweekfchoulen, gelyk de verftandigfte Predikanten hier te lande reeds hadden voorzegd. Het Jaffanapatnamfche Collegie werdt in 't jaar 1630 geflicht: men onderwees hier de Nederduitsche taal en de Godgeleerdheid, ook zomwylen het Latyn, naar de bekwaamheden der Rectoren, die, geduurig afwifselende, gelegenheid gaven tot gefnadige veranderingen van leerwyze en menigvuldige oneenigheden. En toen men dagt, nu haast de vruchten van den befteeden arbeid te zullen genieten, zag men met verbaasheid, dat de meeste Leerlingen even dom en onweetend waren, als toen zy in de Kweekfchool werden toegelaaten; uitgezonderd het bedryven van allerley ongeregeldheden en fchelmftukken, in welker kennis zy fterk hadden aangeleerd. Er waren echter eenige, die op eene gefchikte wyze eene Predikatie konden opzeggen; doch

toen men ze van naby onderzocht, werd in hun hart niets gevonden, dan een verblind Heidendom. Zulk eene vruchteloosze uitkomst, gedurende eene reeks van jaaren, deed de Heeren Bewindhebbers eindelyk begrypen, dat 'er niets goods van deeze geheele infelling was te hoopen, en lieten ze daarom vervallen, tot dat zy eindelyk, ten tyde van den Heer Baron *Van Imbof*, geheel wierdt afgeschafft.

Het Ceylonsch Seminarium te Columbo werd in werking gebragt in 't jaar 1696, onder 't opzicht van den Rector *Ruiz*; doch toen hy iets van belang meende gevorderd te zyn, plotzelyk afgeschafft. In 1704 werd het wederom gesticht, en voorzien met drie Proponenten, die ook inderdaad verscheide Inlandsche Proponenten hebben te voorschyn gebragt, hoewel waarfchynlyk van zeer gebrekkig maakzel, dewyl men daarna nooit iets van hunne verrichtingen heeft gehoord.

Na 't jaar 1722 werd het Seminarium ook noch verder uitgebreid, en behalven de Singaleezen, ook Malabaaren daarin toegelaaten. Er kwamen toen veele in naam geleerde jongelingen voor den dag; doch hunne kundigheid, wel overwoogen zynde, bestond alleen in memoriewerk, kundende zy eenige lesfen en stukken van Theologifche opstellen, die zy van buiten geleerd hadden, vaardig opzeggen, doch zonder dat zy de rechte meening verstonden: en deeze lieden werden evenwel Leeraars onder de Heidenen!

Ten tyde van den Heer *Van Imbof* verkreeg dit Seminarium een veel heerlyker gedaante, en de jongelingen werden, na 't voleinden hunner leerjaaren te Columbo, naar de Hollandfche en Utrechtsche Hooge Schoole tot verdere onderwyzing gezonden; op welke wyze uit het zelve tien voortreffelyke Leeraars zyn te voorschyn gekomen. Doch na 't jaar 1755 is dit heilzaam werk gestaakt, en 't Seminarium wederom in zyne oude verwarring nedergeftort. In deezen laatsten tyd is her wel weder merkelyk verbeterd door de zorge van den voortreffelyken Gouverneur *Valk*; doch fchynt nooit verder te zullen kunnen dienen, dan tot het maaken van Inlandsche Proponenten en Catechizeermeesters voor de Singaleezen, zonder in staat te zullen zyn om mannen uit te leveren, die het kwynend Christendom in 't Oosten met luister kunnen uitbreiden.

In een voorig Boek hebben wy reeds over 't Seminarium van Batavia, en deszelfs spoedige vernietiging gehandeld. De Heer *Hoffede*, over die stoffe in 't breede hebbende gefproken, besluit uit al het gezegde, dat de Indifche Seminaria tot het bedoelde oogmerk geheel onbekwaam zyn. Men heeft derhalven geen reden van verwondering, dat de Indifche Kerk ten allen tyde haare Leeraars hier te lande heeft zoeken te bekomen; doch

doch deeze bron is ook nooit zeer overvloedig geweest, en thans, niet-tegenstaande het ruimer aanbod van eer en voordeel, onvruchtbaarer dan ooit. De redenen van dit gebrek zyn ook niet duister; ongaarne scheidt iemand van zyn Vaderland, zo hy 't 'er wel kan hebben: de Indische reizen zyn altoos veel kommer, gevaar en verdriet onderworpen; vooral voor lieden, die niet van hunne jeugd af tot het Zeeleven zyn opgebracht: de godloosheid van de meesten, die naar de Indiën vaaren, is zeer bekend; en dus moeten de Predikanten dikwyls aan boord veele onaangenaamheden verdraagen: de grootste hoop van die naar de Indiën vaaren, gaat derwaards, wegens wangedrag, of onbekwaamheid om hier te lande bevorderd te worden; 't welk kundige en eerezugtige menschen afschrikt om zich by dien hoop te voegen. Edoch, behalven deeze minder gewigtige zwaarigheden, doen 'er zich noch andere op, die byna onoverkomelyk schynen; zodanig eene is de noodzaakelykheid om eene der Indiaansche taalen te leeren: want hoe ver ook de wapenen der Maatschappye zyn uitgebreid, derzelve Dienaaren hebben echter nooit eenige moeite gedaan, om haare taal door de Indiën algemeen te doen worden, gelyk weleer door de Portugeezen was geschied. Hierom is ieder Hollandsch Predikant, die in de Indiën komt, verplicht om ten minsten Maleitsch en Malbaarsch te leeren, indien hy het Euangelium aan de Heidenen wil verkondigen. De eerste taal wordt immers niet alleen in de Gouvernementen der Specerye-Eilanden, maar ook op Sumatra en Java door de meeste gesproken en verstaan; terwyl de laatste op Malabar, Coromandel, en de meeste overige Westelyke bezittingen in gebruik is. Edoch dit vereischt grooten arbeid, vooral daar de ondervinding leert, dat het gemakkeelyk leeren van taalen wel eene gave is van den Kinderlyken, maar niet van den Manneflyken ouderdom.

Ondertuschen heeft men door de grillige Kerkbestelling in 't Oosten dikwyls gezien, dat Predikanten, die reeds eene taal hadden geleerd, geschikt naar de plaats van hun verblyf, zonder eenige reden naar elders werden verplaatst, alwaar zy met hunne aangeleerde taal 'geen' dienst konden doen, maar weder van nieuws eene andere taal moesten leeren, tot grootte kwelling van hen zelve, en tot nadeel van 't gessingerd Christendom.

De Indische Kerkdienst wordt ook zeer bezwaarlyk gemaakt door het vifteen der Kerken, die geene Leeraars hebben, en van tyd tot tyd door een der nabuuren moeten worden bezocht. Dus wordt de omtrek der Kerken van Ternare gerekend op 500 mylen, en tot derzelve vifitatie zyn 9 maanden tyds noodig; wordende dezelve volbragt met eene Chaloup, met welke men steeds tegen winden, stroomen, hitte en koude moet worstelen.

Inmiddels zyn deeze vifitatie op andere plaatzen, gelyk Sumatra, Ceylon, enz. dikwyls zeer voordeelig en gemakkelyk, zo dat het naadeel deezer bedieninge allcen voor de ongelukkigen is.

Een der haarelykfte redenen, die 't den Predikanten dikwyls in de Indiën zeer lastig maakt, is de onbepaalde magt van beroeping of verzending, welke de Hooge Regeering zich van 't begin der Maatschappye af heeft weten aan te maatigen, en waar door dezelve 't vermogen heeft om, zonder ergens reden van te geeven, de Predikanten van de eene plaats naar de andere te verleggen. Een Predikant kan derhalven nooit op eene vaste Gemeente staat maaken, en hoe sterk ook de banden mogen zyn, die hem aan de eene of andere plaats verbinden, is hy verplicht zich op 't eerste bevel naar eene hem geheel vreemde plaats te begeeven, en alle betrekkingen van Gemeente, vrienden en maatschap te breeken. De Indifche Leeraaren hebben zich altoos met groote vuurigheid tegen dit onbepaald gezag verzet, en staande gehouden, dat zy, eens beroepen zynde, in hunne keuze wegens eene andere plaats vrye lieden behoorden te zyn, gelyk hier te lande. De Vaderlandfche Kerk heeft hier in ook steeds aan haare Geloofsgenooten de hand gebooden, en de Clasfis van Voorne en Putten gaf noch in 1773 aan de Zuid-Hollandfche Kerksvergadering in overweeing, of men niet een bekwaam middel zou kunnen uitdenken om de Indifche Broeders van dit hun zeer lastig juk te bevryden. Dan tot hier toe is dit noch niet gelukt.

De voornaame reden van 't gebrek aan Leeraars in de Indiën is, myns bedunkens, ondertuschen te zoeken in 't verval der Studien hier te lande. Voormaals was het getal der geene, welke zich tot de beoeffening der Weetenfchappen begaven, veel grooter dan heden, en onder die geene, welke noch heden de Hooge Schoolen bezoeken, zyn, naar evenredigheid der voorige tyden, veel minder Godgeleerden: die immers van wat meer dan gemeen aanzien zyn, rekenen het zich byna tot fchande het Euangelium te verkondigen. Hier door is thans naauwelyks iemand Proponent, of hy heeft, zo hy zyne zaaken wel gedaan heeft, en 'er niets aan zyn gedrag of lichaam hapert, een beroep; terwyl in voorige tyden een kundig Proponent dikwyls jaaren moest zukkelen om een gering dorpje te bekomen, en men in Friesland zomwylen het lyk van een Proponent door veertien of zestien zynar medebroeders, onder een en dezelfde Clasfis, zag ter aarde draagen. Toen waren zekerlyk veele genoodzaakt om wegens gebrek aan brood naar de Indien te gaan; daar zy, in deeze tyden leevende, nooit aan zouden hebben gedagt. Te regt merkt derhalven de Hooggeleerde *Hoffede* aan, dat Neerland, in de tegenwoordige geffeldheid van zaken, niet in staat is de Indifche

sehe Kerk behoorlyk van Leeraaren te voorzien: en al wilde men zulke ruime aanbiedingen doen, als de E. Leden van den Bataviafchen Kerkenraad hebben opgegeeven, staat het doch te vreezen, dat 'er weinige zullen gevonden worden, die, het hier redelyk hebbende, zich alleen om eenig voordeel tot eene hachelyke reis naar 't Oosten zullen laten beweegen.

Er blyft derhalven niets overig, dan het stichten eener Kweekfchoole in 't Vaderland of in de Indien zelve; geschikt voor de Studien van Ijeden, uit den gemeenen Burgerftand in hunne tedere jeugd gekoozen, om aldaar in alle Weetenschappen, die voor een' Uitreider des Christelyken Geloofsnuttig en noodzaakelyk zyn, te worden onderweezen. De Hoogleeraar is van meening, dat zulks zou moeten geschieden door eene byzondere fundatie, ten dien einde te Leiden uit Liefdegaven opgericht, ten zy men daar toe de thans onnut leggende gifte van den Zeeuwfchen *Mecenas Mogge van Renesse* wilde besteeden: ziende Zyn Hooggeleerde groote zwaarigheden in 't oprechten eener Hooge Schoole of Kweekfchoole te Batavia, die hier wel voornaamelyk op uit komen, dat het by de tegenwoordige gesteldheid van zaaken onmogelyk zou zyn, uit het Vaderland een genoegzaam aantal van Ijeden te bezorgen, behoorlyk voorzien met die kundigheden, welke tot het bekleeden der daar toe noodige Hoog Leeraarsplaatzen worden vereischt. Myns oordeels zou 't best zyn, volgens 't Plan van den Hoogleeraar, te Leiden of elders eene Indifche Theologifche Kweekfchool aan te leggen, en daar zo veel jonge Ijeden in te plaatzen, dat men genoegzaam in staat was, alle onze Oosterfche Kerken ruim te voorzien. Dan zo ras men hier toe was gekomen, vind ik geen reden, waarom men niet te Batavia eene openbaare Hooge School zou kunnen stichten, en dezelve by aanhoudendheid, door 't bevorderen der beste Kweekelingen tot het Hoogleeraarfchap, doen bloeijen.

 N E G E N D E B O E K .

 O V E R D E N K O O P H A N D E L D E R H O L L A N D -
 S C H E C O M P A G N I E I N D E I N D I E N .

De uitgebreidheid der bezittingen, welke de Hollandſche Maatſchappij door het beleid en de dapperheid haarer Dienaaren heeft verkreegen, is de voornaame grondſlag van haaren aanzienlyken Koophandel. Reeds meer dan eens hebben wy gelegenheid gehad om te zien, welke groote voordeelen de Maatſchappij trekt uit de voordeelige legging van Batavia, die deeze Stad tot het middelpunt van den Ooſterſchen handel maakt, en teffens hoe uitgebreide voordeelen uit het vruchtbaar en volkryk Java kunnen getrokken worden. Wy gaan derhalven nu over tot eene korte beſchryving van de overige voornaame bezittingen der Maatſchappij, voornaamelyk ten opzichte van den Koophandel, welke aldaar door derzelver Dienaaren wordt gedreeven.

Na Java is de aanzienlykſte Volkplanting onzer Maatſchappij die van Ceylon, een allerheerlykſt Eiland, dat alles in ruijmen overvloed voortbrengt, wat tot de noodwendigheden en vermaakken des Menſchdoms noodig kan zyn. De oorsprongelyke Inwooners van dit ryk gewest menſchlyk Chinguleezen, die over 't algemeen zeer hoog van geſtalte, donker van kleur, en met ongemeen groote ooren zyn voorzien, door de zwaare verſierzels, die zy gewoon zyn in dezelve te draagen. Hunne levenswyze is zeer geſtreng, en zy munten uit in dapperheid, zo dat hen, indien zy maar eenigzins in de Europeeſche Krygskunde bedreeven waren, niets gemakkelijker zou vallen, dan de vreemde Natien van daar te verdryven. De meeste hunner zyn belyders der Mahomedaanſche Leeré, hoewel 'er ook noch blinde Heidenen gevonden worden, die Koeijen en Kalveren aanbidden; om nu niet te ſpreken van de Roomſche Chriſtenen, hier in voorige tyden verwekt door de Portugeeſche Zendingen, die noch zeer menigvuldig zyn in de Nederlaandſche bezittingen op dit Eiland, gelyk ook een groot aantal van Portugeeſche huisgezinnen, die alhier ten tyde der verovering woonden, en in weezen zyn gebleeven. Gaarne hadden deeze lieden eene
 vrye

vrye Godsdienstoeffening, doch dit hebben de onzen, zo wy hoopen alleen uit staatkundige inzichten, steeds verhinderd.

De Stichters onzer Maatschappye hebben altoos begreepen, dat 'er, om met voordeel op de Indiën te handelen, niets van meerder gewigt was, dan zich van die plaatsen meester te maaken, van welke de kostbaarste en meest gewilde Waaren komen. Onder deeze was Ceylon een van de alleraanzienlykste, als zynde de zetel van den Kancelhandel, van welken dië volkomen meester is, welke zich van de havenen en kusten deezes magtigen Ryks weet te verzekeren. *Spilberg* was de eerste, die de Hollandse Vlag voor dit gelukkig Eiland vertoonde, en hy kwam 'er ter gepaster tyd. De Portugeezen, die groote Dwingelanden van 't Oosten, waren toen bezig om de Staatkundige en Godsdienstige gesteldheid van het gantsche land om verre te gooijen, terwyl de Inlandsche Vorsten, door hunne konfienaryen verdeeld, elkanderen vernielden. Zo ras zich derhalven de Hollandse Vlootvoogd by den magtigsten dier Vorsten, den Keizer van Candy, deed aannelden, werd't hy met opene armen ontvangen, en wel zodanig, dat de Vorst zelve beruigde: *Gy kunt uwē Meesters verzekeren, dat indien zy een Fort willen bouwen, Ik met myne Gemaalin en Kinders de eerste zal zyn om de noodige bouwstoffen aan te draagen.* In 't jaar 1638 werd't derhalven een verbond tusschen deezen Oppervorst en de Ed. Maatschappye gemaakt om de Portugeezen geheel en al van dit Eiland te verdryven.

Hierop werd't 'er een oorlog van bykans twintig jaaren lang, met een verschillend geluk, gevoerd; doch eindelyk kwamen de Portugeezen zodanig in de engte, dat zy, alles verloorren hebbende, van deeze geheele kostelyke bezitting moesten afzien. Inmiddels ontstond 'er ook meermaalen geschil tusschen den Vorst en de Hollanders; de Vorst waande, naamelyk, dat men hem alles, wat den Portugeezen benomen was, weder moest afstaan; doch hier naar hadden de Hollanders geen ooren, maar voorzagen daarentegen de gewigtigste plaatsen zo wel, dat ze ras volkomen verzekerd waren van de veiligheid hunner overwinningen.

Zeer aanmerkenswaardig is 't gezag der Hollandse Regeeringe op Ceylon, bestaande in één' Gouverneur en één' Raad uit de aanzienlykste lieden. Deeze Gouverneur is meest al een Raad van Indie, en hangt af van den Gouverneur Generaal te Batavia, doch op eene veel mindere wyze, dan die der overige Governementen; want hy heeft volkomene vryheid om zelve aan de Heeren Bewindhebbers te schryven, en van hen orders te ontvangen. Het groot aanzien en de uitgebreidheid dezer Colonie eischte een groot gezag haarer bestierders: ondertusschen zyn uit deeze onderscheidinge ook nadeelen gesprooten, dewyl daer door eenige ondeugende Opperbevelhebbers,

hebbers, als *Vuist* en *Versluis*, aanleiding hebben gekreegen om op eene geweldige wyze te heerschen, en de Onderdaanen der Maatschappye te onderdrukken.

Behalven den Gouverneur van Ceylon is 'er ook noch een aanzienlyk Oppcrhoofd, die 't bestier der gewigtige Vesting en Zeehaven *Punto de Gale* in handen heeft. Deeze plaats is op 't Eiland de eerste sterkte van belang, welke de Hollanders overmeesterden: dezelve heeft verre de ruimste haven van allen; zynde alleenig een weinig blootgesteld voor de Weste winden. Het bestier deezer plaats is in handen van een byzonderen Bevelhebber gebleeven, dewyl die geene, welke 'er ten tyde der verovering geplaatst werdt, het bewind had over den geheelen handel daar ter plaatze. Deeze post is derhalven tot op heden eene bediening van veel eere en voordeel: te meer, om dat hier ter plaatze de voornaamste Koophandel der Landzaaten wordt gedreevan door de Chinguleezen, by welke ieder soort van handel aan byzondere stammen uitsluitender wyze is toegedeeld. Deeze handeldryvende stammen zyn vier in getal; te weteen de Chiltays, die handel dryven in allerley Linnens, Droogeryen en verdere Manufactuuren, terwyl zy zich ook mogen ophouden met Scheepsrederyen. De Caver-Chiltays zyn handelaars in Goud, Zilver en andere Metaalen, in wier gehalte zy zeer bedreeven zyn. De Cometi-Chiltays bezorgen allerhande soorten van levensmiddelen, inzonderheid Zaaden, Wortels en Kruiden. De Valigi-Chiltays eindelyk doen in Juweelen, Kristallen, allerley Mineraalen en Werken van hun eigen maakzel. Deeze stammen leeven ook geheel afzonderlyk, zy trouwen niet over en weder, ja eeten en drinken zelfs niet met elkanderen. In de overige handteeringen daar te lande wordt het zelfde waargenomen, zo dat zy in deezen met de bewoners van Indostan veel gemeen hebben.

De overige voornaame plaatzen zyn Jafanapatnam, Trinkinomale, Mate-rollo, Columbo, Negombo, en Seitarana, alle in handen der Hollandsche Maatschappye, waar door dezelve meester is van alle Zeekusten des Eilands. Columbo is de hoofdplaats der Colonie; want aldaar hebben de Gouverneur en Raaden hunne zitplaats. Deeze Stad legt aan de Westzyde des Eilands, aan den kant van eene baay, alleen geschikt voor kleine vaartuigen, terwyl het nabuurig *Punto de Gale* haare haven is voor groote schepen. In de handen der Portugeezen was Columbo zeer fraay en uitgebreid; doch de Hollanders hebben de muuren merkelyk ingetrokken om ze zo veel te beter te kunnen versterken. Trinkinomale, aan den Oostkant des Eilands, heeft eene schoone haven, welke de Hollanders, ten tyde der verovering op de Portugeezen, den Keizer in handen stelden, doch met die
voorzich-

voorzichtigheid, dat zy zich van derzelver gebruik, door een goed Fort, verzekeren. Jaffanapatnam ligt ten Noorden in eene gebroken landouwe, bestaande uit verscheiden kleine Eilanden: Deze plaatzen zyn maatig sterk, en wel voorzien van geschut en oorlogsvoorraad, zo dat de Compagnie, indien zy maar zorgt voor 't voltallig houden der bezettingen, hier in 't geheel geen gevaar heeft te vreezen.

Het geheele Eiland is doorsneden met zeer veele Rivieren, en andere wateren; hier door is de grond zeer vruchtbaar, en bringe alles in overvloed voort; wat eene warme en wel bevochtigde landouwe kan geeven. Aan den ruimen overvloed van vruchten en voeder is het aantal der Dieren insgelyks evenredig; de lucht is vervuld met ontelbare zo groote als kleine soorten van Vogelen; en behalven het tamme Vee zyn de boschen vol van allerhande wilde Dieren, inzonderheid Olifanten, die nergens grooter vallen dan hier; om nu niet te spreken van Tygers, Leeuwen, Civet-Katten, Aapen in soorten, enz.

Het beste en meest gezochte voortbrengsel van Ceylon is ondertuschen het Kaneel, welk nergens zo voortreffelyk wordt gevonden. De Kaneelboom behoort onder 't geslacht der Laurieren, een van de edelste der gewassen: in grootte en gedaante gelykt deeze boom ook wel naar den Oranje-boom. De wortel van deezen boom is zwaar en dik, in veele takken verdeeld, en met een roodachtige schors omgeeven, doch van binnen wit en smaakeloos. De stam des booms is doorgaans acht of tien voeten hoog, zeer takryk en alom op stam en takken bekleed met eene schors, die eerst groen is, doch allengskens rood wordt. De bladeren hebben eenige overeenkomst met die van den gemeenen Laurier-boom, doch zyn wat stomper: noch eerst uitbottende zyn zy vuurkleurig, doch worden ras geheel groen. Aan de uiteinden der takken ziet men de bloemen troswyze hangen, in groote bosjes, klein, wit van kleur, en in reuk veel gelykende naar de Lelien van Dalen. De vruchten gelyken naar kleine eikels: in Herbstmaand verkrygen zy haare volkomene ryfheid; voorts zyn zy zeer vet van aard, vervuld met eene welriekende olie, die door water uitgekookt, tot een aangenaam smeer stolt, van 't welk de Inlanders kaarsen maaken, doch tot gebruik hunner Oppervorsten, die ze alleen mogen branden. 't Is insmiddels voornaamelyk de binnenbast aan welken dit gewas zyne beroemde heid verschuldigd is; deeze is het ware Kaneel, vooral zo hy genomen is van jonge boomen; want de andere boomen geeven een grover bast, die weinig in aanmerking komt, doch echter noch merkelyk beter is, dan het zogenoemde wilde Kaneel, welk niet alleen op Ceylon, maar ook in Malabar, China en Brazil wordt gevonden. Intuschen groeijen de bes-

de Kaneelboomen niet over het gantsche Eiland, dewyl 'er verscheiden byzorten zyn van minder waarde dan de beste: deeze worden derhalven op order der Maatschappye alleen aangkweekt. Zeer gemakkeelyk zou het vallen, het geheele Eiland met deeze beste boomen te vervullen, naardien de aankweeking zeer licht valt, eensdeels door de rype vruchten, anderdeels door middel van de gepelde stammen, die wel versterken, doch by den grond uitgehouwen zynde, met ontelbaare spruiten wederom uit den wortel te voorschyn komen. Doch de Compagnie, voorziende wat misbruik hier uit zou kunnen voortkomen, bepaalt de Kaneelteelt tot die hoeveelheid, welke zy zelve kan vertieren, en bepaart alleen de boschen ten Noorden van Columbo, alwaar dezelve onder haar onmiddelyk opzicht staan. De bearbeiding van 't Kaneel is toevertrouwd aan een byzondere order van lieden, die zich, volgens de Ceylonfche manier, nergens anders mede mogen ophouden: deeze lieden heeten Chinlias, en worden wederom in vier stammen verdeeld. De eerste zyn de Coronde-Halais, of Kaneelpellers, welke den binnenbast van de takken afpellen, en dien in de open lucht uitspreiden om te kunnen droogen en zamenkrullen. De tweede stam bevat de Coulis, of Draagers, wier post het is, het Kaneel in hoopen te verzamelen, en naar den zeekant te brengen, van waar het zelve voorts te Negombó zamen gebragt, en in pakhuizen wordt opgeflagen. De derde stam bestaat uit de Lascarias, die eene soort zyn van Inlandsche Soldaaten, welke op de arbeiders passen, terwyl die in 't werk zyn, om ze te bewaaren voor alle onverhoedsche aanvallen; en teffens allen smokkelhandel te beletten. De Hindrias zyn eindelyk de Schifters van het Kaneel, die het overtollige weg werpen, en de beste soorten by elkanderen in boschen verzamelen. Alle deeze lieden staan onder 't opzicht van een Nederlandfchen Bevelhebber, en hebben ook wederom hunne byzondere Opzieners.

De inzameling van het Kaneel geschiedt niet altoos op denzelfden tyd; aangezien den verschildenden aard van het weder, en de daar van afhangerende vroeger of later ryphed der basten: deeze tyd valt ondertuschen meest al voor in Zomermaand, Hooimaand, of Oogstmaand, en doorgaans duurt dezelve drie weeken, of ook wel eene maand, in welken tyd men dikwyls één millioen ponden van 't beste Kaneel vergadert.

De kostelyke Kaneel-olie, welke uit deezen bast, door middel van overhaling, wordt verkreegen, is ook een groot voorwerp van handel: dezelve wordt hier in groote menigte geftookt uit den frischen bast, en alomme, gebruikt als een der heilzaamste versterkende middelen en

aangenaamste reukwerken. Gelyk meer andere kostbaare Indische oliën, bezit ook deeze de eigenschap van in het water, als veel zwaarder zynde, te zinken.

Midlerwyl is het Kaneel niet het eenige kostbaare voortbrenghel van Ceylon; 'er vallen insgelyks heerlyke Edele Gesteenten, die dikwyls in de aarde worden gevonden, maar doorgaans in de beeken of stroomen, die met groote snelheid uit het gebergte vlieten, en allerley kostbaare zaaken met zich sleepen. De Ceylonsche Edele Gesteenten zyn naar de meening der kundigste lieden vierderley, als ten eersten de Robynen, welke alleen hier en in 't Koningryk van Pegu worden gevonden; doch welke soort van beiden de beste zy, is niet gemakkelyk te zeggen, naardien ieder haare voorstanders heeft. Over 't algemeen is het zeker, dat de Pegusche Robynen meerendeels volwasfener en helderer zyn; doch de Ceylonsche zyn daarentegen doorgaans veel grooter, en veele der grootste hebben voor de allervolkomenste van Pegu nergens in te wyken, en zyn dus wegens hunne meerdere grootte ook van veel hooger waarde. De tweede soort zyn de Topaazen, die nergens beter en fraayer worden gevonden. De derde soort of de Zaphieren, zyn hier ook zo schoon als elders, het zy wit, het zy blaauw van kleur: meestal zyn dezelve zeer groot, zonder aderen en hard. De vierde soort wordt genoemd het Kattenoog, wegens de schoone mengeling van allerley kleuren, die door eene enkele werkdaad der natuur in deeze steenen op eene allerlevendigste wyze door elkanderen zyn gestrengeld, zonder dat deeze eigenschap eenigzins afhangt van slypen of polysten.

Volgens veeler meening vindt men op Ceylon ook weezenlyke Diamanten; doch deeze gifting steunt op een bedrog der Inlanderen, die de Saphieren en Topaazen van hunne natuurlyke kleuren weeten te berooven, en ze dan voor Diamanten aan minkundige Europeesche Kooplieden uitventen. Het valt met dit alles niet zeer gemakkelyk deeze gesteenten te bekomen, dewyl de Inlandsche Vorsten ze liefst zelve bezitten, en daarom den handel in dezelve aan vreemdelingen hebben verbooden. Doch de sluikhandelaars vinden doorgaans middel om zodanige bevelen onnut te maaken.

De Fabryken van Chitzen, Neteldoeken, enz. zyn op dit Eiland ook in groot aanzien, hoewel gering ten opzichte der Malabaarsche, van waar men de meeste Waaren van dien aard moet hebben. De paarlvischery is van grooter gewigt, te weeten tuschen Manar en Tutocorin op de kust van Malabar: deeze vischery wordt meestentyds verpacht aan Negerkooplieden, welke veel moeten geeven, doch doorgaans noch veel daarenboven gewoon zyn te winnen. Het vischen der paarlen is altoos een gevaarlyk stuk

weik, dewyl de Oesters van den grond der Zee moeten worden gehaald, 't geen nooit dan by stil weder door Duikers kan geschieden. Om deeze vischery te oeffenen, doet men den Duiker een rouw om 't lichaam, welke eindē aan een sloep is vastgemaakt; na dat men aan zyne voeten een zwaar gewigt heeft gebonden om hem zo veel te rasser te doen zinken: ook is hy voorzien met een ruimen zak, waar in hy de gevondene Oesters werpt: op den bodem der Zee gekomen zynde, verzamelt hy alle Oesters, die hy bekomen kan, by elkanderen, en werpt ze in zynen zak; waarna hy, nu benaauwd wordende wegens gebrek aan adem, aan het rouw trekt, om de lieden in de boot te waarschuwen; dat zy hem spoedig moeten optrekken, terwyl hy zulks gemakkelyk zoekt te maaken, door zich, indien mogelyk, van den zwaaren steen, die hy aan zyne voeten heeft, te ontdoen; en zo ras hy dan wat is uitgerust, daalt hy wederom naar beneden. Als de schuitjes vol zyn, verkopen de Pachters hnnne Oesters by 't honderd, zo duur als zy kunnen: doch deeze koophandel is zeer onwis, om dat men dikwyls onder de honderd weinig of geen Oesters vindt, die goede paarlen bevatten; terwyl men op een anderen tyd, zo het geluk mede loopt, voor een klei- ne som, paarlen van groote waarde bekomt. Voormaals werdte deeze paarl- vischery tweemaal in 't jaar verpacht; doch thans is deeze ryke bron zo- danig uitgedroogd, dat men lang moet wagten om voordeel te behaalen; jaarlyks wordt wel de bank bezocht om te zien, of 'er een genoegzaam getal Oesters zy; doch gemeenlyk moet men vyf of zes jaaren wagten om een goeden oogst te doen, wanneer de Maatschappy 'er doorgaans f 100,000 by kan winnen. Op deeze kusten vindt men noch andere Schulpvischen, Sjancos genoemd, van welke de Bengaalsche Indiaanen Brazeletten maaken: de vischery deezer schulpen staat voor een ieder open, doch de Compagnie alleen dryft 'er handel mede.

Behalven de voornoemde Waaren valt hier ook Peper, die de Maatschappy inkoopst voor vier stuiv. het pond, en Koffy, die zy voor twee stuiv. kan krygen. Kardamom groeit 'er ook, doch tot geen vasten prys. Ook be- draagen alle deeze Producten weinig wegens de luiheid der Planters.

Van de Malabaaren, die zich te Jaffanapatnam hebben neergezet, koopt de Maatschappy doorgaans jaarlyks honderd baalen Zakdoeken, van Pagnes en Gimpangs, die alle van een zeer schoone roode kleur zyn.

De Arc wordt door de Maatschappy gewoonlyk ingekogt tegen vyf gul- dens het Ammonam; en daar ter plaatze zelve verkopen haare Factooren het wederom aan de vreemde Kooplieden voor achtien of twintig gulden, welke betaaling geschiedt met ryst, grove lynwaten en Cauris; terwyl de Arc wordt verzonden naar Bengale, Koromandel en de Maldivische Eilanden.

Het Kaneel komt, gelyk reeds gezegd is, meerendeels uit de bezittingen der Maatschappye zelve; doch zy moet volgens verdrag ook noch eene aanzienlyke menigte van den Keizer van Kandi tegen een hoogen prys aanneemen. Met dit alles komt haar het Kaneel zelden hooger, dan het pond 10 stuivers. Zy voert ondertuschen jaarlyks zeven duizend baalen uit, wegende ieder baal iets meer dan tachtig ponden.

We'er heeft de Maatschappy vier duizend, gedeeltelyk blanke en gedeeltelyk zwarte Soldaaten op Ceylon, tot beveiliging haarer bezittingen, onderhouden; doch dit getal is van tyd tot tyd ruim de helft verminderd. Met dit alles loopen de onkosten, die zy aan haare bedienden en gebouwen moet besteeden, jaarlyks op ruim 1100 duizend gulden, terwyl de mindere takken van koophandel niet boven één millioen kunnen opbrengen. Het ontbrekende moet worden gevonden uit de groote voordeelen van den Kaneelhandel. Hoe groot middelerwyl deeze voordeelen ook zyn, zy zyn eenigzins onzeker door de geweldige oorlogen, welke de Maatschappy van tyd tot tyd tegen de Inlandsche Monarchen heeft moeten voeren: want in zodanige gelegenheden ontslaat 'er ras eene algemeene verwarring onder de lieden, die het Kaneel moeten leveren, wyl deeze aansfonds landwaards in vluchten om zich by hunne landgenooten te voegen. De Europeesche Bevelhebbers zyn hier van de oorzaak, dewyl zy deeze arme lieden doorgaans behandelen als Slaaven, en hen dwingen om dagelyks voor één pond ryst te werken, hunne meesters over al in hunne rosbaaren te draagen, enz.

Ondertuschen is Ceylon zo vol boschschagien, en met zo veele rivieren doorfneeden, dat het bezwaarlyk valt in het land door te dringen, om de vluchtende te rug te haalen, of de vyanden te ontrusten. De Hollanders hebben hierom altoos zorge gedraagen om met de Vorsten in eene goede verstandhouding te leeven; ook doen zy hen ryke geschenken, voeren de Priesters van 't Keizerryk over naar Siam, om aldaar onderwéezen te worden, en vergenoegen zich met den nederigen titel van Kustbewaarders zynner Majesteit. Alle deeze inschikkelykheden hebben ondertuschen niet kunnen verhoeden, dat 'er menigmaalen hevige oorlogen tuschen de Ceylonische Oppervorsten en de Compagnie zyn uitgebroken: van alle deeze oorlogen is die de heevigste geweest, welke op den 15 van Sprokkelmaand 1766 met een voor de Maatschappye glorieryken vrede werd geëindigd. Door menigvuldige verliezen zag de Keizer zich zodanig in de engte gebragt, dat hy, uit de Hoofdstad verdreeven zynde, in de boschen moest rond zwerfen, en in deezen nood gedwongen werd met de onzen vrede te maaken, op de volgende voorwaarden.

1. Dat de Keizer der Maatschappye de opperste magt toekende over alle Landen en kusten, welke zy in 't begin der onlusten had bezeten.

2. Dat de Bedienden der Maatschappye in alle vlakten het Kaneel zouden mogen doen pellen, terwyl de Keizer zich verplichtte aan dezelve het beste berg Kaneel te leveren, mits ontvangende vyf pagoden voor de achten ponden.

3. De Regeering gaf aan de Maatschappye de vryheid, om overal op hoc Eiland te handelen, waar zy 't dienstig zou oordeelen, terwyl de Keizer beloofde geenerleye verbonden met vreemde Mogenheden te zullen maaken, en zelfs de vreemdelingen, die by eene of andere gelegenheid op 't Eiland zouden mogen komen, aan haar te zullen overleveren.

4. De Keizer stondt aan de Maatschappye af die zeekusten, welke hy noch voor zich behouden had, en moest daar voor alleen jaarlyks zo veel van de Maatschappye ontvangen, als die kusten hem opbragten. Ook zouden de Inboorlingen van daar hun Zout zonder eenige belemmering of bezwaar mogen haalen.

Zommige lieden van kundigheid meenen, dat de Maatschappye noch veel meer voordeel uit Ceylon zou kunnen trekken, indien zy haare landen onder de Onderdaanen, als Eigenaars verdeelde, en hen tot den Landbouw en 't aanleggen van Fabryken aanmoedigde. Het is waar, Ceylon zou daar door in zulk een staat kunnen worden gebracht, dat het, moogelyk tien of twintig maal zo veel waardig zynde, tot herstel van de vervallene zaaken, en alleen ter genoegzaame beveiliging van Neerlands Indie zou kunnen dienen. Doch zodanig was ook het oogmerk van Engeland, ten opzigt van America, toen men alle mogelyke poogingen aanwendde, om de Noord-Americaansche Gewesten te bevolken en te verryken. De vrees voor gelykzoortige gevolgen zal derhalven een ieder in 't vervolg afschrikken om zyne Colonien ontzachelijk te maaken.

De Speery-Eilanden zyn veel kleiner en onvruchtbaarder dan Ceylon, doch echter voor de Maatschappye niet minder waardig, wegens de hier alleen wasfende Nagelen en Muskaatnooten, van welke zy ook den uitsluitenden handel heeft weeten te verkrygen. De bemagtiging deezer Eilanden was de eerste pooging van belang, door de oprechters der Maatschappye ondernoomen, en zy slaagde daar in naar wensch. Amboina werd toen de zetel haarer Heerschappye, tot dat dezelve naderhand naar Batavia gemakhalven wierdt overgebracht. Het Eiland Amboina is gelegen in den Archipel van St. Lazarus, tusfchen twee en drie graaden Zuiderbreedte, op eene lengte van honderd vyfenvoertig graaden van de Canarifche Eilanden, en honderd en twintig mylen ten Oosten van Batavia. In 't jaar 1605 werd het voor

voornaamste Fort der Portugeezen op dit Eiland weggenoomen, en 't geheele Eiland met de nabuurige kwam in 't jaar 1627 onder de Hollandfche heerschappye. Alle deeze bezittingen behooren thans onder 't Gouvernement van Amboina, te weeten de tien volgende Eilanden: 1. Ceram het grootste van alle, en grooter dan alle overige te zamen genoomen. 2. Ceram-Laout, een klein Eiland ten Oosten van het voorige. 3. Bourro, naast Ceram het grootste, en het Westelykste van allen. 4. Amblau, het kleinste, drie mylen van Bourro. 5. Manipa, leggende tuschen Bourro en Ceram. 6. Kelang, twee mylen ten Noordoosten van Manipa. 7. Bonoa, noch wat Noordelyker. 8. Orna, twee mylen ten Oosten van Amboina. 9. Honimoia, een myl ten Oosten van Orna. 10. Nousfa Laout. De verovering deezer Eilanden stelde den geheelen Nagelhandel in de handen der Hollanderen, die noch daarenboven hunne voorgangers hier in hebben overtroffen, dat zy een middel vonden om voor zich alleen dien handel te verzekeren, 't geen de Portugeezen nooit zo wel hadden kunnen doen. Het middel hier toe dienende is voornaamelyk geweest de bepaaling om de Nagelboomen alleen op Amboina te doen aankweeken, en dezelve op de overige Eilanden te vernielen. Om deeze infelling in stand te houden, doorreist de Gouverneur alle drie jaaren zyn gebied, om onderzoek te doen naar 't onderhouden van de geboden der Maatschappye. Weleer groeiden de beste Nagelen op Ceram; doch dit Eiland was te groot van omtrek ter bereiking van dit oogmerk, waarom men 't beter oordeelde hier alles, dat naar Nagelboomen geleck, te vernielen. De drie jaarige reis dient dus om te zien of de Inwooners hunne beloften wel volbrengen; ten welken einde dezelve wordt volbracht met een trein van 40 of 50 inlandfche schepen, Coraçoeres genoemd, en met veel pracht, om te voldoen aan den hoogmoed en ydelheid der Indiaanfche Opperhoofden: zeer noodzaakelyk zyn deeze tochten, dewyl men anderszins geen 't minst vertrouwen zou kunnen stellen op de beloften der Inlanderen om de boomen uit te roeijen, en geen verboden handel te dryven met vreemdelingen. Middelerwyl waar het voor de Maatschappye te wenschen, dat haare eigen Bedienden en Soldaaten in dit stuk zuiver waren, leerende de ondervinding maar al te zeer, hoeveel 'er door dezelve dagelyks in dit stuk wordt gezondigd; waarom ook deeze overtreding, zo zy bewysbaar is, met den dood wordt gestraft; van waar de Nagels onder 't gemeen Galgenkruid worden genoemd.

Amboina bestaat uit twee deelen, die met eene landengte aan elkanderen zyn gehegt. Het grootste deel wordt genoemd *Hitiou*, en heeft eene lengte van twaalf, en eene breedte van derdehalve Engelsche mylen; wordende dit gedeelte verdedigd door vyf sterke redouten wel met geschut voor-

Zien

zien. Het tweede deel heet Leytimor, en maakt het Zuidelykst gedeelte uit, lang vyf mylen en breed anderhalve myl. Op dit gedeelte ligt het Fort Victoria, de gewoone verblyfsplaats van den Gouverneur en zyn' Raad; bestaande uit vyf perzoonen; deeze vesting heeft zestig stukken geschut, en vordert eene bezetting van zes honderd man. Het is noodig dat alle vestingen wel worden verzekerd, naardien men op de Inwooneren des Eilands niet veel kan betrouwen, als zynde vyanden van het Christendom, en ten minsten achttien duizend sterk, en daar onder zeer weinige Europeaanen.

De Nagelboom is een zeer fraay gewas, veel gelykende naar den Lauriër boom; de stam is versierd met eene groote menigte takken, wier bast meest gelykt naar dien des Olyfbooms; aan de einden der wyduitgebreyde takken groeijen, in grooten getale, kleine witte bloemen van vier bloembladen, die op het vruchtbeginzel zyn vastgehegt. Als de bloem afgevallen is vertoont zich de vrucht, boven in vieren gesneeden, en door haaren kelk met een gekartelden rand kroonswyze omringd.

De Nagelen worden half ryp ingezameld, van Wynmaand tot in Sprokelmaand. Zorgvuldig worden dan de vruchten met de hand geplukt, en te droogen gelegd: eenige dagen laater droogt men ze tegen 't vuur, terwyl men ze teffens met water besprengt, waar door haare fraaye roode kleur in eene purperachtige of liever zwarte verandert. Dit besprengen wordt, volgens de meening van zommigen, gedaan om de wurmien af te keeren, terwyl anderen zeggen, dat dit alleenlyk dient tot vermeerdering des gewigts.

De vruchten, die over 't hoofd worden gezien, en dus haare volkomen rypheid verkrygen, worden een duim dik, doch verliezen veel van haare speceryachtige vermogens: zomwylen laat men ze geheel zitten, wanneer zy afvallende zich zelve planten, en nieuwe boomen doen gebooren worden, die acht of negen jaaren moeten groeijen om vruchten te kunnen draagen. Men noemt zodanige volwasene vruchten wyfjes Nagelen, en gebruikt ze voornaamelyk tot inleggen om ze op langduurige reizen te eeten, of over den maalyd om de spysverteering te bevorderen. De oogst der Nagelen is zeer ongelyk: zomwylen geeft een boom twaalf of meer ponden, doch de gewoone rekening is tien ponden, en dan bedraagt de geheele jaarlyksche verzameling ongeveer één millioen ponden. Om ondertuschen 't gevolg van één of meer ongelukkige jaaren voor te komen, heeft men in Europa doorgaans een voorraad van vier, en in de Indiën van twee millioenen ponden.

Volgens veeleer meening is de Nagelboom zo heet en kwaadaardig van aard,

gaard, dat 'er niets anders onder of in de nabuurschap van denzelven zou wilsen groeijen. 't Is waar de Nagelboschen zyn altoos zeer zuiver, doch zulks geschiedt door konst, zynde hier omtrent eenige Ordonnantien in 't licht gegeven, die naauwkeurig moeten worden gehoorzaamd. Tot betes bevordering der boomkweeking, heeft de Maatschappy onder de Amboisneezen vier duizend strecken lands uitgedeeld, op welke zy ieder honderd en vyf-en-twintig boomen kunnen planten, 't geen 500,000 boomen in 't geheel maakt, en voor ieder boom twee ponden rekenende, een oogst van één millioen ponden levert. De Kweekers krygen van de Maatschappye acht-en-veertig stuivers voor de tien ponden, welke somme gedeeltelyk wordt betaald in geld, en gedeeltelyk met ruwe of blaauwe lynwaaten van de kust van Coromandel.

Als de Kruidnagelen volkomen goed zyn, moeten zy volzappig, zwaar, dik en gemakkelyk te kaauwen zyn; voorts moeten zy in 't behandelen scherp aan de vingers zyn, heet en geurig van smaak, welriekende van reuk, bykans brandende in de keel, en vol van olie. In de Indiën zyn de Nagelen in eene zeer hooge achting, zo dat zy byna onder alle de spyzen worden gemengd, 't geen, hoewel minder plaats hebbende in Europa, aan dezelve echter geen kleiner roem byzet; dewyl deeze vruchten in veelerleye spyzen te pas komen, en vooral in de reukwerken en geestryke dranken. De gedestilleerde Nagelolie is ook een middel dat zeer beroemd is in veele uit- en inwendige ongemakken.

Behalven de Nagelboschen heeft men op Amboina ook Plantagien van Koffy en Indigo aangelegd, die echter door de groote luiheid der Inwooneren tot hier toe maar maatig hebben willen tieren; doch, zo 't werk eens recht wierdt doorgezet, veel voordeels zouden kunnen aanbrengen. Onder het Bevelhebberschap van den Heer *Reinard*, ontdekte men ook in eene beek stofgoud, 't welk met het water van 't gebergte kwam vlieten, waar op de Myn zelve in 't vervolgd ontdekt werd; doch omtrent derzelve rykdom heeft men tot hier toe geen nadere onderrichtingen kunnen krygen. Men vindt eindelyk op Amboina een zeer schon rood houtgewas, 't welk van binnen met schoone kleuren is afgezet, en daarom door geheel Indie zeer wordt getrokken. Het zelve is ook zwaar en duurzaam, waarom men het gebruikt tot het maaken van Tafels, Kabinetten, Lesfenaars en andere Huisgeraden voor voornaame lieden: deeze werkstukken worden door geheel Indie verzonden, en overal greegig en duur betaald.

De beschouwing van den Nagelhandel leidt ons natuurlyk tot die der Nootenuskaaten en Foely. Deeze niet min kostbare voortbrengzels groeijen op de Eilanden van Banda, gelegen op ongeveer vier graaden en

12 minuten Zuiderbreedte, vier honderd en vyftig mylen ten Noord-Oosten van Batavia. De Hollanders vestigden zich het eerst op 't grootste deezer Eilanden, door de Inwooners Bandan genoemd, op eene plaats met name Lonthor, van waar zy het geheele Eiland dus hebben geheeten. Door eene naauwe engte is hier van gefcheiden het Eiland Neira, een weinig kleiner in omtrek, doch voorzien met twee sterke Forten, het eene genoemd Naslau, 't welk de Zee-engte tusschen Neira en Lonthor bestrykt, en 't ander Belgica, op een heuvel in 't midden des Eilands, alwaar de Gouverneur zyn verblyf houdt. Aan het Westeinde is Neira maar door een engte straat gefcheiden van 't leelyk Eiland Gounong-Api, 't welk by de Maleyers een Vuurberg betekent. Dit Eiland bestaat meerendeels in een zeer zwaar vuurspuwende gebergte, 't geen niet alleen de Nabuuren geduurig ont-rust door zyne woedende vlammen en stroomen van gloeiende Lava, maar ook de lucht deezer gewesten zodanig heeft bedorven, dat niemand, die op een andere plaats aan de kost kan komen, hier wil wonen. Behalven deeze zyn 'er noch drie, te weten Rosingain, Poulo-Ay en Poulo-Rhun; deeze zyn alle klein, dor en byna onbewoond, doch beter van lucht, dan de overige. Het beroemdste deezer drie is Poulo-Rhun, of 't Eiland van Rhun, over 't welk meermaalen hevige twisten zyn ontlaan, tusschen de Engelsche en Hollandsche Maatschappyen. Rosingain en Poulo-Rhun zyn eigentlyk van zeer geringe waarde, doch komen alleen in aanmerking, in zo verre zy, wegens hunne nabyheid aan de overige, gelegenheid zouden kunnen geeven aan de bewooners of vreemden om hier eenen voor de Maatschap-pye zeer nadeeligen handel op te richten, waarom zy met Forten en Bezet-tingen voorzien zyn.

De Muskaatboom, de rykdom deezer Colonie, groeit voornaamelyk op de Eilanden Lonthor, Neira en Poulo-Ay. Het eerste en grootste Eiland heeft vyf-en-twintig Muskaat velden, welke gerekend worden te zamen te bevatten vyf-en-dertig duizend vierkante Rhylandsche roeden. Neira heeft maar twee velden, uitmaakende twee duizend zeven honderd zodanige roeden. Poulo-Ay, niettegenstaande het zo klein is, heeft den roem eener ongemeene vruchtbaarheid, en bestaat, in zes kampen verdeeld, ruim zeventig duizend roeden; zo dat op dit kleine Eiland eens zo veel Nooten was-fen als op het grootste. Behalven deeze ongemeene vruchtbaarheid valt noch van Poulo-Ay aan te merken, dat de Nooten en ook de Foelie hier beter zyn, dan op eenige andere plaats, om dat de grond hier voor deezen boom zo wel geschikt is.

De Nootemuskaatboom is een allerschoonst gewas; hy evenaart in hoog-te den Peereboom, waar aan zyn stam en takken ook zeer gelyk zyn, ter-wyl

wyl de bladen meer overeenkomst hebben met die van den Perzikboom, welke zy echter in grootte overtreffen: het hout is zacht, de schors aschverwig, en de takken zyn zeer buigzaam. De bladen staan twee aan twee tegen elkanderen over, en verspreiden, gewreeven zynde, een aangenaamen geur; tusfchen dezelve komen de bloemen te voorschyn, gelykende naar die der Kersfeboomen, welke vruchten doen voortkomen, zo groot als foendereijeren, en abrikooskleurig. Deze vruchten hebben zeer zwaare buitenschellen, gelyk onze Okkernooten, welke noch een kostelyken binnenbast bevatten, te weeten de Foelie, welke de Nooten onmiddelyk omringt. Zo ras de vrucht ryp is, springt de buitenbast open, en laat den Noot zien in haaren binnenbast beslooten. Zo ras dit gebeurt, is de tyd der inzameling gekomen, naardien anderszins de Foely of Bloem verdroogt, en de Noot haare olie verliest, in welke derzelve voornaamste kragt bestaat. Ondertusfchen heeft deeze vrucht doorgaans negen maanden tyds van nooden om tot volkomene rypheid te komen: hoewel 'er ook veele vruchten worden geplukt, eer zy tot dien trap zyn gebragt, ten einde dezelve met azyn of zuiker in te leggen, en door geheel Asie te verzenden.

Nauwelyks zyn de vruchten ingezameld, of de buitenbasten worden afgetrokken, gelyk ook de binnenbasten, of de Foelie, die men afgezonderd bewaart, na dat zy in de zonneschyn gedroogd is. De Nooten worden midlerwyl op horden uitgespreid onder tenten, en gedroogd, gedurende den tyd van zes weeken, door middel van een zagt vuur, en worden noch ten laaften in kalkwater geworpen, om ze te beveiligen voor zekere wormen, die anderzins de Nooten aantasten en spoedig vernielen.

De deugd der Muskaatnooten hangt inzonderheid af van den ouderdom des booms, gelyk ook van de behandeling der Plantagien en ingezamelde Nooten; de frische storten, zo zy gestooken worden en van de beste soort zyn, eene olie, die van een zeer welrickenden doch teffens vetten aard is; wordende dezelve voornaamelyk verkreegen door het uitkookken, denkelyk van gebrekkige en aangestookene Nooten, en dus gestold verzonden.

Behalven de opgetelde Noot-Eilanden van Banda, leggen 'er ook in de nabuurschap verscheiden andere, op welke de Nooten even gaarne willen groeijen, en ook weezentlyk sterk zouden voortteelen, zo nietjaarlyks door de Dienaaren der Compagnie eene reisje wierdt gedaan om alle jonge boomen te vernielen. Dit is ondertusfchen eene zeer lastige zaak, zo wegens de groote en 't meenigvuldig gevaar dier woeste landen, als wegens de wyze, op welke de uirgeroeide stammen jaarlyks worden vernieuwd. Deeze voortplanting geschiedt door middel van verscheide zoorten van wil-

de vogels, onder welke inzonderheid de Tortelduiven uitmunten, die op de vruchten der Muskaatboomen aazen, en derzelver pitten onverteerd op de nabuurige Eilanden uitspuwen, of door den afgang loozen, gelyk ook hier te lande omtrent veele gewassen wordt waargenomen. Weleer meent de men, dat deeze vogels veel nut toebagten aan de voortteeling deezer boomen; doch heden heeft men zyne dwaaling gezien, waarom de vogels, die voortyds met veel achtig werden behandeld, als de *Hoveniers der Muskaatboomen*, thans zonder genade overal in de Plantagien worden doodgeschooten.

De langduurige ondervinding heeft de Nederlanders in staat gesteld om groote kundigheden, aangaande de beste wyze van deeze boomen aan te kweeken en te behandelen, te verkrygen. Dewyl men zag dat de boomen vooral wel moesten worden bewaard, heeft men ze in kampen geplaatst, dat is binnen afgeperkte velden, die alomme door zwaar geboomte voor den aanval der winden gedekt zyn. In deeze kampen arbeiden steeds zeer veele Slaaven, wier post het is de boomen schoon te houden, de vogels af te weeren, allerley onkruid, als 't welk de vruchtbaarheid des gronds naar zich zou trekken, uit te roeijen, en eindelyk de Nooren, die van zelve afvallen en de beste zyn, op te zamelen. De voornaame tyd van oogsten is in Hooi- en Oogstmaand; de tweede oogst is in Slagtmaand, en de derde in Grasmaand. Deeze laatste oogst geeft weinig, doch de beste Noc-ten; zynde dezelve aan generleye uitwerkzels van kwaad weder onderhevig, terwyl het in den voornaamen oogsttyd doorgaans buijg weder is, waar door de Nooten niet zelden grootelyks beschadigd worden. Ondertuschen zyn zodanige beschadigde vruchten niet geheel verlooren, naardien dezelve worden gedroogd of geconfyt, wanneer zy ook tot eene aangename verfnapering verstreken.

Gelyk 'er wilde Kaneel en Nagelen worden gevonden, alsoo heeft men ook wilde Muskaatnooten, doch zeer gering van deugd, en ook verschillende van gedaante. Deeze hebben minder geur, en worden lichter door de wormen bedorven, waarom zy nooit worden verzameld: te meer omdat de Maatschappy altoos eenen genoegzaamen voorraad van beste Nooten heeft voor de geheele Waereld. Men rekent dat 'er, door elkanderen genomen, jaarlyks achtmaal honderd-duizend pond Nooten worden ingezameld, van welk gewigt een vierde deel Foelie is; wordende deeze oogst zodanig verdeeld, dat Lonthor 600,000, Neira 80,000 en Poulou Ay 120,000 ponden kan leveren.

De aankweeking en behandeling der Nooten is toevertrouwd aan de vrye Burgers deezer Eilanden, onder welke dezelve door de Compagnie worden

den verdeeld. Deze leeven hier van zeer overvloedig, en laten den noodigen arbeid verrichten door Slaaven, die drie duizend of meer in getal beloopen. Ondertusfchen zyn de meeste Inwooners lieden van de flechtste zoort, en zodanige, die nergens anders kunnen aankomen, en zich daarom herwaards begeeven, of door de Maatschappy op deeze Eilanden worden verbannen. De reden hier van is de by uitftek ongezone lucht, wegens den geduurigen stinkenden zwaveldamp van den steeds fmeulenden Gounong-Api, die hen inzonderheid een heevige buikpyn verwekt, door welke de Bewooners meest spoedig worden weggerukt. Ook zenden die van Batavia herwaards hunne losbandige lichtmiften, die zy anders niet in toom kunnen houden: waarom ook Lonthor het verbeteriland wordt genoemd. Ondertusfchen wonen binnen het gebergte nog eene zoort van Negers, die hier reeds ten tyde der verovering des Eilands door de Nederlanders waren; deeze zyn beter aan het ongezonnd klimaat gewoon, en mogen 'er wel aarden.

De Maatschappy heeft vooral op Lonthor sterke vestingen, die ook doorgaans wel met volk zyn voorzien. De Soldaaten ondertusfchen hebben het hier zeer flegt, naardien zy byna geenerley voedzel vinden op den dorren grond van dit Eiland, en allerhande ongedierte moeten eeten, benevens wilde Katten, Honden enz.; Visch valt hun weinig ten deel, en is doorgaans flegt, doch zes maanden lang hebben zy jaarlyks overvloed van Schilpadden. Het brood bestaat hier uit eene flegte zoort van Sago-meel, 't welk vooreerst naar droesfem van bier gelykt, doch gedroogd zynde, zo hard wordt als fteen: daarna wordt het wederom in water geweekt, gegist en dus eetbaar gemaakt zynde, tot brood gebakken.

Behalven haare vestingen heeft de Maatschappy hier ook haare fchepen of jachten, die steeds in Zee kruiften, en op het verneemen van vreemde fchepen dezelve aanftonds aan boord komen om hunne fterkte en oogmerkte onderzoeken, en den Commandanten der Eilanden van alles wat 'er omgaat onderrichting te geeven. Onder deeze fchepen zyn 'er ook eenige, die leevensmiddelen haalen van Baly en Java, en ook onder anderen allereyle ververfchingen uit het Vaderland overbrengen: dan zulks is goed voor vermogende lieden, doch geeft geene verlichting aan den ongelukkigigen ftaat van den gemeenen man.

Het vleesachtig gedeelte der baften van de Muskatoot is wrang en bitter van fmaak, doch krygt, ingelegd zynde, een aangenaamen geur. Het is aanmerkelyk, dat het juist de Europeaanen zyn, die aan de Indiaanen het menigvuldig gebruik hunner Speceryen hebben geleerd, 't welk hen weleer geheel onbekend was; naardien, zy dezelve alleen als behulp

of geneesmiddelen gebruiken. Dus maakten de Singaleezen weleer geen gebruik van hun Kaneel, dan alleen om eene olie uit de bloemen te kookten, die als smeer stremmende tot kaarzen werdt gebruikt, doch alleen voor den Keizer: moettende de Inwooners zich behelpen met de hier te lande zo kostbaare en heilzame Cajopoet olie, die deeze Indiaanen in hunne lampen branden. Uitwendig gebruikten zy ook deeze olie, gelyk mede het *oleum Malabatrici*, dat uit de bladen van den Kaneelboom wordt getrokken door persen en kookten, en dik en bitter is, in smaak en kragten niet veel verschillende van de Nagelolie. De Kruidnagelen werden in de Molukfche Eilanden weleer ook alleen op zodanige wyzen gebruikt, vooral in den tabak, het welk echter, als het hoofd te veel belemmerende, nu wordt nagelaaten. De olie wordt voorts gebruikt, zo uit- als inwendig, tegen allerley koude ongemakken en gezwellen. Op Banda bestond eindelyk de voornaamste dienst der Nooten in de uitgeperste olie, die door de Inlanders vooral werdt gebruikt tegen de in Indiën zo algemeene verlamming, het Beriberi genoemd, over welke wy op zyne plaats breeder zullen handelen.

De Speceryhandel is een der voornaame bronnen van 't welvaaren der Maatschappye; want de meenigte der jaarlyks verkogte Speceryen, en de pryzen door elkanderen rekenende, kan men ongeveer stellen

dat 4,500,000 pond Peper à 11 stuiv. 't pond opbrengt	f 2,475,000
400,000 pond Kaneel 't pond à f 5½	f 2,300,000
400,000 pond Nagelen 't pond à f 4½	f 1,700,000
250,000 pond Nootemuskaat. 't pond à f 3½	f 937,500
90,000 pond Foely 't pond à f 6½	f 585,000

't Welk alles te zamen maakt f 7,997,500, en dus meer dan een derde der ordinaire verkoopingten. Doch hier moet noch worden by geteld de aanzienlyke meenigte dier Waaren, welke de Maatschappye in de Indiën zelve vertiert.

Tot beveiliginge van de Specery-Eilanden, en van den handel op dezelve, dienen vooral de Bezittingen der Maatschappye op de Eilanden Timor en Celebes. Timor is een Eiland van zestig mylen lengte, en vyftien of zeventien mylen breedte. In 't jaar 1613 veroverde de Maatschappye dit gewest op de Portugeezen, die 'er eene vesting hadden; Koupan genoemd, versterkt met een Kasteel, in het welk de Hollanders noch eene bezetting houden. Hier woenen noch zeer veele Portugeezen, die zich ten tyde van de verovering der Specery-Eilanden hier hebben neergezet, en onder de Hollandfche Regeering zyn blyven woenen. Voorts brengt het Eiland niet veel zaaken van belang voort,

en het is alleen de nabijheid der Specerydraagende Eilanden, die de Maatschappy beweegt, om hier eene vesting en bezetting te onderhouden. Ondertuschen zendt de Compagnie herwaards jaarlyks eenige grove Lynwaaten, en haalt van daar Wasch, Schilpad, Sandelhout en Cadiang, het welk een soort van Boontjes is, die men op de Retour-schepen gebruikt om wat verandering van kost te hebben. Doch deeze geheele handel bedraagt niet veel, en wordt in 't geheel door middel van één of twee schepen gedreeven, die jaarlyks van Batavia heen en weder vaaren.

Het Eiland Celebes is van meer uitgestrektheid en gewigt; het zelve is ongeveer cirkelrond van gedaante, en byna honderd en dertig mylen in lengte. Weleer hadden de Portugeezen ook hier hunne vastigheden; doch de Hollanders hebben hunne voornaame Forten, kort na de overmeestering der Specery-Eilanden, weggenoomen, en zich dus meester gemaakt van den handel deezes grooten Eilands, dien zy voornaamelyk begeerden om den Sluikhandel te stremmen, welken de Inlanders dreeven met de Engelschen en Portugeezen, aan welke zy de voortbrengzels der nabuurige Specery-Eilanden in meenigte verkogten.

Om ondertuschen volkomen meester te worden van dit gewest, heeft de Maatschappy veel goed en bloed moeten verpillen, naardien deeze Eilanders de dapperste zyn van alle volkeren deezes gewesten, die overtuigd van het gewigt hunner natuurlyke voorrechten, zich niet gemakkellyk aan de bepalingen eener buitenlandsche Natie wilden onderwerpen. Zommige, vooral uitlandsche Schryvers, hebben de Compagnie van groote wreedheid en heerschezucht beschuldigd, wegens haare bloedige oorlogen met de Macasfaren; doch zy vergeeten de waare redenen daar van aan de hand te geeven, welke hier in vooral hebben bestaan, dat de Macasfaarsche Vorsten, zo lang het in hun vermogen was, eene geheime correspondentie op Amboina, Ternate, enz. hebben onderhouden, om de Inwooners deezes landen by aanhoudendheid tot opstand aan te spooren, en dezelve ten dien einde met geld en manschap te ondersteunen. Het gevolg van veele hier uit voortkomende onaangenaamheden was dat 'er, in 't jaar 1660, eene magtige vloot naar Macasfar stevende, alwaar toen ter tyd eene ryk geladen vloot der Portugeezen ten anker lag. De Macasfaarsche Koning deed al wat hy kon om zyne Bondgenooten te bewaaren, doch te vergeefs; want drie der Portugeesche schepen werden in brand, en twee in den grond geschooten, terwyl 'er een zesde schip, met een onmeetelyken buit geladen, genomen werd. De Inlanders zelve werden geheel geslagen, en gedwongen een' hunner Koningen naar Batavia te zenden, om den vrede te wer-

werven, welke hen niet, dan op zeer harde voorwaarden en met overgaave van alle hunne sterkten, werdt toegestaan.

De Macasfaren herstelden inmiddels hunne verlooren krachten, en onderhielden de oude maatregelen, ja gingen zo ver, dat zy verscheiden Hollanders op hun Eiland trouwlooslyk vermoordden, en eenige hunner schepen plunderden. Dit noodzaakte eindelyk de Regeering van Batavia, een leger en vloot derwaards te zenden, onder bevel van den dapperen *C. Speelman*, die volkomen schavergoeding en onderwerping vorderde. Tot het eerste waren de Macasfaren zeer genegen, doch het laatste was hen ondraagelyk; zy zochten derhalven met allerleye uitvluchten tyd te winnen; terwyl *Speelman* op nieuwe proeven hunner trouwloosheid landde, veele dorpen plunderde, en met een ryk gelaaden buit stevende naar 't Eiland Bouton, welks hoofdstad de Generaal des Konings van Macasar belegerde, om dat die van Bouton getrouwe vrienden der Hollanders waren. Hier werden de Macasfaren wederom geflagen, en de vrede voor 't uiterlyke hersteld in 1667. De oorlogzuchtige Vorst gaf het echter noch niet verlooren, maar vertoonde aan alle zyne nabuurige Koningjes op het Eiland, dat hun wederzyds belang vorderde, eenmaal de handen in elkanderen te slaan, en eene uiterste pooging te doen om zich van de Hollanders te ontslaan. Door dit middel werdt er een leger van ruim twintig duizend man op de been gebragt, tegens het welke, na opontbieding der Indiaansche Bondgenooten, door *Speelman* naauwelyks twaalf duizend in de wapenen konden worden gebragt: hy waagde echter den aanval, en had het geluk, door het grooter beleid zynrer troepen, den vyand by herhaaling zulke geweldige neepen toe te brengen, dat de kleine Inlandsche Koningjes dien van Macasar ras verlieten, welke hier door genoodzaakt werdt in 1669 zodanige voorwaarden aan te neemen, als de Generaal *Speelman* hem geliefde toe te leggen; onder deeze was, benevens andere, ook de belofte des Konings, dat hy met niemand, dan alleen met de Compagnie handelen, en zelfs geen Portugees, Engelsman, of anderen Europeaan in zyne landen dulden zou.

De natuurlyke Inwooners van Celebes zyn hunne uitfiekende krachten meerendeels verschuldigd aan hunne opvoeding: van de eerste jeugd af aan worden zy gehard tot beweeging en allerleye spyzen, terwyl hunne noch tedere ledematen gestadig met olie worden gewreven, om dezelye eene ongemeene buigzaamheid by te zetten.

De Godsdienst der oude Bewooners deezer Eilanden was eene zeer eenvoudige Afgodery; de Zon en Maan werden by hen alleen voor Goden erkend,

erkend, en men offerde aan dezelve onder den blooten Hemel, dewyl men geene aardfche stoffen heerlyk genoeg oordeelde om 'er tempels van te bouwen het Godendom waardig. Dan regenvoordig is hier reeds voor eene reeks van jaaren het Mahomedaansch Geloof omhelsd, waar omtrent men deeze byzonderheid verhaalt, dat een der voornaamste Koningen des Eilands, door de aldaar komende Mahomedaanen en Christenen, van de ongerymdheid zyner bygeloovigheid overtuigd, doch niet durvende beslifen, welke Leere de waare was, te weeten die der Roomfche Zendingen, of die der Mahomedaanen, de zaak aan 't geval overliet, en met zyn volk besloot dien Godsdienst te omhelzen, wiens Zendingen zich het eerst op het Eiland zouden vertoonen, en dat de hier op gevallen eerst aanlandende Mahomedaanen de overwinning hadden behaald.

Celebes is zeer vruchtbaar in Ryst: de Hollanders koopen 'er dezelve in groote meenigte op, gelyk ook Slaaven, Was en eene kleine hoeveelheid Stofgoud. Binnenlands betrouwen dezelve zich niet licht, dewyl zy den trouwloozen aard der Inlanders, die den ouden wrok noch niet afgelegd hebben, vreezen: een gedeelte derzelven leeft echter met hen in een goed verstand, onder de bescherming der Europeefche vestingen. Deeze lieden voeren den naam van vrye Burgers, en dryven een grooten handel, zo met de Compagnie als met de Chineezen, die hier met hunne Jonken mogen komen, en 'er Tabak, Gouddraad, Porcelein en ruwe Zyde brengen; terwyl de Hollanders 'er Opium, Gumlak, sterke Dranken en Lynwaaten flyten. Met dit alles meent men, dat de bezitting van Celebes op verre na de kosten niet kan goed maken, en dat de Maatschappy jaarlyks 70 of 80 duizend guldens moet byleggen; doch zulk eene uitgave is de veiligheid van den Speceryhandel zeer wel waardig.

De magtigste Vorst van Celebes wordt ook genoemd de Koning der Maatschappye, welke doorgaans met hem in eene zeer goede verstandhouding leeft, en hem ten dien einde vele beleefdheden bewyst, 't welk deezen Vorst in bedwang houdt, en teffens zyne nabuuren, welke niet genoeg op hem betrouwen, om met hem tegen de Hollandfche Regeering zaamen te spannen. In 't begin deezer eeuw werd 'er op Celebes een aanzienlyke Goudmyn ontdekt in de landen aan de Compagnie afgeftaan; en men heeft ook derwaards arbeiders van Batavia gezonden. De berichten dien aangaande ingekomen zyn nogthans zo duister, dat men nooit met zekerheid heeft kunnen te weeten komen, of dezelve der Maatschappye wel veel voordeel heeft aangebragt.

De Molukfche Eilanden zyn eigentlyk alleen deeze vyf, Ternate, Tidor, Bachian, Motir en Machian: deeze Eilanden waren weleer het groot

voorwerp der Portugeefche glorie, naardien zy de eenige plaatzen plagten te weezen, waar de Nagelen groeiden. De Hollanders, ziende wat aanmerkelyke fchatten door hunne vyanden uit deeze Eilanden wierden gehaald, waren ook ras in de weer, om dezelve uit deeze gezegende plaatzen te verdryven, gelyk zy eindelyk, hoewel niet zonder veel moeijelykheid, deden.

Weleer was de Koning van Ternate een der grootfte Vorften van het Oosten, en had het geluk om over 70 of 80 Eilanden het gebied te voeren; doch tegenwoordig is al deeze heerlykheid verdweenen, en deeze magtige Oppervorst in een der meest geëerde Vasfallen der Hollandfche Maatschappye veranderd.

Dewyl de Hollandfche Vlootvoogden gelukkig genoeg waren om de Forten der Portugeezen spoedig te vermeesteren, hadden zy fluks een veilig verblyf op deeze Eilanden; doch echter niet genoegzaam om een uitsluitenden handel in de hier vallende Speceryen te dryven, en het verhandelen van dezelve aan andere Natien te beletten. Om zo ver te komen moesten 'er verfeheden bloedige oorlogen met de Inlanders worden gevoerd, die eindelyk met een vasten vrede een einde namen in 1638, wanneer zy zich plegtig verbonden met geene andere Natie dan met de Hollanders te zullen handelen, en dat zy zelfs daar mede geen handel zouden dryven, zo zy niet voorzien waren niet een Paspoort van de Hooge Regeering van Batavia.

De Koning van Ternate is noch heden de magtigste der Molukfche Vorften, en belydt zedert 1722 den Christelyken Godsdienst; na hem volgen de Koningen van Tidore en Bachian, beide van het Mahomedaansch Geloof. Het is aanmerkenswaardig, dat deeze Vorften zich waanen te zyn de nakomelingen dier drie Koningen, welke weleer, by gelegenheid der Geboorte van 's Werelds Heiland, met kostelyke speceryen en andere geschenken uit het Oosten kwamen. Zy gelooven dit niet alleen zelve met de Christenen deezer Gewesten, maar 't geen de zaak noch aanmerkelyker maakt, de Mahomedaanen zeggen het zelve, verzekerende, dat de waarheid hunner stelling blykbaar kan beweezen worden uit een oud handfchrift, noch heden te Mekka voor handen. De Hollandfche Matroozen weeten zeer wel gebruik te maaken van dit bygeloof dier Koningen, en vereeren hen op drie Koningen dag fraaye vergulde Sterren, voor welke zy zeer wel worden betaald.

Na het jaar 1638 begreep de Compagnie, dat het voor haar belang veiligst zou zyn, alle Speceryen op de Molucques te vernielen, en dezelve alleen te planten op Amboina en de Eilanden van Banda. Om dit

zon-

zonder morren uit te voeren, behoefde men alleen den Koningen en hunnen Adel of Orarajes een klein jaargeld te geeven, zeer gering in vergelyking der voordeelen, hier uit te trekken. Men kwam derhalven hier omtrent ras overeen, en de Compagnie ziet de Specerybóómen op deeze Eilanden jaarlyks vernield, voor de somme van ongeveer 44,000 guldens.

Om ondertusfchen zórgte te draagen dat de Tractaaten wel worden onderhouden; en dat zich hier geen vreemde Natien nederzetten, houdt men noch heden de vereifchte bezettingen in de drie Forten op Ternate, Oranje, Holland en Willemftad geheeten; zynde op de nabuurige Eilanden, behalven deeze, noch negen, die, hoewel op zich zelve niet zeer fterk, echter genoegzaam zyn om de Inlanders in bedwang te houden.

Ternate is een onvruchtbaar Eiland, 't welk niets dan een weinig Ryst voortbrengt. Ook is het zelve gekweld met een' vuurfpuwenden berg, die den Inwooneren dikwérft het uiterfte dreigt; en nochtans vindt men hier een aantal vryburgers der Compagnie, welke, zo men zegt, hunne vóórnaamfte winften doen met Speceryen van het niet verre afgelegene Nieuw Guinea te haalen, welke zy dan wederom op het Eiland Gilolo aan de Chineezen verhandelen. De Compagnie laat hier ook Guineefche Lakenen verkoopen, en wel met zo veel voordeel, dat zy uit de winst haare bezettingen, zo niet geheel, althans ten deele kan onderhouden.

Borneo, voorzeker het grootfte en mogelyk ook het rykfte Eiland van de gantfche wereld, is steeds een voorwerp geweest van de handelzucht der Europeaanen, hoewel met minder gevolg dan men in 't begin verwagte. De Inwooneren van de binnendeelen déezes Eilands zyn een zoort van Wilden, met welke de Europeaanen zelden verkeering hebben, terwyl de kusten bewoond worden door Macasfaarfche, Javaanfche en Maleifche Volkplantingen, die wegens hunne bekende trouwloosheid én wreedheid by de geheele wereld worden gevreesd. In 't jaar 1526 zóchten de Portugeezen zich hier aangenaam te maaken, en zonden aan een der Moorfche Koningen een fraay geweeven tapyt; doch dewyl het met beeldwerk voorzien was, en daarenboven voor een Toverftuk aangezien werd, zond hy het met afgryzen te rug. In 't vervoig werden zy noch hier en daar toegelaaten; doch ook op de minfte achterdocht of oneenigheid wreedelyk vermoord, gelyk de Engelfche waaghalzen meermaalen hebben ondervonden. De Hollanders, hier in 't eerst kwalyk behandeld zynde, zonden in 1648 een kleine vloot naar Banjer Masfin, en dwongen den Koning om met hen een uifluitend verbond aan te gaan omtrent den Peperhandel, tot welks verzekering de Compagnie aldaar in 1709 het Fortje Tatar deed fichten. Ook handelt de Maatfchappij op de Koningryken van Landan en Succa-

dana, 200 mylen ten Westen van Banjer Masin; zynde deeze Ryken haer door den Koning van Bantam, derzelve ouden bezitter, afgestaan.

De voortbrengzels van Borneo zyn van zeer veel belang: een der beste is de groote voorraad van fyne Diamanten, die binnenlands gegraaven zynde, op de kusten verkogt worden, en zomwylen twintig, dertig, ja veertig karaaten weegen; doch zulke groote komen zelden te koop, en 't meerendeel bestaat in eene kleiner soort van vyf of zes karaaten, dewyl de Inwooners liefst zelve de beste behouden. Was, Bezoar, Gumlak, Benzoin, Stofgoud en diergelyke kostbaare Waaren vindt men hier in menigte, gelyk oock, naar alle waarfchynelykheid, Muskaaten en Kruidnagelen, welke de Inwooners in groote menigte verkoopen, zeggende dat zy ze krygen van de Macasfaren van Celebes, 't geen echter zeer onwaarfchynelyk is, om dat zodanig een sluikhandel noodzaakelyk door de Hollanders zou worden ontdekt en getrafft. De beste Campher komt oock van Borneo, en hier uit mag men veilig besluiten, dat zy oock Kaneelboomen hebben, schoon zy zulks niet willen weteen.

Voor de aankomst der Europeaanen in de Indiën, was de geheele Koophandel van Borneo in handen der Chineezen, en na dat de eerste dit Eiland hebben begonnen te schroomen als een moordkuil, is de koophandel meerendeels tot hen wedergekeerd. De voornaame reden, waarom de Bwooners van Borneo de Europeaanen meermaalen zo wreedelyk hebben behandeld, was waarfchynelyk de vrees voor hunne wapenen, door welke zy zagen, dat veele der bloeyendste Gewesten van het Oosten zonder slag of vloot wierden overmeesterd; doch zulks hadden zy nooit van de vreesachtige en weerlooze Chineezen te dugten, waarom zy omtrent dezelve hunne gewoone achterdocht hebben laaten vaaren.

De Peper, welke op dit Eiland by uitstek goed, en in groote menigte wordt gevonden, is een van de voornaamste Waaren, welke de Chineesche Jonken, benevens de overige reeds vermelde, van hier haalen, en door geheel Indien verspreiden; want zy vaaren van hier op Java, Sumatra, Celebes, Tunquin, Siam, enz.; daarentegen brengen zy op Borneo wederom allerhande andere Oosterfche en Europeesche Koopwaaren, gelyk oock alles wat in China of Japan is te bekomen; want met deeze beide laatste zooren van Waaren komen zy uit hun land op Borneo.

Veel aanzienlyker en veiliger is de bezitting der Hollandfche Compagnie op het groot Eiland Sumatra, 't welk, schoon merkelyk kleiner dan Borneo, echter een der grootste en rykste is van het geheele Oosten. Goud is hier eene zaak van geringe waarde, vloeiende dit begeerde metaal hier in menigte uit de rivieren en beeken in Zee; wonder wel weteen hier

van

van gebruik te maaken de Dienaaren der Compagnie hier ter plaats; zy zeten naamelyk groote flenellen borstrokken, even als netten, in de beeken, in welke het goud met het slyk hangen blyft, en dus krygen zy dikwyls in weinig tyds groote schatten. Op den grond der ondiepe beekjes ligt het goud ook overvloedig verspreid voor die het maar willen opraapen; vindende men by zulk eene gelegenheid dikwerf stukken van eene halve once zwaar. De Bewooners der kusten ontvangen ook niet zelden eene fyne gouderts van de Inwooners van 't gebergte, welke hen dezelve in groote stukken voor mond- en krygsbehoefsten verkoopen, en in welke dikwerf goudaaren loopen, zo dik als een ganze schagt, en zo zuiver als men ooit goud in zyne erts kan vinden, waarom deeze erts by de liefhebbers van natuurlyke zeldzaamheden zeer in waarde is.

De grootste voorraad van goud valt in de Ryken van Triou en Marincabo; en de Maatschappij heeft daar ook verscheiden Mynen, uit dewelke zy jaarlyks groote rykdommen verkrygt, die van zommige wel op vyf duizend ponden worden begroot. Midlerwyl wordt 'er weinig of niets van dit geld naar Europa gevoerd, maar men gebruikt het zelve op andere plaatzen, alwaar het goud in groote waarde is, doch andere kostbaare producten goed koop zyn, en aldus doet dit Sumatrasche goud dubbeld voordeel. De zaaken gaan ondertusschen niet altoos effen; de Inlandsche Koningen neemen het wel eens euvel, wanneer zy bedenken, dat veele hunner beste Mynen in de bezitting der Hollanders zyn, waar uit nu en dan hevige verschillen, en ook zomwylen kleine oorlogen ontstaan.

Europeesche Graanen zyn hier niet te vinden, maar daarentegen overvloed van Ryst, het gewoone en beste voedsel der heete gewesten. Voorts valt in dit ryke Eiland overvloed van Gember, Kampher, Casfia, Honing, Was, Sandelhout, Peper, enz., benevens eene meenigte verschillende vruchten.

Daarentegen heeft dit Gewest ook wederom zyne ongemakken: in het zelve brandt een geweldig groot gebergte, dat even als de Etna in Sicilie, dikwerf het aardryk doet loeijen, en door verschrikkelyke Aardbeevingen van een scheuren, terwyl 'er van boven geheele rivieren van gesmolten Lava en Zwavel stroomen. De siltand der wateren op de moerasige plaatzen geeft ook dikwyls aanhoudend mistig weder, en veelerleije ziekten; terwyl, geduurende den vogtigen West Mouson, hier te lande de stortregens met meer geweld nedervallen, dan op eenige bekende plaats des aardryks, en teffens de menigvuldigheid en 't geweld van blixem en donder alle verbeelding overtreft.

De Inwooners van Sumatra zyn binnen in 't land zeer onbeschaafd en

genoezaam wild; doch op de kusten beter geschikt, en meestal van den Mahomedaanfchen Godsdienst; zy geneeren zich met de voortbrengzels van hun land, en kleeden zich met het Kattoen, dat 'er zeer overvloedig valt. Hun inborst is wat beter dan die der Borneaanen; doch dat zy niet geheel vry zyn van trouwloosheid, hebben de Europeaanen voor deezen meermaalen ondervonden, en wel in 't byzonder de Hollanders, die in 't jaar 1659, wegens het vermoorden hunner Agenten, en 't vernielen hunner Pakhuizen te Palimban, eene zeer gestrengte straffe hebben geoeffend.

Het voornaamste Hollandsch Comptoir is thans te Padang, niet verre van de Goudmynen, alwaar de Compagnie een Opperhoofd met een Fiskaal en Raad onderhoudt. Deeze Regeering houdt ook gemeenschap met de Regeering van Achin, het magtigste der verschillende Koningryken dezes Eilands. Thans heeft aldaar een Koning het hegt der zaaken in handen; doch voor deezen had dit Volk altoos eene Koningin aan het hoofd. Naar deeze plaats voert men kostelyke geborduurde stoffen, allerleye soorten van Neteldoeken, ruwe en bewerkte Zyde, Boter, Kaas, Olie en allerleye Krygsbehoefsten. Nogthans heeft deeze plaats eene volkomen vrye haven, alwaar ieder een wordt toegelaaten, zynde alhier de handel meest in handen der Hollanders, Engelschen en Chineezzen.

Het Gouvernement van Padang is een der voordeeligste in Indien, zo dat de Bevelhebbers van daar dikwerf, na een verblyf van twee of drie jaaren, scharryk wederkeeren. Het is wel waar, dat, volgens eenige berichten, de nabuurige Mynen, welke door de Maatschappyy zelve worden bewerkt, de voordeeligste niet zyn; doch mogelyk is het versmelten van den uitgegraaven schar in de handen, door welke hy moet pasfeeren, daar van de groote reden. Waarschynelyk heeft men het hier aan toe te schryven, dat geen Opperhoofden zo menigmaal voor de rechtbank der Maatschappyye te recht gesteld, en zo dikwerf zwaar gestraft worden, als die van Padang.

De tweede Factory der Maatschappyye op Sumatra is te Palimban, en brengt ongemeen veel voordeels aan. Men onderhoudt hier een Fort en Bezetting met drie Oorlogsfloepen, welke gestadig in Zee kruisfen, en den handel, die vooral in Peper bestaat, dekken. Jaarlyks haalen de schepen der Compagnie hier ten minsten twee millioenen ponden Peper van daan, welke zy tot zulke maatige pryzen betaalen, dat het pond der Maatschappyye dikwerf maar vier of zes penningen komt te kosten. Ook handelt men hier in die metaalen Compofitie, welke Calin wordt genaamd, en waar van de honderd ponden komen op 28 of 30 guldens. De handel wordt hier gedreeven door den Koning, die, hoewel hy weinig voor zyne Waaren

ren

ren krygt. echrer noch met groote voordeelen handelt. dewyl hy de koopmanschappen byna voor niet heeft van zyne Onderdaanen. Met deezen Vorst is de Maatschappy gewoon te rekenen in Piasters, welke, gevoegd by den overvloed van 't goud, dat jaarlyks voor hem uit het gebergte en de beeken wordt verzameld, denzelven tot een der rykste Koningen van het Oosten hebben gemaakt. De Maatschappy heeft hier in naam een uitsluitend voorrecht op den Peperhandel; maar zommigen zeggen, dat haare Opperhoofden zomwylen zo blind zyn, dat zy het haalen van geheele laadingen Peper op deeze kust door andere Natien niet eens bespeuren.

Geen minder gewigtig Comptoir heeft de Compagnie aan de Rivier Bancalis, door haaren voordeeligen handel in Lakenen en Opium met de Inlanders, die deeze zaaken daar ter plaatze met Stofgoud mogelyk tien dubbeld betalen. Men verzekert, dat deeze handel het eerst door een Factor der Maatschappye is ontdekt, die, na onmeetelyke zommen op deeze wyze voor zich zelve gewonnen te hebben, het geheim aan de Maatschappye openbaarde, welke hem tot eene belooning zyne opgelegde schatten, die anders prys zouden zyn geweest, liet behouden.

Jambi was voorheen ook eene aanzienlyke plaats; doch door den handel der Engelschen in derzelve nabuurschap is aldaar de voorspoed der Hollanders gesnuikt. De Factory van Sjack aan de groote Rivier van Andriogiri plag ook veel aanmerking te verdienen, doch is nu om dezelfde redenen zeer in waarde verminderd. Ook is deeze laatste plaats befaamd als zeer ongezond, door de vischery der Elften, die jaarlyks met groote hoopen de rivier opkomen, en door de Inlanders om hun kuit worden gevangen, terwyl zy het overige op de boorden der rivier laten leggen rotten. Hier door is de post van Sjack een tweede Neira geworden, zo dat niemand derwaards om zyne deugden of verdiensten werdt gezonden.

Het Schier-Eiland Malakka is de Zuidelykste punt van Indie, aan de overzyde der Ganges, het welk van Sumatra wordt afgescheiden door de zogenoemde Straat van Malakka. De Portugeezen vestigden hier in 't begin hunner Zeerochten eene magtige bezitting, doch werden daar uit in 1641 op hunne beurt door de Hollanders verdreeven. Evenwel werkten zy dit niet uit, alleen door hun eigene magt; maar zy namen den nabuurigen Indischen Koning van Johor tot hunnen bondgenoot, weetende dat dezelfde meermaalen door den Portugeeschen Commandant was beleedigd geworden. In 't jaar 1640 begon de gedenkwaardige belegering deezer Stad, onder het beleid van den Serjant Major *Adriaan Anthoniszoon*. Ras kwam men in de uiterste verlegenheid, zo wel buiten als binnen de Stad, dewyl die van binnen met honger en pest moesten worstelen, terwyl deeze laatste

fte geesfel ook al ras tot de belegeraars overfloeg, en meer dan de helft van dezelve, en daar onder de meeste commandeerende Officers, ten grave deed daalen. Op den 14 January 1641 rechte men een allerhevigften storm aan, whereby de voornaame werken alle werden veroverd, en de Hollanders op het punt stonden om alles binnen de Stad over de kling te doen springen: dan de goedhartige Bevelhebber van 't Krygsvolk der Maatschappy belette dit, en stond den belegerden eerlyke voorwaarden van overgave toe; wordende teffens de Burgery bewaard voor plondering. De Portugeefche Gouverneur *Manuel de Soufa Coutinho* bleef ondertusfchen binnen het Kasteel, alwaar hy ziek lag, en twee dagen laater overleed; doch door de overwinnaars werdt hy met groote pracht bygezet.

Eenige Engelfche Schryvers hebben een geheel ander verhaal wegens deeze belegering voor den dag gebragt, en fchryven het volgende. De Hollandfche Generaal, geen middel ziende om de Stad te dwingen, en verneemende dat de Portugeefche Gouverneur een geldgierig man was, maakte een verdrag met hem, dat hy hen de Stad voor tachtig duizend stukken van achten zou overgeeven. Om dit uit te voeren, zeide hy tegen de Officieren der bezettinge, dat men de Hollanders zou laaten komen onder de muuren van het Fort, en hen dan omzingelen, na al het gefchut in eens op hen te hebben gelost. De Hollanders, die gewaarfchuwde waren, kwamen op den bepaalden tyd, en overweldigden de muuren, dewyl zich de Gouverneur, om geene orders te geeven tot losbranden, had zoek gemaakt. De Hollanders dus in de Stad komende, velden alles ter neder wat in de wapenen was, en vermoorden den Gouverneur zelve, om bevryd te weezen van het betaalen der tachtig duizend stukken van achten.

Ondertusfchen is dit geheele verhaal een opgeraapte leugen, dewyl het eene bekende zaak is, dat de Portugeezen zich tot het uiterfte hebben verdedigd; dat zy naar hunne omftandigheden een voordeelig verdrag hebben gemaakt, welk heilig is onderhouden; en dat de Portugeefche Gouverneur zyn eigen dood is gestorven. Onze eenvoudige en oprechte Voorouders waren niet vatbaar voor zulke streeken, gelyk hen hier door de Engelfchen worden te last gelegd; beter zouden dezelve paffen aan zulke helden als *Rodney* en *Vaughan*.

Malakka is in der daad eene zeer fraaye Stad, en van een aanzienlyken omtrek. De Portugeezen hadden vier Kerken in de Stad, en één in het Fort; doch de Hollanders gebruiken 'er maar één, welke op éenen hoogen heuvel staat, en op een grooten afstand uit de Straat kan worden gezien, staande op de fpits des toorns een vlaggetok, waaraan

waaraan eene vlag wordt opgeheven, zo ras men in Zee een fchip verneemt. Het Fort is ook groot, voor eene Indifche Vesting zeer sterk, en wel voorzien met hegte gebouwen. Jammer is het, ondertusfchen, dat de rhede te ondiep is om de fchepen onder het Fort te doen naderen; doch van deeze omftandigheid hebben de Hollanders meermaalen gebruik gemaakt, om, eer zy noch meester van de plaatze waren, de Portugeefche fchepen op de rhede te veroveren.

De Stad wordt voorts bewoond door ongeveer drie honderd Nederlandfche huisgezinnen, en een veel grooter aantal Maleyers, Chineezen en andere Indiaanen. De natuurlyke Inwooners zyn taankleurig, ftout, listig en arbeidzaam, doch teffens diefachtig van aard; veeler Godsdienst is Afgoderye, doch de meeste zyn Mahomedaanen.

De levensmiddelen zyn op Malakka kwalyk te bekomen, en buiten eenige wortels en vruchten, moet men zich geneeren met vifch, die 'er ook nog niet overvloedig komt. Voorts zyn hier ook geene Koopwaren, behalven het Malakfch Tin, en een kleine voorraad van Yvoor. De voornaame aangelegenheid van Malakka beftaat derhalven niet in dezelfs handel, maar in eene geheele andere zaak, dat is in het meesterschap over de Straat van Malakka; want dezelve is voor de Stad naauwelyks vier mylen wyd, en door deeze engte moet alles pafteeren, dat naar Java, Sumatra, Borneo, de Moluques enz. wil gaan: en dus kan hy, die meester van Malakka is, en aldaar een klein eskader oorlogfchepen heeft, de geheele Negotie op de afgelegene Indifche Gewesten naar welgevallen beheerfchen. Naauwelyks hadden de Portugeezen de Indien van naby leeren kennen, of zy ondervonden van hoe veel belang deeze plaats was, en maakten zich daarom meester van dezelve; eene gelyke reden fpoorde de Hollanders aan, om, zo ras zy 'er middel toe zagen, hunne oude vyanden van daar te verdryven.

Weleer bloeide Malakka niet weinig door de aankomst der Japanfche fchepen, wier laadingen hier ontfcheept, en naar verfchillende Gewesten verzonden werden. Dan men befpeurde ras te Batavia, dat, omtrent dit ftuk, doorgaans op Malakka grove bedriegeryen werden gepleegd. Dit bewoog den Gouverneur Generaal, deezen handel onmiddelyk naar Batavia te verleggen, op dat men daar, onder het oog der Indifche Hooze Regeering, deeze zaaken zou doen bezorgen. Malakka verloor veel door het afknotten van deezen fchoonften tak des handels, en kan thans vast niet veel in de kaffe der Compagnie brengen: met dat alles woeten de Bedienden der Maatfchappyy, door veelerleye wegen, binnen in 't land handel te dryven, en eenig deel te krygen aan 't goud, dat aldaar in eene groot

te meenigte valt; waar door dezelve doorgaans, na hier weinig jaaren ver-
toefd te hebben, met groote schatten te huis komen.

Naauwelyks had de Compagnie een vasten voet gekreegen op de Specery-
eilanden, of zy dacht aan den handel op de Japanfche Eilanden. Dit was
een stuk, 't welk veel zwaarigheids in had, naar dien de Portugeefche Je-
suiten, in meer dan een opzicht doodelyke vyanden der Hollanders, hen
aldaar met de zwartfte kleuren, als gruwelyke Dwaalgeesten, Oproermaa-
kers en Zeerovers, afschilderden. Reeds in 't jaar 1613 werdt 'er zodanig
een vertoog ten Hove gedaan, in 't welk men de Hollanders als éene soort
van gevleeschte Duivels beschreef; doch het voldeed niet aan de verwagting:
want de Keizer antwoordde verstandiglyk, dat het hem niet raakte hoeda-
nig de Hollanders waren, al hadden zy de gedaante van kwaade Geesten,
zo lang zy zich maar eerlyk gedroegen in den handel: hy betuigde verder,
dat hy niets te doen had met de byzondere Staatkunde en Vyandelykheden
der Europeefche Natien, dewyl zyne Onderdaanen daar weinig aan gelegen
lag. De Nederlanders kreegen ras veel voet aan het Hof, en gaven in
tegendeel in 1625 zulke sterke bewyzen van de gevaarlykheid en trouwloos-
heid der Spanjaarden en Portugeezen, dat dezelve eindelyk gebannen wier-
den naar het kleine Eiland Desima, terwyl men daarentegen aan de Hol-
landers de geheele haven van Firandó tot eene plaats voor hunnen han-
del gaf.

Het Portugeefche Christendom was midlerwyl, door den yver der Portu-
geefche en Spaanfche Zendingen, door geheel Japan verspreid, en had in
't begin weinig of geen tegenstand ontmoet; doch ten laaften beschouwde
men het zelve als gevaarlyk voor den Staat, onzeker om welke redenen,
dewyl de beste berichten daaromtrent verschillen; 't welk eene bittere ver-
volging, en de geheele uitdryving der belyders van het Catholyke Geloof;
naar zich sleepte.

De onvoorzichtigheid van één onbezonnen man bragt ondertusfchen, in 't
jaar 1628, de Hollanders in gevaar om hunnen geheelen handel op Japan in
eens te verliezen. Deeze was *Pieter Nuys*, welke, door de Maatschappy
naar Japan in Gezantschap gezonden, het in zyn hoofd kreeg om aan 't
Keizerlyk Hof de rol van Afgezant des Konings van Holland te spelen.
Zulks was in den eersten opslag zeer aangenaam aan den Keizer, die liever
een Afgezant van een' Koning, dan van eene Maatschappy van Kooplieden,
ontving, en *Nuys* werdt met ongemeen veel pracht ingehaald. Onder-
tusfchen waren 'er toen noch Portugeezen aan het Hof, welke spoedig aan het
Ministerie beweezen, dat deeze Gezant een groote leigenaar was, dewyl 'er
zulk een Koning niet in de wereld was. Terfcond werdt hier op de nieu-

verwerfche Gezant met schande te rug gezonden, na dat men hem ten strengsten had bestraft.

De Gouverneur *Koen*, die toen ter tyd noch leefde, zou voorzeeken minder reden gehad hebben, om aan deezee *Nuyts* zyn misnoegen te toonen, en hem nooit weder een' post van eenig belang te betrouwen; hy had echter de onvoorzichtigheid van hem te bekleeden met het gewigtig Gouvernement van Formosa, eene plaats op welke hy geduurig met de Japanneezen in verschil kon komen, gelyk ook ras gebeurde, zoekende hy den hem aangedaanen, schoon welverdienden, hoorn op de onschuldige Onderdaanen des Keizers te wreeken.

De Japanneezen handelden toen ter tyd zeer sterk op China, en kwamen meenigmaal met grootte schepen aan Formosa om voorraad van mondbehoefsten in te neemen. Kort na dat *Nuyts* Gouverneur was geworden, kwamen 'er volgens gewoonte twee zwaare Japanfche schepen, bemand met ruim vyf honderd man. De Gouverneur gaf aanstonds last, dat men deezee schepen zou ontwapenen, en hunne roeren en zeilen aar land brengen, gelyk men gewoon was de schepen der Compagnie in Japan te behandelen, 't welk, niettegenstaande een zwaar protest der Japanneezen, geschiedde. Inmiddels voorzagen zich deezee lieden van de noodige behoeften, en verzochten na zulks, dat men hen hunne roeren, zeilen, enz. wedergaf om naar China te vaaren; doch de vermeete Gouverneur weigerde hen zulks, en hield hen met allerhande fraaije beloften zo lang op, tot dat de Pasfaat winden, tot de Chineefche waart noodzaakelyk, verloopen waren; en als deezee onderdrukte lieden eindelyk alleen vryheid verzochten van naar huis te mogen keeren, wees hy ook dit op gelyke wyze van der hand.

De Japanneezen dagelyks meer en meer bespeurende, dat 'er niets met den Gouverneur viel te handelen, en dat hy hen voornaamelyk dus plaagde, om 'de Japanfche Natie te hoonen, namen een zeer kloekmoedig besluit, om zich van hunne banden te ontslaan; doch op zulk eene wyze, dat hun volkomene voldoening geworden, en de eer hunner Natie ongeschonden blyven mogt: want deezee stelden zy boven hun leven. Ten dien einde begaven zich negen Officiers der schepen naar den Gouverneur, die in 't geheel op geen onraad verdagt was, om in 't vriendelyke met hem te spreken: zy stelden hem hunne bezwaaren op nieuws voor, doch zonder eenige vrucht; daar op haalden zy onverhoeds hunne verborgene wapenen voor den dag, en namen den Gouverneur, beneffens zynen Zoon, en een' der Raaden gevangen, terwyl een troep gewapend Bootsvolk gelyktydig de wagten voor 't Kasceel over-

rompelde en nederhieuw, zich teffens in het Kasteel, benevens de negen hoofden en de gevangene, opsluitende.

De geheele bezetting kwam hier op ras in de wapenen; en plantte het kanon tegen het Kasteel, doch zonder eenige vrucht; want de Japanneezen dwongen den Gouverneur order te geeven om niet te schieten, of eenig ander geweld te pleegen onder bedreiging van een pynlyken dood, en dus kon de bezetting maar alleen de rol van toekykers speelen. De Gouverneur was derhalven volkomen in hunne magt, en moest nu zodanig een verdrag maaken, dat de Japanneezen daar mede volkomen voldaan waren; het zelve was in der daad zeer schandelyk, en bestond in de volgende artikels:

1. Erkende de Raad van Formosa, dat de handelwyze der aanvallers volkomen wettig en noodzaakelyk was tot hun behoud, en tot bewaaring der eere van hun volk.
2. Dat zy, na alles wederom ontvangen te hebben, wat men hen ontnomen had, volkomene vryheid zouden hebben om, zo ras zy wilden, naar hun land weder te keeren.
3. Dat de Hollandsche schepen buiten staat zouden worden gesteld om hen te vervolgen, en daarom hunne ankers, zeilen, enz. 's daags voor hun vertrek, aan land zouden moeten brengen.
4. Dat, dewyl zy nu niet konden bekomen, de door hen in China opgekogte, en reeds betaalde, vyf-en-twintig duizend ponden Zyde, men hen dezelve uit het Hollandsch Magazin zou geeven, waer tegen zy den Gouverneur zouden ter hand stellen hunne Chineesche ontvangcedels om die kwantiteit Zyde wederom van de Chineezen te kunnen invorderen.
5. Dat men hen, om zeker te weezen voor alle mishandeling, vyf der voornaamste Ingezetenen van het Eiland tot borgen zou moeten mede geeven.

Zo ras de Japanneezen den Raad deeze schandelyke artikels hadden afgedwongen, lichtten zy hunne ankers, en kwamen behouden in hun Vaderland te rug, alwaar zy, gelyk natuurlyk was, verlag deeden van al het gebeurde. Dit had ten gevolge, dat de Keizer onmiddelyk alle Nederlandsche schepen en goederen in beslag deed neemen, en de Hollanders in hunne Factory ten nauwften opfloot, zonder hen echter eenig kwaad te doen. De Hollandsche Opperhoofden te Firando stonden midlerwyl niet weinig verwonderd, en waren doodelyk bevreesd, dewyl zy niet wisten, wat 'er gaande was, en niemand hen vooreerst kennis wilde geeven van de oorzaak, welke hen des Keizers misnoegen had op den hals gehaald: zy leverden Memorie op Memorie in om hunne misdaad te mogen weeten, doch zonder vrucht; ondertuschen waarschuwden zy de Hooge Regeering van Batavia door Chineesche schepen, in welk eene misfelyke omstandigheid zy zich bevonden.

De Gouverneur *Spex* was insgelyks met deeze zaak verlegen, dewyl hy ook noch niet wist hoe het kluwen te ontwinden. In deeze onzekerheid oordeelde hy 't veiligst, op naam van een' Koopman te Batavia, een schip naar Firando te zenden: dit volbragt zyne reis gelukkig, en den Koopman werdt met buitengewoone vriendschap vryheid verleend, om zyne laading te verkoopen, en eene nieuwe in te zamelen; doch aangaande het beslag der Factory kon hy geen nader licht bekomen. Ten lauten begon dit echter den Staatsdienaaren zelve te verveelen, waarom zy, ter gelegenheid van een nieuw smeekfschrift van het Hollandsch Opperhoofd, hem de waare reden van het Keizerlyk misnoegen bekend maakten.

Te Batavia had men midlerwyl kennis gekreegen van de onbehoorlyke handelwyze, door *Nuyts* op Formosa gehouden, en daar uit insgelyks de billyke reden van het misnoegen der Japanfche Regeering vernoomen. Men ontbood derhalven deezen ongeſchikten Landvoogd naar huis, ſloot hem in de gevangenis, en zond hem met eene nieuwe bezending van Koopvaarders naar Japan, met zodanige orders aan de Opperhoofden, als dezelve dienſtig zouden oordeelen tot wegneeming van 's Keizers ongenoegen. Naauwelyks was de vloot aangekomen, of men bood den Vorst een nieuw smeekfschrift aan, in 't welk te kennen werdt gegeeven, dat men nu den perzoon, op welken de Keizer met reden misnoegd was, had mede gebragt, op dat Zyne Majesteit van denzelven zodanig eene voldoening mogt kunnen neemen, als hy dienſtig zou oordeelen. De Keizer liet daarop vraagen, of die perzoon van zelve kwam, dan of hy door de Regeering van Batavia wierdt gezonden; of hy kwam om zyne ſchuld te bekennen, of om zich te verdedigen; en ten laaften, of de Hollandfche Opperhoofden 'er mede te vreden zouden zyn, indien men, hem ſchuldig bevindende, denzelven liet verbranden of aan een kruis hechten? Op alle deeze vraagen werdt geantwoord, dat de Hooge Regeering den gevangen' over zond, op dat de Keizer hem zodanig mogt straffen, als hy dienſtig oordeelde; doch dat men hoopte, dat de Keizer hem genade zou betoonen, of ten minsten om zynent.wille den handel der Maatschappye niet belemmeren, als welke geen deel aan het kwaad had gehad.

Nuyts werdt hier op aan den Keizer tot voldoening overgegeeven, doch beter gehandeld dan men had verwagt; want na dat hy eenige dagen gevangen had gezeeten, kreeg hy verlof om te gaan waar hy wilde, mits altoos verzeld zynde door eenige lyfwagen, waarom hy nu niet meer vreesde gekruist of verbrand te zullen worden, maar alleen verwagte aldaar zyne dagen dus in vrede te zullen moeten eindigen. Het beslag op de Factory, goederen en ſchepen der Compagnie, werdt telfens geheel opgehe-

ven; dus voeren zy met eene zeer ryke laading naar Batavia, welke aldaar met groot voordeel wordt verkogt, dewyl 'er groot gebrek aan Japanfche Producten was onftaan.

Tot meerder bevestiging van den Japanfchen handel, zond men in het volgend jaar derwaards buiten gemeen fraaye gefchenken. Onder dezelve was een zeer fraaye Kerk Kroon, of Kandelaar, veertig voeten hoog, en voorzien met dertig armen; deeze Kandelaar kwam ten Hove, net toen men bezig was met het vervaardigen van den toefel om de Uitvaart des Vaders van den regeerenden Keizer te vieren, onder welken deeze Kandelaar gebezigd, en boven de lykbus gehangen zynde, verre het fraaist gedeelte der vertooninge maakte. De Keizer stond hier over verbaasd, en vroeg aan een' zyner voornaamste Hovelingen, die onder de hand een groot vriend der Hollanders was, en door hen wel betaald werdt, van waar deeze kostelyke Kroon, een in Japan onbekend gevaarte, gekomen was? waar op deeze sneedig ten antwoord gaf, dat die Kroon door de Hollanders was vervaardigd, met oogmerk om daar door de gedachtenisfe van den overleeden Vorst te vereeren. Dit was in der daad een meesterlyke leugen, doch die zeer voordeelig was voor *Nuyts*; want toen de Keizer daar op vroeg, of men tot erkentenis ook, in het een of ander, den Hollanderen eenig plaizier zou kunnen doen, antwoordde deeze doortrapte Hoveling zeer gepast, dat men hen waarfchynelyk zou kunnen verplichten, met den gevangen Landvoogd van Formosa geheel in vryheid te stellen; de Keizer gaf daar toe onmiddelyk order, en dus verscheen *Nuyts* wederom op 't onverwachtst in de Factory met volkomen vryheid, om, werwaards hy wilde, te vertrekken. Dit deed de Nederlanders niet weinig verwonderd staan, naardien, volgens de gewoone Japanfche wetten, niemand een goed woord voor een gevangen van Staat mag fpreken, eer dezelve negen jaaren in hegtenis heeft gezeten. Na dit onheil bloeide de handel der Hollanders in Japan met zo veel voordeel, dat zy hunne ryke laadingen doorgaans voor de dubbele waarde verkochten, en nergens eenigen tegenftand ontmoetten; en dus kon de Maatschappy uit de voordeelen van den Japanfchen handel byna alle haare uitgaven in Afte afdoen.

Gelyk echter alle wereldfche zaaken haare wifselvalligheden onderhevig zyn, dus verliep het ook allengskens met den Japanfchen handel, meerendeels wegens het wispeluurig en achterdochtig karakter deezer Natie. De Hooge Regeering is daar steeds in handen van doorfleepen Staatsdienaaren, welke gedurende die lange reeks van jaaren, welke de Hollanders daar hebben doorgebracht, steeds hebben weeten te beletten, dat zy niet tot eene nauwkeurige kennisfe van 's ryks magt, uitgebreidheid en staatsregels hebben kun-

kunnen komen. Hier komt by, dat het land van Japan zeer uitgestreken en vruchtbaar is, alwaar byna alles kan groeijen en gemaakt worden, wat met den heerfchenden smaak der Natie overeen komt, zo dat dezelve in der daad geene uitlandsche Waaren van nooden heeft; terwyl zulke, die, voor haar de nuttigste zyn, ook door de Chineezzen kunnen worden aangebragt, van welke zy zeer wel weet, dat men aldaar niets te vreezen heeft. Het heerschzuchtig gedrag der Portugeezen legt hier noch in geheugen, en na derzelve verdryving betrouwen zy geene andere Natien; waar by noch komt de list van den Heer *Charron*, die, den handel eenigzins aan het wankelen ziende, omtrent het jaar 1640 een' vondt uitdagt om op het Eiland van Firando eene sterkte te verkrygen, welke de Inlanders nooit zouden kunnen overweldigen. Hy verkreeg naamelyk van het Hof, na het geeven van veele geschenken en goede woorden, vryheid om op voornoemde Eiland een steenen huis te bouwen, aan 't welk hy de gedaante gaf van een geregeld vierhoekig Fort, zonder dat de Japanneezzen daar eenige achtendocht op kreegen, dewyl zy in de Europeefche vestingbouw geheel onkundig zyn. Dit werk volrokken hebbende, schreef hy naar Batavia om geschut, 't geen men hem moest zenden gepakt in groote kisten, alomme met yzeren hoepen beslagen, benevens gelyk zoortige kisten met Speceryen om dus de Japanneezzen te bedotten. Dit alles geschiedde, maar ten ongelukke brak een der kisten onder het ontladen, waar door de Opziensers het geschut zagen, en het overige van den toeleg gemakkelyk konden raaden. Zeer euvel werdt dit geval opgenomen, men deed het steenen gebouw en de pakhuizen alle om ver haalen, terwyl *Charron*, naar Jeddo tot den Keizer ontbooden, veelerley hevige verwytingen wegens zyne trouwloosheid hooren, en de volgende straffe ondergaan moest: men plukte hem den baard hair voor hair uit, en voerde hem in een zotten gewaad, met een zotskap op het hoofd, de geheele Stad in 't ronde; eindelyk werdt hy naar de Factory te rug gezonden met order, om met het eerst komende schip naar Batavia te trekken, en nooit wederom te komen.

Na dit ongeval kon men het goed vertrouwen tusfchen de Japanneezzen en de Hollanders nooit wederom herstellen; integendeel gingen de zaaken allengskens van kwaad tot erger, tot dat men hen in het jaar 1741 bande op het kleine Eiland Desima by Nangafaki. Dit Eilandje is door konst aldaar gemaakt in 't jaar 1635 voor de Portugeezen, welke toen derwaards, niet zonder toedoen der Hollanders, werden gebannen, voorzeker niet denkende, dat deeze plaats, na de geheele ujdryving hunner oude vyanden, ook eenmaal hunne woonplaats zou worden.

Het Eiland Desima is in zyne grootste lengte niet grooter dan 240, en
in

in de breedte maar 80 schreeden. Midden door het zelve loopt eene straat, aan weerkanten van welke de woningen, of liever de hutten, zyn van hen, die hier vertoeven, strekkende de benedenste vertrekken tot Pakhuizen; en de bovenste tot Woonkamers. In de nabuurschap zyn drie groote bakens, die aanduiden, dat aldaar de Hollandfche schepen ten anker moeten komen, en niet nader aan de Stad, om allen sluikhandel te vermyden. Niet te min heeft het Eilandje gemeenschap met de Stad door middel van een steenen brug, voorzien met een houten valbrug, en sterke wagt aan den Stadskant, terwyl aan den Eilandskant een hooge steenen pylaar is opgericht, op welke de onverbiddelyke orders van den Keizer, wegens den koophandel der Hollanders, zyn geschetst.

Dit Eilandje kan op geenerlye wyze beschouwd worden, als een eigendom der Maatschappye; het wordt in tegendeel door de Inlanders gehouden voor eene byzondere Straat der Stad Nangafaki, in welke de Hollanders alleenlyk geduld worden, zonder in 't overige gedeelte der Stad te mogen komen: hierom heeft *Desima* ook zyn byzonderen Ottona of Buurtrechter, die in een fraay huis op het zelve woont, aldaar geheel meester is, en een aanzienlyke wagt tot zyne bescherming heeft. Niet verre van daar staat het huis des Hollandfchen Opperhoofds, 't welk ook fraay en gemakkelyk is, doch ook teffens zyne voornaame uitspanning moet blyven, dewyl hy daar zo goed als opgeflooten zit. De grond van dit en der overige huizen behoort den Hollanderen niet eens, maar zy moeten 'er zwaare huren van betaalen aan hen, die 'er de Eigenaars van geweest zyn, toen men dezelve eerst voor de Portugeezen liet bouwen. Het Eiland is veel te klein en te bar, dan dat 'er iets van belang zou kunnen groeijen; zy moeten dus op het zelve hun mondkost hebben van eene Societeit Japanneezen; die daar toe een uitsluitend monopolie hebben, en zich voor hunne Waaren ten duursten doen betaalen. De vryheid der Hollanders is zelfs zo gering, dat zy aan hunne huizen geenerhande veranderingen mogen maaken, zonder voorkennis; zy moeten, van 't geen zy bouwen willen, een bestek maaken, en het zelve overgeeven aan den Ottona, welke het weder overgeeft aan den Stadsvoogd, en hen dikwerf een jaar naar bescheid laat wagen; en wanneer het bouwen eindelyk is toegeftaan, moet 'er noch altoos een Opziener van wege den Stadsvoogd by der hand zyn om naauwkeurig toe te zien, dat 'er geene overtreding plaats hebbe.

Zelden vindt men boven de vyf-en-veertig Nederlanders op het Eiland, staande onder een Opperhoofd, welke alle twee jaaren moet veranderen, dewyl de Keizer denzelven geen langer verblyf vergunt; doch

na verloop van drie of vier jaaren mag hy wel wederkomen. Hierom zyn 'er doorgaans in der daad drie Opperhoofden, waar van de eene op Desima zynen post bekleedt, terwyl de tweede te Batavia vertoeft tot dat zyne beurt komt, en de derde zich op de uit- of te huis reize bevindt. De zaak over 't algemeen beschouwd, is Desima een allernaast verblyf voor de Hollanders, dewyl zy daar, als in eene nauwe gevangenis, opgeslooten zitten, onder het oog van achterdochtige Verspieters.

De schepen, door de Maatschappy naar Japan gezonden, mogen geenerley beeldwerk van achteren of vooren voeren, dewyl de Japanneezen, verneemende dat de Hollanders geene beelden aanbadden, noch in hunne Kerken verdroegen, in den waan zyn gekomen, dat zy de gewoone scheepsbeelden tot bespotting van hunnen Godsdienst hadden uigedagr. Zo ras 'er nu zulke van beeldwerk gezuiverde schepen aan den wal komen, zendt de Stadvoogd van Nangasaki aanstonds eene menigte sloepen, om het geschut, schietgeweer, zeilen, ankers, enz. in beslag te neemen. Teffens worden de Kooplieden en Scheepsgezellen op Desima opgeslooten, en mogen nooit, dan by vieren teffens, na verkreegen verlof, in de Stad gaan. Miderwyl komen de Bewindhebbers van den handel aan boord, maaken eene lyst der goederen, en regelen teffens naar hun eigen goeddunken de waarde en de betaaling, welke men met andere goederen wederom zal doen: waar na eindelyk de goederen op eenen door hen bepaalden tyd worden verkocht.

De grootste hardigheid in den geheelen Japanschen handel is de bepaling op de waarde van de ingevoerde Koopmanschappen, die jaariyks niet hooger mag zyn dan van drie honderd en tachtig duizend *Taels*, of veertien honderd en tachtig duizend guldens. Menigmaalen hebben de Opperhoofden der Hollanders aan het Ministerie, en eindelyk aan den Keizer zelve hier over geklaagd, doch altoos tot antwoord gekreegen, dat men dit niet deed uit eenig wantrouwen of uit kleinachting voor de Hollandfche Natie, maar alleen om dat men zich genoodzaakt had gevonden, zodanig eene bepaling omtrent den Chineefchen handel te maaken, 't geen men niet met billykheid zou hebben kunnen doen, zonder omtrent de Hollandfche Natie eene gelykzoortige order te betrachten. Toen de Hollanders nadere reden vroegen, waarom men de Chineezzen zo sterk bepaalde? zeiden de Ministers, dat dit niet geschiedde om der eigentyke Chineezzen wille, maar om de Tarttaaren, die China overheerd hadden, en nu ook dikwyls met de Junken overkwamen, doch met welke happige en onderneemende gaspen men in Japan niet gediend was.

Van tyd tot tyd doet het Opperhoofd der Factory, verzeld met twee

of drie zyner Kooplieden, „(want meer mogen 'er niet mede,) een reisje naar Jeddo, om zyn Hof by den Keizer te maaken, en de noodige geschenken uit te deelen; doch geduurende deeze reize zyn zy onder het opzicht eener Japanfche wagt, welke hen niet toelaat eenen flap van den weg te doen, of hier of daar een groot Heer te bezoeken. Wanneer zy te Jeddo gekomen zyn, is het noch erger: want hier kunnen zy in 't geheel geen voet verzetten, en komen niet voor 't licht dan op den plegtigen gehoorflag, op welken zy hunne geschenken overleveren, en dan wederom per post naar hun hok op Desima moeten.

Het gevaar der tochten naar Japan, en de smaadelyke behandeling te Desima wordt eenigzins vergoed door den byzonderen handel, welke de deelgenooten buiten dien der Maatschappye voeren, en welke verzekerd wordt noodzaakelyk te zyn, dewyl men anders geen lieden tot zulk eene onderneming zou kunnen krygen. Voor de Compagnie worden derhalven naar Japan jaarlyks gevoerd 300,000 Taels; doch de overige 80,000 zyn voor den byzonderen handel, en worden dus verdeeld: veertig duizend zyn voor den Gouverneur Generaal en den Raad van Indie, tien duizend voor hem die als nieuw Opperhoofd naar Japan gaat; acht duizend voor den te rug komenden, en de rest voor de Officiers en Matroozen, van welke zy, die 'er geen geld toe hebben, het op hunne maandgelden mogen beleenen, of hun recht aan andere voor een sommetje over doen.

Dr. *Garcin*, een Schryver van naam, van wiens berichten wy reeds meermaalen gebruik hebben gemaakt, verzekert, dat 'er door deezen byzonderen handel op Japan dikwerf veel valt te winnen. Hy verhaalt by voorbeeld, dat in 't jaar 1683 de Commandeur der schepen de onvoorzichtigheid had van aan den Heer *Speelman*, toen ter tyd Directeur Generaal, te zeggen: *Onze lieden hebben dit jaar in Japan schoone zaaken gebad, ja ik durf zeggen, dat hunne reize beter zal zyn dan die der Maatschappye.* Waar op *Speelman* antwoordde: *Zwyg Babbelaar, wie vraagt u naar den Japanfchen handel?* De waarheid bleek ook, want by het ontladen der particuliere goederen rees het schip, dat ze gelaaden had, ruim vierdehalve voet. Dikwerf is deeze byzondere handel grooter dan de Japanfche orders toelaaten, en men zag daar eene kwaade uitwerking van in 1686. wanneer de Japanneezen negentien hunner Tolken en Makelaars deden onthoofden, en aan zestien den buik opryten, terwyl twee Hollandfche Kooplieden in eene langduurige gevangenis wierden gezet, en aan het Opperhoofd bevel gezonden om daar nooit weder te komen. De aangebaalde Schryver rekent de voordeelen, die jaarlyks op eene wettige wyze uit

Wt deezen handel kunnen komen, op omtrent 275,000 guldens: waarlyk een schoon kapitaal voor de voornaame deelgenooten.

Dezelve Schryver en ook andere erkennen, dat het belang van den handel der Compagnie ongemeen veel beneden zyne oude waarde is gedaald; doch zeggen nochtans, dat de voordeelen zelfs heden voor de Compagnie zeer aanmerkelyk zyn. Door elkanderen gerekend meenen zy, dat de Maatschappy hier door jaarlyks in haare kasfe krygt ruim vyf millioenen guldens, behalven de groote winsten, welke zy noch verder maakt met het weder verhandelen der Japanfche goederen door gantsch Indiën.

Ondertusfchen beschouwt de beroemde Schryver der Wysgeerige en Staatkundige Gefchiedenisfen der Bezittingen en Koophandel der Euro-peaanen in de beide Indien de zaak in een geheel ander licht. Hy merkt aan, dat de voornaamfte Koopmanschappen, die naar Japan worden verzonden, bestaan in Europeefche Lakenen, Zyden Stoffen, gedrukte Lynwaaten, Zuiker en Verfhout; dat deeze handel weleer allergewigtigst was, en in het jaar haarer ongenade ruim acht millioenen in goud beliep; dat de laadingen, welke de Maatschappy 'er thans mag heenen zenden, niet meer in waarde belooopen dan vyf maal honderd duizend guldens; dat de Maatschappy gewoonlyk tot betaaling ontvangt elf duizend kasjes Kooper, wegende ieder 120 pond, en gerekend op twintig guldens en twaalf ftuivers het kasje; dat eindelyk alle voordeelen te zamen genomen niet boven de 155,000 guldens belooopen, terwyl zy aan gefchenken en onkosten 140,000 guldens moeten befteeden, zo dat 'er dan maar 15 of in een zeer goed jaar 20,000 guldens zouden overschieten. Indien dit waar is, heeft men reden om zich té verwonderen, dat de Maatschappy niet, reeds voor langen tyd, deezen vernederenden handel heeft laaten vaaren.

Hier mede neemen wy afscheid van Japan, om eens te zien hoedanig de Koophandel der Maatschappye gevestigd zy op de kusten van Malabar en Coromandel. De Directeur van Coromandel heeft in de meeste zaaken een gelyk recht met de Gouverneurs der uitgebreider Bezittingen; hy mag echter geene halsstraffen oeffenen op zyne verblyfplaats, moettende dezelve worden afgedaan op een van de fchepen der Maatschappye onder derzelver vlag. De Directeuren van Malabar, Souratte en van den Perfifchen handel zyn in gelykzoortige omftandigheden.

De Koophandel op de kust van Coromandel is niet in de handen der Hollanders alleen gevallen; de Engelfchen en Deenen dryven 'er

lien insgelyks, en hebben ook tot deszelfs bescherming goede Forten: Nochtans zyn de Bezittingen onzer Maatschappye zeer aanzienlyk: want behalven Negapatnam, gelegen aan den Zuidelyken uithoek van Coromandel en het Fort Gelder, de gewoone verblyfsplaats van den Directeur, heeft zy de Factoryen Guenipatnam, Sadraspatnam, Malispatnam, Pelicol, Dratzenam, Benlispatnam, Nagernauti en Golconda. Weleer waren de zaaken der Maatschappye alhier in een zeer bloeienden toestand; doch die is thans ook merkelyk afgenomen door den grooten invloed der Engelschen in deeze Gewesten. Negapatnam werd in 't jaar 1658 door de Hollanders op de Portugeezen veroverd, en zedert is deeze Bezitting onder hun bestier allengskens aangegroeid tot tien of twaalf Dorpen, alle door Wevers bewoond. In 1690 werd tot hunne veiligheid een Fort geschikt, en in 1742 omringd de men de Stad met een steenen muur. Van alle kanten worden alhier by een gebragt de witte, blaauwe, gedrukte en andere Lynwaaten, welke in de nabuurige plaatzen gemaakt, en door de Maatschappye opgekogt worden. Doorgaans bedraagen deeze Waaren jaarlyks vier of vyf duizend baalen.

Daarentegen verkoopen hier de Hollanders Yzer, Lood, Koper, Calin, Speauter, Peper en andere Speceryen; op welke goederen te zamen genomen zy gezegd worden vyfmaal honderd duizend guldens jaarlyks te kunnen winnen, terwyl hunne noodzaakelyke uitgaven wel viermaal honderd duizend guldens bedraagen. Daarenboven kunnen zy noch veertig duizend guldens van de Tollen beuren; doch het voordeel van dit alles verdwynt wederom door de kosten der scheepvaart. Ondertuschen mag men voor zuivere winst rekenen, het geen de Maatschappye jaarlyks by de verkoo핑e der ingekogte Lynwaaten wint, 't welk aanzienlyke sommen zal bedraagen.

Aan de kust van Malabar heeft de Maatschappye een' Commandant te Cochin. Deeze landstreek is ongeveer honderd en vyftig mylen lang en twintig breed, zynde verdeeld in eene menigte kleine Prinsdommen of Koningryken, wier voornaamste zyn Cananor, Calicut, Cranganor, Cochin enz.; voorts is de landstreek zeer gezond en ongemeen vruchtbaar in Ryst, Vruchten en heilzaame Kruiden. Het Koningryk Cochin is ongeveer vier-en-twintig mylen lang ten Zuiden van Chitna, en aan de kust verdeeld in menigvuldige Eilandjes door kleine rivieren, die uit het gebergte komen, en, na zich verzameld te hebben, met twee monden by Cochin en Cranganor in Zee loopen.

In 't jaar 1662 veroverde *Van Goens* de Stad Cochin op de Portugeezen, en had het geluk dezelve weg te neemen even voor dat de belegerden

den tyding konden krygen van den in Holland geflooten vrede, waar na zy de plaats, die men te groot oordeelde, merkelyk verkleinden. Zy is thans noch zes honderd schreeden lang, en twee honderd breed: veele huizen en kerken der Portugeezen zyn afgebroken, dienende de hoofdkerk thans tot een pakhuis, op welker spits een vlaggestok geplaatst is aan een mast van 75 voeten hoogte, waar door men de vlag zeven mylen verre uit Zee kan zien. De Bezetting is gering naar mate van de grootheid der plaats, en bestaat alleen uit drie honderd man, terwyl van hier tot aan Caap Commorin voor alle Forten niet meer bepaald zyn dan vyf honderd man, benevens honderd Matroozen, en de Inlanders die in dienst der Maatschappye zyn. Voorts valt hier veel Peper, Timmerhout, Yzer, Staak, Was, enz., terwyl de Zee een grooten overvloed van smaakelyke Vischen oplevert.

Craganor is insgelyks door een Fort der Maatschappye versterkt, en voor het overige meerendeels bewoond door Jooden. Derzelver Voorouders zouden ten getale van twintig duizend in de Babylonische Gevangenisfe herwaards gezonden zyn, en dewyl zy hier wel ontfangen, en hun Godsdiens verdraagen werdt, vielen zy met yver op den handel, terwyl zy allengkens tot wel tachtig duizend vermeerderden. Gedurende een geruimen tyd hadden zy het hecht der Regeeringe ook in handen; doch allengkens zyn zy wederom onder het gebied der Malabaren geraakt, en hebben veel van hunnen ouden rykdom en luister verlooren. Niet te min hebben zy hunne geschiedenis van de Babylonische Gevangenisfe af tot heden toe bewaard in gesneeden koperen tafelen, van welker inhoud de Heer *Rbeede* in 1695 een uittrekzel heeft gelezen.

De Maatschappye verkoopt hier Aluin, Benzoin, Campher, Lood, Spiauter, Yzer, Koper, Kwikzilver en Zuiker. Op deezen geheelen handel reket men, dat jaarlyks niet boven de twintig of dertig duizend guldens kan gewonnen worden; na afstrek van de noodige onkosten. Doch daarenboven haalt de Maatschappye uit Malabar twee millioenen ponden Peper, welke zy wegens de gemaakte overeenkomsten ook beter koop heeft dan de overige Natien; doch dit voorrecht heeft haar dikwerf in gevaarlyke en kostbaare oorlogen met de Landzaaten ingewikkeld, welke het voordeel dubbeld hebben verslonden. De Generaal *Mosfel* was hier om gewoon te zeggen: *Ik wenschte wel, dat deezee Bezitting der Compagnie reeds voor eene eeuw in de Zee ware verzonken.*

In het thans zo zeer verdeelde Ryk van den Grooten Mogol heeft de Hollandische Maatschappye twee Directoryen, eene te Ougli aan den Ganges, zes-en-dertig mylen van den mond der rivier, en eene te Surat. Deezee plaatsen zyn de twee aanzienlykste Marktplaatzten van geheel

Azie, alwaar de meeste Europeefche Natiën, die op de Indien vaaren, haare Factoryn hebben. Een groote handel wordt hier gedreeven, voornamelyk door de Moorfche Kooplieden, die hier van alle kanten toevloeyen met hunne Diamanten, kostbaare Stoffen, Lynwaaten en Opium. Het land is hier over 't algemeen vruchtbaar en gezond, uitgezonderd eenige landziekten, en vooral eene kwaadaartige koorts, welke de Vreemdelingen aantast, en voor hen, welke 'er aan fterven zullen, doorgaans op den derden dag doodelyk is. De Inwooners zyn over 't geheel fterke, gezonde en vroolyke gezellen, zeer geneegen tot den koophandel, en veelal van den Mahomedaanfchen Godsdienst, zynde de overige meest Heidenen, en eenige weinige van het Chriftelyk Geloof.

Suratte is een der grootte en rykfte Steden der Wereld, beftaande binnen haare muuren vyf mylen in het rond, en bewoond door ruim twee honderd duizend zielen. Hier hebben zeer veele ryke Kooplieden hunne zitplaats, voornaamelyk die in Diamanten handelen. Deeze komen van binnenlands uit de byzondere Mynen, van welke de opgedolvene fteenen op eene zeer byzondere wyze worden verhandeld. De Kooplieden koopen naamelyk een zeker getal roeden voor een bepaalden prys, mits zy daarenboven de Slaaven betaalen, welke de aarde zeven om 'er de fteenen uit te vinden. Op deeze wyze vindt de een dikwerf in een kleinen omtrek een grooten fchat, terwyl een ander in eene groote aangekogte ruimte menigmaal zo weinig van waarde vindt, dat hy de kosten niet eens goed kan naaken. De overige Kooplieden doen fterk in de fcheepvaart: dus vond men 'er één in 1720, die meest alle jaaren twintig fchepen uitruste, ieder van drie tot acht honderd tonnen groot, op welke hy aan Koopmanschappen dikwyls de waarde had van twee millioenen Hollandsch, terwyl hy ten minften steeds een gelyk kapitaal aan Waaren in zyne pakhuizen had. Zelden is hier ter plaatze de Regeering ftreng op de tollien, en dit doet den handel aanzienlyk bloeijen; ja men rekest, dat de ingevoerde goederen zomwylen jaarlyks vyf-en-vyftig millioenen bedraagen.

De Europeefche Natiën dryven hier ook grooten handel, doch betaalen al het ingekogte met gereede penningen. Voormaals hadden de Hollanders hier altoos de beste koopjes, dewyl zy toen, wegens hunnen vryen handel op Japan, altoos rykelyk voorzien waren van fyne Japanfche zilveren munten, welke de Indiaanen gaarne gebruiken tot hunne tafelferviefen en geborduurde werken. De magt der Hollandfche Factorie is te Suratte zeer bepaald: want naauwelyks komen hunne fchepen op de rhede, of zy worden ontladen, en hunne ladingen in eene tent gebragt onder bereik van 't gefchut des Kasteels. De goederen, in welke zy voornamelyk handelt,

zya

zyn Speceryen, Zuiker en Oliphants Tandens, welk laatste Product haar ongemeen veel voordeels aanbrengt, dewyl het Yvoor nergens beter verkogt wordt. Voorts verkoopt de Maatschappy hier ook Tin, Koper, Schilpad, Campher, Vermilioen en Lakenen. In tegendeel haalt de Compagnie van hier een zeer groot aantal van Indische Karoenen, Linnen en Zyden Stoffen, gelyk ook Roupyen, voor welke zy in de Baay van Bengalen ruwe Diamanten aanhandelt.

Te Gamron of Bender Abasfi, in de Golf van Perse, heeft de Hollandse Compagnie ook eene Factory. Deze plaats is eene van de ongezondste des aardryks: want in den Zomertyd is het 'er onverdraagelyk heet, gaande de hitte verzeld met allerhande heete en besmettelijke kwaalen, terwyl het 'er, gedurende den Winter, zo koud is, dat men 'er met bont gevoederde kleederen draagt. Ondertuschen gaan de zaaken hier zo voordeelig, dat een Directeur in korte jaaren schatten kan opleggen; ook strekt eenigzins tot vergoeding, dat men 'er alleley leefocht in grooten overvloed kan bekomen.

Te Gamron komen allerhande Natien vry handelen; de Engelschen hebben aldaar echter eet dan andere voet gekreegen, en ook alle andere Natien de loef afgestoken, dewyl de Persiaanse Koningen hen, wegens onwangen dienften, met aanzienlyke voorrechten hadden begunstigd. De Hollanders wisten echter in 1652 ook raad tot een voordeelig verdrag, en bedongen, dat zy een zekere menigte goederen tolvry zouden mogen invoeren, mits jaarlyks zeventien duizend ponden gewigt van Zyde aanneemende, volgens den prys door de Bedienden des Schachs te bepalen. Voor het oog was deeze overeenkomst zeer ongunstig, doeh niet in der daad: want de Factoors droegen zorge om de Tolbedienden zomwylen eens rykelyk te onthaalen, en hen met goede geschenken te voorzien, waar door zy gemakkelyk tweemaal zo veel als toegestaan was konden invoeren, zonder iets te betaalen, terwyl ze niet meer Zyde behoefden aan te neemen dan zy konden slyten.

In het Koningryk Siam hield de Maatschappy weleer een' Resident met een' Boekhouder. Dit gewest is eene zeer byzondere landstreek, niet ongelyk aan Neder-Ægypten, wordende op soortgelyke wyze door een jaarlyks overstroomende rivier in tweeën gedeeld; waarom de Inwooners hunne huizen op paalen bouwen. De hoofdstad van dit Ryk is Juthia, alwaar de Maatschappy weleer haar Comptoir had, gelyk ook in 't Zuiden te Ligoor; doch eenige jaaren geleeden, heeft men deeze posten laten vaaren, wegens de grootheid der kosten, en de kleinheid des gewins. 't Is waar, men vindt by zommige Schryvers veel op-

hef gemaakt wegens de rykdommen van Slam, en 't groot voordeel van den handel der Maatschappye in dit gewest; doch deeze berichten zyn of alleentoe pasfelyk op lang voorleedene tyden, of onwaar. Om dezelfde reden zyn ook de Factoryn der Maatschappye in Cochinchina, Tunquin en Cambodja te niet gelopen.

In Arabie handelt de Maatschappye op de groote Stad Mocha, de aanzienlykste handelplaats aan de Roode Zee. Weleer werdt de koophandel in dit gewest gedreeven te Aden; doch deeze plaats werdt eindelyk ongelegen geoordeeld, en hier om de loop des handels naar Mocha verleid. Deeze Stad staat onder het gebied van den Koning van Gelukkig Arabie, welke te Sâna woont, en den naam van Iman voert. Dezelve ligt digt aan Zee in eene zandige en vlakke landouwe, welke geene vruchten of gewasfen geeft, en in welke ook geen goed water te vinden is, zynde het zelve altoos brak, en bezet met die kwaadaartige wurmen, die bekend zyn onder den naam van *Vena Medinensis*, welke met het water doorgelikt zynde, ras weder tot onder het vel doordringen, alwaar zy dan gevaarlyke verzweringen maaken. Men krygt 'er inniddels goed water van verre, geheel van Mofa, twintig mylen landwaards in, dat het zelve zeer duur maakt: doch de leeftocht is 'er zo veel te beter: want op de markt kan men altoos in overvloed krygen Osfevleesch, Schaapvieesch, enz., benevens allerley gemeenen edel Gevogelte, voorts een ryken voorraad van de heerlykte vruchten. Terwyl naamelyk Mocha eene allerdoftte landouwe is, alwaar het dikwyls in twee of drie jaaren niet regent, hebben de binnenlandfche gebergten doorgaans dagelyks een vruchtbaaren regen, waar door zy met de heerlykte Bosfchagien, Weiden en Moeslanden zyn voorzien.

Dewyl Mocha wel gelegen en een vrye haven is, wordt aldaar een aanzienlyke handel gedreeven; want hier komen niet alleen ter markt de Hollanders, Engelschen, Portugeezen en andere Europeefche Volkeren, maar ook de Perfiaanen van Bastora, en de fchepen van Mufchat in steenachtig Arabie, voorts de Benjaanen, Mooren en andere Indiaanen.

Omtrent het midden der voorige eeuw was de Koophandel van Mocha reeds zeer aanzienlyk: doch tegen het einde derzelve had zy veel te lyden door de rooveryen der Madagaskarfche Stroopers, waar door een groot deel des handels verliet; na het verjaagen deezer Roovers kwam de Stad wederom in haaren ouden bloey, en houdt zich daar in staande tot heden toe. Ook is de handel hier gevestigd wegens de fchoone Waaren, welke herwaards uit geheel Arabie zamenvloeyen, als beste Aloë, Wierook, Stryax, Mumie en Balzen van Gilead. Doch de Waar, in welke de voorname handel wordt gedreeven is de Koffy, welke door alle Natien

te Mocha gezocht wordt, dewyl dezelve, hoewel de Koffyboomen op alle warme plaatzen even voorspoedig willen groeijen, nergens zo goed als hier te bekomen is. Deze handel is zeer voordeelig voor de Ingezetenen, dewyl men de overige Waaren kan koopen op credit, daar men de Koffy altoos met gereed geld of met fyne Waaren, die hier zeer gewild zyn, moet betalen.

De Hollanders kunnen hier met veel meer voordeel handelen dan de andere Natien, dewyl zy meester zyn van de Specery-eilanden. Evenwel vermindert hun handel op Mocha geweldig door de zwaare Koffyplantagien, die de Maatschappij op Java heeft, welke, hoewel minder goed, haar echter goedkooper Koffy voortbrengen. Men meent dat 'er jaarlyks ruim twintig duizend tonnen Koffy door de Europeaanen van Mocha worden gehaald, en eene gelyke meenigte door de schepen der verschillende Indiaansche Volkeren. Van Bloeiimaand tot Oogstmaand duurt het gewoone tydperk om te handelen, en in dien tusfchentyd komen 'er doorgaans negentig of honderd zwaare schepen, zo uit Europa, als uit Goa, Dju, Calicut, Achen, Mozambique, Melinde en andere plaatzen van Asia en Africa.

Mocha heeft niet alleen ter Zee maar ook te Lande een aanzienlyken handel, die zyn begin neemt in Grasmaand, en doorgaans eindigt in Herfstmaand. In 't begin van dit tydperk komen doorgaans te Mocha twee ryke Carevaanen, de eene van Aleppo en de andere van Suez, welke maar voor middelmaatig ryk worden gehouden, indien zy haar gereed geld aan de Tollenaars aangeeven voor 200,000 Stukken van Achten in zilver, en honderd duizend gouden Ducaaten, welke somme, wegens het verzwigen aan den tol, wel op eene dubbele fom mag gerekend worden. Voorts voeren deeze Carevaanen met zich een' grooten fchat van allerley Lakens en Fluweelen Stoffen uit Europa en den Levant, benevens Kwikzilver en Vermilioen, welke Waaren zy, benevens hunne gereede penningen, verhandelen aan Koffy, Myrrhe, Wierook, Balzem, Casfia, Drakenbloed, Arabifche Gommen, Lakenen en veelerleye andere Indifche Waaren; dewyl 'er niets in de Indien gevonden wordt of het is hier te bekomen.

Behalven het Koningryk van Jacatra, 't welk der Maatschappye in eigendom toekomt, heeft zy noch veele Bezittingen op Java, waar onder wel voornaamelyk in aanmerking komt het Bevelhebberschap van Samarang, een der grootfte en aanzienlykste Steden van Java's Oostkust. De Maatschappij heeft hier een goed Fort en eene sterke Bezetting, welke 'er ook zeer noodig is, zo wegens den wrevelingen aard der Javaanen, op welke men niet het minst kan betrouwen; als ook om den Koophandel te dekken, welke hier in 't groot gedreeven wordt, zo door de Inwooners

des Eilands, als door de Chineezen, die hier met hunne Jonken komen.

Ongeveer drie Duitſche mylen van den mond der Rivier van Batavia legt op de Reede het Eiland Onrust, eene kleine doch teffens eene zeer nuttige Bezitting voor de Maatſchappye, geſchikt tot het herſtellen van zwaare ſchepen. Dit Eiland is een der byzonderſte in geheel Indien, wegens de meenigte van Scheepsmateriaalen en Werktuigen, door welke men hier in ſtaat is, een zwaar ſchip even gemakkelyk te herſtellen, als in Holland zelve; ja des noods zou men hier geheel nieuwe ſchepen kunnen bouwen, in ſtaat om de reis naar 't Vaderland te doen. Wat den platten grond van dit Eiland betreft, het is niet groot, en alleen 1000 of 1100 roeden in den omtrek, zynde aan den Noord- en Ooſtkant gedekt met koraalſteen. Op het vlakke veld vindt men aan den Ooſtelyken en Weſtelyken hoek eenige zwaare Zaagmolens, even eens gebouwd als de beſte in het Vaderland, en voorzien met een ruimen Vyver, tot berging van het hout, dat men zaagen wil, en daar binnen wordt gebragt door ſluizen. Op het Zuidelykſt gedeelte legt een ongeregeld Fort, zamen geſteld uit vyf bolwerken, en alle zeer wel met geſchut voorzien. Het Noordelykſt Bastion, van ſteen gebouwd, en de groote Battery genoemd, heeft in 't midden het Kruidhuis met eene graſt omringd, en voor 't zelve ziet men den grooten Regenbak, die veel water kan bevatten. Ten Weſten volgt hier aan een ſteenen Gordyn, aan 't welk men vindt de groote Keuken, de Hoofdwaagt, het Logement der Adſitenten en het Pakhuis der Eetwaaren, benevens een Peper Pakhuis. Het hier mede verbonden Weſtelykſt Bastion is ook van ſteen, en uit het zelve komt men langs een houten gordyn aan een houten Bastion, op het welk een Kruidhuis ſtaat. Van hier gaat men Ooſtwaards naar 't Bastion Beekhuis, inſgelyks van hout, en Noordwaards met een houten gordyn leidende naar 't Bastion Touwpunt, op 't welk wederom een Kruidmagazyn is gemetzeld. Dit Bastion ſluit met een ſteenen gordyn aan 't eerſtgemelde Bastion, in 't welk het groot Kruidmagazyn ſtaat, en aan dit gordyn vindt men de woningen van den Meester Smid, Timmerman, Boekhouder, Zieketrooster, Werklieden en ook van 't Opperhoofd, teffens met een Peper Pakhuis.

In 't midden van dit gordyn is de Landpoort der Vestinge, door welke men naar de Zaagmolens gaat, terwyl men aan derzelve Ooſtkant, 30 of 40 roeden buiten de Werken, de groote mast ziet, aan welke de vlag der Maatſchappye wordt opgeheeven, gelyk aan alle Comptoirs der Compagnie gebruikelijk is: ook ſtaat naar deeze zyde, aan den Zeekant, een Schilderhuis, met een houten Beeld, 't welk een Schildwaagt verbeeldt.

Aan

W. Wood, Sculp. h. altitud. picae 1720

ONRUST, naby Batavia.

The Harbor of Batavia

The Harbor of Batavia

HET EILAND

ONRUIT, nabij Batavia.

Aan den Zuidkant des Eilands ziet men wederom een kom met eene fluis afgeslooten, door welke de lichtste schepen kunnen worden binnen gehaald. Ook staan hier op het strand drie zeer zwaare kraanen en een kleine, om daar mede de zwaare schepen op zyde te winden en te kielhaalen: zynde het water hier zo diep, dat dezelve tot aan den wal kunnen komen. Tot meerder beveiliging is hier ook een steenen hoofd gemeteld, nevens het Bastion Beekhuis, lang 36 voeten, en zodanig gemaakt, dat men aldaar onmiddelyk uit de schepen aan land kan stappen.

By de kom, die de kleine schepen ontvangt, staat een aangenaam Speelhuis, het welk daar op zyn uitzicht heeft, en alwaar zich doorgaans by dag een meester Timmerman, of ook wel de Bevelhebber bevindt, zo om 't oog te houden op de Werklieden, als om op de schepen te passen, die van en naar Batavia vaaren, en van welke geene zonder zyne toelaating mogen vertrekken. Men houdt ook gestrenge wagt, dat niemand der Arbeiders van hier kome te ontsnappen. De Werklieden krygen zelden vryheid om naar Batavia te gaan, dan tweemaal in 't jaar in de goede maanden, wanneer zy zich drie dagen aan een mogen vermaaken, en doorgaans zo veel verteeren, dat zy niets overhouden, en gedwongen zyn voor de kost te werken. Ondertuschen bevinden zich hier ook veele Slaaven en Perzoonen, die herwaards om hunne misdaden gebannen zyn; doch deeze kunnen in den vryen tyd niet naar Batavia gaan, maar ontvangen op 't Eiland, 't geen zy te goede hebben.

Op dit Eilandje is ook eene Kerk met een koepeltoornje, boven 't welke men een holle globe ziet, uit ringen zamengesteld, en daar boven den Windvleugel. Alle Zondagen wordt hier gepredike, en 't gewoon Gebed geschiedt 'er dagelyks, van 't welke niemand durft achterblyven, zonder goede redenen.

De bygaande Plaat vertoont ons den Zuidkant van het Eiland Onrust van ter zyden te zien. Beeldende numer 1. aldaar af de Kerk en Tooren. 2, 2, 2. de drie Kraanen. 3. Het Onrust Scheepje, 't welk de vaste Beurzman is van Batavia op Onrust, dagelyks heen en weder varende voor Compagnies rekening, zynde ieder, die tot de Compagnie behoort, vry van vragtloon. 4. De Vlaggestok der Maatschappye. 5, 5. De Hout-zaagmolens. 6. Het Kruidmagazyn. 7. Het Bastion Beekhuis, en 8. Het Bastion Touwpunt.

Met regt zong hier van de Heer *de Marre*:

o Dierbaar Eiland, zo gewigtig van waardye,
Zo nut als wenschelyk voor onze Maatschappye;

Daar 't alles woelt en slaaft, en eeuwig onrust is;
 Daar zelfs de nacht verftuift en haare duisternis,
 Als duizend stemmen, en ontelbre hamerflagen,
 De Zon, als voor den tyd, uit 's werelds kimmen jagen!
 Hierfloopt, hier bouwt, hierklust, hier voegt men in 't verband;
 Daar staat het Zeegevaar' door heet harpuijs in brand;
 't Javaanfche strand weërgalmt, door zulk een woest gefchater,
 Op vleugels van den wind gevlogen over 't water:
 De zwarte (1) Pekpunt blaakt door een' onleschbren gloed;
 De fmook vervult de Lucht; de byl en disfel woedt,
 Sloopt bosch by bosfchen uit all' de Oosterfche waranden;
 Een berg van yzer, uit de Noordelyke landen,
 Verdvynt hier uit ons oog; een froom van pek en teer,
 Vloeit langs het Eiland, dat geduurig schreeuwt om meer,
 Men sleept, men torst alom met balken, sparren, deelen;
 Het woelt en snort rondom de wondre Zeekasteelen,
 Of al de waereld hier alléén in arbeid was.
 De kielen, hier ter zy' zich fpieglende in den plas;
 En naauwlyks van den boord des Eilands afgedreeven,
 Zien wy, nu opgefierd, naar 't welig Ceilon ftreeven;
 De kust befchaduwén, daar de aangenaame bast (2)
 Voor Neêrlands Maatschappy op vruchtbre bergen wast.

Op eenige nabuurige Eilandjes der golf heeft de Maatschappy ook aanzienlyke gebouwen, die niet weinig tot bevordering van Batavia's Koophandel strekken. Dus zyn op 't Eiland Kuiper, een quartier uurs ten Zuiden van Onrust, veele Pakhuizen om daar de goederen te bergen, die naar 't Vaderland moeten worden gezonden, en twee hoofden voor de fchepen om te losfen en te laaden. Op Purmerend, een vierde van eene myl ten Zuid-Oosten van Onrust, is het Lazarus huis gebouwd, 't geen weleer aan de wal was, even buiten Batavia. Op Edam, 6 mylen ten Noord-Oosten van Onrust, is een Lynbaan en eene Vlaggefok tot aanwyzing der fchepen, die uit het Noorden of uit het Oosten komen. Eindelyk ziet men op Middeldburg,

(1) *Pekpunt*, of een Eolwerk van de Vesting op *Onrust*, waar in het Pek gekookt wordt.

(2) Doelende op de bosfchen van *Kaxet* aldaar te vinden.

delburg, drie mylen ten Noord-Westen van Onrust, een Vlaggestok voor de schepen die uit het Westen naderen.

Aan den mond der Rivier van Bantam heeft de Maatschappy een sterk Fort, in 't welk een Opperhoofd het bewind voert: deeze versterking is een der noodzaakelykfte voor de Maatschappy, om dat het volk van Bantam een doodelyken haat heeft tegen de Hollanders, waar van de reden gemakkelyk is te begrypen, dewyl voor het sichten van Batavia de handel van geheel Java te Bantam was, van waar dezelve nu verlopen is. Ook hadden de Bantammers tot aan het jaar 1683 een vryen handel met alle andere Europeesche Natien; doch, door den toen gevoerden oorlog met Sultan *Agon*, werden in dat jaar alle andere Natien verdreeven, en zedert 't jaar 1742 zyn zy geheel onder de plak geraakt, waar tegen zy wel eens murmureeren; doch de vrees voor 't Fort Speelwyk, 't welk de geheele Stadt beschieft, houdt hen in den band. De Hollanders zyn om deeze redenen altoos op hunne hoede, en komen niet licht, dan in grooten getale, buiten het bereik van hun Kasteel, dewyl zy anders spoedig door de Inlanders zouden worden vermoord. De Peper handel is de voornaamste die in Bantam gedreeven wordt, wordende deeze Waar aldaar door de Maatschappy doorgaans jaarlyks ingekogt tot drie millioenen ponden, welke zy betaalt met f 12--16--0 voor ieder honderd pond.

Het Ryk van Tiferibon of Cheribon is noch van veel grooter waarde voor de Maatschappy; 't zelve is haar zonder eenige moeite of onrechtvaardigheid, en als van zelve in handen gevallen; want de Sultan van dit Ryk, te zwak zynde om zich geduurig tegen den Mataramschen Keizer te verzetten, begaf zich, kort na het ontluiken der Hollandsche Mogenheid in de Indiën, onder de bescherming der Maatschappye, welke niets anders vorderde dan een uitsluitenden handel en een Fort, waar in doorgaans honderd man in bezetting leggen. De Waaren, welke hier jaarlyks door de Maatschappy worden opgekogt, zyn duizend lasten Ryst, ieder à 3,300 ponden, tot acht-en-dertig guldens het last; één millioen ponden Zuiker door elkanderen voor zes guldens en 10 stuivers de honderd pond; twaalfmaal honderd duizend ponden Koffy tot twee stuivers het pond; honderd kwintaalen Peper tot twee en een vierde stuiver het pond; dertig duizend ponden Karoenen Gaarens tot 18 stuivers het pond; en zesmaal honderd duizend ponden Arec tot zes guldens de honderd pond. De onkosten der Bezettinge, welke niet veel boven de twintig duizend guldens belooopen, kunnen uit de Lynwaaten, welke de Maatschappy hier verkoopt, gemakkelyk gevonden worden.

Boven dit alles levert Cheribon noch de zo zeer geachte Vogelnestjes,

welke door geheel Indien verzonden, en door de vermogendste lieden gebruikt worden, als het smaakelykst bereidzel hunner soupes. De vogel, welke deeze nestjes maakt, is eene soort van Zwaluw, *Wales* genoemd, gedeeltelyk wit, doch meerendeels hoog blaauw van kleur. Deeze nesten vindt men met hunnen bodem of een der zyden aan eene rots vastgehegt, wordende de plaatsen alwaar men deeze klippen of rotzen vindt, *Sampia* en *Clappa Nongal* genoemd. De zelfstandigheid deezer nestjes is lymachtig, en weleer vertelde men elkanderen, dat zy uit een samenweefzel van de edelste Speceryen bestonden, doch dit is geheel valsch. Daarentegen hebben deeze nestjes alleen een weinig smaakelyken, slymachten aard, gelyk de natuur hunner samenstellende stoffen ook genoegzaam aanwyst, als zynde door de Vogeltjes verzameld uit de op strand liggende Kwallen, Zee-sterren, enz. De Chineezen zyn de voornaame verbruikers deezer vreemde stoffe, welke met Zout en Speceryen bereid, voor een gezond en smaakelyk voedzel wordt gehouden. Deeze Volkeren zyn zo verhit op dit voortbrengzel, dat hunne Opkoopers te Baravia gaarne 1000 Ryksdaalers voor de 125 ponden betaalen. Waarschynelyk zyn deeze nestjes eerst in aanmerking gekomen door hun fraay en behendig maakzel; want hunne gedaante gelykt veel naar de eironde schelpen, uit welke Snuifdoozen worden gemaakt, terwyl hunne kleur wit uit den rooden is, met eene behoorlyke doorschynendheid. Ieder nestje heeft eindelyk doorgaans de zwaarte van een lood, de diepte van een duim, en den omtrek van drie duimen.

Omtrent het midden der laatst verloopene eeuw waren de Hollanders zeer begeerig om een onmiddelyken handel te dryven op het Keizerryk van China; doch werden in die pooging belet door den invloed der Portugeezen, die te Macao, den zetel des handels, en aan het Chineesche Hof een grooten invloed hadden door middel der Jesuiten, welke aldaar veel achting hadden verworven door hunne uitgebreide Kundigheden in veelerleye Weetenschappen. Dewyl byzondere verzoeken niet hielpen, besloot de Maatschappy eindelyk een plegrig Gezantschap derwaards te zenden, 't welk vriendelyk werd; behandeld, doch onverrichter zaake moest vertrekken, dewyl de Jesuiten de Hollanders afschilderden als eene vrouwlooze en schandelyke Natie, met welke het schandelyk en gevaarlyk zou zyn voor de Chineesche Kroon zich eenigermaate in te laten. Allengskens verkreeg men hier een vryen handel, welke ook met voordeel aanhield, zo lang de Maatschappy meester was van het schoone Eiland Formosa; doch dit verlooren zynde, ging ook de handel van de Maatschappy op China, geduurende een lange reeks van jaaren, verlooren.

looren. Ondertusfchen heeft men, by gelegenheid van de oprichting der Oostendifche Keizerlyke Maatfchappye, ook wederom uit Holland op China beginnen te vaaren; doch het fchynr, dat men by een onmiddelyke vaart op China zyne rekening veel minder vindt, dan men wel voor deezen had gedagt. Het is alleen de Stad Canton, op welke de Hollanders mogen handelen, en zy hebben daar geen het minfte voorrecht, dewyl alle Natien daar op den zelfden voet tot den vryen handel worden toegelaaten. Doch dat hen in der daad minder aan den onmiddelyken handel op China gelegen ligt, dan men wel zou denken, daar van kunnen twee voldoende redenengegeeven worden; want ten eerften, zyn de Faftooren, welke herwaards worden gezonden, zo verre van Batavia, dat men bezwaarlyk op hun doen en laaten kan letten, 't welk veel gelegenheid geeft tot allerleye benadeeling der Compagnie, te meer, daar op Canton allerleye Europeefche Natien komen, die dan wel eens de kostbaare Speceryen der Maatfchappye voor een prysje overkrygen.

Ten anderen, en deeze reden is de gewigtigfte, valt in China weinig of niets te haalen, of men kan het ook even goedkoop en gemaklyk te Batavia krygen. Het is immers eene bekende zaak, dat de Chineezen jaarlyks te Batavia brengen een onmeetelyken voorraad van Thee, Zyden Stoffen, Porceleinen, Koper, Kwikzilver, Steranys, Muscus, Vermilioen, Rhabarber, enz., welke Waaren zy aldaar verruilen tegen Lood, Tin, Peper, Wierook, Campher, Amber, Nagelen, Kaneel, Nootemuskaat en veelerleye andere zaaken, van welke de Hollanders de pryzen stellen, waar door zy zeer goedkoop aan alle deeze goederen komen, en veel beter dan in China zelve; te meer daar zy van de inkomende Chineefche Waaren eene tol heffen van vier ten honderd. Niet alleen kunnen de Hollanders dus te recht komen te Batavia, maar ook op Malakka, de kust van Coromandel, Achin, enz., zo dat zy in zich zelve den onmiddelyken handel in 't geheel niet noodig hebben.

Ondertusfchen zyn 'er ook wederom redenen, om welke een onmiddelyke vaart op China voor onze Compagnie zeer nuttig is te achten; de voornaamfte is, dat zy dus altoos een naauwkeurig bericht kan hebben van den toestand des handels in 't Keizerryk zelve, en van den prys der goederen aldaar. Hier door nu is zy in staat, om de markt te Batavia op eene billyke wyze te stellen, en niet meer van de Chineezen te vorderen dan zy kunnen geeven, als ook om zich niet door deeze looze Natie te laaten bedriegen.

De Kaap de Goede Hoop is wel niet een der voordeeligste, maar nochtans eene der nuttigste Bezittingen voor den Handel en Zeevaart der Maatschappye, naardien zy zonder zodanig een verblyf versteeken zou zyn van alle gelegenheid om verversching van water en voorraad, geduurende de lange Indische reizen van en naar 't Vaderland, te verkrygen. Daarenboven vindt men 'er allerhande moes- en geneeskundige Kruiden tot een grooten troost en bykans zekere herstelling van hen, die door het Scorbut worden aangetast.

De eerste Europeër, die deezen uithoek ontdekte en rond zeilde, was *Bartolomeus Diaz* in het jaar 1493: hy kwam hier aan land in het ongunstig stormend jaargetyde, wanncer de Zee hier zeer onstuimig is, en daarom noemde hy de plaats de Kaap des Onweders; doch *Johannes II.* Koning van Portugal, begrypende dat men nu meer dan half was, om den weg naar de Indien te vinden, gaf deezen uithoek den naam, welken hy noch heden draagt. De Portugeezen hier aan land gekomen zynde, vonden 'er niets dat in staat was hunne gierigheid te voldoen, waarom zy deezen post voor nutteloos hielden, en 'er geenerleye versterking wilden bouwen. Daarentegen raakten zy ras in verschild met de Ingezetenen, welke zy in Europa affchilderden, als het ergste soort van Barbaaren, die men ergens kon ontmoeten, terwyl zy den Inlanderen genoegzaame redenen gaven om op eene zoortgelyke wyze van hen te denken.

Na dat de Portugeezen deeze plaats verlaaten hadden, namen de Engelschen dezelve in bezit met de gewoone plegtigheden, en lieten 'er drie ter dood veroordeelde perzoonen achter: deeze bleeven aldaar eenige jaaren, doch gaven zulke nadeelige berichten aangaande de Inwooners, en baden zo sterk om verlossing of een spoedigen dood, dat men hen eindelyk weder mede naar huis voerde.

De Hollanders namen kort hier op een duurzamer bezit van deeze plaats, en bouwden 'er een Fort, dat allengs weder is vervallen: zy maakten voor het overige geen gebruik van deeze plaats, dan alleen om 'er verscht water in te neemen en frische groenten te plukken, tot aan het jaar 1648. Toen viel men op het denkbeeld om hier eene duurzame Volkplanting op te richten, die voor de Maatschappye tot een weezentlyk voordeel zou kunnen zyn, en teffens tot eene Voorraadschuur van allerley Waaren en Ververschingen verstreken.

De Uitvinder van deeze heilzame zaak was *Jan Van Riebeeck*, Opperchirurgyn op een van de te huis komende schepen der Maatschappye; deeze, hier in dat jaar voet aan land gezet hebbende, begreep, dat men, met maatige kosten, deezen woesten en tot hier toe onbebouwden uithoek

hoek in eene vruchtbaare en bloeiende landouwe zou kunnen hervormen, dewyl men de Natuur aan alle kanten te baat had; zynde deeze plaats gelegen onder een klimaat van steeds gemaatigde warmte, en voorzien met een vruchtbaaren grond en een grooten overvloed van water, de bron van alle vruchtbaarheid. Te huis komende, stelde hy zyne ontdekking voor aan de Heeren Bewindhebbers, welke na ryp overleg de zaak zeer aanneemelyk vonden, en hem met de uitvoering daar van belasteden. Ten dien einde voorzag men hem met vier zwaare schepen, die alles met zich voerden, wat tot het stichten der Volkplantinge noodig was, terwyl men hem een Plan en Bevelschrift mede gaf, gemaakt naar zyn eigen opgaafe; volgens het zelve werdt aan een ieder, die zich hier wilde nederzetten, een grondgebied toegestaan van honderd zestig vierkante roeden; men nam ook aan om hen, zo zy onvermogende waren, van Koorn, Vee en Huisgeraaden te voorzien; de jonge Dochters uit de Wees- en Armehuizen, welke 'er toe genegen waren, werden aan de ongehuwde Planters toegevoegd, om den last met hen te draagen, en het land te bevolken; zulken eindelyk, welke na eene drie jaarige proeve niet verkoozen daar te blyven, stond het vry naar het Vaderland te rug te keeren, en zodanige schikkingen over hunne goederen te maaken, als zy zelve oorbaar zouden vinden.

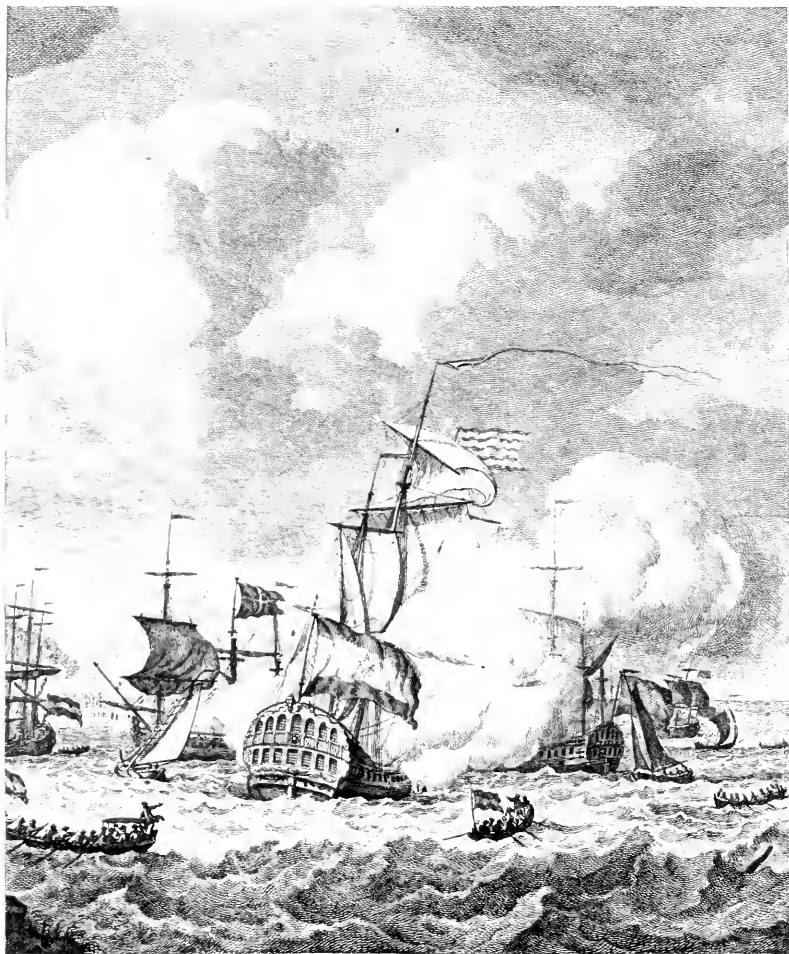
Nauwelyks had de nieuwe Gouverneur voet aan land gezet, of hy zocht voor zyne Volkplanting eene plaats, die hem 't best geviel: dan dit mishaaide grootelyks aan de zwarte Bewooners der nabuurschap, die geen denkbeeld altoos hadden van de vryheid, welke de Europeërs toekomt om zich in de afgelegenste Gewesten landen toe te eigenen, op welke zy geen liet minste recht hebben. Zy zonden hem derhalven een' Gezant; dien den Heer *Van Riebeeck* vroeg: *Waarom bezaait gy onze Landen? Waarom weidt gy daar op uwe Kudden? Hoe zou het uw lieden bebaagen, indien wy insgelyks te uwent dusdanig handelden, en ons met geweld van het overbeerde door Forten verzekeren?* VAN RIEBEEK vond dit Vertoog zo billyk, dat hy het beslagen land van hen kocht voor de somme van vyf-en-veertig duizend guldens, die den vrede tuschen de Hollanders en de Inlanders duurzaam maakte, hebbende dezelve zich na dien tyd nooit tegen de uitbreiding der Hollandsche Bezittingen verzet. Inzonderheid won *Van Riebeeck* hun vertrouwen, door hen in zynen dienst te neemen, hen wel te beloonen, en, zo zy ziek werden, wel te doen oppassen.

De eerste Volkplantelingen beweezen door de vruchten van hunnen arbeid ras, dat het oord zeer vruchtbaar was; doch de Maatschappy kon 'er geen onmiddelyk voordeel van genieten, om dat al het noodige hier ont-

brak, en uit het Vaderland moest worden aangevoerd. De Maatschappij begreep deeze zwaarigheid, en zonderde ten dien einde, twintig jaaren lang, jaarlyks eene somme af van één millioen guldens, waar door deeze Volkplanting zodanig is toegenomen, dat zy thans een groot aantal gezonde en sterke Inwooners bezit, die, zo zy wel wierden geoeffend in den wapenhandel, niet alleen de Kaap, maar ook alle onze Bezittingen in de Indien tegen uitheemsch geweld zouden kunnen beschermen.

De Baay der Kaap is zeer aanzienlyk, eirond van gedaante, twee of drie mylen landwaards in loopende, en byna negen mylen in den omtrek. Op de meeste plaatzen heeft zy een goeden ankergrond, doch niet overal, en wel hoe nader aan den wal hoe minder. De Baay wordt verdeedigd door een geregeld Fort, voorzien met vyf bolwerken, voerende ieder twintig stukken geschut. Gedurende het kwaad weder in den West Mouson kunnen hier ondertuschen geene schepen liggen, waarom zy dan vertrekken naar eene ruime Baay, aan den Oostkant der Kaap gelegen, en Baay Vals genoemd, alwaar zy veel veiliger liggen voor de hevigste stormen uit het Westen en Zuid-Westen. De Stad der Kaap ligt by het Fort, aan den voer eener zandige vlakke, welke drie mylen breedte heeft, en allengskens opryst naar de drie zeer hooge Kaapfche Bergen, den Tafel-, Leeuwen- en Duivelsberg. De Tafelberg is verre de hoogste, kan twintig mylen verre uit Zeë worden gezien, en is aanmerkelyk wegens zyne gedaante, vermits dezelve naar drie kanten byna lynrecht afloopt, en van boven zo plat is als een tafel. Voorts is de Stad zeer wel gebouwd, doch de huizen zyn nooit hooger dan van twee verdiepingen, om niet door de geweldige Zuidweste Winden om verre geworpen te worden. Nopens het een en ander zie men de nevensgaande Plaat.

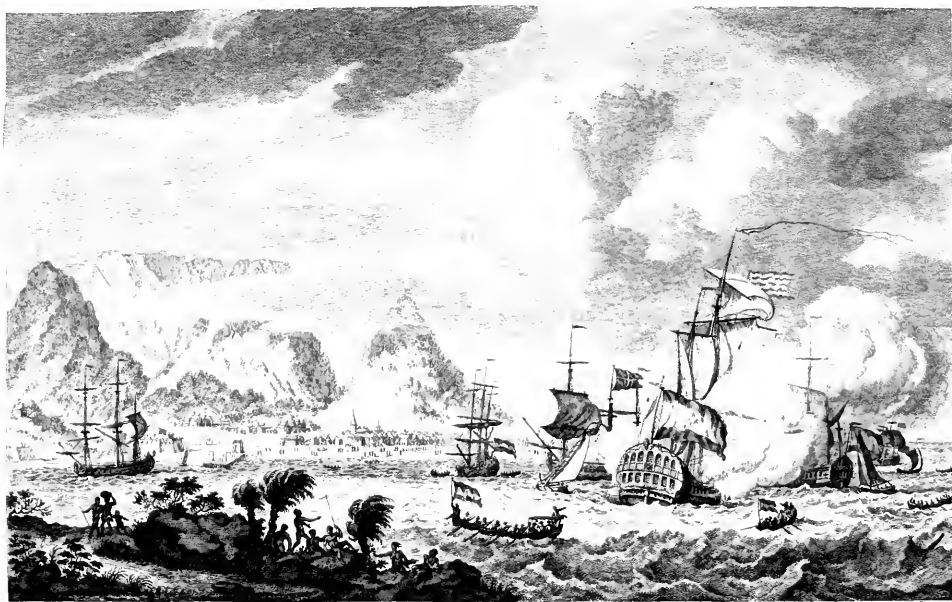
De Inwooners der Kaap bedraagen ongeveer twaalf duizend Europeanen, gesprooten zo uit Hollanders en Duitschers, als Fransche Vluchtelingen, wier Voorouders zich hier hebben neergezet. Zy, die in de Stad en in de Vlekken woonen, noemt men Afrikaanen, en de overige Boeren. De voornaame Vlekken zyn twee, met naame Stellenbosch en Drakenstein. De eerste plaats legt verre landwaards in, en heeft een Drost tot hoofd haarer Regeering. Veele der hier onder behoorende Boeren woonen meer dan drie honderd mylen van de Kust, en moeten echter eenmaal in 't jaar op Stellenbosch verschynen, om zich in den wapenhandel te oeffenen; zynde het weerbaar volk alle in Compagnien verdeeld, welke ieder haar Opverhoofd hebben, zo dat een ieder Burger iets toebrengt tot de openbaare veiligheid; voorwaar een allerwenchelykste zaak, die overal, inzonderheid in ons Vaderland, navolging verdiende. Deeze reizen zyn daarboven voor de Landlieden van zeer veel nut, om dat zy, by die

Van der Waerden 1800

Van der Waerden 1800

AP DE GOEDE HOOP.

REEDE VAN DE KAAP DE GOEDE HOOP.

gelegenheid, zich van nieuwe Gereedschappen tot den Akkerbouw kunnen voorzien.

Her tweede aanzienlyk Vlek of Drakenstein ligt acht mylen landwaards in, en wordt voornaamelyk bewoond door de nakomelingschap der Fransche Vluggelingen, welke hier hunne Kerken en Leeraars hebben.

De Bewooners van de Kaap zyn gedeeltelyk Dienaars der Maatschappij, en gedeeltelyk vrye Burgers, welke hunne byzondere Stads Regeering hebben, die recht doet, gelyk de Kamer van Schepenen te Batavia, doch alleen in kleine zaaken; want alle zaaken van aanbelang worden getrokken voor den Gouverneur en zyne Raaden, zonder eenig nader beroep. Ten platten lande is het insgelyks gesteld, wordende alle zaaken van aanbelang onmiddelyk afgedaan door de Hooge Regeering, en die van klein gewigt door den Drost en zyne *Adjesoren*. De Opperbevelhebber der Militie heeft den rang en het inkomen van Majoor Generaal, onder welchen de Kapiteinen, Luitenants en Vaandrighs staan, zo wel van 't Guarnizoen als van de Burgèr Compagnien, welke laatste zeer aanzienlyk zyn, en van zommige op vyf of zes duizend weerbaare mannen worden begroot, die alle in den wapenhandel zeer ervaren en ook meerendeels zeer goede Schutters zouden zyn.

De natuurlyke Inwooners van deezen uthoek van Africa zyn bekend onder den algemeenen naam van Hottentotten; deeze worden echter in verschillende Natien verdeeld, wier eerste in de nabuurschap der Kaap woont, en veel al in dienst der Maatschappye wordt gebruikt, aan welke zy zich verhuurt, gelyk ook aan byzondere perzoonen om de landeryen te bearbeiten. De tweede soort van Hottentotten woont in de hooften van 't gebergte: deeze houden niet van werken, en leeven voornaamelyk van den roof op de overige zwarte Natien, welchen zy, al wat hen mogelyk is, ontfteelen; terwyl zy de Bezittingen der Chrisenen nooit aanraaken, noch hen beledigen; de derde Natie heet de kleine *Macqua*; de vierde de groote *Macqua*; de vyfde de kleine, en de zesde de groote *Kriequa*, betekenende de woorden *Macqua* en *Kriequa* een' Oppervorst.

Deeze verschillende Natien zyn steeds met elkanderen in oorlog; doch wanneer eene der twee strydende partyen geheel in 't naauw raakt, voegt zich straks een of meer der nabygelegene by de onderleggende party, om dezelve voor een geheelen ondergang te bewaaren, en dus onder hen een evenwigt van magt te behouden. Ondertuschen hebben zich eenige deezer verschillende Natien by elkanderen gevoegd, en leeven met haaren Koning onder de bescherming der Maatschappye, waarom zy Compagnies *Hottentotten* worden genoemd. Niet zelden worden deeze door hunne na-

buuren aangerast en in 't onderspit gebragt, wanneer zy hunnen Koning met de voornaamste Edelen naar de Kaap zenden om den bystand der Maatschappye te vraagen; en in dit geval verschynt de Koning met een' Scepter, hem door de Compagnie gegeven, en met haar wapen versierd, welken hy als dan naar den Gouverneur uitsteekt, en dus om hulpe vraagt, welke hem ook altoos terstond wordt toegestaan, dewyl het behoud deezer Natie voor de zekerheid van het platte land zeer noodig is.

De zevende Natie is die der Kaffers, veel wreeder en oorlogzuchtiger dan de Hottentotten, welke hen geweldig vreezen, dewyl zy alle de geene, die hen in handen komen, slagten en opeeten. Deeze Natie schynt die der *Anrotophagi* (Menscheneeters) te zyn, welke by de oude Schryvers zeer berucht, doch alleen maar van verre bekend waren. Dezelve komt, wat het lichaamelyk maakzel betreft, overeen met de overige Negers, zynde als die zwart van vel en met kort krul hair voorzien, doch voor het overige van een sterker en welgemaakter gestalte. Zeer verschillende spreken de Schryvers over hun gedrag omtrent de Christenen; want zommige schilderen hen af als gezworenen vyanden van den Christelyken naam, en als steeds op hunne luimen liggende om de Europeërs van kant te helpen; terwyl andere hen beschryven als lieden met welke men zich veilig kan inlaten. Onder anderen verhaalen zy dien aangaande het volgende voorbeeld. Een Nederlandsch Capitein, op de kust gekomen zynde om met deeze Natie te handelen, vond aldaar een' Engelschman, die op zyn Kaffers leefde, dat is, hy onderhield twee zwarte Vrouwen, by welke hy verscheide Kinderen had, en schikte zich naar de aangenomene gebruiken der Natie. De Hollander vond niets ergerlyker, dan dat een Europeaan zich zo verre zou vernederen om zich gelyk te stellen met de zwarte Inwooners van het Zuiden, en wist den Engelschman zyn wangedrag zo wel voor oogten te stellen, dat hy een besluit nam om zyne Vrouwen te laten vaaren, en naar de Kaap te rug te keeren. Ondertuschen werd de Koning des londs dit voorneemen van zynen blanken Onderdaan gewaar; waarom hy hem ontbood, en met veel Afrikaansche welspreekendheid over zyn onwettig voorneemen bestrafte, hem vertoonende, dat hy uit eigen beweeging in zyne landen gekomen was, en aldaar ter goeder trouwe Vrouwen genomen en Kinderen by dezelve verwekt had; dat het land der Kaffers derhalven by hem moest worden aangemerkt als zyn waar Vaderland, het welk hy niet, zonder de eerste wetten der Natuure te schenden, kon verlaten; en dat hy zyne Vrouwen en Kinderen verlaatende, dezelve in gevaar bragt om door hongér en gebrek te moeten omkoren. Dit alles, verhaalt men, maakte zulk een diepen indruk op den Engelschman, dat hy niet

niet alleen zyne gedagten om van daar te gaan ter zyde stelde; maar ook noch een' der Hollandfche Matroozen bewoog om met hem zyne dagen daar te eindigen.

De Koophandel der Hollanders met alle deeze Natien is niet zeer gewigtig, en bepaalt zich veelal tot de Hottentotten der Hollanders; aan deeze zenden zy doorgaans jaarlyks eenige perzoonen om hun Vee in te ruilen voor Hennep en Koorn, doch vooral voor Tabak en Brandewyn, op welke Waaren zy ongemeen verzot zyn.

Het zou voor de Maatschappy eene zeer heilzame zaak zyn, indien zy de Hottentotten by aanboudendheid wist te beweegen tot een arbeidzaam leeven, doch dit is eene onmogelykheid; zommige verhuuren zich noch al mit trek tot Brandewyn en Tabak, doch krygen ras een tegenzin in den arbeid; terwyl verre de meesten de vryheid, bosfchen en velden, alwaar zy zich geduurig met jaagen en visfchen onledig houden, boven de bepaalde levenswyze der Akkerbouwers verkiezen, en een walg hebben van de Europeefche Zeden. Men verhaalt zelfs, dat een hunner, uit de wieg geroofd, en volgens den Chriselyken Godsdienst opgebracht, naar verscheiden Indifche Comptoiren werdt gezonden, en aldaar een zeer voordeeligen handel dreef voor de Maatschappy; doch dat hy daarna, eens by toeval op de Kaap wederkeerende, begeerig werdt om zyne Bloedverwanten op te zoeken, gelyk hy deed, met dit gevolg, dat hy, betoverd door de Aardsvaderlyke vryheid en eenvoudigheid zyner Landgenooten, zyne kleederen uitrok, en aan de voeten des Gouverneurs nederleide, zich teffens door eene spoedige vlucht te zoek maakende, na het uitspreken van de volgende rede: *Ik nader tot u ó Opperlandvoogd, om de levenswyze, welke men my heeft doen aanneemen voor altoos te verlaaten. Ik heb vast voorgenomen myne overige dagen in den Godsdienst en Zeden myner Landgenooten te eindigen. Alleentlyk zal ik, ter gedagtenis van de weldaaden door u aan my bewezen, de Halskraag en Degen bewaaren, welke gy my geschonken hebt.*

Mielerwyl heerscht 'er onder de Bewooners van de Bezittingen onzer Maatschappye op de Kaap eene eenvoudigheid, welke men te vergeefsich in Europa zou zoeken. Inzonderheid is het karakter der beminnelyke sexe achtenswaardig; want het hoofdoogmerk haarer poogingen is haare Mannen en Kinderen, ja zelfs haare Slaaven gelukkig te maaken. Een byzonder overblyfsel van de eeuwen der aloude eenvoudigheid, 't welk aan de meer bedorvene Europeërs belachelyk schynt, maakt dezelve inderdaad noch meer beminnesswaardig; hier in bestaande, dat een jonge maagd, welke een verliefd oog op een' jöngeling laat vallen, zulks niet verborgen houdt,

maar het ongevraagd erkent: haars oordeels is de liefde eene zeer onschuldige en natuurlyke hartstocht, welke haar ontelbaare zwaarigheden, en zelfs die van een angstvallig kraambed als nietigheden doet overwinnen, en hierom ontziet zy zich niet een' jongeling, welke haar behaagt, aan te zoeken, en zo zy gelykzoortige gevoelens in hem ontdekt, opentlyk te liefkoozen. De overdaad, de hoogmoed en de gierigheid hebben hier tot noch toe de haatelyke redenen niet doen gelden, welke zodanig een gedrag voor Europeefche meisjes allergevaarlykst zouden maaken. De liefde en het vertrouwen paaren zich daarentegen hier met elkanderen, en geeven steeds voorspoedige huwelyken.

De landouwe is aan de Kaap van eene zeer verschillende vruchtbaarheid. Toen de Hollanders zich hier eerst vestigden, vonden zy niets dan zeer uitgebreide heidvelden, eenige heesters en eene soort van wilde haver, die gebraden naar wilde Castangies smaakt, en Hottentots Brood genoemd wordt. Doch de vryheid der Volkplanters herformde ras een deel der heiden, alwaar zy een vruchtbaaren grond en water vonden, in weelderige landeryen. Tot hier toe echter heeft men groote zandvlakten onbebouwd moeten laten door gebrek aan mest en water, te meer daar 'er zich van zelven vruchtbaare landen in overvloed aan de Bewooners aanboden. En dit is de reden, waarom deeze Volkplanting de ruimte van ruim honderd en vyftig mylen aan den oever, en vyftig mylen landwaards in beslaat.

In den omtrek van de Hoofdplaats worden voortreffelyke boomgaarden gevonden, onder welke de zogenoemde Tuin der Maatschappye uitmunt, welke acht of negen honderd roeden lang is, en door een beekje besproeid wordt. Dezelve is verdeeld in eene meenigte vierkante perken, die alle met korte eekenboomen zyn omringd, om dus de gewassen voor den slag der winden te bewaaren; voorwaar eene aleraangenaamste zaak in een land, alwaar men byna geen geboomte vindt, en waar men geen timmerhout kan krygen, dan geheel van Batavia.

De landen welke buiten de boomgaarden gevonden worden zyn toegewyd aan den Wynstok. Het gunstige climaat geeft veel voordeel aan dit gewas, naardien men hier nooit gevaar loopt van de rampen, die elders door koude en vorst veroorzaakt worden. Men zou hierom ook allervoortreffelykste Wynen verwagten, doch over het algemeen is dezelve zeer schraal, het zy dit aan den grond of aan de kwaade keuze der Wynstokken zy toe te schryven. Ondertusfchen plant men hier eene soort van Wynstok van Madera afkomstig, die een gemaatigden en smaakelyken Wyn geeft, welken

welken de voornaamste der Volkplantinge drinken. Doch de heerlyke Constantia Wyn spant verre de kroon boven alle andere zoorten: deeze is van een Persisch plantzoen gesprooten, en schynt tot hier toe alleen op eene uitgebreidheid van vyftien morgen lands te hebben willen groeijen, waarom men gewoon is dezelve met Muskaat Wyn te vermengen. Men vindt roode en witte Constantia Wyn, en van beide neemt de Maatschappy, tegen een' door haar vastgestelden prys, zo veel aan, als zy noodig heeft, wordende het overige doorgaans verkogt voor duizend of twaalf honderd guldens het oxhoofd.

Achter de Wyngaarden volgen de Koornlanden, die een overvloedige vrucht opleveren, zo dat deeze waar steeds voor een maatigen prys is te bekomen. Men zou deeze bebouwde landen noch veel verder kunnen uitbreiden, doch het gebrek aan water, zo noodzaakelyk tot de vervoering, verhindert zulks; hierom vindt men landwaards in meer dan vyftig mylen verre geene bezaaide akkers, zynde de meer afgelegene Bewooners alle Herders, welke allerleye soort van eetbaar Vee weiden, en met het overtollige daar van jaarlyks aan de Kaap komen, om het zelve aldaar tegen alle geriefelykheden des levens, welke zy noodig hebben, te verwisfelen.

Het hoofdoogmerk deezer Volkplantinge is eene verversching en rustplaats voor de schepen der Maatschappye, zo wel voor die uit het Vaderland naar de Oost-Indische Gewesten reizen, als voor de Retourfchepen. Hoewel 'er derhalven niet veel voordeels van deeze Bezitting in de kasse der Maatschappye komt, zo blyft echter het voordeel van 't hoofdoogmerk onwaardeerbaar: want indien de Compagnie zodanig eene ververschingsplaats niet had, zouden de reizen haarer schepen thans byna ondoenlyk zyn. De handel aan de Kaap kan inmiddels noch zeer wel de byzondere uitgaaven vergoeden. De Maatschappy trekt de tienden van het Koorn en den Wyn, gelyk ook verscheidene andere Tollen, die te zamen genomen ten minsten honderd en twintig duizend guldens belooopen.

De Lakenen, welke de Maatschappy aan de Kaap verkoopt, benevens Gaarens, Lynwaaten, enz. zullen waarschynlyk een voordeel van dertig duizend guldens jaarlyks kunnen geeven. Hier by moet men voegen de voordeelen, welke de Maatschappy trekt van de zogenoemde Constantia Wyn, welke in Europa zo zeer wordt getrokken, en aan de Kaap zelve aan de vreemde schepen, die aldaar ten anker komen, voor twee guldens de vles wordt verkogt. Doorgaans voert de Maatschappy jaarlyks naar Europa zestig leggers witte en tachtig of negentig leggers roode Constantia Wyn.

De voordeelen deezer Plantagie zouden echter grootelyks vermeerderd kunnen worden, indien men de vryheid van Godsdienst, overeenkomstig met het recht der Natuure, aan alle Inwooners wilde toekennen, en de haatlyke uitsluitende voorrechten wegneemen, welke de nyverheid des Lands bouwers aan den band leggen. Indien alle Volkeren volkomen vryheid hadden om op de Kaap te vaaren en te handelen, en de Inwooners daarenboven meesters waren van den prys hunner goederen, zo zou de Kaap ras het St. Eufstasius van het Oosten worden, en de Inwooners zouden met vermaak en gemak tienmaal meer voordeel geeven aan de Maatschappy dan tegenwoordig. Ja men zou hier door zelve eene magt verkrygen, die, zo ze wel gebruikt wierdt, het lot aller Oost-Indische Bezittingen in de magt der Hollandische Maatschappye zou stellen. Dan mogelyk, gelyk wy reeds boven aangetoond hebben, zou zodanig eene magt bezwaarlyk tot haaren pligt zyn te houden. By deeze algemeene berichten nopens de Kaap de Goede Hoop zullen wy 't hier laaten, zynde eene uitvoerige Beschryving van dezelve voor eenige Jaaren by de Drukkers deezes uitgegeeven. Wy zullen derhalven toetreedten om onze verdere beschouwingen te doen loopen over eenige byzonderen schikkingen der Maatschappye.

De algemeene verzamelplaats der schepen, welke de Schatten van het Oosten naar Europa overbrengen, is Batavia, van waar dezelve jaarlyks, in tyd van vrede, doorgaans in vyf divisien naar 't Vaderland vertrekken. De eerste verdeeling, bestaande uit vier of vyf schepen, vertrekt in Hooimaand, en zeilt in de eerste plaats naar Ceilon. Het tweede eskader is zestien of twintig zeilen sterk, en vertrekt meestal in Wynmaand. Het derde smaldeel is veelyds van zes of zeven schepen, en vertrekt in Herfstmaand. Het vierde, veelal vier of vyf schepen sterk, in Louwmaand. Eindelijk wacht 'er noch een Nafchip op het aankomen der Chineesche schepen te Batavia, en vertrekt doorgaans in Lentemaand. De laading van dit schip bestaat meerendeels in verschillende soorten van Thee, waarom het gewoonlyk het Theefchip wordt genoemd, ook heet men het zelve 't Boekschip om dat het de geheele rekening der Maatschappye voor het loopend jaar bevat.

Het recht van de vlag over eene retourvloot berust altoos by de kamers van Amsterdam en Zeeland, wier eerste dezelve drie volle jaaren achter een voert, en het vierde jaar voor de tweede kamer openlaat. De overige kamers, als te gering om het opperbevel te voeren, hebben haar recht aan Amsterdam afgestaan. In de Vergadering van Zeventienien, welke in Herfstmaand wordt gehouden, verschynt de Bevelhebber der laatst gearriveerde Retourvloot, en doet rapport wegens alles

wat

wat hem op de reize aanmerkswaardig is voorgekomen, zo by monde als by gefchripte; waarna hy voor zyne moeite door den voorzittenden Bewindhebber bedankt, en met een gouden Gedenkenning aan een gouden keten hangende wordt befchonken. Deze Penning voert aan de eene zyde het wapen der Maatschappij, en aan de andere zyde de volgende Infcriptie: „ Alzo N. N. als Commandeur, de Retourfchepen van de Nederlandfche Geoftrojeerde Compagnie, onder zyne vlagge geweest zynde, in den jaare . . . in goede order behouden in de havenen deezer landen heeft overgebracht, wordt hem deeze Medaille en „ Ketting tot eene gedagtenisfe vereerd ”.

Om eenigzins een denkbeeld te geeven van 't gewigt des Oosterfchen handels zullen wy 't getal der fchepen, die derwaards vaaren en van daar wederkeeren, voor een bepaald getal jaaren opgeeuen, mitsgaders de waarde der Verkoopingen. Dus zyn van 1720 tot 1729 ingeflooten naar de Indiën gevaaren 374 fchepen, bemand met 69505 man; terwyl 303 van dezelve in 't Vaderland zyn te rug gekomen. Zo dat men de jaarlykfe equipagie door elkanderen moet rekenen op 37 of 38 fchepen, bemand met 6950 koppen, en de retourfchepen op 30. De opbreng der Verkoopingen dier jaaren te zamen genomen, heeft belooopen 188,587,840 guldens, en dus door elkanderen jaarlyks 18,858,733 guldens, van welke is uitgedeeld door elkanderen op de Aftien 23½ percent. Ook rekent men dat 'er in die jaaren jaarlyks naar de Indiën zyn gezonden 6,559,359 guldens.

Zo ras de fchepen aan de plaatzen hunner destinatie zyn aangekomen, worden de laadingen in daar toe gefhikte pakhuizen ontfcheept. Het voornaame pakhuis der Maatschappij is te Amftterdam op Oostenburg, breed 636 voeten, diep 70 voeten en vier verdiepingen hoog, alwaar een onmeetelyke voorraad van Oost-Indifche Waaren kan geborgen worden, gelyk ook allerley Scheeps- en Stuurmans Gereedschap, Levensmiddelen en Oorlogsbehoeften. Achter het pakhuis ftaan grote vertrekken voor Smeden en Slotmakers; ook houten lootzen tot het vervaardigen van Booten, Masten, Riemen, Blokken, enz. Naby het pakhuis is de Lynbaan geheel van fteen, 55 voeten breed en omtrent 2000 voeten lang, alwaar steeds aan zwaar Touwerk en Want wordt gearbeid, om de uitgaande fchepen daar mede te voorzien, en het voorts tot reparatie der fchepen in de Indiën naar Batavia te zenden.

Daarenboven heeft de Compagnie een afzonderlyk pakhuis voor opgekogte Hennepe en Teer, geflagen Touwerk, enz., benevens verfcheide pakhuizen op de Ygraft om Lynwaaten en andere Bengaalfche goederen te bergen.

130 OVER DEN KOOPHANDEL

Naar maate de veelheid, hoedanigheid en vooral den aftrek en pry der uit Oost-Indien aangebragte goederen, zyn de Heeren Bewindhebbers meestal jaarlyks gewoon eene uitdeeling te doen aan de Bezitters der Aftien, in welke zedert het jaar 1611 een groote Koophandel wordt gedreeven, en wier prys doorgaans, naar maate van de grootheid of geringheid der uitdeelingen, ryst of daalt. Het zal derhalven niet ondienfig zyn een naauwkeurige lyst te geeven van de Percenten, door de Compagnie tot heden uitgedeeld.

Jaaren.	Maanden.	In Geld	Per cent	Jaaren	Maanden	In Geld	Per cent
1605	----	—	15				
1606	----	—	75	1633	{ Januar.	—	12½
1607	----	—	40		{ Dec.	—	20
1608	----	—	20	1634	Niets		
1609	----	—	25		{ Maart	Geld	20
1610	----	—	50	1635	{ May	Nagelen	12½
1611	Niets				{ Aug.	—	12½
1612	Decemb.	—	57½	1636	{ Maart	—	25
1613	geen uitd.	—			{ Nov.	—	12½
1614	Dito.	—		1637	{ Maart	—	15
1615	Augustus	Geld	42½		{ Nov.	—	25
1616	February	—	62½	1638	{ Octob.	Caplett.	10
1617	Niets				{ Nov.	Geld	25
1618	—			1639	Niets		
1619	—			1640	{ Januar.	Nagelen	15
1620	April	—	37½		{ Nov.	—	25
1621	Niets			1641	{ Febr.	—	15
1622	Niets				{ Nov.	—	25
1623	April	Nagelen	25	1642	Decemb.	Geld	50
1624	Niets			1643	January	Nagelen	15
1625	Augustus	Geld	20	1644	{ Nov.	—	25
1626	Niets				{ Dec.	Geld	20
1627	Maart	Geld	12½	1645	Niets		
1628	Niets			1646	January	—	47½
1629	January	—	25	1647	Niets		
1630	Niets			1648	January	Geld	25
1631	January	—	17½	1649	—	—	30
1632	Niets			1650	—	—	20

Jaaren

Jaaren	Maandon	In Geld	Per cent	Jaaren	Maanden	In Geld	Per cent
1651	January	—	15	1684	Niets	—	—
1652	—	—	25	1685	February	Geld	40
1653	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1686	May	—	12 $\frac{1}{2}$
1654	Juny	—	15	1687	April	—	20
1655	January	—	12 $\frac{1}{2}$	1688	—	—	33 $\frac{1}{2}$
1656	Decemb.	—	27 $\frac{1}{2}$	1689	—	—	33 $\frac{1}{2}$
1657	Niets	—	—	1690	—	—	40
1658	Decemb.	—	40	1691	Augustus	—	20
1659	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1692	April	—	25
1660	Novemb.	—	40	1693	—	—	20
1661	—	—	25	1694	—	—	20
1662	Niets	—	—	1695	Novemb.	—	25
1663	Novemb.	—	30	1696	Juny	—	15
1664	Niets	—	—	1697	Juny	Oblig. op de Comp.	15
1665	January	—	27 $\frac{1}{2}$	1698	{	—	15
1666	Niets	—	—		{	Sept.	15
1667	Niets	—	—	1699	{	Juny	voorts al- le in Geld
1668	Juny	—	12 $\frac{1}{2}$		{	Dec.	15
1669	July	—	12 $\frac{1}{2}$	1700	July	—	25
1670	Juny	—	40	1701	May	—	25
1671	{	—	45	1702	—	—	20
	{	—	15	1703	—	—	25
1672	—	—	15	1704	Juny	—	25
		Oblig. op	—	1705	May	—	25
1673	Juny	Holland	33 $\frac{1}{2}$	1706	—	—	25
1674	Niets	—	—	1707	April	—	25
1675	Niets	—	—	1708	May	—	25
1676	February	Geld	25	1709	—	—	25
1677	Niets	—	—	1710	—	—	25
1678	—	—	—	1711	—	—	25
1679	January	Oblig. op de Comp.	12 $\frac{1}{2}$	1712	—	—	15
1680	—	—	25	1713	—	—	30
1681	—	—	22 $\frac{1}{2}$	1714	—	—	33 $\frac{1}{2}$
1682	—	—	33 $\frac{1}{2}$	1715	April	—	40
1683	Niets	—	—	1716	May	—	40

132 OVER DEN KOOPHANDEL.

Jaaren	Maanden	In Geld	Per cent	Jaaren	Maanden	In Geld	Per cent
1717	May	—	40	1749	May	—	25
1718	—	—	40	1750	—	—	25
1719	—	—	40	1751	—	—	25
1720	—	—	40	1752	—	—	25
1721	Juny	—	33 $\frac{1}{2}$	1753	—	—	20
1722	May	—	30	1754	—	—	20
1723	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1755	—	—	20
1724	—	—	15	1756	—	—	20
1725	—	—	20	1757	—	—	20
1726	Juny	—	25	1758	—	—	15
1727	May	—	20	1759	—	—	15
1728	—	—	15	1760	—	—	15
1729	—	—	25	1761	—	—	15
1730	Juny	—	25	1762	—	—	15
1731	May	—	25	1763	—	—	15
1732	—	—	25	1764	—	—	15
1733	—	—	25	1765	—	—	17 $\frac{1}{2}$
1734	—	—	25	1766	—	—	20
1735	—	—	25	1767	—	—	20
1736	—	—	20	1768	—	—	20
1737	—	—	15	1769	—	—	20
1738	—	—	15	1770	—	—	15
1739	—	—	15	1771	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1740	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1772	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1741	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1773	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1742	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1774	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1743	—	—	12 $\frac{1}{2}$	1775	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1744	—	—	15	1776	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1745	—	—	15	1777	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1746	—	—	20	1778	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1747	—	—	20	1779	—	—	12 $\frac{1}{2}$
1748	—	—	20				

En dus alle Percenten na 't jaar 1612 te zaamen - 3450

Monant

Montant der Uitdeelingen.

12½	per cent bedraagt,	- - -	f 307,480
15	_____	- - -	f 968,976
17½	_____	- - -	f 1,130,472
20	_____	- - -	f 1,291,968
25	_____	- - -	f 1,614,960
30	_____	- - -	f 1,937,952
33½	_____	- - -	f 2,153,280
40	_____	- - -	f 2,583,936

De hoogste en laagste Prynzen der Actien waren in

1724	- van -	603	- tot -	653
1734	- - -	754	- - -	647
1744	- - -	407	- - -	464½
1754	- - -	555½	- - -	507½
1764	- - -	374	- - -	406
1774	- - -	336	- - -	363
1775	- - -	340	- - -	357
1776	- - -	340	- - -	359
1777	- - -	355	- - -	383
1778	- - -	380	- - -	340
1779	- - -	357	- - -	322
1780	- - -	328	- - -	323, te weeten

der de ongelukkige oorlog met Engeland wordt vooruitgezien, want door dit akelig vooruitzicht vielen de Actien der Compagnie reeds in Wintermaand op 275, en daarna geduurende dien oorlog tot op 215 of 220.

Door de verwonderenswaardige Actie Handel of Bubbel Negotie van 't jaar 1720 steegen de Actien der Compagnie tot f 1260; doch zo ras deeze windhandel in Engeland begon te bezwyken, daalden deeze Actien ook eensklaps tot haare voorige waarde, waar door zeer aanzienlyke Familien ganfchelyk werden geruineerd, dewyl zy dikwerf op eene Actie f 20,000 of meerder schade hadden te lyden.

De Actien der Oost-Indifche Compagnie zyn een aanzienlyk voorwerp van Koophandel, welke doorgaans, door tuschenkomst van een' Makelaar tusfchen den Kooper en Verkooper, wordt gedreeven. Zo ras men het over den prys eens is, gaat de Verkooper naar 't Oost-Indifch huis op de

Transport Kamer, alwaar hy aan een der Boekhouderen zegt, dat hy zyne Actie verkogt heeft. De Boekhouder slaat hier op het Transportboek open, in 't welk alle Transporten gedrukt zyn, en vult met de penne den naam in van den Kooper, die, zo hy den Verkooper niet op zyn woord geloofd, daar van visse gaat neemen. Het transport wordt door den Verkooper en een Bewindhebber onderteekend, en na dat men den Kooper heeft gezegd, dat de Actie getransporteerd is, gaat hy naar de Bank, om aldaar zo veel af te schryven, ten voordeele van den Verkooper, als deeze heeft bedongen. Na dat eindelyk de Verkooper gezien heeft het tot zyn' dienst afgeschreevene in de Bank, gaat hy wederom naar 't Oost-Indisch huis, en tekent quitantie aan den voet van 't godaane Transport, zonder welke de Kooper nooit over zyne Actie zou kunnen disponeeren, niettegenstaande hy dezelve in der daad had betaald. Waarom ook de Kooper, indien de Verkooper dit, na 't ontvangen der penningen, mogt weigeren, denzelven daar toe met een enkel Request aan Heeren Schepenen kan noodzaaken.

De onkosten, welke op het verkoopén van eene Actie vallen, zyn voor 't recht van 't Zegel en der Boekhouderen *f* 3-13-:, en noch daarenboven zes guldens Courtage geld, van welke somme de Kooper en Verkooper ieder de helft, dat is *f* 4-19-: moeten betalen.

Wanneer iemand der Participanten komt te overlyden, worden zyne Actien, zo hy 'er meer dan één heeft, overgeteekend op die geenen, welke de Erfgenamen of de Executeurs van 't Testament begeeren, mits dat dezelve vooraf behoorlyk bewys doen van hunne qualiteit en recht van eigendom.

Weleer hadden zy, die op schepen der Maatschappye naar 't Vaderland te rugge keerden, eene groote vryheid om voor hunne reekening allerleye Koopwaren mede te neemen; doch in 't jaar 1750 werd dezelve merke-lyk bepaald door eene Ordonnantie van Heeren Bewindhebbers, in welke aan alle Suppoosten der Compagnie, onder zeer sterke bedreigingen, werd bevolen, zorge te draagen, dat niemand der te rugge keerende de volgende order, aangaande de Kisten, welke hy mede neemt, overtreede. Volgens dezelve zyn deeze vryheden dus bepaald.

Een Gouverneur, of Directeur Generaal mag mede neemen	} Achttien Kisten, lang vyf voeten, hoog en wyd twee voeten.
--	---

Ordinaris Raad en Extraordinaris Raad	} Tien Kisten, doch met Vrouw of Kinderen overkomende 12, lang 5, breed en hoog 2 voeten.
--	---

Raad

- Raad van Justitie, gewezen Gouverneur of Directeur } Zeven, doch met Vrouw of Kinderen 9 dito Kisten.
- Commandeur der Vloot, geen Raad van Indien zynde, } Vier, doch met Vrouw of Kinderen 5 dito Kisten.
- Brigadier, of Zeekapitein, } Twee Kisten, doch van de grootte als Matroozen Kisten, dat is lang 4, hoog en breed $1\frac{1}{2}$ voet.
- Opperkoopman, geen Commandeur der Vloot zynde, } Drie, doch met Vrouw of Kinderen vier groote Kisten als boven, dat is lang 5, wyd en hoog 2 voeten.
- Collonel, Luitenant-Collonel en Major, } Twee Matrooze Kisten.
- Capitein Luitenant ter Zee, } Drie groote Kisten als boven.
} Een Matrooze Kist.
} Een Soldaate Kist, dat is eene van $3\frac{1}{2}$ voet lang, breed en hoog $1\frac{1}{2}$ voet.
- Schipper, } Drie Kisten van de eerste grootte.
} Een Matrooze Kist.
- Predikant } Twee, doch met Vrouw of Kinderen drie groote Kisten.
} Twee Matrooze Kisten, de Boeken daar onder begreepen.
- Koopman, Capitein, of Capitein Luitenant te Lande, } Twee, doch met Vrouw of Kinderen drie Kisten, groot als boven.
} Twee Matrooze Kisten.
- Onderkoopman, Luitenant of Vaandrig te Lande, } Twee groote Kisten als boven.

Eerste en Tweede Luitenants ter Zee } Een groote Kist.
 Opper-Stuurman } Een Matrooze Kist.

Onder Stuurman, winnende 's maands } Een groote Kist.
f 26--: of daar boven.

Opper Chirurgyn, } Een groote Kist.
 Krankbezoeker,

Derde Waak, Provisioneel Adf- } Een Kist lang $4\frac{1}{2}$ voet, hoog en
 stent, of Schryver, winnende onder } breed twee voeten.
f 20--: 's maands.

Opper Scheeps-Timmerman, win- }
 nende *f* 30--: en daar boven 's maands.

Een Kist dito, benevens een Tim-
 merkist of zogenoemd Pothuis; hoe-
 dang een Onderscheepstimmerlieden
 ook zullen mede brengen, doch
 alleen voor Gereedschappen. En
 zo in eenig Pothuis, by 't aan-
 komen der schepen, andere Goe-
 deren of Koopwaaren worden ge-
 vonden, zal men dezelve, tot voor-
 deel der Maatschappye, verbeurd
 verklaren.

Bootsman,
 Schieman,
 Kok,
 Bottelier,
 Constaapel,
 Opperzeilmaker;

Ieder een Kist lang $4\frac{1}{2}$, breed en
 hoog twee voeten.

Bootsmans Maat;
 Schiemans Maat,

Een Kist lang $4\frac{1}{2}$, breed en hoog
 $1\frac{1}{2}$ voeten.

Alle Ambachtsgezellen, de Huis- }
 timmerlieden daar onder gerec- }
 kend.

Een Kist dito, doch de Huistim-
 merlieden zullen geen Pothuis me-
 de mogen neemen, Vrye

Vrye Lieden, in Indie geweest zynde Leden van een Burger Collegie, als dat van Schepenen, Weesmeesters, enz., ofte Hoofd Officieren der Burger Schuttery of Gallery. { Twee, doch met Vrouw of Kinderen drie groote Kisten.
Twee Matrooze Kisten.

Gemeene Burgers, of vrye Lieden, voormaals geweest in dienst der Compagnie, { Dezelfde zwaarte van Bagagie, als of zy in de qualiteit, in welke zy de Compagnie gediend hebben, reparieerden.

Weduwen van Dienaaren der Compagnie, en van vrye Lieden. { Te reguleeren naar de qualiteit of bediening die haare mannen respectie in of buiten dienst van de Compagnie (mits niet gedegradeerd of gesententieerd zynde geweest) hebben bekleed.

Alle de voorschreeven Kisten moeten naar voorschreeven maat van hoogte, lengte en breedte worden gemaakt, recht in den hoek, binnenwerks, en op de Rhylandfche maat.

Vervolgens staat het aan ieder der vooren genoemde perzoonen vry; de Kisten, aan hem by dit Reglement gepermitteerd, te vullen met zodanige Goederen, als hy zal willen, uitgezonderd Zyden Stoffen en ponds Goederen, onder welke laatste echter de Thee en Tamarinden niet worden begreepen.

By de aankomst der Retourschepen in deeze Landen worden de voornoemde gepermitteerde Kisten by die Kamer, aan welke een ieder van die schepen is geconsigneerd, opgeslagen, ten einde aldaar, in praesentie van de overbrengers, (des begeerende) geopend, de goederen daar uit genoomen, en behoorlyk geïnventarizeerd te worden.

Ingevallen in de voorschreeven gepermitteerde Kisten gevonden mogten worden eenige Caapsche Wynen, Pelteryen, gemaakte Kleederen, Linnen, Wollen tot het lyf der overbrengers behoorende, ook gemaakte Juweelen, Goud- en Zilverwerk, of Rariteiten, geen Koopmanschap zynde, mogen dezelve vry worden afgegeeven.

Maar alle de verdere Goederen en Koopmanschappen moeten, na behoorlyke inventarizatie, by de eerste Verkoopung der Compagnie, by ieder

Kamer publick worden verkogt, van derzelve opbreng eene separate reekening gehouden, en zo veel Courant of Casgeld als dezelve Bankgeld by de Verkoopning hebben mogen gelden, aan den geenen, aan wien de Brandbrief van die Kist of Kisten, waar uit dezelve genoomen zyn, is houdende, of deszelfs recht verkreegen hebbende, zonder eenige recherche of navraage hoe genaamd, worden uitgekeerd binnen zes weeken, na 't afloopen der Verkoopning by ieder Kamer, na dat altoorens van den bovengemelden verkooppys ten behoeve der Compagnie zal zyn afgetrokken, te weten [volgens de nadere Resolutie van 1754.]

Van de Goederen van Batavia aangebragt acht per cento.

Van die uit Bengaalen gekomen vyftien per cento.

Van die geene, welke van de Kaap de Goede Hoop zyn overgekomen, acht per cento; doch van de Bengaalsche en Cormandelsche Goederen, die daar onder mogten gevonden worden, vyftien per cento.

Van die, welke van Ceylon zyn aangebragt, acht per cento; doch van de Bengaalsche en Cormandelsche daar onder begreepen, vyftien per cento.

En van de goederen uit China mede gebragt zes per cento.

Doch van de Thee, Porceleinen, Handrottingen en Tamarinde, in zodanige Kisten voorhanden, van welke plaatzen ook aangebragt, mag van de Kooppenningen alleen worden afgetrokken $1\frac{1}{2}$ per cento voor voorbètaling, en van 't overige zo veel Courant- of Casgeld betaald, als het zelve in Bankgeld bedraagt, zonder eenige detractie.

En ingevalle het mogt komen te gebeuren, dat iemand, wiens goederen invoege voorz. by de Compagnie worden opgeslaagen, zich van nieuws in den dienst der Compagnie had geëngageerd, en dus buiten 's Lands zou moeten vertrekken, voor en al eer de tyd van bètaling van deszelfs verkogte goederen, hier boven uitgedrukt, zou weezen geëxpireerd, wordt aan den zodanigen een gedeelte van den calculativen verkooppys zynere goederen, ter discretie der respectieve Kameren, en naar omstandigheid van perzoonen en zaaken, afgegeeven, ten einde zich daar mede tot de reize te kunnen uitrusten, en voor 't resteerende deszelfs rekening gecrediteerd, om zulks op zyne te rug komst, of wel by procuratie op den gewoone tyd, te kunnen ontvangen.

Wyders mogen die geene, welke op de reize tot hooger qualiteit gevorderd zyn, geen meerder of grooter Kisten overbrengen, dan dewelke zy in hunne voorige qualiteit, by hun vertrek uit Indie, hadden mogen mede neemen.

Gedegradeerde of Gesentencierde Perzoonen, item Pasfagiers, Vrouwen en Kinderen (uitgezonderd die geene, waar omtrent hier bevoorens bereids

bereids andere voorziening is geschied) mogen ieder maar eene plunje Kist zonder Koopmanschappen mede brengen.

Voorts mogen alle de Opper-Officiëren op 's Compagnie schepen by hunne aankomst hier te lande niets anders van boord mede neemen, dan 't geen binnen scheepsboord tot hunne kleeding en gebruik heeft gediend, terwyl de Onder-Officiërs en Gemeenen met het ledige lyf van boord moeten vertrekken.

Weleer waren zy, die geen genoegzaam vermogen bezaten, om hunne gepermitteerde kist, of kisten behoorlyk te vullen, gewoon hun recht voor een stuk gelds aan anderen af te staan; doch dit werdt in 1756 strengelyk verboden, op pæne, dat wanneer bevonden wierdt, dat de goederen in voorz. kist of kisten overgebragt, niet in eigendom toebehooren aan den geenen, aan welken dezelve nominatim zyn gepermitteerd, en de Brandbrieven zyn houdende, of by overlyden aan derzelve Erfgenaamen, of Representanten, alle dezelve goederen als dan, ingevolgt den Artikelbrief, ten voordeele der Compagnie zullen aangeflagen, en *ipso jure* geconfisqueerd worden en blyven, zonder eenige excufe, conniventie of forme van proces, onverminderd alle zodanige andere straffen, als by de voorz. Placaaten en Artikelbrief zyn gestatueerd tegen het plegen van verboden handel, en byzonder tegen alle Overheden van schepen en andere met dezelve waarende, die eenige ongepermitteerde goederen mede neemen of overbrengen.

De Goederen, welke met de schepen der Compagnie overkomen, worden niet alle op dezelfde wyze verkogt. Inzonderheit worden de Nagelen en Nooremuscaaten verkogt tegen vastgestelde pryzen, welke de Bewindhebbers veranderen, naar maate van den overvloed en den afrek dier Waaren; voor de bepaalde pryzen kan men dagelyks Nooten en Nagelen laten afhaalen, de eerste by Kwarteeelen van ongeveer 750 pond netto, en de andere by Kwarteeelen van circa 450 pond met twee per cent kortinge in de betaaling. Weleer verkogten de Kamers deeze Speceryen by toerbeurten, doch heden doet het die Kamer, welke 'er gelegenheid toe heeft.

By gewoone tyden worden alle andere Goederen, tweemaal in 't jaar; publyk aan de meestbiedende verkogt; doorgaans valt de eerste verkoopinge in Grasmaand of Bloeiamaand, en de tweede in Wynmaand, Slagtmaand of Wintermaand: wordende de nette dag der verkoopinge en de hoeveelheid voor ieder Kamer in 't byzonder, ten minsten zes weeken vooraf, door den druk bekend gemaakt.

De Goederen worden doorgaans verdeeld op volgende wyze;

De helft voor de Kamer van Amsterdam,

Een vierde deel voor die van Zeeland.

En een zestiende deel voor ieder der vier kleine Kameren van Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen.

De Goederen by openbaare veiling verkogt, kunnen niet worden afgehaald, dan met contante betaaling: voor de Goederen, die by 't gewigt worden verkogt, (de Speceryen uitgezonderd) geniet de Kooper één percent voor het goed gewigt, als mede de Courtage, ten zy hy beval, die aan den Makelaar, of iemand anders, welke zyne Commissie heeft waargenoomen, te betaalen.

De Compagnie stelt thans altoos een bepaalden tyd, van ten minsten zes weken by de Kamer van Amsterdam, en de overige Kameren naar rato, tot de volle voorbetaaling, met korting van $1\frac{1}{2}$ per cent; dan, die verloopende zynde, heeft men noch 90 dagen; echter wordt dan de korting by den dag afgerekend. Maar de drie maanden latende afloopen, wordt 'er niets gekort. Indien 'er iemand is, die voor 't begin der 90 dagen heeft afgeschreeven, en op een ander, uit die somme, het bedrag zyn'er Koopmanschap overgeteekend, zo geniet de Kooper de volle voorbetaaling, of schoon 'er anders reeds nabetaaling op mogte gevallen zyn; want langer wagtende dan de drie gestelde maanden, zo met het betaalen als ontvangen van Goederen, is de Kooper gehouden voor Intrest te betaalen by den dag af, tegen acht ten honderd in 't jaar. Iemand meerder afschryvende, dan hy schuldig is, geniet geen verdere voorbetaaling, dan van zo veel hy betaalen moest. Zo iemand nalaat zyne gekogte goederen te laten afhaalen, worden dezelve in de volgende Verkoopning wederom verkogt, en zo zy meerder gelden, is het voordeel voor de Compagnie, doch zo zy minder opbrengen dan by de eerste reize, zo moet die nalaatige Kooper de schaade boeten; mogende zulk een nooit wederom op zyn naam by eenige Kamer koopen, dan na dat hy zyn schuld heeft afgedaan.

De betaaling der gekogte Goederen geschiedt in de Kamers van Amsterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen, in de Bank te Amsterdam; mits men in de Bankbriefjes distinctelyk stelle, aan welke Kamer de afschryving geschiedt. Al wat by de Kamer van Zeeland wordt verkogt, moet binnen Middelburg worden voldaan aan de Bank dier Stad, met een Agio die ten minsten $\frac{1}{2}$ per cent hooger is dan te Amsterdam.

De Koopers der Goederen moeten hunne eigene reekeningen maaken, niet alleen van 't geen zy gekogt hebben, maar ook van de somme, en op welchen dag dezelve is afgeschreeven: teffens moeten zy afkorten de voorbetaaling, en byvoegen de nabetaaling, benevens een per mille voor den Armen; want de Compagnie geeft geene reekeningen, maar ontvangt ze,

om

om dezelve dan verder door haare Boekhouders te doen nazien. Edoch wat de Nooten en Nagelen aangaat, van dezelve, als steeds te bekomen, laaten de Bewindhebbers reekeningen nitdeelen aan de Koopers.

Het Kaneel, de Bruine Peper, Foely en andere Speeeryen, worden gewoonlyk in Grasmaand of Bloei maand, doch de meeste overige Waaren, Lynwaaten, Zyden Stoffen, enz. in Wyn maand of Slacht maand verkogt, wordende de aanstaande Verkoopning doorgaans zes of acht weeken te voren door de Couranten en Billethen bekend gemaakt.

De Goederen, welke verkogt zullen worden, leggen vooraf in de Pakhuizen in kavelingen geschikt, op dat een ieder, des begeerende, dezelve zou kunnen bezien. Veele Makelaars bevytigen zich in dien tyd om kleine notitie Boekjes te maaken van de Drogeryen, Verstofften, Zyde, Floret, enz., nevens welke zy voegen de nummers van ieder kaveling, met aanwyzing, welke de beste, minste, of beschadigde zoorten zyn: deezze Boekjes præsenteeren zy aan voornaame Kooplieden, welke hunne Kennisfen of Patroonen zyn, om dus commissien op de aanstaande Verkoopning te verkrygen.

Mer de Catoenen Lynwaaten en Zyden Stoffen wordt dus gehandelt; de Compagnie laat derzelve kavelingen aantekenen in groote Boeken in folio, zomwylen wel van 150 of 200 bladzyden, *Faaktuuren* genoemd: by de nummers vindt men gemeld de naamen van ieder soort, de stukken, die in ieder baal gaan; de lengte en breedte van ieder stuk; de plaats van waar dit goed gekomen is, benevens den prys van den inkoop by de Compagnie. Deeze Boeken worden gedrukt en gewoonlyk voor twee Dukaaten verkogt.

Zommige zoorten van Goederen kunnen eenige dagen voor de Verkoopningen worden bezien; uit de baalen Neteldoeken en Lynwaaten leggen Monstern op de tafels; de Chitzen leggen alle open, en de Zyden Stoffen kunnen insgelyks opengerold worden. Van de Thee en Koffy kan men Monstern krygen tegen een gemiddelden prys. De kavelingen of koopen zyn alle klein, waar van maar eene te gelyk wordt opgeveild: moettende hy, die ze koopt, dezelve by 't gewigt of stuk ontvangen; doch al wat beschaadigd zynde voor goed is verkogt, mag hy uitschiften.

Gedurende de Verkoopningen der geweeven Stoffen, zittern de Kooplieden en Makelaars in zodanige Waaren met hunne *Faaktuuren* voor zich, en noteeren by ieder artikel den naam van den Kooper en den prys: dit is voor hen eene zaak van groot belang; want dus kunnen zy altoos weeten, by wien zy waarfchrylyk eene of andere begeerde Waar zullen kunnen vinden, terwyl zy uit den prys kunnen opmaaken, of hen ook te veel wordt afgeeischt.

Zo ras de Verkoopdag gekomen is, begeeven zich de Liefhebbers, benevens zeer veele Makelaars en Beunhaazen, op 't Oost-Indisch huis, en gaan 's morgens te 9 uren in de Verkoopzaal, een groot vertrek, rondom met banken, Amphiteaters wyze, bezet. In 't midden zit de Vendumeester aan een lange tafel met vier of vyf Bewindhebbers, een Secretaris der Stad, en een Klerk der Compagnie voor zich. De naaste plaatzen bezetten 30 of 40 Koopers en Makelaars, zynde dezelve, wegens haare nabylieid aan den Vendumeester, zeer begeerd. Zo ras men behooryk is gezeten, slaat de Vendumeester met het aflaghamertje op de tafel om filte te verkrygen, waarna de Secretaris de Conditien voorleest, op welke de Verkoopding zal geschieden: zynde dezelve doorgaans van een gelykzoortigen inhoud, ongeveer op de volgende wyze ingericht.

„ Dat de Gedeputeerde Bewindhebbers der Compagnie presentereen put-
 „ blyk te veilen, volgens Resolutie van de Vergadering van Zeventienien,
 „ by den stok en aan de meestbiedende, de Koopmanschappen in de uitge-
 „ geeven en aangeplakte Billetten vermeld; welke Koopmanschappen, vol-
 „ gens de gemaakte kavelingen genommerd en gezien zyn; dewelke de
 „ Compagnie verkoopt voor 't geen zy zyn, of zouden moeten weezen,
 „ 't zy goed of kwaad, gezien of ongezien, of zo als dezelve te zien
 „ zyn geweest.

„ Dat de Verkoopding geschiedt, te betaalen contant in de Bank der
 „ Stad Amsterdam (zo de Verkoopding in eene der Holland'sche Kamers is)
 „ mits rabatteerende drie maanden tegen zes per cento in 't jaar, te reeke-
 „ nen van den Verkoopding; en dat de betaaling niet contant geschieden-
 „ de, het Rabat niet verder, dan na proportie van den tyd, zal mogen
 „ worden gekort. Dat indien de betaaling binnen de drie maanden niet
 „ geschiedt, de Kooper verplicht zal zyn voor dien verderen tyd te betaalen
 „ Intresfen, tegen acht per cento in 't jaar, zedert het verlopen der
 „ drie maanden, tot den dag dat de betaaling effectieve zal volgen, zodan-
 „ nig echter, dat het Rabat tegen den Intrest zal worden afgerekend; en
 „ dat van het geene, het welk van partyen, die eerst na de drie maan-
 „ den betaald zyn, de Intrest meer bedraagt dan van de partyen, die
 „ vooraf zyn betaald, de Intrest tegen acht per cent zal worden gerekend;
 „ doch indien in tegendeel het Rabat meer bedraagt dan de Intrest, men
 „ van de onderlinge partyen niet meer zal reekenen dan tegen zes
 „ per cent.

„ Dat de Koopers gehouden zyn de door hen gekogte Goederen te haalen
 „ ten en te ontvangen aanstonds na de Verkoopding, of ten langsten veer-
 „ tien dagen daar na; zullende by gebreke van dien, de Compagnie, zon-

„ der nader bekendmaking, de Goederen by 't gewigt verkogt, doen we-
 „ gen, of de geene welke by 't stuk verkogt zyn, laten tellen, en ze
 „ alzo gewogen of geteld in haare pakhuizen laten opslaan, op risico van
 „ de Koopers, en dat de levering daar mede gedaan zal worden gehouden,
 „ even of zulks aan den Koopman zelve waaré geschied.

„ Dat wann'er iemand in gebreke blyft, de gekogte Goederen te ont-
 „ vangen, binnen zes weeken na den Verkoopdag, de Compagnie de magz
 „ heeft, na hem zulks door een enkelen Commis aangezegd te hebben,
 „ de Koopmanschappen veertien dagen daar na te mogen verkoopen, of
 „ tot haare keuze wederom te eigenen, en zulks ten voordeele van de
 „ Compagnie, indien de Koopmanschappen dan duurder worden verkogt,
 „ doch in tegendeel tot nadeel van den Kooper, indien zy minder gelden.
 „ Of indien de Compagnie raadzaam vindt een pakhuys te huuren, en de
 „ goederen daar in op te slaan, zal zulks zyn voor risico van den eer-
 „ sten Kooper en voor zyne Rekening, tot dat dezelve alles in 't geheel
 „ voldaan zal hebben, na slechts een tweede waarschuwing aan hem ge-
 „ daan te hebben.

„ Dat de Bewindhebbers, geraaden vindende van de Koopers Borgen te
 „ eischen, zy zulks zullen mogen doen; en dat de geene, die eenige on-
 „ betaalde Koopmanschappen willen ontfangen, voor alle dingen gehouden
 „ zullen zyn, goede en suffisante Borgen te stellen, tot genoeg van der
 „ Compagnie, welke Borgen zo wel als de Koopers gehouden zullen zyn,
 „ eene Acte te pasfeeren, van de waarde der Koopmanschappen, onder
 „ formeele renuntiatien; doch indien de Bewindhebbers eenige Borgen
 „ mogten weigeren aan te neemen, zullen zy niet verplicht zyn daar van
 „ eenige redenen te geeven. Doch dat de geene, die de gekochte Koop-
 „ manschappen betaald hebben, en daar van bewys toonen, by 't af haalen van
 „ hunne Koopmanschappen, niet tot eenige borgtogt gehouden zyn, gelyk
 „ zy, die slechts een gedeelte der Waaren betaalende, en al het gekochte
 „ willende afhaalen, voor het onbetaalde moeten borg stellen.

„ Dat wanneer eene Compagnie voor iemand Borg blyft, niet alleen de
 „ geheele Compagnie, maar ook ieder Lid in 't byzonder verbonden is
 „ voor 't geheel; dat de eene Compagnon voor den anderen geen Borg
 „ kan blyven, noch geen Meester voor zyn' Knecht, noch de Knecht voor
 „ zyn' Meester, als mede geen Pupillen of minderjarige; en dat de Com-
 „ pagnie niemand als Koopers zal toelaaten dan dien zy voor goed erkent.

„ Dat de Koopers noch derzelve Borgen de gekochte Goederen niet
 „ zullen mogen betalen met Obligatien ten laste der Compagnie, ofte
 „ eenige andere prætensien tegen dezelve.

„ Dat

„ Dat men niemand als Kooper of Borg zal toelaaten, die zyne voor-
 „ gaande reekening met een der Kamers der Compagnie niet heeft ver-
 „ effend; hebbende zy deeze reekeningen vooraf moeten afdoen, of by
 „ gebrek van dien, zullen de goederen die zy gekogt mogten hebben, of
 „ de voorgaande, indien 'er noch eenige mogten resteeren, by de Com-
 „ pagnie mogen bewaard of verkogt worden, op den voet als hier vooren
 „ is gemeld; en in zulk een geval zullen deeze Koopers of derzelver Bor-
 „ gen verplicht zyn, de reekeningen goed te keuren, die hun van wegen
 „ de Compagnie, of door een haarer Commizzen worden opgemaakt, en
 „ de geheele somme die zy noch schuldig zyn, te moeten betaalen, eer
 „ hun eenige goederen worden geleverd.

„ Dat de Koopers gehouden zullen zyn een per Mille te betaalen voor
 „ den Armen, in Bankgeld, van alle de goederen welke zy inkoop-
 „ doch dat de Courtage zal staan ter dispositie der Koopers, zonder dat
 „ zy echter dezelve van 't beloop der gekogte goederen zullen mogen kort-
 „ ten, maar dat hun dezelve uit de hand of tegen hunne assignatien zal
 „ worden betaald (a).

„ Dat de Makelaars, die eenige goederen voor hunne Meesters koopen,
 „ dezelve zullen moeten noemen, om derzelver naamen in 't Verkoopboek
 „ aan te tekenen. En dat, by aldien zy op andere of verkeerde naamen
 „ koopen, zy gehouden zullen zyn, zo lang te wagten, tot dat men de
 „ Notitien van den Verkoop tegen het boek gecollationeerd heeft, 't welk
 „ 'sanderen daags avonds na de Verkoopung geschieden zal, en hunne or-
 „ ders te toonen, welke hen tot den Inkoop zyn gegeven, indien derzel-
 „ ver Principaalen niet by der hand zyn; of, by gebreke van dien, zullen
 „ deeze Makelaars in 't vervolg niet toegelaaten worden voor een ander
 „ eenige goederen te koopen. Men maakt ook bekend aan allen, die
 „ eenige goederen op hun naam hebben gekocht, indien zy dezelve op
 „ den naam van andere willen overboeken, dat zulks 'sdaags na de Ver-
 „ koopung, en voor het gemelde collationeeren moet geschieden, of by
 „ gebreke van dien zullen zy niet meer toegelaaten worden; zullende de
 „ Compagnie ook niet gedoogen, dat eenige goederen worden over-
 „ geteekend dan op Perzoonen, in welke zy een volkomen genoeg-
 „ gen neemt.

„ Dat

(a) Het Arme geld bedraagt, vooral ter Kamer van Amsterdarn, eene
 aanmerkelyke somme, welke door de Compagnie wordt vereerd aan de
 Diakonen van de Armen der openbaare Gemeente dier Stad, om dezelve naar
 vereisch uit te deelen.

„ Dat indien 'er eenig verschil tusſchen de bieders ontſtaat, als 'er ge-
 „ twyfeld wordt, wie van hen 't hoogſte bod gedaan heeft, zo zal de be-
 „ ſliſting daarvan alleen ſtaan aan de Gedeputeerde Bewindhebbers, op de
 „ Verkoopſing aldair tegenwoordig. 't Zal aan hunne keur ſtaan de party
 „ in verſchil voor de Compagnie te houden, of dezelve nochmaals te doen
 „ opveilen, of ook aan den geenen toe te wyzen, dien zy oordeelen het
 „ meest geboden te hebben: zonder dat iemand der bieders zich daar over
 „ eenigzins zal mogen beklagen.

„ De Compagnie bedingt uitdrukkelyk, dat indien 'er eenige miſſlag om-
 „ trent eene Kaveling der goederen mogte zyn, het ter keure der Bewindheb-
 „ bers zal ſtaan dezelve op te houden, en voor rekening der Compagnie te
 „ bewaaren. Of indien dezelve het anders mogten verſtaan, zullen de Koo-
 „ pers verplicht zyn, alle hunne gekogte Kavelingen, zo als zy zyn, te ont-
 „ vangen, en zich voorts in alles te ſchikken zo wel naar de algemeene or-
 „ donnantien, als naar byzondere artikelen, raakende zodanige waaren in 't
 „ byzonder, indien 'er zodanige mogten zyn.

„ Dat de Koopers zullen genieten vyf pond Tarra voor ieder Baal bruine Peper,
 „ en drie pond voor ieder Baal witte Peper. Dat voorts van de Peper niets anders
 „ voor goed gewigt, of voor prompte betaaling zal gekort worden; maar dat zy
 „ alleen per baal zullen genieten twee pond, die by 't weegen van ieder baal op
 „ de ſchaal zal ſtaan en voor gewigt gerekend worden: dat zy eindelyk bevryd
 „ zullen zyn van de uitgaande rechten, op de Peper ſtaande, te betaalen.

„ Dat zy eindelyk, die hunne gekogte goederen willen ontfangen, een
 „ dag vooraf hunne Notitie aan de Boekhouders van 't Pakhuis moeten over-
 „ geeven, van 't gaene zy op den volgenden dag willen ontfangen: dewyl
 „ zodanige Koopers het eerst zullen worden geholpen”.

Na het afleezen deezer of gelykzortige Artikelen, begint de Verkoopſing,
 na welke, of ook zo men 't begeert, ſtaande welke, een ieder zyne gekogte
 goederen kan laaten afhalen, mis hy dezelve in de Bank heeft afgeſchreeven.
 Midlerwyl worden 'er Notitien gedrukt van de pryzen der goederen, welke
 verkort zyn en van de nummers, welke de Compagnie heeft ingehouden.

Ieder Koopman moet, gelyk boven gezegd is, zyne eigene reekeningen
 maaken, welke dan door de Boekhouders met hunne boeken worden verge-
 leeken. Dit geſchiedt om abjuizen voor te komen, en zo 'er eenige mogten
 zyn, dezelve te verbeteren.

Wan-

Wanneer iemand een klein restantje of saldo van reekening aan de Compagnie in Banco afschryft, is hy bevryd van 't betaalen der zes stuivers, die anderszins van de partyen onder de 300 guldens moeten worden betaald.

De overlevering der gekogte goederen geschiedt eindelijk aldus: wanneer iemand de verschuldigde somme heeft afgeschreeven, levert hy eene Asignatie aan de Boekhouders over, houdende dat de E. E. Heeren Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie ter Kamer Amsterdam, Hoorn of Enkhuizen (dewyl tot gemak in de Negocie deeze zaaken voor de Kamers van 't Noorderquartier te Amsterdam worden waargenomen) gelieven te laten volgen den ontvang cedul van Kooper N

bedraagende naar calculatie f waar voor op den 17 in Banco is afgeschreeven. De Bewindhebbers, zulks nazierende en accoord bevindende, geeven hem eene gedrukte en door hen gereekende order, voor de Opzicners van 't Pakhuis, om aan hem de gekogte goederen te laten volgen; gelyk aanstonds na intrekking van de gereekende order geschiedt.

Zy die onkundig zyn in de behandeling der zaaken van de Maatschappye, vinden dikwyls zwaarigheid in 't opmaaken hunner reekeningen; waarom wy hier eenige voorbeelden zullen byvoegen.

1° *Als men op zyn tyd te veel heeft afgeschreeven.*

By voorbeeld, men heeft eene Kaveling bruine peper gekogt voor 23 gr. het pond, en men calculeert ieder baal op circa 430 pond netto, dan bedraagt dezelve ongeveer f 2450 - - : Deze somme den volgenden dag afgeschreeven hebbende, ontvangt men de Peper op de Schaal der Compagnie, en wanneer men mer dezelve wil afrekenen, dan formeert men de reekening op deeze wyze.

N. N. Debet aan de Oost-Indische Compagnie voor eene Kaveling Peper van haar gekogt.

No. 18, 10 Baalen	
wegen 4350 st.	
Tarra 5 st per Baal 50	
Netto st 4300 à 23 gr.	f 2472 - 10 - :
Hier by voor de armen 1 per Mille	f 2 - 10 - :
Af voor drie maanden voor betaald à ½ Pct.	f 2475 - : - :
	f 37 - 2 - :
	f 2437 - 18 - :
	Hier

Hier uit blykt, dat men $f\ 12 - 2 - :$ te veel heeft betaald , om welke wederom te krygen, men by den Boekhouder moet gaan, om hem de reekening te laten zien, die, zo hy ze wel bevindt, het overfchor op de peper op den volgenden dag wederom doet affchryven; doch is 'er abus in de reekening, dan wordt hetzelfde door den Boekhouder aangewezen:

2° *Als men op zyn tyd te weinig heeft afgeschreeven.*

By voorbeeld, men heeft eene Kaveling Javaafche Katoenen Garens gekocht à 41 ft. het pond, en men calculeert dezelve ongeveer 250 t te weegen, dan bedraagt zulks omtrent $f\ 500 - : - :$ dezze als vooren afgeschreeven hebbende, formeert men de reekening als volgt

No. 27. 2 Baalen		
weegende t 258		
Tarr. 2 t per zak	4	
Netto t 254 à 41 ft.		$f\ 520 - 14 - :$
Gaat af 1 percent voor goed gewigt		$f\ 5 - 4 - :$
		$f\ 515 - 10 - :$
By 1 per Mille voor de armen		$f\ - - 10 - :$
		$f\ 516 - - - :$
Af voor drie maanden voor betaaling à $1\frac{1}{2}$ Pct.		$f\ 7 - 15 - -$
		$f\ 508 - 5 - :$

Wanneer deeze reekening by den Boekhouder gebragt en accoord bevonden wordt, blykt het, dat $f\ 8 - 5 - :$ te weinig is afgeschreeven, welke men den volgenden dag aan de Compagnie affchryft, waar mede dan deeze reekening geflooten is.

3° *Wanneer men de geheele Voorbetaaling niet geniet.*

By voorbeeld, men heeft eene Kaveling van 40 stuk Guinees gekogt, à 16 Gld: het stuk, die men niet eerder betaalt, dan eene halve maand na de expiratie van den termyn, voor de volle voorbetaaling gefchikt, gelyk te vooren gezegd is, dan formeert men de reekeninge op volgende wyze.

No. 32, 40 Ps. à f 16 - : - : —	f 640 . . . :
By 1 pr. Mille voor de Armen	f . . . 13 . . :
	f 640 - 13 - : :
Af voor 2½ Maanden Voorbetaaling ½ Pct.	f . . . 8 . . :
	f 632 - 13 - : :

4° *Als men Nabetaaling of Intrest moet betaalen.*

Men heeft by voorbeeld gekogt eene Kaveling bruine Peper op No. 213.

10 Baalen weegende 4330 ff

Tarra 5 ff per Baal 50 ff .

ff 4300 à 23 Gr.

By voor de Armen 1 per Mille

f 2472 - 10 . . :

f . . . 2 - 10 . . :

f 2475 . . . : :

By drie Maanden Nabetaaling à 8 Pct in 't jaar

f . . . 49 - 10 . . :

f 2524 - 10 . . :

Op dat een ieder konne zien, hoedanige goederen en op welk eene wyze dezelve by de Maatschappye worden verkogt, zullen wy hier nu laten volgen eene lyst der goederen, welke doorgaans door de Compagnie worden verkogt, en met de Speceryen beginnen. Wy hebben reeds gemeld, dat de Bewindhebbers den prys der Nagelen en Nooten naar hun wilgevallen stellen, dewyl zy van dezelve geheel meester zyn. Omtrent het Caneel heeft dit geen plaats: want hoewel de Maatschappye wel alleen den Ceylonschen handel in handen heeft, zo kan zy echter den prys van 't Caneel niet zeer hoog houden; dewyl op verscheiden plaatsen in de Indien valsch Caneel groeit, dat voor het waare eenigzins gebruikt kan worden, en zonder twyffel tot een behulp in algemeen gebruik zou komen, indien 't waare Caneel niet dan tot een onmatigen prys was te bekomen. Om deeze reden verkoopt de Maatschappye het Caneel steeds in 't openbaar, benevens de Peper en Poelie, doch met die voorzorg, dat 'er niet meer van de eerstgenoemde waar wordt geveild, dan men ongeveer weet, dat in Europa gevoegelyk kan worden vertierd, dewyl anderszins, zo 'er te veel telfens verkogt werdt, de pryzen boven maaten zouden vallen.

Aan-

Aangaande de Peper heeft noch veel min'er eenige Monopolie plaats, dewyl dezelve door een ieder in de India is te bekomen. Met genelde Lyst nu is het aldus gelegen.

In 't jaar 1775 werden de volgende waaren by de Respective Kamers der Compagnie verkogt:

	Amfard.	Middelb.	Delft.	Rotterd.	Hoorn.	Enkhuiz.
	24 April.	1 Mai.	9 Mai.	11 Mai.	16 Mai.	18 Mai.
40000 ff Caneel - -	200000	100000	25000	25000	25000	25000
50000 ff Poellie - -	45000	22500	5625	5625	5625	5625
8792 Baalen bruine Peper	3780	2020	683	400	654	760
In 1776.	6 Mai.	22 April.	30 April.	2 Mai.	13 Mai.	15 Mai.
40000 ff Caneel - -	200000	100000	25000	25000	25000	25000
100000 ff Poellie - -	50000	25000	6250	6250	6250	6250
10667 Baalen bruine Peper	5820	2600	354	510	488	395
In 1777.	21 April.	7 April.	15 April.	17 April.	5 Mai.	7 Mai.
40000 ff Caneel - -	200000	100000	25000	25000	25000	25000
80000 ff Poellie - -	40000	20000	5000	5000	5000	5000
10000 Baalen bruine Peper	4375	2300	761	757	690	635
In 1778.	27 April	4 Mai.	12 Mai.	14 Mai.	19 Mai.	21 Mai.
35000 ff Caneel - -	175000	87500	21875	21875	21875	21875
85000 ff Poellie - -	42500	21250	5325	5325	5325	5325
9546 Baalen bruine Peper	3920	3130	400	612	1484	
In 1779.	12 April.	19 April.	27 April.	29 April.	4 Mai.	6 Mai.
500000 ff Caneel - -	150000	75000	18750	18750	18750	18750
80000 ff Poellie - -	40000	20000	5000	5000	5000	5000
12300 Baalen bruine Peper	5350	3750	640	750	730	1080
In 1780.	17 April.	24 April	2 Mai.	5 Mai.	9 Mai.	11 Mai.
25000 ff Caneel - -	125000	62500	15625	15625	15625	15625
80000 ff Poellie - -	40000	20000	5000	5000	5000	5000
9459 Baalen bruine Peper	3170	3690	583	780	376	860

Wy zullen hier nu laten volgen de pryzen der voornoemde goederen, zodanig als zy in de verkooping van 1775 tot in 1779 by de verschillende Kamers zyn verkogt: zonder evenwel, zo weinig in deeze als in de volgende opgaaven, den Leezer het oog te doen schemeren door de kleinste gebroken getallen, die tog in deeze beschouwing niets ter zaake doen.

Caneel by 't pond.

	1775.	1776.	1777.	1778.	1779.
	Stuiv. Banco.	Stuiv. Banco	Stuiv. Banco.	Stuiv. Banco.	Stuiv. Banco.
Amsterdam	122 tot 160½	117 tot 142	115 tot 179	106 tot 140	90 tot 134½
Middelburg	120 tot 145	116 tot 125	102 tot 142	102 tot 135	98 tot 132
Delft	120 tot 152	114 tot 140	102 tot 142	102 tot 133	98 tot 132
Rotterdam	118 tot 148	115 tot 140	103 tot 138	101 tot 130	98 tot 132
Hoorn	117 tot 147	114 tot 32	107 tot 146	102 tot 125	99 tot 130
Enkhuizen	116 tot 146	114 tot 134	107 tot 135	102 tot 130	99 tot 130

Foelie by 't pond.

	1775.	1776.	1777.	1778.	1779.
	ƒ. s.	ƒ. s.	ƒ. s.	ƒ. s.	ƒ. s.
Amsterdam . . .	20. 3	20. 3	21. 7	20. 10	21. -
Middelburg . . .	20. 1	20. 4	21. 8	20. 4	21. 2
Delft . . .	20. 2	20. 3	21. 7	20. 4	21. 2
Rotterdam . . .	20. 2	20. 3	21. 7	20. 4	21. 2
Hoorn . . .	20. 3	20. 2	21. 8	20. 4	21. 3
Enkhuizen . . .	20. 3	20. 2	21. 8	20. 4	21. 3

Bruine Peper by 't pond.

	1775.	1776.	1777.	1778.	1779.
	ƒ.	ƒ.	ƒ.	ƒ.	ƒ.
Amsterdam . . .	26	21	23½	26	23
Middelburg . . .	25½	22	22	25½	23
Delft . . .	25	22	22	25½	23
Rotterdam . . .	25½	22	22	25½	23
Hoorn . . .	25	21	23½	24	22
Enkhuizen . . .	25	21	23	-	22

Om

Om den Leezer een denkbeeld te geven aangaande de verkooping en der overige goederen, die doorgaans in Slagt of Wintermaand worden verkogt, zullen wy hier nu hoofdzakelyk laten volgen de verkoopings lyst en van de jaaren 1775, 1776, 1777, 1778 en 1779; benevens die van 1780 in haare volle uitgebreidheid.

De verkooping en der eerstgenoemde jaaren zyn geweest de volgende :

	1775.	1776.	1777.	1778.	1779.
Witte Peper	fl 84993	84998	2255	88991	54427
Geconlyte Gengber	fl 10346	11232	11257	10064	10881
Geconlyte Notemuskaat, stukken	900	1000	900	800	1871
Cauris	fl 125437	69286	44357	-	51984
Soya	vlesfen	-	-	120	120
Salpeter	fl 2374083	1286217	2568315	2350000	3098838
Verfchillende Houten	fl 645231	743842	806123	622125	645200
Indigo	fl 11364	12261	9460	11256	10538
Curcuma	fl 60000	70000	65625	60875	61250
Poederzuiker	fl 340657	936975	533918	636006	498289
Tin	fl 540000	840000	177450	379705	484442
Spiauter	fl 209101	200061	33520	31199	162200
Cardamom	fl 13654	12997	6370	7070	6783
Campher	fl 40253	50372	27060	29200	26301
Borax	fl 6000	6000	6000	6000	4000
Benjoin	fl 1496	325	8980	18625	8625
Catchou	fl 8000	4000	1200	1500	2500
Draakebloed	fl 990	1000	2496	-	3142
Gommen in zoorten	fl 18184	21410	18431	14762	15828
Lange Peper	fl 10000	15000	16500	9011	17000
Cybebe of Staartpeper	fl 10000	10000	8875	6850	12500
Rhabarber en andere wortels	fl 101027	107562	80415	57246	58174
Sago	fl 21603	17812	18348	17706	15607
Steranys	fl -	6157	5434	3431	3096
Parlemoer	ps -	7000	4295	9016	7614
Caneel Olle	oncen -	240	160	160	160
Olie van Foelie	oncen 320	360	240	120	320
Nagel Olie	oncen -	256	256	64	320
Muskaat Olie	oncen 320	384	200	320	-
Diamanten	carraen 970½	549	1339	130½	41
Bindrottingen	fl 3528	3918	37500	18750	18750
Tamarinden	fl -	-	50000	120000	120000
Caapfche Wyn	Aamen 59	58	52	24	52
Arak	Leggers -	45	17	-	39

Ruwe

152 O V E R D E N K O O P H A N D E L.

	1775.	1776.	1777.	1778.	1779.
Ruwe Zyde f ^t	58888	72271	122321	81498	57313
Florette Garens f ^t	12000	12000	12000	12000	13450
Catoenen Garens f ^t	78687	70900	90750	7717	108733
Javaasche Coffy f ^t	6176000	5559250	4256250	4000000	3710641
Thee in soorten f ^t	3703904	3786284	3921588	1893329	1848545
Porceleinen Kasfen	2557	2066	2098	875	1431
Zyden Stoffen Stukken	3715	7225	9928	8676	6136
Catoenen Lynwaaten Stukken	508449	244200	299395	326075	385650
Neusdoeken Stukken	2700	4060	3000	6278	5433
Nankings Stukken	35125	34911	47006	24186	27910

In de Najaarsverkoopung van 1780 zyn by de Respective Kamers der Compagnie verkogt de volgende goederen.

	Amst. 13 Nov.	Zeel. 27 Nov.	Delft 4 Dec.	Rott. 6 Dec.	Hoorn 12 Dec.	Enkh. 13 Dec.
21674 f ^t Witte Peper	17425	2125	531	531	531	531
10930 f ^t Geconfyte Gengber 700 ps dito Nooten	3529	3110	1148	1165	1170	808
1150 f ^t dito Nagelen	300	—	100	100	100	100
235 ps Flesfen Soya	281	294	154	144	142	135
235 ps Flesfen Soya	45	30	15	15	15	15
233229 f ^t Cauris	20116	113113	—	—	—	—
2173013 f ^t Salpeeter	2199842	537863	160000	275308	—	—
435909 f ^t Sappanhout. Bimaa	213689	129000	17000	69000	—	16220
3274 dito Ceylons	—	3274	—	—	—	—
44000 dito Siams	22000	14000	2000	—	—	6000
11900 dito Javaas	11900	—	—	—	—	—
205558 f ^t Caliatourshout	155558	20000	15000	—	—	15000
17922 f ^t Indigo Javaasch	9671	4321	930	1000	1000	1000
71464 f ^t Curcuma Javaasch	33464	23000	3750	3750	3750	3750
422648 f ^t Poeder Suiker	230261	92269	—	—	—	100118
37804 f ^t Thin Malax Inkt'kok	19250	9254	4650	—	—	4650
297013 f ^t dito dito in Schuit	100000	100000	—	—	—	97014
392531 f ^t dito Banks in dito	267531	60000	43332	—	—	21668
23000 f ^t Spijalter	—	—	—	28000	—	—
1661 f ^t Cardamom Javaas	787	434	110	110	110	110
6134 f ^t dito Ceylons	6134	—	—	—	—	—
57119 f ^t Camphor	35263	12285	1905	1838	1881	3947
8000 f ^t Borax	2700	2600	—	2700	—	—
15923 f ^t Benjuin	8423	3750	1000	875	875	1000
2200 f ^t Catehou	1700	300	—	—	—	—

2380 f^t Dra-

	Amst.	Zeel.	Delft.	Rott.	Hoorn.	Enkh.
	13 Nov.	27 Nov.	4 Dec.	6 Dec.	2 Dec.	13 Dec.
2380 ff Drakenbloed	736	774	223	227	210	210
7080 ff Gom Gutte	2637	2202	551	555	542	513
3083 ff Aloë Suacrina	3083	—	—	—	—	—
3 ff Goml. Siams op Stokj terpreuve.	3	—	—	—	—	—
7800 ff Schellak	2700	2500	—	260	—	—
16874 ff Lange Peper	6874	5000	1250	1250	1250	1250
10018 ff Cubebe of Staartpep.	4896	2622	625	625	625	625
485 ff Radix Lopefiana	485	—	—	—	—	—
20825 ff Rhabarber	8118	7320	—	—	—	5387
18307 ff Radix China	6573	6411	—	—	—	5318
35919 ff dito Galinga	12992	13121	—	—	0	9815
20993 ff Sago Malax, ordin.	9925	4633	1368	1374	1344	1344
125 ff dito Tonquinse, witte terpreuve	125	—	—	—	0	0
24 ff dito Borneose terpr.	2	—	—	—	0	0
4707 ff Star Annys	1636	1767	—	—	0	1304
7150 ps Paarlmoer Schelpen	4399	1171	393	411	393	383
160 Oncen Canneel Oly	100	60	—	0	0	0
370 Oncen Fouly Oly	200	120	—	0	0	0
320 Oncen Nagel Oly	320	—	—	0	0	0
121 Carraat Ruw Diamant	121	—	—	0	0	0
39 ff Stamp. Paarlen	39	—	—	0	0	0
31 ps Kritfen met Goud	31	—	—	0	0	0
6 Pieken met Goud	6	—	—	0	0	0
2 ps Handr. met goud kn.	2	—	—	0	0	0
28125 ff Bindrottingen	9375	9375	—	0	0	9375
3000 ff Tamarinde	—	30000	—	0	0	0
26 Amen Roode Conft. W.	13	8	3	2	0	0
26 Amen witte dito dito	13	7	3	0	0	0
136 Leggers Aracq	53	51	1	7	6	8
13596 ff Ruwe wit. Nan. Zyd	3129	6577	—	0	0	3890
10038 Cantonse Ruwe Zyde	8011	—	—	0	0	2027
12900 ff Beng. Zyde Ital. Verwindin.	5984	952	2992	2992	0	0
12080 ff dito dito Tanny	2850	1050	900	1050	5250	980
2400 ff ditodito TannaBanna	900	—	300	300	600	300
3450 ff dito dito Adapangia	900	—	150	150	1950	300
4800 ff dito dito Jongep Tau'	2250	1050	750	750	0	0
4500 ff dito dito Rayp. Tan.	2250	1050	600	600	0	0

III. DEEL.

V

6150 ff Flo-

154. OVER DEN KOOPHANDELS.

	Amst.	Zeel.	Delft	Rott.	Hoorn	Enkh.
	13 Nov	27 Nov	4 Dec	6 Dec	2 Dec	13 Dec
6150 ff Florette Gaarens	2700	600	1350	1500	0	0
15075 ff Gatoene Gar. Beng.	6100	3375	2950	2850	0	0
6812 ff dito dito Corman.	5803	997	—	0	0	0
31000 ff dito dito Surat.	22600	11400	—	0	0	0
20000 ff dito dito Tutucor	14500	5500	—	0	0	0
72635 ff dito dito Javaasch	32933	15714	5000	5000	5000	5000
4290000 ff Coffy Javaasch	2225000	1135000	215000	2500	250000	250000
17000 ff dito Ceylons	—	17000	—	0	0	0
76391 ff dito Bourbons	76391	—	—	0	0	0
THEE direct van CHINA.						
26564 ff Thee dito Hayland	300	15835	0	0	0	5664
35989 ff dito dito Schia	5201	2871	0	0	0	294
117322 ff dito Tunkay	28240	6790	0	0	0	21866
215270 ff dito Songlo	108381	51874	0	0	0	55015
1871 ff dito Jousies	767	618	0	0	0	486
55236 ff dito Pecco	16580	15786	0	0	0	22870
142388 ff dito Satachoi	48511	40512	0	0	0	51335
43492 ff dito Congo	162137	156461	0	0	0	11623
1634012 ff dito Boey	627818	56861	0	0	0	332
446 Kaskep Porcelein	164	155	0	0	0	127
451 Tobbens dito	100	151	0	0	0	174
767 Bondels dito	139	273	0	0	0	355
ZYDE STOFFEN.						
1600 ps Róemaals Zyde	400	800	200	200	0	0
200 ps Cora ofonged Vr. Kl.	0	200	0	0	0	0
320 ps Aleglasfen	100	200	0	0	0	0
1570 ps Armoefyn Bengaals	400	530	320	320	0	0
500 ps Poids Damasten	100	250	0	0	0	50
500 ps Meubels Damasten	300	50	0	0	0	150
50 ps Pour de foyen	0	50	0	0	0	0
499 ps Gorgozons	219	150	0	0	0	100
20 ps Fluweelen	20	0	0	0	0	0
510 ps Sa tyen	210	200	0	0	0	190
550 ps Lufttigs	200	100	0	0	0	250
200 ps Lampastfen	100	50	0	0	0	50
50 ps Chegrünen	50	0	0	0	0	0
100 ps Grietfjes	0	50	0	0	0	50
1459 ps Pek. of Rot - Armoef.	350	749	0	0	0	400
100 ps Pelans dubbelde	0	50	0	0	0	50
50 ps Japanle Zyde Rokk.	1	8	8	8	8	8

GATOENE

OVER DEN KOOPHANDELS 155

CATOENE LYWAATEN.	Amst. 13 Nov.	Zeel. 27 Nov.	Delft 4 Dec.	Rott. 6 Dec.	Hoorn 12 Dec.	Enkh. 13 Dec.
4505 ps Casfa divers	15449	18066	7669	7911	0	0
830 ps Adathys.	354	240	128	128	0	0
1646 ps Tonsjeebs	3995	2771	1945	1915	0	0
12246 ps Malmolens	4477	3898	1918	1953	0	0
479 ps Allibaallys	98	183	99	99	0	0
186 ps Nainfooks	50	50	43	43	0	0
181 ps Seerhandcoorats	45	50	43	43	0	0
377 ps Seerbetjes	144	142	41	50	0	0
2580 ps Theriodains	860	160	420	400	0	0
2200 ps Bethilles Cangam	600	800	400	400	0	0
4283 ps Douriasfen	1410	1433	720	720	0	0
657 ps Neusdoek. Harriap.	100	357	100	100	0	0
10247 ps Bethilles gebleekt	6647	3600	0	0	0	0
3088 ps Hamans	1020	998	535	535	0	0
631 ps Keuper	100	231	100	100	0	0
6672 ps Saanen	2345	2212	1040	1080	0	0
400 ps Sologesjes	100	100	100	100	0	0
3581 ps Mañodies	1300	1081	600	600	0	0
500 ps Sitaras	100	200	100	100	0	0
300 ps Tuckerys	100	0	100	100	0	0
1120 ps d' Herriabadys	400	240	240	240	0	0
5780 ps Amiertjes	2200	1380	1100	1100	0	0
1720 ps Lachoriasfen	580	580	280	280	0	0
2400 ps Dongrys of Pautkas	900	700	400	400	0	0
12208 ps Bastasfen divers	4879	3259	2070	2000	0	0
700 ps Moeris divers	500	200	0	0	0	0
2600 ps Catte Caatjes	1800	800	0	0	0	0
3100 ps Hane Caatjes	2350	750	0	0	0	0
100 ps Moenemo'am Caatjes	50	50	0	0	0	0
200 ps Periemoenem. Caatj.	150	50	0	0	0	0
5900 ps Callamangany	5000	900	0	0	0	0
3400 ps Betampaats	2000	1200	0	0	0	0
400 ps Savogesjes	300	100	0	0	0	0
2100 ps Dotys	1500	600	0	0	0	0
3291 ps Ging. div. van Beng.	900	1191	600	600	0	0
1200 ps Nillas	300	500	200	200	0	0

156 OVER DEN KOOPHANDEL.

	Amtf.	Zeel.	Delft.	Rott.	Hoorn.	Enkh.
	13 Nov.	27 Nov.	4 Dec.	5 Dec.	12 Dec.	5 Dec.
1300 ps Seerfukkers	400	300	300	300	0	0
200 ps Siehtermans Saay	100	100	0	0	0	0
100 ps Copees Peza	100	0	0	0	0	0
476 ps Thepoy's	90	186	100	100	0	0
600 ps Chelasse van Hougly's	200	200	100	100	0	0
250 ps Photasiën	160	90	0	0	0	0
1500 ps Neusdoeken Kismis	300	900	150	150	0	0
20104 ps Roemaals divers	10385	7319	1200	1200	0	0
2284 ps Bethilles Bonte	1484	800	0	0	0	0
1000 ps Chelassen v. d. Kust.	600	400	0	0	0	0
101 ps Chitse Neusdoeken	101	0	0	0	0	0
6100 ps Chitfen divers	4000	1900	100	100	0	0
2700 ps Niquaniasfen	1800	900	0	0	0	0
400 ps Bherms	300	100	0	0	0	0
1300 ps Browles	1100	200	0	0	0	0
8000 ps Corroots	5600	2400	0	0	0	0
4000 ps Chelassen v. Souratte	2900	1100	0	0	0	0
1000 ps Bajota	400	900	0	0	0	0
600 ps Naginapaat	400	200	0	0	0	0
18546 ps Gerrassen	6386	5760	3200	3200	0	0
61420 ps Salempouris	34100	23160	2080	2080	0	0
68840 ps Guinees	42140	23020	1840	1840	0	0
1040 ps Doefootjes	560	0	240	240	0	0
298 ps Atchiabany's	100	0	98	100	0	0
700 ps Soesjes	200	300	100	100	0	0
1800 ps Sjappalens of gedr. zyde Neusdoeken	400	1200	100	100	0	0
400 ps Sjappa Sarries of ged. Vrouw Kiecdje	200	200	0	0	0	0
3400 ps Bandanoes	600	2000	400	400	0	0
26810 ps Nankings Linn. geel	7464	16270	0	0	0	3076
870 ps dito wit	0	870	0	0	0	0
16450 ps Vellen Papier	10500	0	0	0	0	5950

Benevens de goederen van particulieren , en van voorige jaaren overgehouden.

In

In het Jaar 1775 zyn de volgende twee en twintig Schepen der Oost-Indische Maatschappij in 't Vaderland BINNENGEKOMEN, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

's Compagnies Welvaren,	<i>van Batavia.</i>
Bodtland,	— — — — —
Alkemade,	— — — — —
Groenendaal,	— — — — —
Honkoop,	— — — — —
Westerveld,	<i>over Ceylon.</i>
't Veldhoen,	— — — — —
Zuidbeveland,	— — — — —
De Pallas,	<i>over Chorumandel.</i>
De Bovenkerker Polder,	<i>over Bengalen.</i>
't Lam,	— — — — —
De Vryheid,	<i>over China.</i>
Ceres,	— — — — —
Oost-Capelle,	— — — — —
Beemfters Welvaren,	— — — — —

Voor de Kamer ZEELAND.

Mars,	<i>van Batavia.</i>
Borsfiele,	— — — — —
Willem de Vyfde,	— — — — —

Voor de Kamer DELFT.

De Vrouw Antonetta Conradina,	<i>van Batavia.</i>
-------------------------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer ROTTERDAM.

De Dankbaarheid,	<i>van Batavia.</i>
------------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer HOORN.

Bredenhof, (<i>als Voorzeiler</i>)	<i>van Batavia.</i>
--------------------------------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

Hoog Karfpel,	<i>van Batavia.</i>
---------------	-----------	---------------------

In 1775 zyn UITGEZEILD drie en dertig Schepen, als
voor de Kamer AMSTERDAM.

't Hoekerfchip Catwyk aan Rhyu,	naar de Caap.
't Huis te Spyk,	naar China.
Voorburg,	naar Batavia.
't Huis ter Meye,	naar Ceylon.
Holland,	naar Batavia.
Beekvliet,	—————
Landskroon,	—————
De Triton,	—————
Groendaal,	—————
Bodthland,	—————
't Fluitfchip de Hoop,	naar de Caap.
De Held Woltemade,	naar Batavia.
Alkemade,	—————
De Vryheid,	—————
Mentor,	naar China.
Blok,	—————
Westerveld,	naar Ceylon.
Honkoop,	—————

Voor de Kamer ZEELAND.

Oud Haarlem,	naar Ceylon.
Pepkensburg,	naar Batavia.
't Fluitfchip Noordbeek,	naar de Caap.
Vreburg,	naar Batavia.
De Zilver Leeuw,	—————
Ceres,	naar China.

Voor de Kamer DELFT.

Juno,	naar Batavia.
't Buiten Leven,	naar China.

Voor de Kamer ROTTERDAM.

De Jonge Hellingman,	naar Batavia.
't Huis te Krooswyk,	naar de Caap.
Diana,	naar Batavia.

Voor de Kamer HOORN.

De Vrouw Corn. Hillegonda,	naar Batavia.
Meerenburg,	—————

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

Hoolwerf,	naar Batavia.
Batavia,	—————

In 't jaar

In 't jaar 1776 zyn BINNENGEKOMEN vijf en twintig Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

De Jonge Lieve,	<i>van Batavia.</i>
't Loob,	—————.
Ritthem,	—————.
Woestduin,	—————.
't Huis te Spyk,	—————.
De Herfteller,	—————.
De Bodt,	<i>van Coromandel.</i>
De Patriot,	<i>van de Caap.</i>
De Indiaan,	<i>van China.</i>
De Morgenfter,	—————.
't Huis ter Meije,	<i>van Ceylon.</i>
Foreest,	<i>van Bengalen.</i>

Voor de Kamer ZEEBLAND.

't Huis Om,	<i>van Batavia.</i>
't Hof ter Linde,	—————.
Voorburg,	—————.
Noorbeck,	<i>van de Caap.</i>
Europa,	<i>van China.</i>
De Raauw,	<i>van Bengalen.</i>
Oud Haarlem,	<i>van Ceylon.</i>

Voor de Kamer DELFT.

Ridderskerk,	<i>van Batavia.</i>
------------------------	---------------------

Voor de Kamer ROTTERDAM.

De Jonge Samuel,	<i>van Batavia.</i>
't Huis te Krooswyk,	<i>van de Caap.</i>

Voor de Kamer HOORN.

Abbekerk,	<i>van Batavia.</i>
---------------------	---------------------

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

De Bertha Petronella,	<i>van Batavia.</i>
De Jonge Hugo,	<i>van China.</i>

In 't jaar

160 O V E R D E N K O O P H A N D E L.

In 't jaar 1776 zyn UITGEZEILD agt en twintig Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

Bovenkerker Polder,	naar Batavia.
Oost Capelle,	— — — — —
't Veldhoen,	— — — — —
Beemsters Welvaren,	— — — — —
Compagnies Welvaren,	— — — — —
Bshemoth,	— — — — —
De Both,	— — — — —
De Patriot,	— — — — —
De Tempel,	naar Bengalen.
Mercuur,	— — — — —
't Hoekerschip Katwyk aan Rhyu,	naar de Caap.
Jagtrust,	— — — — —
't Zeepaard,	naar China.
De Ganges,	— — — — —
't Loo,	naar Ceylon.

Voor de Kamer ZEELAND.

Willem Frederik,	naar Batavia.
Mars,	— — — — —
Concordia,	— — — — —
Afia,	— — — — —
Overduin,	naar China.

Voor de Kamer DELFT.

De Vrouw Antonetta Conradina,	naar Batavia.
De Vriendfchap,	— — — — —

Voor de Kamer ROTTERDAM.

De Dankbaarheid,	naar Batavia.
Canaän,	naar China.

Voor de Kamer HOORN.

Bredenhof,	naar Batavia.
Hoorn,	— — — — —

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

Batavia,	naar Batavia.
Hoogkarfpel.	— — — — —

In 't jaar

In 't jaar 1777 zyn BINNENGEKOMEN drie en twintig
Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

De Held Woltemade,	van Batavia.
De Mentor,	—————.
Amsterdam,	—————.
Holland,	—————.
Westerveld,	van Ceylon.
Overhout,	—————.
De Princes van Orangen,	van Coromandel.
Delfshaven,	van Bengalen.
Catwyk aan Rbyn,	van de Caap.
De Triton,	van China.
De Ceres,	—————.

Voor de Kamer ZEELAND.

Bodtland,	van Batavia
Popkensburg,	—————.
Batavia,	—————.
Honkoop,	van Ceylon.
Blok,	van China.

Voor de Kamer DELFT.

Vreeburg,	van Batavia.
Buitenleeven,	van China.

Voor de Kamer ROTTERDAM.

Blyenburg,	van Batavia.
De Tempel,	van Bengalen.

Voor de Kamer HOORN.

De Vrouw Cornelia Hillegonda,	van Batavia.
Meerenburg,	—————.
Beekvliet,	van Bengalen.

162 OVER DEN KOOPHANDEL.

In 't jaar 1777 zyn UITGEZEILD vier en twintig Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

De Mercur,	naar Batavia.
Woestduin,	_____.
De Morgenster,	_____.
't Huis te Spyk,	_____.
Foreest,	_____.
't Loo,	naar Ceylon.
De Do'phyn,	naar China.
Vredenhof,	_____.
't Huis ter Meye,	_____.

Voor de Kamer ZEELAND.

Europa,	naar Batavia.
't Hof ter Linde,	_____.
Oud Haarlem,	_____.
't Huis Om,	_____.
Voorburg,	_____.
De Pauw,	_____.
De Fluit Noordbeek,	naar de Caap.

Voor de Kamer DELFT.

De Vriendschap,	naar Batavia.
Ridderkerk,	_____.

Voor de Kamer ROTTERDAM.

't Huis te Krooswyk,	naar Batavia.
Canaän,	naar China.

Voor de Kamer HOORN.

't Schip Hoorn,	naar Batavia.
Abbeker,	naar China.

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

De Vrouw Johanna Margareta,	naar Batavia.
De Jonge Liugo,	_____.

In 't jaar

OVER DEN KOOPHANDEL. 163

In 't Jaar 1778 zyn BINNENGEKOMEN twee en twintig Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

De Jonge Hellingman,	<i>van Batavia.</i>
Compagnies Welvaren,	— — — — —
De Vryheid,	— — — — —
De Vrouw Johanna Margareta,	— — — — —
De Wakkerheid,	<i>van Coromandel.</i>
Mercur,	<i>van Bengalen.</i>
Mars,	<i>van Ceylon.</i>
't Loo,	— — — — —
't Zeepaard,	<i>van China.</i>
Overduin,	— — — — —

Voor de Kamer ZEELAND.

De Both,	<i>van Batavia.</i>
Willem Frederik,	— — — — —
Ouwerkerk,	— — — — —
Juno,	<i>van Bengalen.</i>
De Ganges,	<i>van China.</i>
Willem de Vyfde,	<i>van Ceylon.</i>

Voor de Kamer DELFT.

De Vrouw Anthonetta Conradina,	<i>van Batavia.</i>
--------------------------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer ROTTERDAM.

Diana,	<i>van Batavia.</i>
Canaän,	<i>van China.</i>

Voor de Kamer HOORN.

Bredenhof,	<i>van Batavia.</i>
------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

Hoolwerf,	<i>van Batavia.</i>
Hoog Carfpel,	<i>van Bengalen.</i>

In 't jaar 1778 zyn **UITGEZEILD** zes en twintig Schepen, als

Voor de Kamer **AMSTERDAM.**

Holland,	naar Batavia-
Prinfes van Oranje,	— — — — —
De Pallas,	— — — — —
's Comp. Welvaren,	— — — — —
De Vryheid,	— — — — —
De Vrouw Johanna Margareta,	— — — — —
Mars,	— — — — —
't Zeepaard,	— — — — —
De Heifteller,	naar de Caap.
De Ganges	naar Ceylon.
Blok,	naar Cbina.
De Zeeploeg,	— — — — —
Mercur,	— — — — —

Voor de Kamer **ZEELAND.**

Europa,	naar Batavia.
Honcoop,	— — — — —
Noordbeek,	naar de Caap.
Voorburg,	naar Cbina.
't Huis Om,	naar Ceylon.

Voor de Kamer **DELFT.**

Vreeburg,	naar Batavia.
't Buitenleven,	— — — — —

Voor de Kamer **ROTTERDAM**

Blyenburg,	naar Batavia.
De Tempel,	— — — — —

Voor de Kamer **HOORN.**

Hinloopen,	naar Batavia.
Meerenburg,	— — — — —

Voor de Kamer **ENKHUIZEN.**

't Lam,	naar Batavia.
Java,	naar Cbina.
	In 't jaar

In 't jaar 1779 zyn BINNENGEKOMEN twee en twintig Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM,

De Indiaan,	<i>van Batavia.</i>
De Behemoth,	—————
Groenendaal,	—————
De Herfteller,	<i>van de Caap.</i>
Catwyk aan Rhyu,	—————
De Fluit de Hoop,	—————
Alkemade,	—————
Amftcrdam,	<i>van Ceylon.</i>
De Morgenfter,	—————
De Patriot	<i>van Coromandel.</i>
De Bovenkerker Polder,	<i>van Bengalen.</i>
De Dolphyn,	<i>van China.</i>

Voor de Kamer ZEELAND.

Zeeduin,	<i>van Batavia.</i>
't Hof ter Linde,	—————
De Zeeuw,	<i>van China.</i>
Ceres,	<i>van Ceylon.</i>

Voor de Kamer DELFT.

De Zilverc Leeuw,	<i>van Batavia.</i>
-------------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer ROTTERDAM.

Ritthem,	<i>van Batavia.</i>
't Huis Krooswyk,	<i>van Bengalen.</i>

Voor de Kamer HOORN.

De Vriendfchap,	<i>van Batavia.</i>
-----------------	-----------	---------------------

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

De Jonge Hugo,	<i>van Batavia.</i>
Ridderkerk,	<i>van Bengalen.</i>

In 't jaar 1779 zyn UITGEZEILD zeven en twintig Scheepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

Overduin,	<i>naar Batavia.</i>
Comp. Welvaren,	—————.
Willem Frederik,	—————.
De Jonge Hellingman,	—————.
't Loo,	—————.
De Wakkerheid,	—————.
De Behemoth,	—————.
De Indiaan,	—————.
De Patriot,	—————.
De Hertfeller,	<i>naar de Caap.</i>
Catwyk,	—————.
De Parel,	<i>naar China.</i>
De Dolphyn,	—————.
Amsterdam,	<i>naar Ceylon.</i>
Bovenkerker Polder,	<i>naar Bengalen.</i>

Voor de Kamer ZEELAND.

Oud Haarlem,	<i>naar Batavia.</i>
Bothland,	—————.
Middelburg,	<i>naar China.</i>
Popkensburg,	<i>naar Bengalen.</i>

Voor de Kamer DELFT.

Vrouw Anthonetta Conradina,	<i>naar Batavia.</i>
Batavia,	<i>naar China.</i>

Voor de Kamer ROTTERDAM.

Canaiën,	<i>naar Batavia.</i>
Riithem,	—————.

Voor de Kamer HOORN.

Bredehoff,	<i>naar Batavia.</i>
Beekvliet,	—————.

Voor de Kamer ENKRUUZEN.

Hoogcarfpel,	<i>naar Batavia.</i>
De Jonge Hugo,	—————.

In 't jaar

In 't jaar 1780 zyn BINNENGEKOMEN twintig Sche-
pen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

Holland,	<i>van Batavia.</i>
Mercur,	—————.
Venus,	—————.
Alkemade,	—————.
't Zeepaard,	—————.
De Herfteller,	<i>van de Caap.</i>
Catwyk,	—————.
De Held Woltemade,	<i>van Coromandel.</i>
Voorburg,	<i>van China.</i>
De Prinfes van Oranje,	<i>van Ceylon.</i>
De Ganges,	—————.

Voor de Kamer ZEELAND.

Stavenifse,	<i>van Batavia.</i>
De Vrouw Everhardina,	—————.
Blok,	<i>van China.</i>
't Lam,	<i>van Bengalen.</i>
't Huis Om,	<i>van Ceylon.</i>

Voor de Kamer DELFT.

Hinlopen,	<i>van Batavia.</i>
-----------	---	---	---	---	---	---------------------

Voor de Kamer ROTTERDAM.

Blyenburg.	<i>van Bengalen.</i>
------------	---	---	---	---	---	----------------------

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

Meereenburg,	<i>van Batavia.</i>
Java,	<i>van China.</i>

In 't Jaar

In 't Jaar 1780 zyn UITGEZEILD achttien 'Schepen, als

Voor de Kamer AMSTERDAM.

Groenendaal,	<i>naar Batavia.</i>
Ceres,	—————
De Hoop,	—————
't Hof ter Linde,	—————
De Morgenster,	<i>naar Ceylon.</i>
De Held Woltemade,	—————
Trompenburg,	<i>naar China.</i>
De Diamant,	—————
De Mercur,	<i>naar Bengalen.</i>

Voor de Kamer ZEELAND.

Juno,	<i>naar Batavia.</i>
't Slot ter Hooge,	<i>naar China.</i>

Voor de Kamer DELFT.

De Zilvere Lecuw,	<i>naar Batavia.</i>
-----------------------------	----------------------

Voor de Kamer ROTTERDAM.

't Huis te Krooswyk,	<i>naar Batavia.</i>
De Vrouw Catharina Wilhelmina,	<i>naar China.</i>

welk laatste Schip door de Engelfchen op den 8 van Louwmaand 1781 in Duins werd opgebracht.

Voor de Kamer HOORN.

De Vrouw Cornelia Hillegonda,	<i>naar Batavia.</i>
De Vriendfchap,	—————

Voor de Kamer ENKHUIZEN.

De Bartha Petronella,	<i>naar Batavia.</i>
Meerenburg,	—————

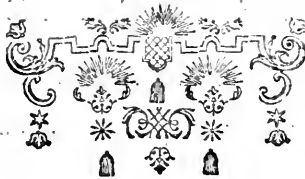
Na de opgaave van alle deeze byzonderheden zal 't niemand vreemd dunken, dat de belangen der Oost- Indische Maatschappy steeds met de belangen des Vaderlands in het zelfde tafereel worden geplaatst. „Nauwelyks, (zegt de Schryver van *De Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden*,) was de Maatschappy zeventig jaaren in stand geweest, of men rekende haare jaarlykſche inkomsten op tien of elf millioenen. Deeze ſom is naderhand, zegt men, veel grooter ge worden; maar zo wy slechts tien millioenen voor een doorgaand getal van honderden/eventig jaaren ſtellen, en daartegen eene jaarlykſche uitgaaf van agt millioenen, volgens eene niet ongegronde gifting; zo wy daarenboven in aanmerking neemen, dat de Maatschappy, die vier jaaren na haare oprichting vyfenzeventig ten honderd uitdeelde, vervolgens, 't eene jaar door het ander, weinig meer dan twintig heeft gedaan; die rekening zal ons noch een zeer ſlaauw, en echter een verbaazend denkbeeld van haaren opgehoopten rykdom geeven. 't Zal ons dan'geenszins verwonderen, dat het Vaderland menigmaalen aan deeze Maatschappy eenen ſterken ſteun gevonden heeft, en dat zy by het vernieuwen van haar Oktrooi, 't geen telkens na een zeker getal van jaaren geſchieden moet, zomtyds twee of drie millioenen tot een geſchenk heeft kunnen geeven”.

„In hoe veele andre opzigten zien wy ook de welvaart des Vaderlands niet door deeze Maatschappy bevorderd, daar een goed deel van haare jaarlykſche uitgaven, tot de uitrusting van omrent veertig ſchepen geſchikt, onder Kooplieden, Winkeliers, en Ambachtsvolk wordt verſpreid; daar veele van haare overgevoerde waaren, hier verkocht zynde, onmiddelyk haaren Kooper eenen ryken winst uit andere Landen toebrengen, en daar veele andere, binnen 's Lands blyvende, den bloei der Fabrieken levendig houden? Alle deeze zaaken vallen onder geene rekening; maar noch veel minder kunnen wy het juiste denkbeeld achterhaalen van den omſlag der zaaken in Indië. Wat al ſterkten gebouwd, eilanden en zeekusten bezet, en Koningen gynsb ar gemaakt, of tot vrede en vriendſchap bewoogen! Welk een vermoegen, beleid, en ſtaatkunde, om boven andere Europeaanen, die ons geduurig ondermynen, den voorrang tot in Japan en China te bewaaren? 't Is weinig, hi van te zeggen, dat de Maatschappy op Batavia eene byna Koninglyke Hofhouding heeft, dat zy in Oostindië ſtrecken lands bezit, welke uitgeſtrektheid, indien men alles te zamen neemt, die der vereenigde Nederlanden verre te boven gaat; dat zy 'er eene Volkplanting voedt, welke jaarlyks door achtduizend aankomelingen wordt onderhouden, honderdenvyftig zwaare

fchepen van de eene naar de andere kust af en aan doet vaaren , en des noods een leger van vyfentwintig - of dertigduizend gewapende mannen te velde brengen kan".

„ Verre is 't 'er ondertusfchen van af, (zegt deze voortreffelyke Schryver een weinig laager) dat het ontbreeken zoude aan lieden van oordeel, die veele fchikkingen der Maatfchappy berispelyk vinden, en weinig minder dan haaren ondergang uit haare mislagen voorfpellen. Een uitmuntenl Schryver heeft onlangs veele diergelyke aanmerkingen bygebracht, en uit kundigheden, hem in 't byzonder eigen, ernstig aangedrongen, in een Fransch Werk, over den Koophandel der beide Indiën. De Maatfchappy wordt befchuldigd van weidfchen omflag in nutteloofe, en van bekrompenheid in gewigtige zaaken. Zy offert, zegt men, alles op, aan de grootfche vertooning van haare Amptemaaren, vooral op Batavia; en is ondertusfchen zo weinig bedacht op de veiligheid van haare bezittingen, dat haare meefte fterkten reeds tot eenen ftaat van weerloofheid vervallen zyn. Zelfs zou de Kaap van goede Hoop, die zy niet voor het jaar 1653 heeft kunnen winnen, en daar zo veel aan hangt, zonder moefte door de Franschen, of Engelfchen, kunnen beïmagtigd worden; en men ftaat verwonderd, dat deeze Nabuuren beide goedertieren geroeg zyn, om ons zo lang te verfehooenen. Infgelyks keurt men de reedsgemelde bepaalingen af, waardoor alle goederen, welke naar het Vaderland zullen gezonden worden, die van Ceilon en Bengale alleen uitgezonderd, over Batavia moeten gaan; en noch veel meer, dat zelfs de onderlinge handel der Indifche Geweften hieraan onderworpen is. Dit laafte is oorzaak, zegt men, dat andere Europeaanen, dien handel vryer dryvende, de onzen daarom trent verre voorby geftreefd zyn. Aan den anderen kant, onderhoudt de Maatfchappy veele fchadelyke kantooeren, om haare mededingers van den fpeceryhandel te verfteeken; 't geen echter welhaast blyken zal onmooglyk te zyn, dewyl men op de Filippynfche eilanden, en elders, in weérwil van de Hollanders, de fpeceryen met gemak zou kunnen kweeken. Het gevolg hier van is, dat de inkomften der Maatfchappye op verre na zo groot niet zyn, als voordeezen, en geduurig zo veel afneemen, dat men haar vergelykt by een kwynend lighaam, 't welk alleenlyk door hartfterkende middelen, in plaats van wezenlyk voedzel, hy 't leven gehouden wordt. Een der grootfte mislagen is, zegt men, dat de Maatfchappy, zonder enige verandering van tyd en omftand'gheden in acht te neemen, haare oude infellingen blindeïng volgt. Dusdaanige aanmerkingen onrusten ons met recht, wanneer wy ze hoo-

hooren uit den mond van zulken , wier oordeel, kennis, en oprechtheid, niemand kan verdacht houden. De Heer Mosfel zelf heeft meer dan ééns getoond dat hy 'er gedeelyk zyn zegel aan hing , en in veele opzigten eene hervorming noodig achtte. Maar mooglyk valt hierop ook wel iets te antwoorden. Wat zullen wy besluiten? Zwaarigheden in bespiegeling op te lossen is geringe moeite; maar de juistheid der oplossingen te toetsen , zulks behoort alleen aan kundigen , die het gansche stuk in alle zyne betrekkingen doorzien”.

BERICHT AAN DEN BOEKBINDER

NOPENS HET INZETTEN DER

PRINTVERBEELDINGEN.

Het Eiland Onrust naby Batavia te plaatsen tegen over bladz. 114.

De Reede der Kaap de Goede Hoop ——— ——— ——— ——— 122.

BATAVIA,

IN DESZELFS

GELEGENHEID, OPKOMST, VOORTREFFELYKE
GEBOUWEN, HOOGHE EN LAAGE REGEERING,
GESCHIEDENISSEN, KERKZAAKEN, KOOP-
HANDEL, ZEDEN, LUCHTGESTELDHEID,
ZIEKTEN, DIEREN EN GEWASSEN.

VIERDE DEEL,

MET KAARTEN EN PLAATEN.

TE AMSTERDAM BY
J. W. SMIT, EN W. HOLTROP.

M D C C X C I X.

BATAVIA,

IN DESZELFS

GELEGENHEID, OPKOMST, VOORTREFFELYKE
GEBOUWEN, HOOGHE EN LAAGE REGEE-
RING, GESCHIEDENISSEN, KERKZAAKEN,
KOOPHANDEL, ZEDEN, LUCHTSGE-
STELDHEID, ZIEKTEN, DIEREN
EN GEWASSEN,
BESCHREEVEN.

TIENDE BOEK.

OVER DE LUCHTSGESTELDHEID EN DE
VOORNAAMSTE ZIEKTEN DER
INDISCHE GEWESTEN.

Het is een zeer oude waarneeming, dat de meeste Ziekten afhangen van de natuur der lucht, des waters en de legginge der plaatzen. De Prins der Geneesheeren *Hippocrates* schreef hierom een Boek *De aëre, aqua et locis*, in 't welk hy zyne Leerlingen op eene uitmuntende wyze ontvouwt, hoedanig een' invloed de drie gemelde dingen op het menschelyk lichaam hebben, en hoedanig de aard der Kwaalen door derzelve verschillende eigenschappen kan veranderen. Eer wy derhalven tot eene byzondere beschouwing der Bataviafche Ziekten overgaan, zal het noodig zyn, iets over de legging der plaats, en den aard haarer lucht en wateren te zeggen.

Wat de legging der plaats betreft, zy is zeer moerasfig, het geen ook niet wel anders kan zyn, zo men in aanmerking neemt de menigvuldige en zeer hooge Blaauwe bergen, welke binnen 'slands leggen, en hun slyk en water, zo door de groote Rivier van Batavia, als verscheide andere in de nabuurschap, naar Zee voeren. In den regentyd zwellen deeze wateren op tot een groote wydte, overstroomden de nabygelegen landen, en overdekken dezelve met slyk: daarenboven doorweeken deeze heevige waterstroomden den grond, waar van het gevolg is, dat de grond van Batavia van een' vogtigen en moerasfigen aard moet zyn.

3 OVER DE LUCHTSGESTELDHEID EN DE

Het water, waar door deeze plaats besproeid wordt, is dat der Rivier van Batavia, welke ook een gedeelte van haar water ontvangt uit de Rivieren van Ankee en Tangerang. Weleer was dit water zeer overvloedig; maar na de groote Aardbeving van het jaar 1699 vloeit 'er veel minder water door alle deeze vloedten, en voor al door de Bataviafche Rivier, dewyl dezelve, door een brok van het gebergte verftopt zynde, veel van haaren toevloed verloor, en daarenboven eene groote menigte flyk mede gevoerd heeft, 't welk zich voor een groot gedeelte heeft nedergezet in Zee, niet verre van den wal, en aldaar een groote bank gemaakt, die zo wel voor de Scheepvaart als voor de Gezondheid der Inwooneren zeer nadeelig wordt bevonden. In 't jaar 1707 kwam te Batavia de Heer *Jacob Faas*, en vond een Moddermoolen uit, welke in 't eerst volkomen aan de verwagting fcheen te zullen voldoen; waarom ook de *Uitvinder*, op het gunftig getuigenis der Hooge Regeering, tot Buitengewoon Raad van Indien werd bevorderd. Doch de uitkomst leerde, dat men al te voordeelige gedagten van het Werktuig had opgevat: want de bank was en bleef dezelve. Behalven deeze bank heeft het met flyk beladen Rivierwater eenig rietland voor de Stad gemaakt, dat met de vloedten onder loopt, en met de ebbten wederom boven komt; waar door het dan, doornat zynde, meenigvuldige dampen van zich verfpreadt, welke de Moeder zyn van veelertandte kwaadaartige Rotziekten, of ten minften ter bevordering van dezelve ftrekken.

Boven hebben wy reeds gezien, dat de Stad met verfcheide graften doorsneden is; deeze hebben haar water uit de Rivier, en zyn derhalven geduurende de regenmaanden zeer wel voorzien: maar in het drooge jaargetyde zyn zy zonder water. De modder komt dan boven, en verwekt een afschuwelyken flank. Om deeze graften diep te houden worden zy jaarlyks uitgebaggerd; dan dit geneesmiddel, hoe noodzaakelyk ook, is byna zo erg als de kwaal: want deeze modder op de wallen wordende opgehoopt, vermeerdert voor dien tyd den flank zodanig, dat hy naauwelyks te verdraagen is.

By dit alles komt noch de morsfigheid der Javaanen en andere Oosterlingen, die allerhande vuiligheden en krenge in de Rivier werpen: alle deeze stoffen komen van boven afzakken, en vervullen zodanig het afloopend water, dat de Stads Haven en binnen Rivier spoedig geheel zou verlanden, zo niet dagelyks eenige honderd lieden in Stads dienst bezig waren om het waarwater fchoon te houden.

De putten der Stad, in den voornoemden moerasfigen grond gelegen, en met de Rivier gemeenschap hebbende, kunnen ook bezwaarlyk goed water

water opgeeven: waarom het water van Batavia, het regenwater uitgezonderd, geenszins een gezonden drank kan uitleveren.

De Luchtgefeldheid is door deeze en menigvuldige andere oorzaaken zeer vogtig. De Geleerde *Bontius*, die omtrent het jaar 1629 in de Indien de Geneeskunst met veel lofs oeffende, klaagde hier reeds over in zyne fraaye Verhandeling over de Indische Ziekten. De overvloed van dampen is hier zo groot, dat de Metaalen in de droogste tyden des jaars meerder door roest worden aangedaan, dan by ons in de vogtigste luchtgefeldheden. Het zelfde ondervindt men in de Kleederen en Lynwaaten: want zo dezelve te Batavia niet dagelyks aan de lucht, winden en zonneschyn worden blootgesteld, zyn zy spoedig aan verrotting onderhevig, vooral zo zy in maffe Kleerkamers of Koffers worden gepakt.

De lucht der nabuurschap van Batavia is ook niet van dien aard, dat dezelve zeer tot nut der Inwooners kan dienen: want de Stad wordt aan den Landkant omringd met menigvuldige poelen en moerasfen, die allerhande vergiftige dampen uitleveren, vooral wanneer de van 't gebèrgte komende winden over dezelve waaijen, en deeze vergiftige uitwaasfemingen dan voorts over de Stad verspreiden. Inzonderheid merkt *Bontius* op dat deeze landwinden de gevaarlykste zyn in den vroegen morgenstond, wanneer de Inwooners, eerst uit het warme bed opstaande, alle hunne zweetgaten hebben geopend, 't geen hier noch veel kwaadaardiger ongemakken geeft, dan eene gelyke vermindering der uitwaasfeming in 't Vaderland kan te wege brengen. Aan deeze openheid van vel schryft gemelde Geneesheer ook de reden toe, waarom de koele winden alhier eene zo veel nadeeliger uitwerking hebben, dan in 't Vaderland. En dit is ook zeer waarfchylyk: want indien de koele winden der heete Gewesten in der daad zo een geweldigen graad van koude bezaten, als men op het bloot gevoel fchynt te mogen stellen, zo zouden niet alleen de menfchen van die koude het ongemak draagen, maar de tedere dieren en planten, gewoon aan de verzengende lufftfreek, zouden niet in weezen kunnen blyven. De gewoone gevolgen deezer koele morgenwinden zyn zwaare verkoudheden en hoesten, veel erger dan die, welke in onze koude Gewesten heerschen, en inzonderheid die gevaarlyke en beklagenswaardige soort van verlamming, welke hier te lande Beriberi wordt genoemd.

Aangaande de winden, die uit Zee komen, velt *Bontius* een zeer gunstig oordeel; „ De reden hier van is zeer zichtbaar (zegt die Geneesheer)
 „ want deeze voeren van ons weg alle stinkende en moerasfige landdampen, terwyl zy de lucht fchudden en zuiveren; waar door de levensgeesten snelder en tot het volbrengen der tot het leven vereischte bewe-

4. OVER DE LUCHTSGESTELDHEID EN DE

„gingen bekwaamer worden gemaakt, en onze vogten bewaard voor het „rottig bodersf”. Deeze heilzaame eigenschappen der Zeelucht hadden weezentlyk plaats ten tyde van *Bontius*; doch zedert de geboorte van het moerasfig voorland, is dezelve geheel van aard veranderd. De Zeeluchten kunnen immers thans niet tot de Stad naderen, of zy moeten eerst over dit buitenland waaijen, en alle deszelfs rottige dampen, welke die der binnenlandfche moerasfen verre in meenigte en kwaadaardigheid overtreffen, met zich fleepen. De fchadelykheid deezer dampen blykt onder anderen hier uit, dat het te Batavia veel ongezonder is te woonen, langs de Rivier, van de boom af tot aan het waterkasteel toe, dan verder op in de Stad; om welke redenen ook veele huizen, die in 't vierkant achter het Kasteel leggen, geheel onbewoond blyven. Op dezelve wyze zyn de Soldaaten, die op het Waerkasteel en de nabuurige Poorten leggen, in eene beklagenswaardige omftandigheid: want hoewel zy om de tien of veertien dagen worden afgelost, moeten zy telkens naar het Hospitaal, om van de reeds gevatte kwaadaardige Koortzen te worden geholpen; terwyl de Soldaaten der Landpoorten veel gezonder blyven, en ziek wordende ook minder fterven. Met den uilmuntenden *Van den Heuvel* moeten wy derhalven wenschen: „Dat „eenig, niet al te kostbaar middel, konde worden uitgevonden, om in „het middelpunt van der *Oost-Indifche Compagnies Bezittingen* de voorige gezonde lucht te herftellen: niet zonder aandoening (voegt hy 'er by) „kan men in de laatst door den Druk gemeen gemaakte Beschryvingen van „de zedert 4 of 5 jaaren gedaane reizen door de Engelschen en Franschen „rondom de Waereld, leeren, dat deeze Reizigers den halven Aardkloot „in onbekende wateren, zonder eenige ziekte afgezeild hebbende, zo dra „niet op Batavia zyn aangekomen, of zy hebben aanstonds de droevige uitwerkingen eens bedurven dampkrings op eene fmertelyke wyze moeten ontwaar worden”.

De Geleerde *James Lind* laat zich, in zyne Verhandeling over de Ziekten der heete Gewesten, ook zeer ongunstig uit over de Luchtsgesteldheid van Batavia: „De ongezonde lucht dier plaats (zegt hy) „heeft meer Europeërs ten grave geholpen, dan het getal dier geene „bedraagt, welke in de bloedige oorlogen der Hollanders in die landen, door het zwaard zyn gefneuveld”. Ondertusfchen begaet hy hier in een' misflag, dat hy de voornaamfte Ziekten beschouwt als een gevolg der geweldige regens, die in Zomermaand zouden vallen, en door haare vogtigheid de Ziekten in de volgende maanden aanteeken: 't welk volkomen tegen de ondervinding ftrjdt, dewyl men dan in den droogen Oost Mousfon is.

In 't byzonder laat hy zich uit over de Engel-

Engelfche oorlogfchepen, die in den oorlog van 1756 en volgende jaaren, na 't inneemen van Manilla, te Batavia ten anker kwamen, en door aanfteekende Ziekten een groot aantal hunner manfchap verloren. De heerfchende Ziekte was, gelyk gewoonlyk. een remitteerende Rorkoorts, doch zo kwaadaartig, dat veele met den eerften aanval dood bleeven. De geheele Stad was, gedurende dien tyd, als een fchouwtoneel van Ziekten en Lyken: doch het aanmerkenswaardigft van allen was, dat een klein fneedje of ander wondje, door de onzuiverheid der lucht, fteeds fpoedig overging tot eene kwaadaartige verzwearing, die dikwerf, in den tyd van vier-en-twintig uren, het vleefch tor op het gebeente weg vrat.

Het middel van herftel fchynt ondertufchen niet onmogelyk te zyn, en zou door het uitbaggeren van 't voorland, of door het zelve in een dyk te leggen en droog te maalen, kunnen worden verkreegen; gelyk de Heer *J. F. Muller*, in zyne fraaye Prysverhandeling, aangaande de Ziekten op de Oost-Indifche fchepen, zeer wel heeft aangewezen (a).

Behalven deeze toevallige eigenfchappen van den dampkring, moeten wy in 't nafpeuren der Ziekten van Batavia letten op de gewoone luchtfgeteldheid in de verfchillende jaargetyden. De by ons zo gewoone verfchillen van hitte en koude, tufchen den zomer en wintertyd, hebben hier weinig plaats, dewyl Java zo naby aan de evennachtslyn gelegen is; men heeft hier ondertufchen zo wel zomer en winter als in 't Noorden, maar derzelve verfchil beftaat alleen in de afwifeling van droog en vogtig weder. De wintertyd bevat het vogtig gedeelte des jaars van Slagtmaand tot aan Bloeiamaand, en gedurende dien tyd worden de dampen in de verzengda-luchtfstreeken zo boven maaten tot regen verdikt, dat 'er dagelyks zo veel water valt, als of 'er een nieuwe Zondvloed te wagten ftond: daarentegen loopt de zomertyd van Bloeiamaand tot Slachtmaand, en gedurende denzelven valt 'er byna geen druppel water, maar men heeft dagelyks het fchoonfte weder van de wereld. Aan den landbouw is deeze droogte ook onfchaadelyk: want de laage moerasfige grond verzamelt in den regentyd zo veel water, dat de Plantgewafsen, gedurende de droogte, byna nooit gebrek aan vogt krygen: vooral daar zy teffens door aanhoudende daauwen en koele morgen en avondwinden worden verfrifcht. Ondertufchen verdeelt men hier doorgaans het jaar in den Oost-Moufson en den West-Moufson, wier eerfte, ook de goede Moufson genoemd, van Bloeiamaand tot aan Slachtmaand, en wier laafte, of de kwaade, van Slachtmaand tot aan Bloeiamaand duurt. De meefte regens vallen van Wintermaand tot aan Lentemaand, en geeven dus on-aangenaam doch teffens gezond weder.

6 OVER DE LUCHTSGESTELDHEID EN DE

De Zee- en Landwinden, welke hier volgens vaste streeken waaijen, volgen den loop der Mousfons: in den kwaaden of West-Mouston waaijen de landwinden uit het Zuidwesten, en geeven, allengskens door 't Westen loopende, tegen den middag een Noordwesten Zeewind; doch in den goe, den Mousfon loopende de Winden Oostelyk, en geeven den Landwind uit het Zuid en den Zeewind uit het Noord-oosten.

Bontius is van gedagten, dat de regentyd voor het ongezondste tydperk des jaars moet gehouden worden, dewyl het nedervallende water eene groote gefchiktheid tot bederf en Rotziekten in de lucht veroorzaakt. Onderzochten hebben kundige Waarneemers ontdekt, dat de lucht in de heete Gewesten, gedurende den regentyd, in der daad minder vogtig is, dan in den droogen tyd; door dien de droogte alle rottige en moerasfige dampen in de lucht verzamelt, zonder dezelve te doen nederploffen: daarenboven is de regen een der beste middelen om de lucht te zuiveren, en alle befmettende dampen te ontbinden. Om doezee redenen is het niet te verwonderen, dat alhier de meeste Ziekten en Sterfgevallen in het drooge jaargetyde voorvallen.

Gewoonlyk wordt te Batavia de dag in vier tyden afgedeeld, welke zyn de Morgenftond, de Voormiddag, de Namiddag en de Avondftond. De Morgenftond is hier, zo ras de Zon eenigen tyd boven de kimmen is geweest, zeer gezond, doch niet eerder wegens de koude dampen, welke den nacht en opkomende Zon verzellen. Dus heeft men hier den besten tyd van 7 tot 9 uren. Van 9 tot 12 uren loopt de Voormiddag, welke het heetste deel van den gantfchen dag bevat. Na 12 uren tot aan 4 uren duurt de Namiddag, wanneer het noch zeer heet is, doch echter minder dan voor twaalven. Eindelyk duurt de Avondftond van 4 tot 7 uren, wanneer de Zon altoos onder is, dewyl onder de Evennachtslyn de Zon fteeds ten 6 uren op en ondergaat, en dus op eene breedte van 6 graaden maar weinig van deezen regel kan afwyken.

Zy, die voor hunne gezondheid zorgen, doen derhalven best, dat ze hunne zaaken, die buitens huis te verrichten ftaan, af doen 'smorgens van 7 tot 9 uren, of in den avondftond van 4 tot 6 uren: vroeger en laater is wegens de koude dampen altoos nadeelig, en de uren tusfchen 9 en 4 uren zyn wegens de groote hitte onaangenaam en ongezond; vooral daar men hier in de grootfte hitte in 't geheel geen fchaduw vindt, en dus op ftraat altoos moet verkeeren in de brandende Zonnestralen, die eene hitte van 100 of 110 graaden, volgens de Farenheitfche Schaal, kunnen geeven.

De heete Zonnestralen, die in Europa niet minder verderffelyk zyn, uitge

uitgezonderd, is de hitte hier te lande minder heevig dan men zou mogen denken; ja veele vinden de hitte hier minder lastig en verveelende, dan in onze heetste zomersche dagen. De Thermometer klimt ook weinig hooger dan by ons in de warmste dagen, en dewyl de lichaamen aan deezen trap van warmte, die meestal tusfchen den 74sten en 86 of 87sten graad der Farenheitfche Schaal begreepen is, gewoon zyn, hebben zy 'er minder van te lyden dan wy, by welke de Thermometers dikwyls binnen weinige dagen van 40 of 50 graaden tot 80 en zelfs hooger kunnen klimmen.

Om deeze weetenswaardige zaak wat nader op te helderen, zal het niet ondienftig zyn hier een kort uittrekzel in te voegen uit het VI. Deel, 2de Stuk der Verhandelingen van de Hollandfche Maatschappye der Weetenfchappen, in het welk de weerkundige Waarneemingen van den Heer *Kriek* worden gevonden, zo als die in den jaare 1758 en 1759 te Batavia zyn genomen.

Volgens deeze waarneemingen was in Louwmaand 1758 de grootfte hitte 's middags op den vyfden, wanneer de Schaal van Farenheit 86 graaden aanwees, terwyl de minfte hitte was 'smorgens op den tweeden en vier-en-twintigften van 75 graaden: zynde de gemiddelde warmte geweest 79. De Barometer stond op den zes-en-twintigften op 29½ duim 3½ lyn Engelſche maat, doch op den vierden op 29½ duim en 5 lynen, zynde het grootfte verſchil 1½ lyn; 'er waren in deeze maand maar vier dagen zonder regen en agt dagen met donder.

In Sprokkelmaand was de grootfte hitte 86 graaden op den middag van den vier-en-twintigften, en de kleinſte 76 graaden; 'smorgens op den eerſten deezes: door elkanderen was de dagelykſche warmte van 80 graaden; het verſchil tusfchen den hoogſten en laagſten Barometer was alleen 1½ lyn; zestiën dagen gaven zwaare regen en vier dagen donder.

In Lentemaand was de gemiddelde warmte wederom 80 graaden, en het verſchil des Barometers 1¾ lyn; 11 dagen gaven regen.

In Grasmaand was de gemiddelde warmte ruim 79 graaden. De grootſte hoogte des kwiks was 29½ duim 4½ lyn op den vier-en-twintigften en noch drie dagen, de laagſte 29½ duim 2 lynen op den negenden, wanneer over eene zeer benaauwde lucht door veel menſchen werdt geklaagd; twintig dagen gaven regen en negen dagen donder met of zonder vogt.

De gemiddelde warmte in Bloecimaand was dezelfde met de voorige, en de grootſte van 84 graaden. De Barometer inſgelyks zonder merkelyk verſchil; tien dagen gaven regen en vier dagen donder. Op den veertienden werdt des namiddags ten vier uren eene zwaare Aardbeeving gevoeld, ſterker

ker dan eene in 't voorige jaar in Oogstmaand, maar korter van duur; gaande de Schuddingen in dat jaar van het Zuiden naar het Noorden, doch thans ongeregeld.

In Zomermaand was de gemiddelde warmte van 80 graaden, en de grootste hitte van 83 graaden op den zesden en achtsten. Het verschil der Barometers hoogten was maar $1\frac{1}{2}$ lyn, en twaalf dagen gaven een maatige regen, gaande daar van vyf met donder verzeld.

Hooimaands grootste hitte was 86 graaden en de gemiddelde 78, des Barometers verschil het zelfde; vyf dagen gaven alleen regen, en de donder werdt maar eenmaal gehoord.

In Oogstmaand was de grootste hitte 87 en de gemiddelde 79 graaden, des Barometers verschil maar eene lyn; vyf dagen waren met regen en drie met donder verzeld.

In Herfstmaand waren de Thermometers en Barometers hoogte al wederom dezelfde; zes dagen had men regen en twee donder.

In Wynmaand was de grootste hitte van 83 graaden, en de gemiddelde van 77, de Barometer dezelfde; zeven dagen gaven regen en twee donder.

Slachmaands grootste hitte was wederom van 83 graaden, en de gemiddelde 75 graaden, de Barometer dezelfde; een-en-twintig dagen gaven regen en zeven donder.

In Wintermaand was de grootste hitte van 84 en de gemiddelde van 72 graaden, des Barometers verschil $1\frac{1}{2}$ lyn; twintig dagen had men regen en vyf donder.

De hoogten des Thermometers door elkanderen gerekend geeven ongeveer $78\frac{1}{2}$, zynde de grootste hitte geweest op den veertienden van Oogstmaand 's middags van 87 graaden, en de kleinste van 74 'smorgens in Hooimaand, Slachmaand en Wintermaand. De grootste Barometers hoogte is geweest van $29\frac{1}{2}$ duimen en $5\frac{1}{2}$ lynen, de kleinste van even zo veel duimen en $2\frac{1}{2}$ lyn: zo dat het grootste verschil der zwaarte van de lucht, gedurende een geheel jaar alleen 3 lynen is geweest. Honderd en eenenzestig dagen hebben regen gegeeven, en vier-en-vyftig dagen donder, waar door de lucht in deeze anderszins heete Gewesten zeer getemerd werdt.

De waarneemingen in 1759 genomen, en alleen tot Hooimaand loopende, zyn van dezelfde soort, en geeven eene gelykheid van warmte en evenredige zwaarte der lucht te kennen, die in onze Gewesten geheel ongewoon is. Want in ons Vaderland is het verschil tuschen den hoogten en laagsten stand des Thermometers, gedurende een jaar, doorgaans van 10

tot 80 graaden, daar het zelve geen 10 graaden bedraagt; terwyl de kwik in de peilbuis by ons dikwyls zo veel duimen op en neder ryst als lynen te Batavia. Ondertusfchen is het versfchil van hitte in de boven landen doorgaans grooter, dewyl de Thermometer aldaar dikwyls 'smorgens op 59 en 'smiddags op 92 graaden wordt gezien.

Zo eene aanmerkelyke bestendigheid en eenpaarigheid van weder is buiten tegenfpraak een der grootfte voorrechten deezer heete Gewesten, en tot de gezondheid der Inwooners ten hoogften noodzaakelyk. Eene verhinderde uitwaasfeming is immers de naaste oorzaak van de meeste ziekten, dewyl men doorgaans ondervindt, dat de verborgene zaaden der ziekten dan eerst beginnen te werken, als de ongevoelige doorwaasfeming verftopt wordt. Had men derhalven daar te lande zulk een wifelvallig en veranderlyk weder als in de Noordfche Gewesten, zo zouden 'er geen menfchen kunnen leeven. Het klimaat is daarentegen zeer gezond voor die geene, welke onder het zelve geboren, en aan de hier noodige fpaarzaame levenswyze gewoon zyn, waarom zy ook dikwyls den ouderdom van honderd en meer jaaren bereiken. De Indiën, zal mogelyk iemand zeggen, zyn echter de Kerkhoven der Europeaanen; gaarne ftemme ik dit toe, maar de redenen hier van zyn ook zeer zichtbaar, onverkort de gezondheid des luchtgefels. Want de meeste plaatzen, door de Europeërs bezet, leggen aan Zee in moerasfige ftrecken, vervuld met kwaadaardige dampen, uit welke noodzaakelyk allerleye Rotziekten moeten voortvloeijen. Daarenboven gaan de meeste zich te buiten in 't eeten van vleesch en verkoelende vruchten, waar uit allerhande Rotziekten aan den eenen kant, en aan den anderen Verkleumingen der Ingewanden, en daar uit het Bordt, Colykpynen, Roodelooopen, Geelzucht, Waterzucht, enz. geboren worden. De maatigheid is buiten tegenfpraak in onze Gewesten een balfem des levens, doch noch veel noodiger in de heete Gewesten, in welke het losfer zamenweefzel der vezelen noch veel minder alle tegennatuurlyke fpanningen en verlappingen dan hier kan verdraagen. Om nu niet aan te haalen dat veele Europeaanen in de Indien komen met bedorven lichaamen en met de zaaden van allerhande ziekten, welke zich door de warmte ontwikkelen, en met de grootfte hevigheid woeden.

De miswyzing van het Kompas is thans 5 graaden Noordwestering; en de *Inclinatione* 61 graaden.

Ik ga nu over tot de befchouwing der voornaamfte Ziekten welke op Batavia voorvallen, en meestal uit de gebreken des dampkrings, of uit de kwaade levenswyze haar beftaan of voedzel trekken. In de eerste

plaats verdient hier genoemd te worden die byzondere soort van Verlamming, Beriberi genoemd, welke hier, zo wel als in de overige Indische Gewesten, zo algemeen is. Het woord Beriberi betekent een Schaap, en mogelyk is de ziekte naar hen genoemd om dat de elendige Lyders met het knikken hunner knieën, en het oplichten hunner beenen, den gang deezes Dieren schynen na te bootzen. De ziekte is een soort van Verlamming, verzeld met trillingen en gevoelloosheid in handen en voeten, ja zomwylen over het geheele lichaam. De oorzaak dezer kwaale is eene koude en scherpe stoffe, die zich op het zenuwgestel vestigt, gedurende den regentyd van Slachtaand tot Bloeiamaand, en voornaamelyk de zulken aantast, die door de hitte van den dag vermoed, by nacht het noodige dekzel van zich werpen, waar door de uitwaasfening verhinderd wordende, de kwaade stoffen in het lichaam blyven, en de beginzels der zenuwen drukken of verstopen. Doorgaans begint deze kwaale langzaam, en verergert van tyd tot tyd; maar zomwylen ontstaat dezelve ook op een oogenblik, voo al in zulken, die, verhit zynde door den arbeid, tot verfrissing eene grootte hoeveelheid van het zeer verkoelende Cocosvogt drinken; want deeze onvoorzichtigheid van koude vogten in een verhit lichaam te slaan, zo algemeen in ons Vaderland en voor veelen zo doodelyk, is niet minder schadelelyk in deeze heete Gewesten, en brengt doorgaans spoedig eene heete Koorts, of deeze slepende magteloosheid voort.

De tekenen dezer kwaale zyn zeer zichtbaar: want de ziekte begint met eene onuitspreekelyke vermoeidheid aller ledemaaten, by welke straks verftomping van 't gevoel in handen en voeten voegt; zo nochtans dat in de aangedaane deelen eene soort van kreweling ontstaat, niet ongelyk aan die zeer onaangenaame prikkeling, welke wy 's winters aan onze handen en voeten gewaar worden, wanneer dezelve aan eene te heevige koude zyn blootgesteld, doch zonder zulk eene heevige pyn, als in gemelde geval plaats heeft. De stem heeft hier by inzonderheid ook veel te lyden, en dezelve wordt zo klein, dat de Lyders nauwelyks kunnen verstaan worden, 't welk uit eene verlamming der strotspieren voortvloeit; om nu niet van veelerhande andere toevallen te spreken, die alle eene hardnekkige verkoude stoffe aanwyzen.

De ziekte is steeds van een traagen aard, en kan niet dan zeer langzaam genceezen worden: zy is nochtans zelden gevaarlyk, dan alleen wanneer de verlamrende stoffe zich op de borstspieren en het middelrifft vast zet, dewyl de Lyders dan door de verhinderd der ademhaling moeten slikken.

Tot de geneezing is boven alles schadelyk te veel rust en het houden
van

van het bed, dewyl hier door de slymige en koude stoffen meer en meer worden opgehoopt, en de ziekte ongevoelig gevestigd. Lichaams beweging verdient derhalven allen lof, voornaamelyk te paarde of te voet, welk laarste echter doorgaans wegens de verlamming onmogelyk is. Het Aderlaaten is om dezelfde reden zeer schadelyk, dewyl het vermogen van den omloop der vogten hier door verminderd wordt, en dus de geschiktheid tot slymige kwaalen vermeerderd. Daarentegen vindt men veel baat by wryvingen, die door Maleitische of Bengaalsche Slaaven worden in 't werk gesteld, om dat die in deeze handelwyze veel beter bedreeven zyn dan Hollanders of andere Inboorlingen van Batavia. Vceelerhande stovingen worden ook gereed gemaakt uit het heilzaam kruid, *Lagondi* genoemd, 't welk van een zeer welriekenden reuk en speceryachtigen smaak is; en in verdunnende en verdryvende vermogens onze zo zeer gepreezene Camille en Meliloot Bloemen zeer verre overtreft. De handen en voeten worden ook gesmeerd met olie van Nagelen en Foelie, welke ten dien einde gemengd worden met Roozenolie, dewyl zy anderszins door haare al te verhitende vermogens het vel zouden verschroeijen. Men vindt daarenboven in de Indien een zekeren Balsam, of liever Naphta, welke uit Sumatra wordt overgebracht, en *Minjac Tannab* genoemd, 't welk Olie der Aarde betekent, wyl dezelve eveneens als by ons de Naphta uit den grond opborrelt. Deeze balsam is zo kostbaar en geacht by de Inlanders, dat de Koning van Achem het uitvoeren daar van op lyfstraffe heeft verboden, waarom dezelve niet dan ter sluik kan worden gekreegen door schepen, die ten dien einde by nacht langs den oever des Eilands kruisen, en deezen schat in het donker van de Bewooners der kusten weeten te bekomen. Deeze olie bezit eene wonderbaare pynstillende en doordringende kracht, waar door de Lyders niet zelden merkelyke verlichting verkrygen. Inwendig is niets berer, dan de slymige vogten door purgeermiddels van de sterkste soort te ontlasten, ten welken einde doorgaans de Gittgom in gebruik is: na de behoorlyke afdryving van dezelve vindt men voornaamelyk baat by bloedverdunnende en zweedryvende dranken uit het Pokhour, de China, Sarzaparilla en gelykzortige middelen. Hier na komen vooral te pas de Theriakel en andere beidzels van Heulzap, die sterk op de waterwegen en het zweeten kunnen werken; terwyl de overblyfzelen voornaamelyk door eene versterkende en arbeidzaame levenswyze moeten worden overwonnen.

Een meer gevaarlyke en noch afschuwelyker kwaale zyn de heevige krampen des geheelen lichaams, welke in Europa zo zelden en hier zo menigvuldig voorkomen. Zomwylen doet deeze kramp het geheele lichaam aan, en dan leggen de elendige Lyders als steenen blokken; maar op andere ty-

den is de trekking voornaamelyk in de voorfte spieren, waar door het hoofd tot de voeten voorover wordt gefcheurd; terwyl in andere door de geweldige zamentrekking der rugspieren het hoofd achter over gehaald, en dikwerf tot aan de hielen gebragt wordt. Het aangezicht verliest teffens zyne natuurlyke gedaante door de allergeweldigfte trekking der kaakebeens spieren, welke den mond zodanig sluiten, dat 'er geen druppel uit of in kan komen. Door de zwelling der aderen wordt het hoofd rood en blaauw, de tanden knersfen op elkanderen, de spraak gaat verlooren, en in plaats van dezelve hoort men niets dan een onverftaanbaar geluid, als uit een holle ton komende.

Indien deeze Ziekte iemand wat heevig aantast, is dezelve ras doodelyk: want niet alleen wordt door dezelve de doorzwelging onmogelyk gemaakt, maar dewyl de ademhaaling verhinderd en de geheele omloop des bloeds in de war gebragt wordt, moet 'er noodzaakelyk eene spoedige verftikking volgen.

De geneezing deezer heevige kwaale, indien dezelve mogelyk is, moet worden bewerkt, in de eerste plaats door eene of herhaalde zwaare aderlaatingen; dewyl in deeze ziekte eene heevige ontteeking in het bloed plaats grypt. Daarenboven moeten geduurende den aanval de leden gewreeven worden met een balfem uit een of ander harsachtige olie, gelyk die van den Terpentynboom der Indifche Spica, of uit olie van Dille of Roozen, alle gemengd met olie van Foelie en Nagelen. Daarenboven worden 'er koppen gezet op verfchillende plaatzen des lichaams om de fcherpe stoffen, welke de spanning te wege brengen, van de zenuwen en spieren af te leiden. Indien door de werking deezer geneesmiddelen het grootfte geweld der ziekte een weinig gebrooken, en de doorflikking wederom vry geworden is, moet men, volgens *Bontius*, gebruik maaken van zogenoemde tegengiften, als Bezoarsteen, enz., fchrapzel van *Rhinoceros* horens, met *Theriakel* of *Mithridatium* gemengd; welke eerste middelen thans, als volftrekt onnut, genoegzaam bekend zyn. Dezelve *Geneesheer* raadt ook heevige braakmiddels aan uit *Gittegom* of bereidzels van *Spiesglas*; terwyl hy vermaant, dat men niet haasten moet; naardien eene te heevige beweging der kwaade stoffen in deeze allerheevigfte kwaal gevaarlyk zou zyn. Welke waarfchuwing niet met het aanpryzen der laatsgenoemde allergeveldigfte geneesmiddels fchynt te ftrooken.

Zo 'er geen baat by dit alles wordt gevonden, of de doorzwelging geheel onmogelyk is, dan raadt *Bontius* met veel reden het zetten van fcherpe *Clystereen*, welke by voorfchryft uit verzachtende en purgeerende

rende Kruiden met Coloquint, Scanmoneum, enz. aangepzet. Daarna moet men het geheele lichaam van het hoofd tot de voeten wryven met de voornoemde Naphta en allerley andere verhitende oliën. Ook moeten niet vergeeten worden de baden en stoovingen uit geschikte kruiden uitgekozen, en inzonderheid uit de bladen der Durions, Plangewassen die aan deeze Gewesten eigen zyn, tot een manshoogte groeijen, en fraaye welriekende bladen verschaffen, in welke eenige specifieke kracht tegen deeze allergeduchste plaage schynat te huisvesten, terwyl zy tefsens verzachtende en pynstillende zyn. Het gezuiverd Salpeter is ook van veel vermogen, en dryft dikwyls, in eene genoegzaame maat genomen, de kwaade stoffen uit door de waterwegen, terwyl het zelve tefsens door zyn verkoelend vermogen de heevigheid der Koortzen doet bedaaren. Indien met dit alles de pynen aanhouden, moet men zyne toevlucht neemen tot het Heulzap en die algemeene middelen, welke hetzelfde in eene groote maate bezitten, gelyk de Theriakel enz. „ Zommige Wys-
 „ néuzen zullen mogelyk (zegt *Bontius*) het gebruik van zodanige midde-
 „ len geheel afkeuren, dewyl hunne verdoovende en slaapverwekkende kracht
 „ voor hier zenuwgestel nadeelig wordt gehouden. Deeze redeneering ge-
 „ lykt in den eersten opslag zeer waarschyndlyk, maar is echter ydel: want
 „ behalven dat dit middel in deeze heete Gewesten voltrekt noodzaakelyk
 „ is, is het zeker, dat de Lyders zónder het zelve, van deeze allerheevig-
 „ ste kwaal niet kunnen worden verlost”. Over het algemeen merkt *Bon-
 tius* aan, dat in de meeste heevige ziekten deezer Gewesten het Heulzap
 voltrekt noodzaakelyk is, en dat de andere middelen, zonder het zelve van
 geen nut zyn. Wy mogen hier wel byvoegen, dat het voornoemde mid-
 del in onze kouder Gewesten van geen minder uitgebreide nuttigheid is, en
 dat zy, die het zelve als zeer gevaarlyk uitkryten, het menschdom zeer
 veel onheils hebben aangebragt.

Aangaande den leevensregel en de spyzen behoeft men in deeze kwaal
 niet zeer bekommerd te zyn; dewyl de ziekte door haaren geweldigen aard
 spoediger ten einde loopt, dan men eenig voor- of nadeel van de spyzen,
 welke ook maar zeer weinig of geheel niet gedurende de heevigheid
 der kwaale genuttigd worden, zou kunnen bespeuren. Zo echter de
 Lyder het geluk heeft uit deeze krankte op te komen, moet men zagte,
 voedzaame en versterkende spyzen voorschryven, en wel inzonderheid krach-
 tige vleeschsoepen, in welke *Cardamom* en Tamarinden worden gekookt;
 het eerste om eenige prikkeling der verslaauwde maagen te verwekken, en
 het ander om aan het vleeschnat eene aangename rynsche smaak te geoven,
 en tefsens den stoelgang te bevorderen.

Gelyk in Europa, zo vindt men hier te lande ook menigerleye soorten van Loopziekten. Inzonderheid verdient hier de eerste plaats de Roodde Loop, als het allergrootste en allergemeenste onheil deezer landen, door het welk veel meer menschen worden weggesleept, dan door eenige andere kwaale. Deeze loop is eene allergevaarlykste ontsteeking van het gedarmte, door vergiftige scherpe drekstoffen veroorzaakt, die de tedere vliezen der ingewanden knaagen, dezelve verscheuren, en dus bloedige afgangen veroorzaaken, meer of minder heevig, naar maate de ziekte lichter of geweldiger is. Veelmaalen gaat deeze ontsteeking over tot eene spoedige altoos doodelyke versterfing, en ook dikwyls tot eene verzwering van een gedeelte der darmen, en wel doorgaans des endeldarms, in welk geval de Lyders weeken en maanden aan bloedige en etterachtige afgangen kwynen, met eene onverdraagelyke persing verzeld, door welke toevallen zy ook dan noch dikwyls geheel vermagerd en uitgeteerd moeten sterven.

De oorzaken deezer kwaale zyn hier, gelyk overal, duister: dezelve schynen van tweederleye soort te zyn, te weeten aanleiding geevende en verwekkende. De redenen welke tot deeze, gelyk tot de meeste Rotziekten, aanleiding geven, zyn eene vogtige en rottige dampkring, welke de behoorlyke uitwaasfening verhindert, en in alle deelen onzes lichaams eene rottige gesteldheid veroorzaakt. Hier voegen zich by de menigvuldige verkoelende vruchten, die in dit landschap zo gemeen zyn, en door veele met zo veel greetigheid geheeten worden: want hoe zeer ook zommige Geneesheeren de verkoelende vruchten tot voorbehoeding en geneezing der befmettelyke Loopen mogen aanpryzen, het is zeker, dat die geene, welke zich te Batavia en op andere heete plaatzen, vooral zo zy eerst onlangs uit Europa zyn overgekomen, in 't gebruik deezer voortbrengzels te buiten gaan, ras in een' heevigen loop vervallen, en dat zy alleen dezelve zonder nadeel kunnen nuttigen, die daar van zeer maartig, en dan teffens met ryst, brood en wat zout eeten. Behalven deeze aanleidende reden, die voornaamelyk werkt door de verteerings kracht der eerste wegen onzes lichaams te verzwakken, en deeze ontzenuwd zynde een scherp zuur, en teffens eene ophooping van rottige stoffen te vewekken, is noch ongemeen schadelijk, ja volgens *Bontius* de voornaamste oorzaak, het onmaatig drinken van Arak, een zeer heete brandewyn, welken de Chineezen hier uit gegeste ryst stookten, en zodanig mer die Zeedieren, welke men Kwallen en Krabben noemt, aanzetten, dat 'er een zeer nadeelig mengzel uit ontstaat; dewyl deeze Dieren hier zo prikkelend van aard zyn, dat zy, even als de Spaansche Vliegen, Bladders op het vel kunnen verwekken. Hoe nadeelig nu zulk een drank voor de gezondheid, en inzonderheid voor het teder

ieder maakzel onzer maagen en darmen moet zyn, kan een ieder lichtelyk begrypen, en wegens de menigvuldige hier uit voortkomende sterfgevallen was het te wenschen, dat zodanige dranken ten strengsten verboden werden.

Tot dus verre hebben wy de voorbeschikkende oorzaken aangewezen: wat nu de verwekkende oorzaak aangaat, deeze is tweederley; te weeten zomwylen kan het misbruik der voornoemde dingen zo groot zyn, dat het zonder iets anders genoeg is om den Loop te verwekken. Maar by veele is de naaste oorzaak te vinden in een syn besmettend vergift, 't welk uit een aangestoken lichaam in een gezond overgaande, aldaar dezelve ziekte voorichyn brengt, en wel voornaamelyk die geene aantast, welke zich 't meest hebben te buiten gegaan, maar ook andere, die van eene goede gesteldheid schieenen, en eene gezonde leevenswyze volgden.

Wat de geneeswyze deezer kwaale betreft, in 't begin is men gewoon de darmen door zachte ontlastende middelen te zuiveren, ten welken einde men de Rhabarber en Tamarinden aanpryst: doch volgens de waarneemingen van *Bontius* is de kwaadaardigheid der galachtige stoffen dikwerf zo groot, dat alle ontlasting, hoe genoemd, de ziekte verergert, en een' alergeweldigsten loop, met verschrikkelyke pynen en een ogenblikkelyk verwal van krachten, veroorzaakt. Hy raadt hierom alleen zeer verzachtende dranken uit Ryst met Endiwie en Cichorey gekookt te drinken, mits daar by voegende de bladen van de Hertstong of *Phyllis*, welke plant hier by menigte aan de Rivier wast, en door haare zachte zamentrekkende krachten zeer heilzaam is. Dan indien desnietteenstaande de ziekte met groote heevigheid voorring, bevond hy zich best by zyn extract van *Saffraan*, door hem beschreeven, en 't welk zyne voornaame kracht uit het Heulzap ontleent. Hy stelt zo veel vertrouwen op dit middel, dat hy het noemt, *het waare tegengift van deeze zo dikwyls allerkwaadaardigste ziekte*. Welk zeggen men met het gelukkig gevolg van gelykzoortige middelen, by ons in dit ongemak gebruikt, kan bevestigen. En deeze eene les van *Bontius* is in der daad oneindig heilzaamer dan alle de voorschriften van *Tisot* en het geheele werk van *Zimmerman*, nietteenstaande den schyn van Geleerdheid en de Verwaandheid, die in het zelve doorstraakt.

Behalven het gemelde hoofdmiddel telt *Bontius* ook noch eenige vruchten en middelen op, die tot een goed behulp kunnen dienen. Inzonderheid munten hier in uit de vruchten *Mangas*, die eene zuurachtige en teffens eene versterkende kracht bezitten, en onryp worden gekookt met eijeren, eveneens als onze Kruisbezien, van welke zy dan ook weinig in smaak verschillen. Uit dezelve vruchten wordt een geley gemaakt, gelyk als uit

de

de Kweepeeren , in kracht vooral niet minder dan deeze. Eindelyk is zeer heilzaam het zap van Granaat-appelen tot een Syroop gekookt, welke de ingewanden ongemeen versterkt, terwyl de geconfyte bloemen door hunne versterkende kracht veel heils aanbrengen.

Behalven den gewoonen Rooden Loop vindt men hier noch eene andere soort van Bloedloop, door *Bontius* de Levervloed genoemd; in welken eene groote meenigte van zuiver bloed, doch zonder heevige pynen, wordt onlast. *Bontius* schryft deeze ziekte toe aan eene verslapping der lever, of ook van de vaten van het darmscheil, waar door deeze deelen bloed in het gedarmte doorlaaten. Deeze kwaal is veel minder gevaarlyk dan de voorgige, en kan meerendeels door verkoeling en versterking der aangedaane deelen worden geneezen. Doorgaans is hier eene groote scherpthe des bloeds tegenwoordig, die slymige verkoelende middelen vordert, inzonderheid Zaadmilken uit Zaa den van Comcommers, Pompoenen, Meloenen, enz., het Koppen kan ook van nut zyn om eene afleiding te maaken; dan indien de volbloedigheid aanmerkelyk is, moet men de geneezing met eene goede aderlaating beginnen. Ondertuschen merkt *Bontius* het volgende aan wegens de laatingen in de Indien. „ Men moet ondertuschen steeds „ in acht neemen om op de krachten te letten, dewyl de menschen en „ vooral de zieken in deeze heete Gewesten, wegens de hitte des damp- „ kring, en de geduurige uitwaasfeming zeer zwak zyn; hierom ga ik „ in de Hollanders niet lichtelyk over tot aderlaatingen, dewyl onze ver- „ zwakte lichaamen dezelve niet wel konnen verdraagen. Daarentegen kan men „ vryelyk bloed aftappen by de sterke, en aan de hitte van der Jeugd af „ gewoone Portugeezen en Javaanen”. Zo wel in deezen Loop als in den voorgemelden Rooden Loop, is het Heulzap wederom het beste middel, vooral tegen den avond gegeven, wanneer alle toevallen zich verbeffen. Ondertuschen zyn de giften van dit Geneesmiddel, zo als het door *Bontius* werdt gebruikt, niet zeer groot, en loopen alleen van twee tot drie greinen in 't etmaal; welke hoeveelheid in den loop deezer landen, zo hy heevig is, ten minsten twee of driemaal in dien tyd moet gegeven worden.

De Persfing tot afgang (*Tenesmus*) dat gewoone toeval der Loopziekten, word hier te lande meer gevreesd dan de Loop zelve; en inderdaad, indien deeze kwaal den Loop vooraf gaat, is niets dan de dood te wagtten, maar zo zy daar op volgt, gelyk doorgaans plaats heeft, dan is het gevaar minder, doch echter de geneezing zeer bezwaarlyk, dewyl het ongemak dan wordt voortgebracht door eene verzwearing in de darmen zelve, en wel in den rechten darm; het zelve befaat in eene geduurige neiging

neiging tot afgang in welke niets ontlast wordt dan een weinigje slym, gemengd met bloed en etter, en verzeld door eene onverdraaglyke pyn, wordende het ongemak doorgaans Druiploop genoemd, dewyl de ontlasting drupswyze geschiedt. Zo, de Zwangere Vrouwen door deeze plaag worden aangetast, krygen zy een Miskraam, of worden ontydig Verlost, 't welk een natuurlyk gevolg is van deeze allergeeldigste prikkeling en werking naar beneeden. Dit dezelfde reden volgen niet minder zeldzaam eene uitzakking van 't gedarmte, Aambeijen, en ook, wegens de geduurige afmatting des lichaams, allerhande uitteerende kwaalen, en in 't byzonder de Waterzucht.

Dewyl de zitplaats van dit kwaad in het recht gedarmte te zoeken is, blykt het, dat men inwendig, het Heilzap uitgezonderd, door middelen niet veel baat kan aanbrengen; moetende de voornaame geneezing worden gezocht door zachte lavementen, stoovingen en dampingen; hoedanige middels kunnen worden bereid uit de bladen der Daullontos, Lagondi, Bismalva, Abutilon, enz., waar by men voegt eenige zachte windbreekende Zaaden, als van Anys, Cumyn en Fenkel. Zo ras de zweering door deeze middelen gezuiverd en de pyn gestild is, gebruikt men versterkende afkookzels tot stoovingen, vooral zo 'er teffens eene uitzakking des rechten darms plaats heeft. Ten welken einde de bladen van Herstong en Tamarrinden, benevens de bladen en vruchten van de Blimbing het nuttigste worden bevonden.

Zo men de geweldige hitte en vogtigheid deezer landen in aanmerking neemt, zal het niemand vreemd voorkomen, dat het Bort hier te lande ook eene allergeemeenste ziekte zy. Dezelve is eene allerheevigste overloop van galachtige stoffen, en eene spoedige ontlasting van dezelve door op elkanderen volgende braakingen en afgangen, 't welk alles met zodanig een geweld toegaat, dat deeze ziekte voor eene der allerheevigste moet worden gehouden. Behalven de warmte van het luchtsgestel schryft *Bontius* de reden deezes onheils toe aan het menigvuldig eeten van vruchten, die uit haare natuur wel zuur zyn, doch in de eerste wegen opgehoopt dezelve verteeringskracht verslappen, en in een rottig mengzel overgaan, waar door eigenlyk geboren wordt de zogenoemde groene gal (*bilis aeruginosa*) welke voornaamelyk in deeze en soortgelyke kwaalen de hoofdrol speelt, en volgens de waarneemingen van *Huksbam*, uit eene vermenging van zuur en galle voortvloeit.

Het gewoon gevolg deezer kwaale is eene allerspoedigste ontlasting van alle weichtige vogten des lichaams, die naar het gedarmte getrokken teffens met den afgang en het braaken worden ontlast; en hier door ont-

staat eene zo spoedige ontzenuwing der leevenkrachten, dat de sterkste menschen, in een ogenblik uitgeput, binnen vier of zes uren zomwylen sterven; en zo de aanval heevig is, en niet gestuit wordt, zyn de meeste binnen de 24 uren overleeden. De polsflag wordt in deeze ziekte in een ogenblik zeer klein, en de handen en voeten koud, waar by zich voegen eene geweldige hikslag en lichte hoofdigheid, welke toevallen eindelyk met heevige stuipen en den dood een einde neemen.

De geneezing deezer heevige en allergevaarlykste kwaale moet, volgens *Bontius*, worden ondernomen met het geeven van zachte zamentrekkende middelen, die de al te sterke ontlasting kunnen verhinderen, en de hitte der galle intoomen; ten welken einde hy aanpryst de *Bilimbing*, raauw of met zuiker geconfyt, gelyk ook de vrucht van eene zoort van valsche *Myrobalani*, die zamentrekkend is en niet purgeert, gelyk de overige doen: hier by voegt hy noch de thans met recht veronderde middelen van *Hertschoorn*, *Bezoar*, *Parelties*, enz., waar na hy de *Opium* aanraadt. Ondertuschen is de geneeswyze van *Sydenham* oneindig beter, welke hoofdzakelyk hier in bestaat, dat men der *Lyderen* lichaamen, zo door drinken als door lavementen te zetten, op vulle met eenen verzachtenden drank, en, zo ras men aan het byna zuiver afloopen en uitbraaken der gedronken vogten bespeurt dat de meeste kwaade stoffen ontlast zyn, tot eenig bereidzel van het Heulzap over gaat.

Onder de ontsteekingen is in deeze Gewesten geene, die zo dikwyls voorkomt als die der *Lever*, welke een natuurlyk gevolg is van de boven aangewezenen gebreken der lucht en der leevenswyze, en wel inzonderheid van het *Arak* drinken. Want deeze drank is niet alleen zeer verhittend en schadelyk door zyn aard, maar wordt noch veel schadelyker, door dien zulke, die zich vol hebben gezoopen, de verhitte lichaamen doorgaans met water opvullen, en daarenboven op de koude steenen gaan liggen slaapen, of ook op de dekken der schepen onder den blaauwen hemel; op welke alleronbezonnenste wyze van leeven noodzakelyk eene verdikking der vogten, en eene verhindering der uitwaasfeming moet volgen, die zich doorgaans tot de lever bepaalt, en dezelve doet ontsteeken. De toevallen van deeze ziekte zyn eene bezwaarde ademhaling, wegens de drukking van dit groot verstopte ingewand, eene groote benaauwdheid, verzelld met een pynlyk gevoel onder de valsche ribben aan de rechter zyde, en eene meer of min geweldige koorts, die de ontsteekingen altoos plag te verzellen, en gepaard gaat met hitte, dorst en een rood aangezicht. Dikwyls wordt het lichaam en vooral het gezicht geel, terwyl zich ook de andere tekenen der geelzucht in het water en in den afgang openbaaren, waar door 't geval zo veel te ergert wordt.

De geneezing deezer ziekte is eenigzins verschillende naar derzelver verschillende trappen. Indien de kwaal, zonder veel koorts en ontsteeking, alleen in eene enkele verftopping beftaat, komen alle die middelen te pas, welke eene zachte, verdunnende en eene zeer lichte prikkelende kracht bezitten, gelyk de Curcuma, de zaaden van Anys, Fenkel en Cumyn; benevens de bittere extracten uit Paardebloemen, Indische welriekende *Calamus*, welriekend Indisch Gras enz.; terwyl teffens, of liever als de stoffe der ziekte eenigzins is los gemaakt, zachte buikzuiverende middelen gegeven worden. Dan indien de pyn en koorts eene waare ontsteeking aanduiden, zyn eene of meer aderlaatingen noodzaakelyk, vooral in sterke en aan het luchtgestel gewoone menschen: na dat deeze zyn in 't werk gesteld, is het nuttig zeer verkoelende en teffens verdunnende dranken te gebruiken van Graswortel, Cichorey, Tamarinden, Salpeter, enz., waar na teffens zachte laxermiddelen uit Rhabarber enz. kunnen worden aangepreezen. Geen minder lof verdienen de verkoelede Siroopen en Conserven, gemaakt uit de hier te lande zo overvloedig wasfende zeepachtige kruiden: inzonderheid komen hier toe te pas de vruchten van de Oost-Indische Appeltjes der Liefde, welke de Chineezen in hunne tuinen bouwen, en met azyt en peper eeten, na dat zy onder de asche gebraden zyn. Want niet tegenstaande men dit gewas by ons onder de verkoelende en verdoovende vergiften plaatst, wordt het zelve in de heete Gewesten allerheilzaamst bevonden tot beteugeling der ontsteeking en der sterke galstoffen. Dezelfde vruchten worden ook ingelegd met peper, azyt en speceryen, wanneer zy den naam draagen van Achar, en kunnen dus in 't afneemen der kwaale met vrucht genuttigd worden, vooral zo teffens gepaste smeeringen worden gebeezigd uit Curcuma, Sandelhout en uitgeperfte Roozen of Cocosolie. Met zodanige olien smeert men het gantsche lichaam des Lyders, 't welk een geele kleur, doch teffens een aangenaamen geur en eene groote verzachting te wege brengt. Op Java groeit ook een Heester, Sampaga genoemd, van een alleraangenaamsten reuk, voorzien met bladen niet ongelyk aan die van den Perzikboom, van welke de Mahomedaanen zich veel bedienen, dewyl zy ongemeen groote liefhebbers zyn van reukwerken; en ook dikwyls zyn de smeeringen, uit dit gewas bereid, van grooten dienst door haar verkoelend en verdunnend vermogen. Dan indien 'er eene heevige pyn meê gepaard gaat, die niet spoedig naar het aderlaaten en de smeeringen luistert, bevindt men zich al wederom best by het Heulzap en deszelfs bereidingen, 't welk eene volkomene ontspanning te wege brengt, en de losgemaakte stoffen door zweeten of wateren uit het lichaam dryft.

De ontsteekingen der Lever gaan hier te lande dikwyls over tot verettering, en wel op tweederhande wyze: want zommige dier etterzakken zyn in de zelfstandigheid des ingewands zelve, en andere zyn tuschen het vleesch der lever, en derzelve buitenste vlies beslooten. Dit laatste heeft hier te lande doorgaans plaats, en is ook het eenige geval, dat geneezing toelaat; want indien de etter reeds in de vooze zelfstandigheid van dit ingewand is doorgedrongen, heeft men weinig beterschap te hoopen. De eenige geneeswyze bestaat in de opening des gezwels, welke het best geschiedt door eerst te snyden op het buikvlies, en de wonde, na dat een holle sneede door een klein gaatje is binnen gebragt, op dezelve te verwyden: dit geschied zynde, openbaart zich dit uitwendig vlies der lever, opgezet door etterige stoffe, en zo ras het zelve is doorgestooken, vloeit de half bedorven etterstoffe uit de zak, altoos met eenigen stank, doch hoe minder hoe beter. Hier na moet men zachte zuiverende middelen, en daarna heelende gebruiken, terwyl inwendig alle zuurachtige rype vruchten, dewyl zy de galachtige verrotting tegenstaan, zeer heilzaam zyn. Tegen de zwakheid en kwaade gesteldheid des Lyders raadt *Bonnius* het gebruik van den Bezoar steen; maar een krachtig afkookzel van den Koortsbast zal verre te stellen zyn boven deezen nietigen galsteen.

Onder de sleepende kwaalen is in de Indien niets gemeener dan de Waterzucht, zo wel de algemeenē tuschen vel en vleesch als de byzondere in de holligheid des buiks, gelyk ook de Windzucht. Verstoppingen der Lever zyn de voornaame oorzaaken van dit onheil, welke haaren oorsprong trekken uit de reeds meermaalen aangehaalde mislagen in de levenswyze en gebreken der luchtsgesteldheid. Deze verstopping veroorzaakt eene drukking op de watervaten, en belet teffens de behoorlyke galsafscheiding; zonder welke de chyl, en bygevolg ook het bloed zyne natuurlyke goedzappige gesteldheid nooit kan verkrygen. Wegens de verstopping van dit edel ingewand voegt zich ook by deeze kwaal een drooge hoest, die teffens doorgaans eene verzameling van water in de holte der borst te kennen geeft. Daarenboven voegt zich by deeze zucht eene zeer gebrekkige ontlasting van water, dat meestal zeer bleek is, terwyl de Lyder door een aanhoudenden dorst geplaagd wordt. Aanmerkelyk is 't ondertuschen dat de Waterzucht hier te lande geenszins zulk eene gevaarlyke kwaal is, als wyl by ons in 't Vaderland, dewyl de sappen die door de hitte van het klimaat eerder in beweeging te brengen zyn, gemakkelyker worden ontlast, zo dat dikwyls Lyders, welke daar eerst aankomen, en van Geneesheeren, die in den aard van het land onbedreeven zyn, voor ongeneeslyk worden

den gehouden, zich door geringe huismiddels van hunne kwaale verlost vinden.

De voornaame middelen tot herstel bestaan in het verdunnen der koude waterige stoffen, daarna in derzelver ontlasting, en eindelijk in de zuivering der verstopte, en de versterking der verlapte deelen. Wat het eerste aangaat, tot voedzel dient best het vleesch van zwarte hoenders, 't welk in deeze Gewesten eene water afdryvende kracht bezit, waar by men kan voegen de zaaden van Fenkel, Anys en Lavas, benevens de wortels van Cichorey, gelyk ook de bladen van Majolein en Basilicum, welke zaaken hier alle by menigte groeijen. Geite vleesch verdient hier ook veel lofs; maar niets is beter dan een drank uit China, Sarzaparilla, Curcuma en Schurffkruid, gelyk ook het afkookzel van Pokhout met zyn' bast.

De voorbereiding der stoffen dus volbracht zynde, gaat men over tot de ontlasting, die het best door sterke purgeermiddelen kan bevorderd worden, en wel, volgens *Bontius*, door Gittegom met Aloë en Gom Ammoniac in Azyn ontbonden, tot Pillen gemaakt, om daaraf van eene halve drachma tot eene heele toe in te neemen. Ook raadt hy het sap van Ezelskommers tot een scrupel, en het extract daar van tot vyftien grein, welke giften in onze koudere Gewesten voor veele te sterk zouden zyn.

Het lichaam door zodanig eene geneeswyze ontlast zynde, moet het wederinstorten belet worden door middelen, die de verstoppingen kunnen wegneemen, en de vezelen versterken: ten welken einde Theriakel met de afkookzels der zweetdryvende houten en staalmiddelen van het grootste vermogen zyn.

De menigvuldige verstoppingen der Lever geeven ook dikwyls gelegenheid tot Geelzucht, welke van een zeer verschillenden aard is, naar maate de gebreken, die daar aanleiding toe geeven, verschillen. Geelzucht uit eene ongeneeslyke verharde knobbel is van zelve doodelyk, gelyk ook uit eene uitgebreide verzweering; maar zo de kwaal uit eene eenvoudige verstopping van een gedeelte der leverbuizen door taaije slymen voortkomt, dan is 'er veel hoop van herstellinge, gelyk ook, wanneer de galbuis met steentjes bezet, de ontlasting der galfstoffen in het gedarmte verhindert, dewyl de galsteen, uit eene vetachtige zelfstandigheid zamengegroeid, door verdunnende zeepachtige middelen kunnen gebroken worden, ja geheel in zodanige scheivochten verfinelen. Ter geneezing zyn in deeze beide gevallen byna gelykzoortige middelen van dienst: te weeten laxermiddelen om de eerste wegen te zuiveren, en daar door de ontlasting der galfstoffen te bevorderen, die het best uit Tamarinden, Rhabarber, Senebladen enz. worden bereid, gelyk ook uit de Gittegom, indien dezelve door ontbin-

ding in azyn van zyne kwaade hoedanigheden wordt beroofd. Onder de verdunnende middelen wordt, zo wel in de Indien als hier te lande, de wortel van de Curcuma het allervermogenst gehouden, en het is in der daad zeker, dat de hardnekkigste Geelzucht nergens meer naar luistert. Tefkens zyn de windbreekende zaaden van het grootste nut, dewyl winden een gevolg zyn van het gebrek van gal en der gebrekkige kooking der spyzen, door welke het kwaad vervolgens merkelyk wordt verzaard.

Men vindt in de Indien ook menigvuldige uitteerende ziekten, en wel inzonderheid is daar gevreesd eene byzondere soort van uitdroogende teering, door welke de menschen zonder veel kennelyk ongemak worden weggerukt. *Bontius* noemt deeze kwaal eene Darmfcheils Teering, dewyl hy, gelegenheid hebbende gehad om veele Lyders, aan die ziekte gestorven, te openen, de zitplaats van het ongemak in 't voornoemde deel heeft gevonden; zynde het darmfcheil altoos vol verzweeringen, ja ook zomwylen geheel verteerd, zo dat de darmen zonder order onder elkanderen verward in den buik hingen. De gevolgen deezer kwaale zyn zeer gemakkelyk te begrypen: want niet alleen brengt de etter der verzwooren klieren eene doodelyke sleepende koorts aan; maar zo ras dezelve ontaarden, is het ook gedaan met de melkvaten, welke de chyl uit het gedarmte moeten oplurpen, en tot de chylbus overbrengen. Om deeze redenen droogen deeze Lyders uit tot op het gebeente, en sterven eindelyk door enkel gebrek aan krachten en natuurlyke warmte. Aanmerkenswaardig is in deeze ziekte de geweldige tegennatuurlyke honger die de zieken plaagt, en door welken zy allerleye spyzen te lyve slaan tot merkelyke verergering der kwaale. Daarenboven voegt zich hier by eene loslyvigheid (*lienteria*), welke bestaat in eene geduurige ontlasting der halfgekookte spyzen, zonder dat byna eenig voedsel uit dezelve tot het bloed kan komen. Deeze kwaal is altoos zeer gevaarlyk, doch kan, wel gekend, noch dikwyls in 't begin geholpen worden; bestaande de voorname geneezing in 't wegneemen der verstoppingen, en het versterken van de veerkracht der eerste wegen. Best voldoen ten dien einde de afkookzels uit verdunnende en zachtprikkelende middelen, als uit de Curcuma met Anys en Fenkelzaad, terwyl het lichaam uitwendig met verdunnende olien wordt gesmeerd, gelyk de olie van Laurierbeziën, welriekende Klaver enz. Daarenboven groeit in de Indien eene zeer bloedverdunnende grasplant, *Kruisgras* genoemd, en door *Alpinus* in zyn werk over de Ægyptische Planten beschreeven, welke aan haare stengels vier aaren uitschiet, die volkomen in de gedaante van een kruis zyn geplaatst. Deeze plant heeft een' zeer welriekenden wortel, in geur ten naasten by overeenkomende met den Nagelwortel, en tefkens een bitterachtigen en zoet-

zoetachtigen smaak, welke een vermogende bloedverduunnende kracht te kennen geeft, en door *Boniuss* grootelyks wordt geroemd wegens haare vermogens tegen deeze kwaal, de verstoppingen en steenen der nieren en meer diergelyke ongemakken. De Water-Anagallis en Becabunga worden ook door *Boniuss* als zeer heilzaam gepreezen, en buiten twyffel moeten de hier te lande zo zeer gebruikelyke verdunnende zouten, als de Gevriolizeerde Wynsteen, de Herbooren Wynsteen enz., teffens van het grootst vermogen zyn, gelyk ook, zo de kwaal daar niet naar luistert, de Kwik en Spiesglas middelen. Wat den levensregel aangaat, tot spyze uit het dierlyk ryk wordt het meest van allen gepreezen het vleesch van Vinken en Tortelduiven, welke hier in 't wild door de Mooren worden geschooten, by welke men zachte openende kruiden en wortels tot voedsel moet gebruiken, gelyk ook de Geitemelk, die wegens haare afvaagende vermogens zeer geroemd wordt. Eindelyk moet men zich wagten voor alle geweldige purgeermiddelen, dewyl dezelve de krachten van 't gedarmte ontzenuwen, en zonder baat de beste vogten ontlasten, waar door de gevreesde zwakheid, aan deeze ziekte eigen, meer en meer aangroeit.

De Borststeeringen zyn hier te lande niet minder gemeen dan in 't Vaderland, en neemen doorgaans haaren oorsprong uit verouderde verkoudheden, die hier zeer menigvuldig zyn, en uit de verhinderde doorwaasfening voortvloeijen. De aanleidende oorzaken tot deeze kwaalen zyn de vogtige heete luchten deezer landen, geduurig met schynbaare koude verwisseld, wier nadeelige uitwerkingen in deeze Gewesten allergeweldigst zyn, wegens het slaapen der Matroozen en Soldaaten boven op de daken, op welke zy, na zich wel vol te hebben gedronken, nederliggen. Ook moet men in aanmerking neemen, dat de perzoonen, die de bovenste verdiepingen der huizen bewoonen, veel gezonder leeven, en aan deeze en zoortgelyke kwaalen minder onderhevig zyn dan de Bewooners der beneden vertrekken, welke wegens derzelve vogtigheid ongezonder zyn, en door Schorpioenen en Kakkerlakken geplaagd worden.

De stoffe deezer verkoudheden is van een' zeer scherpen en bytenden aard; als dezelve op de longen vallen verwekken ze aldaar eene fyne ontsteeking, die eene drooge kuch ten gevolge heeft, en daarna bloedspuwing en teering, aangekondigd en verzeld door eene bemaauwde ademhaaling, eene geduurige hoest en eene sleepende koorts.

De afleiding der verkoudheidsmaakende stoffen in 't begin deezer ziekten is door *Boniuss* de beste geneeswyze bevonden. Vroegrydig geraadpleegd zynde moet een Geneesheer derhalven purgeermiddelen gebruiken, en wel sterkere dan men hier te lande in zodanige kwaalen

zou kunnen aanwenden, uit Aloë, Scamnoneum, Gittgom, Coloquint enz.: want het is eene bekende waarneeming, dat men in de heete Gewesten de giften en krachten der purgeermiddelen moet vermeerderen, naar maate de hitte grooter is; zo dat op zommige plaatsen in de Indiën middelen worden gebruikt, die hier te lande als geweldige vergiften zouden werken. De voornaamste stoffen door den afgang dus ontlast zynde, wordt de verdere uitdrijving der kwaade dampen betracht door middelen, die op de kwyl en neusvaten werken, hoedanige zyn kwylkoekjes uit Peper, Staphygrafia enz. Daarenboven zyn in de Indiën byzondere kwylmiddelen ten einde uitgedacht, welke gemaakt worden uit de planten van de Areca en Betel, gemengd met ongebluschte kalk uit oesterfchelpen: want deeze middelen neemen de kwaade stoffen weg, die anderszins, naar de longen afzakkende, den hoest verwekken, wordende dit middel in 't Maleisch genoemd *Sirii Pinang*. Daarenboven is hier eene byzondere soort van Pinang, welke een dronkenmaakend vermogen bezit, en door de Indiaanen *Mabok* wordt genoemd, werkende dezelve ongeveer eveneens als sterke wyn, doch met dit onderscheid, dat deeze byzondere dronkenfchap, door een weinig zout te eeten, kan worden weggenomen.

Indien de kwaadaardigheid der voornoemde verkoude vogten reeds zo verre is geklommen dat 'er eenige aanmerkelyke vaten in het longestel zyn doorgevreeten, en 'er dus eene geweldige bloedspuwing is gevolgd, dan is eene sterke aderlaating, naar de verschillende temperamenten en menigte des ontlasten bloeds geschikt, van de grootste noodzaakelykheid, na welke verdikkende borstmiddels en stempende middelen moeten worden gebruikt. Indien de ziekte reeds in eene volflagene longeteering is overgegaan, moeten dezelve middelen worden aangewend: maar inzonderheid pryst *Bontius* in alle deeze gevallen zyn uittrekzel van Saffraan, waar van de kracht voornaamelyk in het Heulzap bestaat, door 't welk hy zegt steeds te hebben kunnen bewerken, dat de verdikte kwalfters niet alleen gemakkeliker vielen te ontlasten, maar ook de hoest bedaarde, en de opene longezweer tot geneezing kwam. Dan intuschen raadt hy teffens ten sterkste: aan verzachtende zaadmelken en borstdranken uit bloedverdunnende en heelende balsemachtige kruiden, gelyk ook slikmiddels uit conserf van Roozen met Swavel, enz.

Wat

Wat verder de koortzige ziekten aangaat, dezelve zyn hier zo menigvuldig en in aard en toevallen zo verschillende als ergens, wegens den heeten en met ongezonde uitwaasemingen vervulden dampkring, doch meest al van één rottenden en kwaadaardigen aard. Volgens de waarneemingen van *Bontius* vindt men hier zeer zeldzaam waare dierendaaftsche Koortzen, en alleen in zodanige, die dezelve uit het Vaderland met zich hebben gebracht, welke dan doorgaans ten laatsten Waterzuchtig worden, en dus elendig omkomen. Rechte andereendaafsche Koortzen, die zuiver afloopen, en op haare gezette tyden wederkeeren, zyn ook zeldzaam; want meestal zyn dezelve van een aanhoudenden aard, of bestaan ten minsten uit ras op elkanderen volgende afloopende Koortzen, die dus in de gedaante van eene uit haaren aard aanhoudende Koorts verschynen. Zodanige Koortzen zyn niet alleen eigen aan Java, maar ook de gewoone plaagen der heete Gewesten tuschen de keerkringen, ten eenemaale verscheiden van die ziekte, welke men de geele Koorts of het zwarte Galbraaken noemt, en die alleenlyk onder weinige plaats heeft by hunne eerste aankomst in heete Gewesten, te weeten meestal in ongezonde en volle gestellen, vooral van zodanige, die zich in spek, vleesch en dronkenfchap te buiten gaan.

De Heer *J. Lind*, een voornaam Engelsch Geneesheer, die jaaren achter een gelegenheid heeft gehad om de Indische Ziekten gade te slaan, heeft bespeurd, dat men in deeze ziekten niets van belang kon uitrechten, dan alleen door den Koortsbast. Menigmaal nam hy waar, dat het behoud der Zieken aan zodanige kwaalen onder de keerkringen afhing van de kleine tuschenpoozingen, in welke men in staat was een heele of ten minsten eene halve ounce in te geeven. Hy heeft ook gelegenheid gehad veele journaalen der Scheepshoofden na te zien, en uit dezelve steeds bevonden, dat niettegenstaande het groot uiterlyk verschil van veele deezer Koortzen, haar aard nochtans dezelfde was, en steeds den Koortsbast tot geneezing vorderde. In 't byzonder beroept hy zich eindelyk op de Koortzen van het Eiland St. Thomas, die van alle andere verre de kwaadaardigste zyn, en echter het voornoemde middel alleen ter geneezing schynen te eischen.

Niet alleen wordt die bast in deeze heete landstreeken een voortreffelyk middel tot herstel, maar ook tot voorbehoeding bevonden, gelyk de Heer *Lind* het eerst ondervond op de kusten van Guiné, vooral zo teffens eene maatige leevenswyze, in de heete landen zo noodig,

werdt in acht genomen. En dit is niet alleen eigen aan Africa en het heete gedeelte van Afie, maar ook in onze Noordfche strecken. Onder anderen bleek dit uit het geval van den Graaf *Bonneval*, wanneer hy in 't jaar 1718 den Prins *Eugenius van Savoyen* in de belegering van Belgrado verzelde; want terwyl byna een ieder door befmettelijke Rotkoortzen, met of zonder bloedloop, ziek lag, was *Bonneval* met zyn gantsch gevolg in een zeer gezonden staat, 't geen hy alleen hier aan toefchreef, dat hy allen de zynen dagelyks een goeden romer met aftrekkel van Koortsbast op Brandewyn te drinken gaf.

Behalven deeze verpoozende Rot- of Gal-koortzen, vindt men 'er ook dikwyls volkomen aanhoudende, die met zo veel geweld de Lyders overvallen, dat zy in 't eerste ogenblik als zinneloos worden, en niet zelden binnen weinig dagen ja uren, in 't midden hunner woede, worden weggerukt. By deezen allergevaarlykften toestand voegen zich eene volkomene fleepeloosheid, het braaken van allerleye groene en andere kwaadaardige galltoffen, eene volftrekte koude der uitwendige leden en verfhroeiende hitte der ingewanden; tekenen die te zamen genomen een byna onvermydelyken dood aankondigen. Doorgaans is deeze ziekte wel van een' rottigen aard, doch moet echter, wegens de verfhrikkelijke heevigheid der toevallen, ten minften in 't begin, als eene ontfteeking worden behandeld: men begint derhalven met eene zwaare aderlaating, eens of meermaalen in het werk gefield; na dat het bloed hier door een weinig tot bedaaren is gekomen, geeft men verkoelende dranken, die teffens de eerste wegen zuiveren, uit Tamarinden enz., *Cafia* met Wynfteenroom, geest van Vitriool en Salpeter, zo enkel als verzoet enz. Ook moet na dit alles op het bedaaren der toevallen worden gelet door zachte verdoovende middelen, zynde een' gepast gebruik van Heulzap, in dit geval, gelyk in meer andere heete ziekten, van de grootfte nuttigheid. Zachr laxeerende en verkoelende Clyfteeren kunnen ook van veel voordeel zyn.

Alle byzondere Koortzen, die in de Indiën regeeren, op te tellen, zou ten zeer wydloopig werk zyn, waar in wy ons niet zullen inlaaten, en noch maar alleen fpreken van die byzondere Koortzen, welke de Hollanders, naar Solor en Timor vaarende, aantasten. Deeze Eilanden leveren byna alleen het Sandelhout, eene in de Geneeskunst en in de Verweryen zeer geachte ftoffe; doch die, hoe heilzaam zy uitgedroogd zynde ook zy, in haare fterkfte frifchheid zulke krachtige fappen bezit, dat zy als een gevaarlyk vergif moet worden befchouwd; by het welk zich daarenboven voegt het buitengewoon heet en vogtig geftel deezer Gewesten, 't geen hier noch meer nadeel doet, om dat het Sandelhout wordt gekapt en gehaald van zeer hooge,

hooge, altoos met op 't gevoel koude en natte misten bedekte bergen; welke beurtwisseling in Europa gevaarlijk, doch hier noch oneindig verderfelyker is, wegens de plotzelyke toefluiting der in de heete Gewesten noch meeropende zweetgaten. Deeze Koortzen beginnen ook met ylhoofdigheid, doch zyn doorgaans van eenen verpoozenden aard, hoewel ook byna nooit zuiver afloopende, en hebben deeze byzondere eigenschap, dat de Zieken den geheelen tyd druk bezig zyn in het nabootzen dier handwerken, welke zy in den staat der gezondheid geoeffend hebben. Daarenboven is dit noch het byzonderste, dat zy alles opbiegen 't geen zy oot in hun leven goed of kwaad, in 't openbaar of in 't geheim, gedaan hebben. De ziekte is niet minder gevaarlijk dan de voorige, en vereischt eene gelykzortige geneeswyze, naar den aard der toevallen geschikt, zynde daarenboven braakmiddelen uit Spiesglas, volgens de bevinding van *Bontius*, van eene zeer gunstige uitwerking.

Gelyk die genee, welke naar Solor en Timor reizen, door deeze byzondere Sandelkoorts worden overvallen, dus zyn zy, die naar Amboina en Banda vaaren, onderheevig aan eene by die Zeën eigene blindheid. De Inlanders schryven de oorzaak deezer ziekte toe aan het eeten van heete Ryst, waarom de Javaanen en Maleyers de eerst gekookte Ryst aan de koude blootstellen: hoe byzonder dit voorgeeven ook moge schynen, zo wordt het echter by de Hollanders, en zelfs door *Bontius* vóór waar erkend, waarom ook het eeten van heete Ryst op de schepen onder eenige straf verbooden is. *Bontius* merkt ook aan, dat de Ryst een schadelyken en slaapverwekkenden geest bezit, welke door de warmte allengskens verdwynt, en dus in de verkoelde Ryst minder, dan in de noch heete, wordt gevonden. Voor het overige schynt deeze ziekte meerendeels uit eene verkoude stoffe te bestaan, die de werkingen der zenuwen drukt. *Bontius* raadt hierom ter geneezinge zeer sterke purgeermiddelen aan, en daarenboven niesmiddelen uit poeder van tabak enz., gelyk ook kwylkoekjes. Dan het voornaame geneesmiddel is de lever van een Haay inwendig gebruikt, gelyk ook de traan van dezelve, die alleen over de oogen wordt gestrooken, terwyl men de lever raauw met zout moet eeten; dit vermogen der Haaye levers is zeer byzonder en daar aan alleen eigen; want alle andere levers brengen in plaats van voordeel veel schade aan. Daarenboven valt aan te merken, dat hoewel deeze blindheid doorgaans alleen voor zekeren tyd duurt, en veeltyds door het vertrek uit deeze plaatzen overgaat, dezelve echter verwaarloosd zynde door den tyd geheel ongeneeslyk wordt.

Onder de uitwendige kwaalen, aan deeze Gewesten in 't byzonder eigen, tuint eene zekere natte Schurft uit; door de Inlanders genoemd *Courap*,

welk woord by uitsteekendheid Schurft betekent: dezelve bedekt het gantſche lichaam met eene ondraagelyke jeukte, zo dat de Lyders zich niet van krabben kunnen onthouden; doch 't welk de kwaal niet weinig doet verergeren, dewyl de uitlopende ſcherpe ſtoffen het nabuurige gezonde vel overal doorknaagen. De oorzaak deezer ziekte kan een kwaade leevenswyze, of eene anderzins ontſtaande kwaadzappigheid zyn: maar doorgaans wordt de ziekte door beſmetting verkreegen, gelyk het gemeene Schurft in onze Geweſten. Ook wordt in deeze ziekte waargenomen, dat de Lyders gedurende dezelve zeldzaam door eenige andere zwaare ziekte worden aangetast, terwyl het ſchielyk terugflaan der uitbotting eene aanſtaande zwaare krankheid aankondigt. Met dit alles is de geneezing deezer kwaale zeer noodzaakelyk, dewyl dezelve anderzins lichtelyk in de waare Lazery, ja in de Elephants ziekte, de verſchrikkeſte aller huidkwaalen, overgaat.

De geneeswyze deezer kwaale beſtaat in den beginne in 't ontlaſten der eerſte wegen, om daar door het lichaam van alle ſcherpe en kwaadardige ſappen te zuiveren, zonder welke voorzorge de plaatzelyke middelen altoos ſchadelyk zyn. Dit volbragt zynde, neemt men gewoonlyk een zalfje uit yzerroest en zwavel, uit het welk met azyn een mengzel wordt bereid om de aangedaane plaatzen daar mede te ſmeeren, na dat men de korſten heeft afgeſchilferd. Andere neemen daarentegen een zalfje uit Opium, ongebluschte Kalk en ſap van Appeltjes der Liefde, met welke middelen gevoeglyk een weinig kwikſublmaat kan worden gemengd. Dan *Bontius* genas zich zelve alleen met Loodwit, na voor af de eerſte wegen behoorlyk te hebben gezuiverd. Inwendig zullen buiten twyffel poeders uit Zwavel met raauw Spiesglas gemengd van veel dienst zyn.

De ſweerpuiſtjes of de Roodvont zyn ook een zeer laſtige uitbotting, welke niemand der aankomelingen ontkomen kan, al zo weinig als het byten der Vloojien, alhier Mosquiten genoemd. Deeze kwaal beſtaat in menigvuldige puiſtjes, welke met het zweet uitbotten, en het geheele lichaam van het hoofd tot de voeten vervullen; door de geweldige jeukte worden zy niet weinig verergerd, om dat hier uit begeerte tot krabben komt, welke het kwaad doet aangroeijen. Meest van alſen zyn hier aan onderheevig, die het eerſt uit Europa in deeze heete Geweſten anlanden, en daarom op eene verachtelyke wyze worden genoemd *Orang Barou*, terwyl die geene, welke hier lang hebben huisgehouden, zich noemen *Orang Lamme*, 't welk een' oud' Inwooner beteekent, die hier bevestigd en reeds met de gebreken van het
climaat

climaat verzoend is. Deeze Roodvont, gelyk ook de vlotjebeeten, zyn uit haaren aard van weinig gevaar: door verwaarloozen en krabben kunnen zy onderrusschen zeer lastig worden, en wel eens in kwaadaardige zweeren ontaarden. Om derhalven deeze moeilijke jeukte te ontkomen is niets beter, dan water en azyn te mengen met wat Salpeter, en daar mede de aangedaane plaatzen te waschen, of ook, indien men een sterker middel begeert, daar Limoensap by te voegen. Inzonderheid moet men in de Roodvont zorge draagen om geenerhande purgeermiddelen te gebruiken, maar liever, zo men inwendig iets wil doen, ten dien einde zweetdryvende middelen voorschryven; dewyl de scherpe stoffe, door purgeermiddelen naar binnen slaande, niet zelden een doodelyken Roodenloop heeft veroorzaakt.

In Amboina en in de Moluksche Eilanden heerscht ook eene byzondere uitwendige ziekte, in veele toevallen overeenkomende met de Venuskwaal, hoewel met dit onderscheid, dat dezelve, zonder den weg van besmetting, aan die ziekte eigen, ontstaat. Doorgaans openbaart zich dit ongemak met harde beenknobbels over het geheele lichaam, eveneens als hier te lande by zommige perzoonen de wratten met hooopen uitborten. Deeze gezwellen komen ras tot verzwearing, en storten dan eene taaye gomachtige stoffe uit; allengskens worden de gezwellen grooter, en verwekken eindelyk diepe kwaadaardige zweeren, van die des pokvergifts hierin alleen verschillende, dat zy niet zo zeer tot beenvreeters overgaan, en ook minder pynlyk zyn.

Wat de geneezing betreft, dezelve is in den beginne niet zeer bezwaarlyk, kunnende zy als dan door de uitgezochte bloedzuiverende middelen worden volbracht; hoedanige zyn de afkookzels der zweetdryvende houten, als Pokhout, Sasaphras, China, enz., terwyl de kwaade stoffen door zeer heevige purgatiën naar buiten worden gedreeven: want zachte middelen helpen niets, maar zy moeten zyn Gittetom, enz., Ezelskommerszap, benevens de braak- en purgeermiddelen uit den Kwik en het Spiesglas. Uitwendig zyn ook van nut de Kwikzalven, zo sterk gesmeerd, dat de kwyling aanstaande is: want deeze te verwekken is zo wel hier als in de pokziekten overtollig. Eindelyk moeten de geneezene Lyders zich wachten voor de hier te lande zo algemeene spyze uit de Sagokoeken, die kwaad te verteeren zynde veel kwaade stoffen in het lichaam voortbrengen, en zeer waarschynelyk eene der afgelegene oorzaken deezer ziekte zyn. Het zelfde valt waar te neemen aangaande de Kokoswyn of zogenoemden Wyn de Palma, niet dat een maatig gebruik deezer voortbrengzels schadelijk zou zyn, neen

in tegendeel; maar het is alleen het misbruik en de dronkenschap voor welke men zich moet wachten: want deeze is in de Indien de voornaamste bronader van eene reeks gevaarlyke heete en kwynende ziekten.

Wy hebben dus in 't kort de voornaamste waarneemingen aangaande de Indische Ziekten en de Bataviafche Luchtsgesteldheid mede gedeeld; thans gaan wy over tot eenige aanmerkingen aangaande de Ziekten van hen, die op fchepen der Compagnie naar de Indien vaaren. De ziekten, welke de Vlootelingen in de Noordzee en het Kanaal aandoen, zyn zeer verschillende naar maate van de jaargetyden, in welke zy uitvaaren. Zelden kunnen zy van veel gevolg zyn voor de manfchap, dewyl dezelve altoos met doorgaande Oostewinden uivaarende, ras in de warme Gewesten komen, en hebben dan alleen plaats, wanneer zy door tegenwinden in onze Havens en Zeegaten worden opgehouden. Ook vorderen zy geene breede befchryving, dewyl zy byna in alles overeenkomen met de Ziekten, die in zodanig een' tyd aan den wal heerfchen.

Een nagelnieuw fchip kan echter zomwylen aanleiding geeven tot eene doorgaande ziekte, dewyl het hout in zulk een geval een' zeer ongezonden damp opgeeft, die dikwyls zo aanmerkelyk is, dat men de geftaaidige uitwaasfeming daar van by het kaarslicht kan zien, vertoonende dezelve zich in de gedaante van eene dunne mist, of ook zomwylen in die van een froom van licht. Zodanig eene heerschende vogtigheid doet de goederen en metaalen bederven door fchimmel en roest, en brengt onregelmaatige Koortzen te wege, verzeld met buikloop en kwaadaardige toevallen. Deeze na-deelige eigenschappen kunnen veel verbeterd worden door de keuze van recht droog hout, gelyk ook door het menigvuldig berooken met teer en pik; daarentegen worden zy vermeerderd door het afspoelen der dekken na zonnenondergang, welke gewoonte, als steeds fchadelyk, in alle fchepen moest worden verboden.

In het begin der tochten naar Guinea en de Oost-Indiën behoorde men boven alles bedacht te zyn, om zodanig eene fchikking te maaken in de fpyzen en dranken, als het best met de natuur der heete Gewesten overeenkomt, en de lichaamen vooraf te bereiden tot die veranderingen, welke zy noodzaakelyk in een' tocht van de koude naar de heete Luchtfreeken moeten ondergaan. Het is een bekende regel, dat zo wel de eetlust als de verteeringskracht veel minder is in de heete, dan in de koude Gewesten. Hierom heeft de natuur de Bewooners der verzengde luchtfreek geleerd zich voornaamelyk van Aardgewasfen, Graanen, Wortelen en zuurachtige Boomvruchten te bedienen, en teffens veele dunne verkoelende vogten tot hunden drank te verkiezen. Daarentegen bevinden wy ons in onze Noordely-

ke Gewesten best by voedende maaltyden, meerendeels bestaande uit vleeschspyzen gepaard met krachtige moudranken, vooral in den winter-tyd. Dus zien wy, dat de Zeelieden, welke uit Groenland te huis komen, zeer hongerig zyn, en zonder eenig ongemak de zwaarste gezouten spyzen verteeren. Dan indien die zelfde Lieden daarop naar de Indien vaaren, verliezen zy ras dien graagen eetlust, en vinden de voornoemde zwaare spyzen voor hunne gezondheid zeer nadeelig. De Engelſchen zyn het minst van alle Europeefche Natien genegen hunne gewoone sterke levenswyze te veranderen, en alleen om deeze reden sterven jaarlyks duizenden van hen op de Comptoirs aan de kusten van Africa. Het droevig noodlot van een gezelschap van Deensche Geleerden, voor eenige jaaren naar de heetſte landen van Arabie gezonden, bevestigt ook deeze gewigtige waarheid; want de meeste derzelve, aldaar op de Noordſche wyze leevende, kwamen spoedig aan hun einde, en alleen eenige weinige kwamen gezond te rug, die zich naar de zobere levenswyze der Oosterſche Volken ſchikten.

Niets zou derhalven nuttiger op zodanige tochten zyn, dan de randzoenen van spek en gezouten vleesch, zo veel doenlyk, te verminderen, dewyl dezelve in meer dan een opzicht nadeelig zyn, vooral zo men teffens gebrek aan water heeft. Zodanige spyzen geeven immers de eerste aanleiding tot Scorbut, vooral daar het onmogelyk is, het vleesch op verre tochten met gewoon zout goed te houden, 't geen waarſchynelyk door het byvoegen van Salpeter te verbeteren zou zyn. Ook is het vleesch en vooral het spek ten hoogſten nadeelig in alle rotachtige koortzige ziekten, de gewoone kwaalen der heete Landen en Zeën.

Daarentegen zyn allerley verkwikkende spyzen en dranken van een onwardeerbaare nuttigheid, als Ryst, Gort, Zuurkool, Pruimen, Rozynen, Gierst, Thee, Zuiker, Siroop, enz. Nieuwbakken brood zou ook verre te ſchatten zyn boven het harde verdroogde Scheepsbrood, en zonder veel ongemak aan boord gebakt kunnen worden. Wyn heeft insgelyks groote verdienſten, dewyl dezelve alle andere hartſterkende dranken in vermoegen overtreft, kunnende Rum, Brandewyn of andere heete dranken, hoedanig ook genoemd, geene gelykzoortige uitwerking doen, al worden zy noch zo verdund. Het zou derhalven dienſtig zyn dagelyks een maatig randzoen van een of ander ſterken Wyn te geeven, en steeds een genoegzaamen voorraad ten dienſte der zieken te bewaaren.

De gewoone ziekten, welke men op de ſchepen, die naar de Indien vaaren, beſpeurt in de aannadering des Noordelyken keerkrings, zyn ontteekingen, voortvloeiende uit den ſchielyken overgang van de koude in de heete
lucht

luchtfreken. Hierom is het noodig, op dien tyd alle volbloedige perzoonen uit voorzorge te doen aderlaaten: hoewel men met deeze ontlasting, zelfs in dit geval, spaarzaamer moet zyn in deeze heete, dan in onze koude Zeën. Dan dit toeval verandert schielyk, en 'er openbaaren zich ras ziekten van een rottigen aard, vooral zo men genoodzaakt is, wegens tegenwinden of filtre, lang omtrent de evennachtslyn om te zwerven. Doorgaans worden dan eerst eenige weinige door den Roodenloop aangetast, en straks verspreidt zich eene kwaadaardige Koorts door het schip van meer of min verpoozenden aard, over welke reeds boven is gehandeld. De kwaadaardigheid dezer koortzen verschilt grootelyks naar maate van den verschen voorraad, welken men in staat is den Zieken te geeven, gelyk ook of men genoodzaakt is in ongezonde Baaijen of Havens binnen te loopen, of zelfs in de nabyheid van zodanige plaatzen eenigen tyd te kruisen; want in zodanige gevallen worden zy doorgaans zeer vernielende. Boven andere heeft het Sloepvolk veel te lyden, om dat het zelve, by gebrek van water, veeltyds de ongezondste en moerassige freken moet aandoen, en aldaar geheele nachten vertoeven, 't welk altoos met levensgevaar verzeld gaat. De voornoemde koortzen, vooral door zodanige byvallen verergerd, worden van dag tot dag vernielender, en gaan ras over in volkomene kwaadaardige Rotkoortzen, verzeld met blutsplekken, versteeningen en bloedige ontlastingen, in welk geval zy in korten tyd in staat zyn de gezondste manschap van een wel bevaaren schip te vernielen.

Hoe vermogende geneesmiddelen men ook moge bezitten tegen zodanige koortzen, zyn echter de voorbehoedende veel gemakkeliker en tefens veel zekerder. Het boven beschreeven aftrekzel van den Koortsbast zal ten dien einde nuttig zyn; doch de meeste baat zal men vinden, door de Zieken, zo veel doenlyk, van de gezonde af te scheiden, en dezelve zo veel verfrisching, als mogelyk is, te bezorgen. Gemeenlyk worden de Zieken geplaatst onderdeks, in eene plaats de Baay genoemd, en dus in het vogtigst en ongezondst gedeelte van het schip, of ook wel in het voorste van het ruim, alwaar het niet beter is: beide deeze plaatzen zyn broeinessen van befmetting voor een geheel schip, en hierom zou het veel beter zyn de Zieken te plaatzen onder den Bak, vooral ingevalle men bekommerd is voor den Roodenloop of kwaadaardige Koortzen; zulende zulks voornaamelyk te pas komen in heet weder, en in warme Gewesten, dewyl de Zieken dan het gebruik der vrye lucht genietende; voor de regen genoegzaam beschut zouden kunnen worden door zeilen rondom hen te hangen. Wilde men ondertusfchen deeze plaats afkeuren;

men

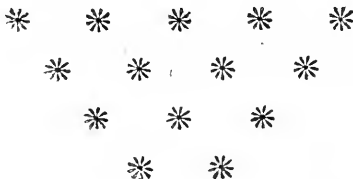
men zou dan de Zieken in de Conftapels kamer kunnen brengen, dewyl men daar, door het openzetten der gefchutpoorten, alle ogenblikken frifche lucht kan inbrengen; het is waar, zulks zou ongemakkelyk vallen voor de Officieren, welke aldaar gewoon zyn te flaapen: dan men dient aan te merken, dat dit geval nooit gebeuren kan, dan alleen ter gelegenheid van zwaare befmettelyke Ziekten, die, zo ze niet gefluit worden, de geheele equipage van een fchip kunnen vernielen: bygevolg komt het byzonder belang dan weinig in aanmerking; ook zyn de Officieren deezer kamer in den aanval van een doorgaanden bloedloop eener kwaadaardige koorts aldaar geenszins veilig voor de befmetting, maar veel meer, wanneer zy, van daar verhuizende, in hangmatten op 't halfdek onder de zonnetent mogen flaapen.

Voorts moet men de grootfte zorg aanwenden om de Zieken zuiver te houden door geduurige ververfching van het bevuilde linnen: tot dat einde moeten de gefchutpoorten dag en nacht openftaan, en alleen in kwaad weder met Cannefas geflooten worden; ook moet men niemaad als een zieken op deeze plaats toelaaten, dan alleen wanneer men aan hem die tekenen befpeurt, welke aan de befmettende ziekte der kamer eigen zyn. De Chyrurgyns en Oppasfers der Zieken moeten ook hun best doen om zo zich zelve als de overige Scheepslieden voor befmetting te bewaaren. Ten dien einde moeten zy by de Zieken een afgezonderd kleed dragen, 't best uit gewast linnen, aldaar niet gaan dan met eene wel voorziene maag, en na een goeden bitteren flok te bebben genomen. Ook moeten zy veel gebruik maaken van een of andere zoort van Wynazyn op Campher en bittere Kruiden getrokken, en daar mede alle plaatzen bevogtigen, gelyk ook de bedden, het linnen, enz.

Door zulke en gelykzoortige voorzorgen zal men doorgaans in ftaat zyn eene kwaadaardige ziekte in haar begin te smoooren; dan indien men desnietteenftaande met een zeer befmet fchip op eene goede rhede komt, zal het dienftig zyn alle Zieken onder tenten aan land te brengen, en het fchip met buskruid te zuiveren. Om deeze zuivering te volvoeren brengt men bedden, hangmatten, enz. naar beneden, op plaatzen, in welke men zeker is, dat zy door den damp des buskruids wel zullen kunnen doorrokken worden. Dit gedaan zynde worden alle luiken, fpygaten en gefchutpoorten geflooten, latende men alleen een luik open, voor die geene, welke laaft van allen het fchip zullen verlaaten: dan zet men ketels en tobben met water, en ontfteekt in dezelve eene genoegzaame menigte van bevogtigd kruid, 't geen dus, zonder nadeel te kunnen doen, het geheele fchip met zynen damp bezwangert. Eindelyk blyven zy, die

het kruid hebben aangeflooken, zo lang in het fchip, als zy het kunnen harden, en neemen dan de wyk door het opengelaaten luik, 't geen daarop aanftonds potdicht met een prefenning geflooten wordt.

Zodanig een kruidamp is eene allerheilzaamfte zaak, en ik twyffel niet, of de hier opgegeevene regels, in 't algemeen befchouwd, zouden, zo zy naauwkeurig wierden in acht genoomen, van een ongemeen nut zyn tot bevordering van 't welvaaren onzer Oost-Indifche Compagnie.

E L F D E B O E K.

HANDELENDE OVER DE GEWASSEN, DIE
IN DE NABUURSCAP VAN BATAVIA
GEVONDEN WORDEN.

De in het voorgaande Boek afgehandelde beschrijving der meest voorkomende Javaansche Ziekten leidt ons natuurlyk tot de beschouwing der Gewassen, naardien de meeste Geneesmiddelen uit de voortbrengzels van het groeiend ryk hunnen oorsprong trekken. De Boomen zullen ten dien einde het eerst onze aandacht vorderen, daarna de Heesters en eindelyk de Plantgewassen.

De eerste en voornaamste boom van Java, die overal door geheel Indiën gevonden wordt, en den Inwooneren tot een onwardeerbaar nut verstrekt, is de Kokosboom, aldus genoemd naar het Portugeesch woord *Coguo* of *Coco*, waar mede zy deezen boom hebben benoemd. De Kokosnoten zyn het voornaamste deel deezer booms, en groeijen boven aan den stam, alwaar de bladen uitschieten aan harde kwastige steelen, die de gedaante van takken hebben. Weezentlyke takken worden te vergeefsich aan deezen, gelyk aan alle andere Palmboomen, gezocht; maar die deelen, welke van zommige takken genoemd worden, zyn in der daad niets anders dan de bladstengels, of de ribben der zogenoemde *geveerde bladen*. De stam van deezen aanzienlyken boom is aschverwig van kleur, opschietende tot negentig voeten en hooger, in middellyn 16 of 20 duimen dik, doch beneden dikker dan boven; voorts zeer ros van hout, 't welk zo wit is als het fynste Schryfpapier. Doorgaans is de stam bochtig, en overal als met leden verdeeld, het welke ontstaat uit de afvallende bladen, die altoos ringen achterlaaten. De ribben der bladen komen uit den top des booms, in gemeene boomen ten getale van zestien of achttien, en in de grootste tot acht-en-twintig, zynde vyftien of zestien voet lang, en ter wederzyden penswyze bezet met rietachtige bladen van ongeveer één voet lengte. De wortel heeft ondertusfchen weinig overeenkomst met het overige, maar is ongemeen klein, naar maate van de hoogte en zwaarte des booms; ja hy schiet naauwelyks in den grond, maar kruipt als op het aardryk. De vruch-

ten groeijen nevens elkanderen by trosfen, die ieder tien en meer Nooten bevatten, en zestig ja honderd of meer ponden zwaar zyn. De gedaante der vruchten is verschillende, te weeten driehoekig of rond, en zo groot als een menschen hoofd; voorts zyn zy bedekt met eene dubbele schil, wier buitenste byna een vinger dik uit pluister bestaat, van natuure als de Hennep aschgrauw van kleur, terwyl de binnenste eene harde bruine dop is, welke de eetbaare vrucht insluit. De jonge vruchten zyn rond, eerst geel of witachtig, en daarna donker groen: aan derzelver voorste einde zit een kroontje met een staart, eveneens als de raapen. De pit is ruim een duim dik, van binnen hol, en gevuld met een aangenaam vogt, het welk in de halfrype Nooten ongeveer een halve kan uitmaakt, doch in de geheel rype vermindert, dewyl een gedeelte zich aan het vleesch aanzet, en verdikt wordt. De vrucht komt voort uit een bloezem, niet ongelijk aan dien van de Kastanien; zy wordt ryp binnen drie maanden, en kan overal heen gevoerd worden zonder te verdiven: door de hardheid der basten zyn deeze Nooten ook weinig gevaar van breeken onderhevig, waarom de Indianen, die zeer snel by deeze boomen kunnen opklauteren, dezelve affnyden en by geheele trosfen naar beneden laten vallen.

Behalven deeze vruchten geeft de boom een zeer aangenaam sap *Sury* genoemd, by de Hollanders bekend onder den naam van *Palmwyn*. Dit vogt wordt verkreegen door een der hoofd bladen af te snyden, en onder den afgeknotten steel of tak een pot of bamboes te hangen, in welke dit vogt, 't welk het natuurlyk zap des booms is, wordt verzameld; doch dit strekt tot groot nadeel der boomen, en zo het te lang aan een geschiedt, worden de bladen bruin, en 'er komen in 't vervolg geen vruchten meer te voorschyn. Tot meerder gemak leggen de Inboorlingen stokken van den eenen boom op den anderen, op welke zy langs loopen om de volle potten of rieten af te haalen, en 'er leedige voor in plaats te stellen. Dit vogt is van natuure zeer zoet, doch ondergaat in deeze heete Gewesten eene zeer spoedige gisting, waar door het in Wyn verandert, en spoedig dronkenschap verwekt. Dan deeze gisting gaat zo spoedig voort, dat het vogt, 't welk des nachts wordt opgevangen, reeds omtrent den middag in *Palmwyn* veranderd is, en, zo de potten of vlesfen niet zeer wel zyn geflooten, des avonds reeds zuurachtig wordt, en op het einde des volgende dags reeds geheel bedorven en verzuurd is. De jonge boomen geeven het meeste vogt, doch het sap der oude boomen, hoewel minder in meenigte, is veel krachtiger, en geeft een sterkeren *Palmwyn*, die veel meerder voorloop bezit, en hierom ook eerder dronken maakt. Uit dit sap worden

den drie zeer nuttige zaaken gemaakt, te weeten Brandewyn, Azyn en Zuiker. De Brandewyn wordt door enkele overhaaling uit het sap getrokken, zo ras het zelve tot goeden Wyn is uitgegist. De Azyn neemt zyn oorsprong ook uit het gegiste sap, doch door de potten, waar in het bewaard wordt, vyftien dagen in kalk te plaazzen: want daar door wordt eene tweede allerheevigste gisting gebooren, en teffens zinkt 'er een wit poeder naar den grond, en hier mede is de Azyn bereid. De Zuiker van de Kokosnoot heet *Jagra*, en wordt gemaakt door zo veel kalk by het sap te doen als noodig is om het zelve rood te maaken: zo 'er ondertuschen te weinig kalk by komt, krygt men in het geheel geen Zuiker, en te veel kalk maakt dat 'er eene nieuwe bezinking noodig is. Als de rechte maat van Zuiker by dit vogt is gedaan, dan wordt het zelve uitgekookt, en gefchuimd, tot dat het sap behoorlyk verdikt zynde tot het bezinken der zuikercrystallen kan worden weggezet. Deeze bereiding geeft een roode Zuiker; doch zo men dezelve wit en doorschynende wil hebben, heeft men niets anders te doen, dan het sap voor het kooken, maar na de vermeniging met kalk, drie keeren te laten bezinken, en telkens over te gieten in eene schoone pot. Het vogt, dat by nacht verzameld wordt, is veel beter, dan dat het welk by dag verkreegen is, om dat de geweldige hitte 'er altoos een beginzel van zuurachtigheid aan geeft.

De overige deelen van deezen voortreffelyken boom hebben ook alle hun nut: want het hout wordt gebruikt tot het timmeren van huizen en schepen; de bast der vruchten, behandeld gelyk Hennep, geeft zeer goed touwerk en lonten, die zeer helder branden; de takken en bladen worden gebeezigd tot het dekken der huizen, en tot het schryven der Indiaansche Volkeren; ten laaften weeten de Inboorlingen zeer aardige kopjes en sshoteltjes uit de doppen der Nooten te draaijen, die door de vermogendste in zilver gevat, en wel gepolyst eene fraaye vertooning maaken. Zomwylen vindt men geheele vaartuigen, voornamelyk by de Maldivische Eilanden, die geheel en al uit deezen boom bestaan, en wier Bewooners ook alles, wat zy met zich voeren, aan deezen boom verschuldigd zyn: want uit het hout bestaat het schip; de bast der vruchten geeft het touwerk; de Nooten zyn bekkens en drinkschaalen; de bladen geeven hoeden, zonneschermen, enz.; en de koopmanfchappen die zy vervoeren zyn Kokosbooms Wyn, Azyn en Zuiker.

Jamlo is een boom die overal op de vlakke velden van Java groeit, en in gedaante van stam, vruchten en bladeren volkomen overeenkomt met de wilde Sleen- of Pruimboomen; waarom ook de vruchten door

de Hollanders Javaanfche Pruimen worden genoemd. Zy verschillen voornamelyk van onze wilde Pruimen in kleur; want terwyl de inlandfche purperachtig zwart zyn, hebben deeze een geele kleur: in krachten verschillen zy weinig, en de fmaak is niet onaangenaam. Wegens het verkoelend en zacht zamentrekkend vermogen haarer fappen, worden deeze vruchten zeer geprezen in de ontfteeking der oogten, en ten dien einde wordt het uitgeperfte vogt met water van Roozen en *Champakka* gemengd, tegen de ontfteekingen der oogten, keel en amandelen, gelyk ook tegen de Spreeuw gebruikt. Inwendig bezit het zelve ook gelyke vermogens als de *Acafia*, en wordt daarom met nut gebruikt in de Roode Loopen, het Bort, de Rotkoortzen en alle andere Kwaalen van een rottigen aard, zo gemeen in de heete Oosterfche Gewesten.

De *Kubeben* of *Kumuk* groeijen alleen op Java in het Bantamfche gebied, aan den oever van de Straat Sunda: ook worden deeze vruchten door de Maleyers genoemd *Kubab Sini* of Chineefche *Kubeben*, niet om dat zy in China groeijen, maar om dat zy derwaards uit Java in groote meenigte worden overgevoerd. De boomen, welke deeze vruchten voortbrengen, hebben veel gelykenis met onze Appelboomen, wat de bladen en takken betreft; doch de fiammen zyn veel lager, fpichtiger en doorgaans om de fiammen der nabuurige fterkere boomen geflingerd, waar door hun maakzel ook veel naar de Peperplant gelykt, terwyl echter de bladen iets fmaller zyn. De vruchten zelve, die het nuttig deel deezer gewassen uitmaaken, zyn rond, wat kleiner dan Peperkorrels, donker bruin van kleur, en zuweeten, zo zy geftooken worden, een fyne balzamike olie, die eenen fterken Campherachtigen geur heeft. De Bezien worden ryp of onryp geplukt, maar de rype worden niet verkocht door de Javaanen, dan na dat zy gekookt zyn, op dat niet iemand dezelve buitenslands zendende, dezelve aldaar zou kunnen planten. De onrype vruchten zyn licht en rimpelig van fchil, hebbende in de midden eene kleine weeke kern; terwyl de ryp gewordenen zeer effen zyn zonder rimpels, van binnen blaauw met eene groote pit, en daar door zwaarder dan de onrype. De rype vruchten hebben een fcherpen en bitteren fmaak, die de zenuwen fterk aandoet, maar de onrype zyn noch veel fcherper van krachten. Wegens hunne fcherpe olie zyn deeze zaaden zeer warm en droog van aard, waarom zy, inwendig genomen, zeer goed worden geacht voor eene koude en verflymde maag, om dezelfde reden zuiveren zy de rauwe flymen, die de borst bezetten, en bevorderen de uitracheling: zy dienen ook tot geneezing der zinkingen en koude vloeijingen der lyfmoeder, en teffens tot geneezing der verlaping in de mannelyke deelen. Veelmaalen worden zy tot kaauwingen gebruikt

bruikt om eene afleiding der koude stoffen te maaken: ten dien einde houdt men teffens drie of vier vruchten in den mond, die gekaauwd wordende veel verlichting geeven tegen de duizeligheid en het gezuis der ooren, gelyk ook in de tandpyn, en eenige zoorten van keelzwellingen.

De welriekende Benzoin Boom wordt ook dikwyls op Java gevonden; dezelve is een soort van Laurier, die tot eene groote hoogte groeit, en in blad niet veel van den Citroen of Limoen Boom verschilt. Het voortbrengzel deezes booms is Hars, welke door insnydingen in de schors onder de kroon wordt verkreegen; in het begin is dezelve zeer dun, en even vloeibaar als water, maar door de geweldige hitte droogt zy ras tot een vast lichaam, 't welk, zo de gom tydig wordt afgenoomen, geheel doorschynend is; doch doorgaans blyft zy langer zitten, en verkrygt dan eene donker oranje geele kleur, en is ondoorschynende. Elke boom geeft maar drie pond Hars; en met hun zesde jaar worden zy straks uitgeroeid om plaats voor nieuwe boomen te maaken, dewyl de jonge boomen veel meer hars geeven dan de oude. Het byzonderste deel der Benzoin hars bestaat in derzelve bloemen; want indien de Benzoin heet wordt gemaakt, komt uit dezelve te voorschyn een sneeuwitte damp, die in de gedaante van eene syne glansryke wol in een papier kan worden verzameld, en een zeer vlug essentieel zout uitmaakt. Voornaamelyk gebruikt men deeze Benzoin hars in reukwerken, hoewel zy ook zomwylen inwendig tegen de langduurige hoest uit koude stoffen wordt ingegeeven. Uitwendig gebruikt men haar in zalven en pleisters om verzwakte en verlamde leden mede te herstellen; terwyl de Tinctuur in Wyngest tegen de puisten in 't aangezicht gepreezen wordt, en vooral de zogenoemde Maagdemelk, uit een mengzel deezer Tinctuur met water gebooren.

De *Boenga Dadu*, of Eglantier Boom, komt in bladen en knoppen vry wel overeen met onze Roozeboomen, maar de bloemen zyn kleiner en spijter van bladertjes; de reuk is ook gelyk aan die van onze Roozen, maar minder in krachten. Deeze boomen zyn oorspronglyk uit Perſien al vroeg na de eerste stichting van Batavia overgebracht, en groeijen hier zeer weelderig; ook zyn zy van veel nut: want uit de bloemen wordt door destillatie een welruikend water, gelyk van aard als het Rooze water, getrokken. Voor het overige zyn de boomen niet van de sterkste, en worden daarom met stokken ondersteund, om ze rechtop in der hoogte te doen wasfen.

De boom *Jaaka* is een der grootste vruchtdraagende boomen die in de Indien bekend zyn; dezelve tiert best in drooge en verhevene gronden, in welke hy de hoogte onzer eiken boomen bereikt. De bladeren zyn van gedaan.

gedaante niet ongelijk aan die van onze Kersfeboomen, van onderen blaauw; en van boven grasgroen. De bloem is in eene soort van Bloeihoos beslooten, en dus voor 't oog der meeste onzichtbaar, waarom zy waanen, dat deeze boom geen bloesfem geeft; dan de vrucht is zo veel te grooter en zichtbaarder: want dezelve weegt dikwyls negen of tien ponden, en heeft ruim acht duimen in de middelzyn, en anderhalve voet lengte. De gedaante der vruchten is zeer aangenaam, overeenkomstig met de Pompoenen of Meloenen, en in schil gelykende naar de Ananasen; zynde dezelve eerst groen, en daarna geel, overal bezet met driekantige steekels, die in groene doornen eindigen, welke echter week zyn, en niet kunnen steeken. Inwendig is deeze vrucht eveneens als een Honigraad in meenigvuldige vakken afgedeeld, die ieder eene korf bevatten ter grootte van een duims lid, welke dikwyls tot honderd en meer in getal in eene vrucht gevonden worden, en met een geelachtig vleesch omringd zyn. De reuk der vrucht is zeer aangenaam, maar de smaak is zeer aardachtig en raauw, zo dezelve ongekookt gegeten wordt; maar gebraden zynde als Castanien bezitten de vruchten een aangenaamen smaak, en worden veel by 't gemeen gebruikt. Ondertusfchen zyn derzelve krachten zeer verhitte, en verwekken daarenboven lichtelyk gevaarlyke buikloopen. Zy zyn ook zeer bezwaarlyk te verteeren, en worden eveneens gelost als zy zyn genuttigd, wégens de natuurlyke taaiheid van haar samenweefzel. De pitten of kernen geeven gelyk alle gelyksoortige zaaden een wit melkachtig fap van een taaijen en gomachtigen aard: door de Inwooners worden dezelve gekookt en met zout gebruikt, wanneer zy gebrek hebben aan Ryst en andere voedzaame zaaden.

De boom *Mangas* is mede een van de beste op Java, die ook in hoogte zeer aanzienlyk, en voor onze fraaifte eiken niet behoeft te wyken, terwyl de takken en bladen veel naar die der Mispelen gelyken. Uit de takken fchieten dunne steelen, die aan haare einden bezet zyn met witte kleine bloemen, uit welke de vruchten met groote meenigte voortkomen, en allengskens zo zwaar groeijen, dat de jonge boomen door paalen moeten onderfteund worden. Ondertusfchen zyn deeze vruchten hier in van de meeste Oost-Indifche onderscheiden, dat zy voornaamelyk eenmaal in 't jaar kunnen worden geplukt in den voorwinter. Deeze vruchten zyn in 't eerst groen, naderhand geel, en eindelyk oranje kleurig, in grootte overeenkomende met onze beste Pruimen: veele zyn ook met vlekken geteekend zo wel uit- als inwendig, 't geen zeer fraay staat; doch de smaak is wrang en zamentrekkend. De Javaanen bereiden deeze vruchten op verschillende wyzen tot aangenaame toefpyzen. De onrype vruchten kooken zy in pekel,

kel, waar door zy den smaak en eigenschappen der Portugeefche Olyven aanneemen; andere leggen dezelve in met groene Peper en Azyn, en gebruiken ze gelyk onze Agorkjes met vleesch en vifch. Ook worden dezelve in zuiker geconlyt, en ftrekken tot eene aangenaame verfnapering voor de Vrouwen. De fchil afgenoomen zynde, wordt de halfrype vrucht met zuiker, boter en eijeren getoofd, eveneens als men hier te lande de Kruisbezien doet, welk voedzel aangenaam en zuurachtig van smaak is, en voor zeer gezond wordt gehouden. Ondertusfchen zyn de rype vruchten, veel gebruikt, nadeelig; doch een maatig gebruik derzelve is van zeer veel nut tegen den Roodenloop.

De Koffyboom, weleer alleen eigen aan Gelukkig Arabie, is thans ook een der voornaamfte Javaanfche Gewassen. Omtrent het jaar 1720 werd dezelve, door de zorg van den toenmaligen Gouverneur Generaal *Zwaardkroon*, alhier uit jonge planten voortgeteeld, en is na dien tyd een der voornaamfte Producten deezes Eilands geworden, zo dat jaarlyks eene groote meenigte van ponden naar Europa wordt overgezonden. Deeze boom, hoewel dun en tenger van ftam, groeit tot eene aanmerkelyke hoogte, dat is tot twaalf of veertien voeten, indien dezelve niet klein wordt gehouden. De takken van deezen boom groeijen in eene fraaije order altoos tegen malkanderen over, kruiswyze ten opzichte hunner hooger of laager fcheuten. De bladen zyn op dezelfde wyze tegen over elkanderen geplaatst, drie of vier duimen lang en anderhalve duim breed, zeer glad van oppervlakte, en aan het einde puntig. De bloemen zyn ook zomwylen roodachtig, welriekende en iets gelykende naar Jasmyn bloemen: de roodachtige vrucht gelykt wel naar eene Kers, en heeft onder haare roode fchel een laf zoer fap, in welks midden twee boontjes in byzondere zaadvliezen zyn geplaatst. Hoewel de boomen steeds bloemen en vruchten draagen, worden de laafte doorgaans maar twee maalen in 't jaar verzameld en ingepakt. Men plag elkanderen wys te maaken, dat de Arabieren de gewoonte hadden, de Koffy boonen voor de verzending in heet water te kooken, om dezelve tot de zaaijng op andere plaatzen onput te maaken; dan dit is onwaar, en ook niet noodig; want de Koffyboonen zyn van dien aard, dat zy niet willen groeijen, dan wanneer zy uit de bolfters genoopen en aanftonds in een vruchtbaaren grond worden gezet. Het gebruik der Koffy is noch niet zeer oud; by de Grieken was dezelve onbekend, en zy fchynt onder de Arabieren niet lang voor 't jaar 1400 in gebruik te zyn gekomen: en in Europa heeft men van dezelve eerst een algemeen gebruik beginnen te maaken, na dat de Hollandfche koophandel op Mocha gevestigd was, en vooral na het aanleggen der groote Koffyplantagiën in de West-Indiën.

De smaaklykfte van alle Javaanfche vruchten is de *Mangostan*, welke in groote meenigte in den omtrek van Bantam gevonden wordt. De boom, waar aan deeze vrucht wast, is ongeveer gelyk in grootte aan den Moerbezieboom, en heeft een' fiam ter dikte van een mans been onder de knie, uit welke eene kroon met rondsom uitgebreide takken te voorfchyn komt. De appels of vruchten groeijen aan de einden van zeer dunne takjes in twee bladen bloeihoos gewyze: deeze bladen zyn van buiten bleek, doch van binnen zeer fchoon groen, dikwyls ruim twee palmen lang en met veele adertjes doorfneeden. De vruchten zyn van eene aanlokkelyke fchoonheid, en komen voort uit een bleek knopje, 't welk zich opent, en de vrucht te voorfchyn brengt. Boven op de appels vindt men een kroontje, 't welk zich opent, als de appels volkomen ryp zyn; ook zyn deeze kroontjes met ftreepen getekend, welke het getal der zaaden aanwyzen, dat van nut is, dewyl die appels de beste zyn, welke de meeste pitten bevatten. De fchil der vruchten is dikhuidig, gelyk aan die der Granaar appels, van buiten purper verwig en van binnen bleek, door drukking tusfchen de handen lichtelyk open gaande, terwyl de fmaak eenigzins wrang en zamentrekkend is. Het vleesch, 't welk de binnenfte pitten omringt, is zeer dun, wit of bleek rood van kleur, 't geen met de tanden van dezelve moet worden afgezogen. Deeze zelfftandigheid is zeer aangenaam van fmaak, zoetachtig en tefens aangenaam zuur; dan dat het voornaamfte is, dezelve is zeer nut voor 's menfchen lichaam: want zy geeft een goed voedzel, en ontaardt in de darmen niet in een fcherp en knaagend zuur, gelyk aan de meeste Indifche vruchten eigen is. Hierom is de uitwerking der *Mangostan* ook zeer onderscheiden van de overige zuure vruchten: want terwyl dezelve meerendeels kwaadaardige Roode Loopen verwekken en verergeren, is deeze vrucht een' der beste tegengiften tegen dezelve, als ook tegen alle andere ziekten van een rottigen aard, zo algemeen in de heete luchtftreeken. De *Mangostan* boomen worden te Batavia door de liefhebbers aangekweekt, doch alleen uit vermaak; want deeze vruchten, die zeer wel kunnen duuren, worden van Bantam in zulk eene meenigte naar Batavia gezonden, dat men 'er altoos een' ruimen voorraad voor eenen fchelling kan kopen.

De *Katapper* boom is ook van eene groote hoogte, niet veel in gefalte verfchillende van den Beukeboom; maar de bladen zyn ruim een hand lang, en een weinige fmaller met geele ribben en adertjes. Dezelve is zeer aangenaam, dewyl hy met zyne groote en meenigvuldige bladen de kracht der zonnestralen volkomen affchut, hoewel alleen voor een gedeelte des jaars; want deeze boom laar, tegen de gewoonte der andere Indiaanfche boomen, zyne bladen in den Herft vallen. De takken deezes booms zyn zeer meenigvul-

nigvuldig, en in eene fraaye order in twee of drie kroonen boven elkanderen gefchikt; terwyl de bloefcm aan de einden der takjes hangt, gelyk ook de vrucht. Deeze is van buiten met eene harde fchil omringd gelyk een Okkernoot, en beftaat doorgaans uit twee pitten, in aard en aangenaamheid van fmaak niet wykende voor de beste Amandels. De boom wordt hierom de Oost-Indifche Amandel boom genoemd, en derzelve vruchten zyn van een algemeen gebruik, zo om raauw gegeeten te worden, als om taarten van dezelve te bakken, die geenszins voor onze Amandeltaarten behoeven te wyken.

De *Anona* der Portugeezen, by de Maleyers *Sarborofa* genoemd, is ook een der heilzaamfte Oost-Indifche boomgewafen. Deeze boom groeit tot de hoogte van een gemeenen Appelboom, en heeft ruwe en harde bladen, die eerst fraay groen, doch naderhand, als de vruchten ryp worden, bruinachtig zyn. De bloemen zyn niet zichtbaar, maar even als de Portugeefche Vygen in 't vruchtbeginzel opgeflooten. Uitzwendig heeft de vrucht eene ruwe fchil, byna zodanig als de Ananas of Pynappel, met fchubben voorzien; dezelve wordt ryp in drie maanden tyds, wanneer men haar aflukt, en leggen laat tot dat de fchil week wordt, en gemakkelyk met de hand te breeken is. Wanneer de vrucht door leggen volkomen eerbaar is geworden, gelykt dezelve zeer wel naar de zelfftandigheid van verrotte Mispelen; maar de fmaak is veel aangenaamer, en heeft voor geene vruchten hoe genoemd te wyken. Om de vruchtbaarheid deezer boomen te vermeerderen houwen de Inlanders den bast door tot op het hout, eveneens gelyk hier veelmaalen met de Nootboomen gedaan wordt, die de meeste vruchten geeven wanneer ze het meest geplaagd worden. Behalven deeze groote *Anona* is 'er noch eene kleiner zoort *Alanoena* genoemd; deeze boomtjes zyn laag en heesterachtig, fmaller van bladen dan de groote, doch die wel eene fpan lengte hebben. De vruchten deezer boomtjes zyn zo groot als eene groote Cina's Appel, van buiten geel met oranje gemarmerd, doch van binnen witachtig met bruine zaaden. De fmaak van deeze vruchten is allerheerlykst, en zy geeven een geur van het allerkrachtigst Roozewater.

De Dadelboom, welke in alle heete Gewesten gevonden wordt; groeit ook omtrent Batavia, alwaar hy uit Perfien is overgebracht: dit gewas is eigentlyk geen boom, maar liever eene verzameling van lange bladen, die alle afzonderlyk uit den wortel opfchieten, en welker fteelen byeen verzameld eene zoort van vooze ftam uitmaken. Het merg deezer fteelen wordt nuttig geacht om de krachten der deelen, die

tot de voortteeling dienen, te vermeerderen; terwyl de vrucht het nuttigste en gebruikelykste deel van dit gewas uitmaakt; want dezelve wordt door het geheele Oosten tot toespyze gebruikt, ja in zommige binnenlanden van Africa bestaat het meeste voedsel der Inwooners enkel in de vruchten des Dadelbooms. De Dadelboom behoort onder die, welke door LINNÆUS *Tweebuisige* worden genoemd, dat is, de deeldeelten der bloemen, welke in de meeste gewassen in een en dezelfde bloem vereenigd zyn, worden hier van elkanderen afgescheiden in verschillende boomen gevonden; want eenige boomen zyn vrouwelyk of vruchtdragende, en andere mannyk of onvruchtbaar. De bloemen van beide zyn opgeslooten in eene bloeihoos, doch met dit onderscheid, dat in de vrouwelyke bloemen altoos een vruchtbeginzel te vinden is, terwyl in de mannyke niets dan de helmstytjes en helmen vernomen wordt, als alleen geschikt zynde om het stuifmeel te bevatten, 't welk tot bevruchting der vrouwelyke bloemen noodig is. Om deeze reden kunnen de vrouwelyke boomen, zonder behulp der mannyke, geen vrucht geeven; doch by aldien 'er geen mannyke boomen by der hand zyn, is het genoeg gedroogde trosfen der mannyke bloemen in de vruchtboomen te hangen; want dan verspreidt de wind het stuifmeel derzelve door den boomgaard, en bezorgt dus de gewenschte vruchtbaarheid.

De *Areka* is ook eene soort van Palmboom, maar van een gantsch anderen aard; dezelve is voorzien van een langen stam, in gedaante en bladen veel overeenkomende met den Cocosboom; de noot is ook van eene gelyksoortige gedaante, doch veel kleiner, en uit dezelve in den grond gestooken komt de vrucht te voorschyn. Men vindt dit gewas op Java en overal in de Indien, maar voornaamelyk op 't Eiland Ceylon, alwaar deeze vrucht een groot voorwerp van handel is, en van waar men dezelve met geheele scheepsloadingen verzendt. Eenige jaaren, na dat de boom geplant is geweest, komen de vruchten te voorschyn, en wel uit bloemen die in eene groote bloeihoos onder de bladen in den top van deezen boom, die geen takken heeft, gevonden worden, en welke een zeer aangenaamen geur van zich geeven. De vruchten groeijen dan in trosfen dicht byelkanderen, en worden door de Oosterlingen *Fausel*, by veele Indiaanen *Ara* *ka*, en by de Maleyers *Pinang* genoemd, zynde dezelve in 't eerst groen, doch allengskens geel of oranjerwig. Het aanmerkelykste van deezen boom is, dat dezelve de volle groote van eenen Cocosboom bereikt, en echter maar zeven of acht duimen dikte in zyne middellyn bevat; want hier door gaan zy met den minsten wind even als her riet heen en weder, en worden echter wegens hunne taaiheid byna nooit door de stormwinden gebroken.

broken. Van binnen is de boom zeer voos, en de sterkte komt voort uit de dikke en buigzaame schors, welke wegens haare taaheid en lengte in de Indien veelyds tot latwerk voor de daken wordt gebeezigd. De vruchten zyn ruim viermaal zo groot als een eikel, doch wanneer de buitenbast is weggenomen, dan zyn de pitten niet grooter dan gewoone Nootmuskaaten, en byna van dezelfde gedaante, zuurachtig en zamentrekkende van smaak. Het gebruik der vrucht is enkel by het kaauwen der betelbladeren, ten welken einde de Indiaanen een byzonder scheertje hebben, waar mede zy de schors der vruchten wegsnyden, en daar na de noot in twee of drie stukken verdeelen, van welke zy een in ieder betelblad steeken, na dat dezelve met kalk zyn aangestreeken: dit kaauwen duurt tot dat de vrucht is uitgekauwd, 't geen plaats heeft by nieuwe vruchten; want oude Pinang verfmelt hen geheel en al in den mond. Deeze Pinangvrucht bezit ook een bedwelmend vermogen, eveneens als de Tabak, waar door die geene, welken hun gebruik ongewoon is, licht in eene soort van duizeligheid en verrukking van zinnen vervallen, die echter door behulp van zout wederom overgaat.

Rondsom de Pinangboomen groeit een Heestergewas, dat zeer lang in de hoogte opschiet, en zich om de stammen slingert; het zelve wordt benevens de boomen op ryen geplant, en geeft door zyne bladen een aangenaamen lommer. De bladen van dit Klimop zyn zeer gelykformig aan die van de Betel of Peperrank, en tusfchen dezelve hangen de fraaye vruchten; deeze zyn niet ongelyk aan de Bengaalsche Peper, hangende aan dunne steelen, groen en zeer sierlyk gemarmerd van kleur, als met vierkante ruitjes overtrokken, en een hand breed en omtrent een kleine vinger dik, zynde haare schaal van binnen met wit merg en kleine zaaden gevuld. Deeze vruchten worden gebruikt in plaats van Betel by het Pinangkauwen: men neemt tot dit oogmerk een doorgesponne Syryboa vrucht, en voegt dezelve met een even groot stuk Pinang te zamen door middel van twee draadjes katoen, en gebruikt dit met oesterschelpskalk bestreeken eveneens als de Betelbladen om te kwylen. Deeze compositie is veel aangenaamer en kostbaarder dan de Betel, en wordt daarom door Lieden van rang doorgaans gebruikt.

De *Dapdaf* boom, weleer uit de Moluksche Eilanden naar Batavia overgebracht, geeft ook een alleraangenaamste vrucht, die zo wel rauw als gestoofd wordt genuttigd, en een zoeten smaak uit den zuuren, benevens eene heilzame verkoelende kracht bezit. De vrucht komt onder aan den

flam uit fraaye bloempjes, en is roodachtig van kleur met zwarte stippen, van gedaante als een Comcommer, zynde binnen in dezelve een langwerpig pit van een aangenaamen geur. Ondertusfchen groeit deeze boom beter op haar geboorte plaats, dan te Batavia: want alhier wordt zy boven maaren geplaagd door de Mieren, welke over 't algemeen in de nabuurschap van Batavia veel verwoestingen aanrechten; ja al omringt men deezen boom by aanhoudendheid met eene steenen groep vol water, echter is de vrucht doorgaans geheel bedekt met dit ongedierte.

De *Takkatak* of *Boa Burun*, is de Indiaanfche roode Besfeboom, welks vrucht voor de Hollandfche roode Besfen alhier gebruikt wordt, fchoon dezelve daar mede op geenerhande wyze kan worden vergeleeken. Deeze Besfeboomen zyn zeer hoog van flam, en voorzien met groote bladen, eveneens als de Castanje boomen. Tusfchen dezelve zitten de roode Besfen aan lange risten, en worden te Batavia by groote hoopen verkogt. Zy zyn ondertusfchen wrang, en, in vergelyking der Hollandfche, zeer onaangenaam van smaak. Alle drie maanden kunnen deeze vruchten geplukt worden, maar wel voornaamelyk tegen den Herfst.

De *Moringo* boom is van een meer voortreffelyken aard; want dezelve bezit een zeer fmaakelyk loof en peulvruchten, die beide worden gestoofd, en als eene aangename toefpyze gegeeten. Deeze boom is zeer meenigvuldig in de tuinen, gelyk ook voor de deuren der huizen, zynde aangenaam en lommerry van blad, belaadend met witte bloemen, uit welke lange peulvruchten voortkomen, gelyk onze Turkfche Boonen, die door den tyd zeer hard worden. Wanneer de vruchten geplukt zyn, worden de bovenfte takken afgehouden, die dan wederom uitbotten, eveneens als de wilge boomen; deeze takken in den grond gestookt, groeijen wederom op tot nieuwe boomen, zonder eenige andere zorg van nooden te hebben.

Men vindt hier noch een' boom die eetbaare peulen voortbrengt, *Torre* genoemd, die ongeveer tot de hoogte van een gemeenen Appelboom opfchiet. De peulen van deezen boom zyn ruim een vierde van een elle lang, en een vinger dik, hangende aan lange dunne takjes, van welke zy lynrecht nederhangen. In deeze haauwen zitten de vruchten, acht, tien, of meer in getal, eveneens als Erwtten, die in de zauzen der spyzen worden gebruikt, teffens met de fyngehakte jonge bladen, en de bloemen, die in groote meenigte deezen boom verfieren, en by hoopen aan knopjes wassen, zynde dezelve halfmaanswyze met purpere punten naar binnenwaards omgekromd. De bladen deezer boomen worden ook door de Inlanders als een zeer nuttig heelmiddel gebruikt tegen de beetten der Slangen, vooral zo'er kneu-

kneuzingen by zyn. Zy wryven ten dien einde de bladen tusfchen twee fteenen, en leggen dezelve met zout gemengd op de aangedaane plaats, waarop dan ras verlichting volgt.

De *Kappok*, waar aan de Javaanfche Boomwol groeit, is een boom, die zo wel tot nut als tot fieraad in de hoven wordt geplant, wegens zyne fchoone groene bladen en welgekleurden groenen ftam. De hoogte deezes booms is niet minder dan die onzer fchoonfte Mastboomen, terwyl de takken niet in der hoogte maar zywaards uitfchieten, en twee of drie kroonen maaken. De bloemen zyn wit van kleur, uit een knop voorkomende gelyk de Anjelier, na welke de vruchten volgen, ongeveer ter grootte van een Hoenderey, doch langer en fpitzer, die eerst groen en allengskens geheel bruin worden als een eikenblad. Deeze vruchten hangen aan de fteelen by paaren, en barften eindelyk by den fteel open om haare zaaden te laaten vallen, die met eene fraaye witte wolftoffe omgeeven zyn. Deeze ftoffe wordt in Wyn- of Slachmaand verzameld, en geeft veel voordeel aan de Kweekers, dewyl zy door geheel Indiën als eene voortreffelyke koopmanfchap verzonden, en tot het vullen van bedden en kufens gebruikt wordt, in plaats van veeren, die in de Indifche Gewesten nooit tot dit einde worden gebezigd. Ondertusfchen is deeze anderzins fchoone wolftoffe van geen ander gebruik, kunnende zy, wegens de korthed der vezelen, met geen mogelykheid tot draaden gefponnen worden. Ook moet men in 't behandelen van dezelve met vuur en licht zeer omzichtig te werk gaan, dewyl zy op de minfte vonk aanftonds vuur vat, en zo gezwind in brand vliegt, dat men dien met geen mogelykheid kan uitblusfchen.

De boom *Jambos* heeft ook voor geene Indiaanfche boomen in fchoonheid te wyken; want niet alleen is dezelve zeer fraay van bloem en bladen, maar fchiet ook recht in de hoogte op, in de gedaante eener fchoone piramide, zonder dat daar toe eenig behulp der konst noodig is, dewyl de takken alle voorby elkanderen zonder eenige wanorder groeijen, en allengskens naar maate der hoogte in lengte afneemen. De bloemen, die zeer aangenaam van verve zyn, groeijen twintig of dertig by elkanderen, en geeven eenen tros uit vruchten bestaande ter grootte onzer Europeefche Zuikerpeeren; welker vruchten zommige rood en andere wit zyn: dit geeft echter alleen onderfcheid van kleur; want in den fmaak is geen verfchil te vinden. Veele bloemen komen ondertusfchen niet tot volkomenheid, maar vallen in meenigte op den grond, waar door dezelve met een fchoon rooskleurig weefzel bedekt wordt, 't welk ook niet volftrekt onnut is; want de afvallende bloemen, verzameld en als falaade gegeeren, zyn zeer aangenaam. De vrucht is eigentlyk een fteenvrucht, fchoon de
zelf

zelfftandigheid meest met die onzer Peeren overeenkomt; want in het midden zit een harde steen, die een bittere pit, welke niet eetbaar is, in zich bevat. De smaak deezer vruchten is zeer aangenaam, zuurachtig uit den zuuren en verkelende, waarom zy in heete ziekten tot een voortreffelyk voedzel verstrekt, vooral zo dezelve geftoofd met zuiker genuttigd worden, gelyk doorgaans de manier is.

De *Boa Malakka* is eene soort van Pruimen, veel in het wilde wassende, en zo scherp van smaak, dat men dezelve niet kan nuttigen zonder eene uitwerking te voelen, eveneens als of men den mond vol azyn had.

De *Kanarie* boom der Maleyers en Chineezen is een der hoogfte Indische boomen en eene soort van Eik; dezelve heeft een zeer uitgebreiden kruin, omringd met glatte bladen vol aderrtjes, terwyl behalven de hoofdtakken uit de wortels veele bochtige takken uitspruiten, die den Reiziger tot eene aangename zit- en rustplaats kunnen verftrekken. In 't byzonder is deeze boom geacht by de Jaegers; want dezelve brengt eene groote meenigte van Akers voort, op welke de wilde Zwynen greetig aazen; de Jaegers verbergen zich hierom in de nabuurschap van zodanige boomen, en schieten dan hunne prooy zonder eenig gevaar.

De *Kappas* of *Algoedang* is een katoen boom, van Bengale naar Batavia overgebracht, welke gedurende het geheele jaar vruchten draagt; dezelve vertoonen zich in de gedaante van Nooten, en bevatten eene fyne katoenen stoffe, die zeer geacht is; dewyl zy tot draaden kan worden gesponnen om 'er fyne lynwaaten van te doen weeven. De bloem van deezen boom is bruin rood, van binnen voorzien met witte helmstyltjes.

De *Basfan* is eene soort van Mangas of Oost-Indische Amandel, aangenaam van smaak, doch zeer stinkende van geur, waarom dezelve Noor by voornaame lieden niet zeer in achtung is: ook wordt deeze vrucht weinig te Batavia gekweekt, maar met geheele laadingen van Bantam overgevoerd.

De boom *Marocco* heeft bladen als de Populier, hangende aan groene stelen: van verre gelykt deeze boom geheel vol bloesem te zyn, wegens de fraaye geele streeken en plekken, waar mede de fraaye groene bladen versierd zyn. Deeze bladen worden door de Inlanders gelegd op de Ryst, wanneer zy gekookt is, en geeven aan dezelve een aangenaamen reuk en smaak.

De boom *Kananga* is een der hoogfte in de Indiën, en van geen ander gebruik dan alleen om zyne geelachtige bloenbladen, die onder

ſten bloeſem ſtaan; dezelve worden by de Betel gebruikt, en hier-om is de boom in veel achtung. Boven in deeze boomen vindt men doorgaans een klein molenje, om de vogels, die op dezelve aazen, te verdryven: inzonderheid dient dit tegen de Vleermuizen, die in de Oost-Indien zeer groot zyn, en in deeze boomen by hoopen vergaderen, van welker takken zy by haare achterſte pooten met de koppen naar beneden hangen. Dikwyls vindt men aan deeze boomen ruim zo veel van deeze dieren, als 'er bladen aan zyn, 't geen eene zeer vreemde vertooning maakt.

De *Kijail* is een Oost-Indiſche eikeboom, die wegens zyn hout in de grootſte achtung is, dewyl het zelve, gelyk het eiken hout, in de Indien tot allerley ſyn timmerwerk kan worden gebruikt; behalven de deugd van het hout is het zelve zeer geacht wegens de lengte en zwaarte der balken en planken, die daar uit worden gemaakt; want dikwyls vindt men balken van dit hout, die twee voeten middelyn en veertig voeten lengte hebben; terwyl de planken dikwerf drie en meer duimen dikte hebben. De bladen deezer boomen worden zeer heilzaam geacht in het Zydewee, en ten dien einde in het water der Kokosnoten gekookt, welk afkookzel voor een voortreffelyk middel tot verzachting der pynen wordt gehouden. De vrucht is zeer zamentrekkende, en komt in gedaante en ſmaak overeen met onze Galnoten. Het hout overtreft niet alleen in fraayheid en hardheid dat der meeste Indiſche boomen, maar ook hier in, dat het veel minder door de kleine Mieren wordt bezocht, die anderszins zwaare balken zodanig kunnen uiteeten, dat 'er byna niets dan het buitenſte van overblyft, waar door zomtylen de gebouwen onverwacht inſtorten.

De *Makandou* is een boom van maatige hoogte, verſierd met zeer dikke en ſchoone bladen, en witte langwerpige bloemen; als deeze afgevalen zyn volgt 'er eene vrucht, in gedaante met den Pynappel overeenkomende, welke onryp groen, doch ryp geworden zynde geel is. De ſmaak deezer vrucht is zeer gering, maar het vleesch zeer ſlymig en verzachtend, waarom de Maleyers dezelve onder de aſſche gebraden eeten, en voor een ſchoon geneesmiddel houden tegen den Roodenloop, het Bort en andere galachtige kwaalen.

De boom *Mangam* behoort tot de order der Palmen, en draagt eene vrucht, die in gedaante zeer naar de Kokosnoot gelykt; dezelve bezit eene groote giftverdrievende kracht, en wordt by de Oosterſche Volkeren in dit opzigt boven den Bezorſteen, de Maldiviſche Noot en hunne andere tegengiften gerekend. Deeze boom is den Vorſten toegewyd, en wordt rondſom de groſſteeden der Koningen geplant. In 't byzonder hebben de Koningen van Bantam de gewoonte een Beker op deeze Noot te plaatzen,

en dezelve dus aan Uitheemsche Gezanten tot een teken van achting toe te brengen.

De vrucht *Langzap* groeit met groote trosfen als Druiven aan een schoone boom, die tot een groote hoogte wast, en bladen draagt gelyk een Kastanje boom, doch zonder hakkels. De vruchten zyn zo groot als onze geelachtige pruimen, doch van binnen rood, en van buiten omgeeven met een geele schil, die een scherp sap opgeeft. Het merg smaakt zuurachtig gelyk het sap onzer Aalbesen, doch wat zamentrekkend en noch veel aangenaamer, terwyl het eene heilzame verkoelende kracht in alle heete en kwaadaardige koortzen bezit.

De vrucht *Boeiga*, by de onzen *Wringpruim* genoemd, groeit aan een' zeer hoogen boom met gekronkelde bladen. De bloempjes zyn van een schoone vleeschkleur, en gaan 'smorgens open met zonnen opgang, en sluiten zich wederom 'savonds met zonnen ondergang. De vrucht, die de grootte van een Hazelnoot heeft, is eerst groenachtig, en daarna oranje geel van klèur; het vleesch is oranje geel, en smaakt niet onaangenaam. Omdertusfchen is deeze boom, wegens de fraaiheid zyner bloemen, in grootte achting.

De vrucht *Karëmbolas* groeit aan een boom, die veel gelykt naar een Kersfeboom, doch de stam is teder, en de bladen zyn zeer dun. De bloemen, die blaauwachtig van kleur zyn, geeven vruchten als Pompoenen, doch kantig, welke doorgesneden eene ster met vyf hoeken vertoonen. Omtrent deeze vruchten is vooral aanmerkenswaardig, dat zommige daar van alleraangenaamst van smaak zyn, doch andere zo wrang, dat zy mond en keel toctrekken.

De *Boea Bidara*, of Steekpruim, is grooter dan de hoogte Kersfeboomen, en heeft aschgrauwe bladen, groeiende aan zeer doornige en steekelige takken, welke doornjes zo fyn zyn, dat men in 't plakken zeer nauwkeurig op dezelve letten moet om 'er niet door gekwetst te worden. Gedurende het gantsche jaar is deeze boom beladen met vruchten, en wel zodanig, dat de takken steeds naar den grond geboogen hangen. De pruimen zyn donker groen van kleur ter grootte van een Hazelnoot, zynde het vleesch van binnen wit met een lyfverwig steentie, en de smaak van het sap zeer aangenaam.

De Indiaansche *Beronie boom* heeft geplekte bladen, gelyk het Longkruid; de bloemen groeijen op de wyze van korenaren by duizenden nevens elkander, bleek blaauwachtig van kleur, gelyk hier te lande de Rosmarynbloemen. Het aftrekzel der bladen en bloemen bezit zeer heilzame bloedzuiverende en heelende krachten; in 't byzonder is dit middel van dienst na het bloedspuwen,

spuwen, en in 't begin eener daarop volgende Teering. Ook wordt het sap der bladen door veele zeer nuttig geoordeeld tegen de beetten van vergiftige Slangen en Schorpioenen.

De Javaanfche *Salie boom* verschilt veel van de Europeefche; want dezelve fchiet op tot de hoogte van 12 voeten: deeze boom groeit by geheele bosfchen in den omtrek van Batavia, en is wegens zyne voortkruipende wortels bezwaarlyk te verdelgen. De bladen deezes booms zyn zeer lang, zeer aangenaam van reuk en grysachtig, tusfchen welke zeer fchoone blaauwe bloemen in grooten overvloed te voorfchyn komen. Hoewel 'er overal in 't wilde eene groote meenigte van dit gewas voor handen is, echter wordt het zelve in de tuinen aangekweekt, om dat de boom dan zyn' wilden aard aflegt, een aangenaamen en krachtigen fmaak verkrygt, en met de Europeefche Salie in krachten overeen komt. Inzonderheid is dit kruid in Indie van dienst in Zenuwziekten en Opftygingen: terwyl de bloemen, ingelegd zynde, een byzonder vermogen bezitten in alle koude gebreken der longen en hersenen, en zo door te verfterken als door het water af te dryven, in de Waterzucht zeer nuttig bevonden worden.

De boom *Boa Kamba* is ook zeer hoog en ongemeen groot van hout en bladen: dezelve brengt vruchten voort, die in gedaante volkomen gelyk zyn aan de hierlandfche Peeren, waarom men dezelve ook Indiaanfche Peeren noemt. Deeze vruchten zyn, ryp geworden, bleek groen met zwarte vlekjes, doch van binnen hol, en in die ruimte bevatten zy wat blaauw zaad, terwyl het merg altemaal tegen de fchil aanzit. Ondertusfchen zyn deeze vruchten wrang en onaangenaam van fmaak, waarom zy ook weinig worden begeerd, hoewel zy, voornaamelyk in Sprokkelmaand, met groote hoop en door de Inlanders naar Baravia worden gevoerd.

De *Rambustan* is een hooge boom, welke geene zichtbare bloemen; maar alleen groene knopjes draagt, uit welke de vruchten groeijen, van gedaante gelyk aan Kastanien, en met een purperen bolfter omgeeven. Deeze vruchten groeijen met groote hoop en by elkanderen, hangende aan dunne takjes, die zich altoos door derzelve zwaarte buigen. Van binnen bevatten deeze vruchten fteentjes met een zuurachtig sap omringd, 't geen daar van moet worden afgezoogen.

De *Jagerboom*, overal door de Indiaanfche Gewesten zeer meenigvuldig, is eene soort van wilde Palmboom, zynde de fchors overal vol ringen, en aschgrauw van verwe. Deeze boom heeft fchoone gevingerde bladen, die aan lange dunne fteeltjes hangen, en fchoon groen van kleen zyn; doch ten laaften verdorrende, hangen zy by den ftam neder en worden geel. De vruchten zyn van gedaante en maakzel gelyk aan de Ko-

kosnooten, doch veel kleiner; zy dienen ook niet tot voedsel, maar alleen tot het bereiden van Siroop en Zuiker, welke door 't gantsche land wordt gevoerd. Het hout deezes booms is ook zeer byzonder, binnenshuis onvergangelijk, en zo hard, dat het zelve met geen zaag of boor kan worden bearbeid, maar alleen met kleine beiteltjes en moekers, even als de hardsteen, met welke het fatsoen en de gaten worden gemaakt. De gezondste scheuten deezes booms dienen tot boogen, die ongemeen taay en sterk zyn, terwyl de bladen als waaijers worden gebruikt om tot verkoeling te dienen. De bladen, by de Maleyers *Olen* genoemd, bezigt men in de Indische Gewesten om 'er op te schryven, gelyk hier te lande het papier: deze bladen zyn omtrent drie vingeren breed en anderhalve elle lang, zy worden met touwtjes aan elkanderen gereegen, en volgen dus op elkanderen, indien de brieven groot zyn, doch anderszins zyn zy enkel. Men schryft op deze bladen met eene yzere stift, welke de buitenste huid des blads doorboort, en onuitdelgbare letters achterlaat: dit schryven valt den Indiaanen ook zeer gemakkelijk; want zy doen het altoos op het gevoel, zonder dat zy 'er naar behoeven te zien. Boven het gemeen papier hebben deze bladen dit voordeel, dat zy niet alleen zeer sterk zyn, maar ook lang in 't water kunnen leggen, zonder dat zy verrotten of de letters uitgaan. Uit deezen boom wordt ook een zeer zoet sap getapt, 't welk behoorlyk gistende, een lekkeren wyn en schoonen azyn verschaft, doch doorgaans dampft men dit sap uit tot Siroop of Zuiker.

De boom *Billimbing* is ook omtrent Batavia zeer meenigvuldig, en een van de wonderbaarlykste, dewyl de bladen zeer byzonder zamengesteld zyn, en alle naar beneden hangen. Uit den dikken stam, en uit de takken spruiten kleine takjes, vol groene knopjes, uit welke fraaye roode bloempjes komen, als Lelien van de kleinste soort: op deze volgen de vruchten, een duim dik en een vinger lang, van gedaante als kleine Komkommers of Agorkjes, buiten groen van schil, en van binnen met zaad voorzien. Alle deelen des booms worden tot de Geneeskunst gebruikt; hierom be-rooven de Indiaanen denzelven, niet alleen van zyne bloemen, vruchten en bladeren, maar ook van de schors en takken; zo dat deze boomen zeer verminkt zouden blyven staan, indien niet de gunstige Natuur denzelven een byzonder groeiend vermogen had gegeven, waar door de verlorene takken wederom spoedig aangroeijen, en de ontbloote plaatzen met nieuwe bloemen bedekt worden. Alle deelen van deezen boom bezitten een aanmerkelyk verkoelend en zacht zamentrekkend vermogen, ge-
paard

paard met een aangenaam zuur: hier om worden zy gebruikt in de heete en rottige koortzen, gelyk ook in de Loopziekten der Oosterfche Gewesten. Wat de vruchten in 't byzonder aangaat, dezelve kunnen niet wel raauw worden gebruikt, maar moeten met zuiker worden ingelegd; ook geeven zy, onder andere spyzen gekookt, aan dezelve een aangenaamen rynfchen fmaak.

De *Durions* zyn zeer heerlyke boomvruchten, welke deeze byzondere eigenfchap bezitten, dat zy een onaangenaamen geur van zich geeven, eveneens als verrotte Uijen, doch teffens eene pit van zo aangenaamen fmaak bevatten, dat dezelve alle andere bekende vruchten in voortreffelykheid te boven gaat. De boomen, aan welke deeze vruchten groeijen, zyn zeer krom, en bezwaarlyk te beklimmen, vol harde spitze bladen van een halve span lang, van buiten graauw, en van binnen groen, en zo hoog als onze hoogfte eiken. De vruchten hangen by geheele trosfen aan de dikke takken; want de dunne takken zouden zy door haare zwaarte breeken, dewyl dezelve zo groot zyn als Meloenen: van buiten zyn zy zeer steekelig, en dus kwaad om aan te tasten, eerst groen, daar na geelachtig; van binnen hebben zy vier huisjes in welke de zoete eetbaare vruchten zitten, ter grootte van Kastanien; doch men kan dezelve niet bekomen, dan door de vrucht eerst met den voet of eenig hard lichaam te breeken, dewyl men zich anders geweldig zou bezeeren. Deeze vruchten dienen alleen tot voedzel, en worden, matig gebruikt zynde, voor gezond gehouden; doch onmaatig genoomen verwekken zy ontfeeking in het bloed en puisten in 't aangezicht. Dezelve worden ryp in den tyd van drie maanden, en zyn gedurende het geheele jaar te bekomen, maar voornaamelyk in Wynen Slachtaand.

De *Sagumanda*, of de Sagoboom, is een zoort van Palmboom, welke niet hoog maar dik van ftam is, en niterlyk veel overeenkomst heeft met den Cocosboom. In de jeugd deezes booms houwt men een zyner zwaarfte takken af, en ftelt daar voor in plaats een holle bamboes, of een der grootfte zuikerrietten, welke tot eene verzamelpplaats en loop verftrekt voor eene groote meenigte vogt, die dus in korten tyd uit deezen boom, eveneens als uit de Cocos kan worden verzameld. De Indiaanen geeven aan dit vogt den naam van *Sagouar*; 't welk zeer zoet, doch ongezond is; dan de Indiaanen mengen hier mede een ander fap, *Houbat* genoemd, 't geen uit het fap van verfcheiden planten wordt zamengefteld, en daar door eene zoort van bitterheid aan den drank *Sagouar* mede deelt, waar door dezelve gezond wordt voor die geene, welke daar van niet maatigheid gebruik maaken; en zelfs hebben de Hollanders van de Molucques en Amboina

geen anderen drank; doch zo deeze drank onmatig wordt gebruikt, weekt dezelve dronkenschap, en bederit het bloed. Het hout dezes boom is maar eene soort van merg, en wordt met een rasp tot poeder gekneusd, 't welk met water tot koeken gemaakt, en in de zon gedroogd, de hardheid van scheepsbetchuit verkrygt, en tot een zeer algemeen voedzel verstrekt in de Indische Gewesten: men kookt ook de Sago tot eene soupe, en gebruikt ten dien einde het fynste meel, met zo veel water gemengd, als noodig is; deeze soupe is zo pappig, dat men 'er draaden van kan rekken tot vier of vyf voeten lengte, en niettegenstaande deeze groote slymigheid wordt dezelve in de Indien zeer gezond gerekend, en verstrekt tot eene algemeene spyze op veele plaazzen, welke gebrek lyden aan Koorn en Ryst.

Onder de zwaare houten munten uit het Rosfamala en Turen-Api, die echter doorgaans alleen tot brandhout worden gebruikt; want tot de gebouwen bedient men zich meestal van het schoone Jatihout, dat van Java's Oostkust wordt aangevoerd.

Voor de lommeryke Plantagien gebruikt men doorgaans de boomen Kanki, Tanjong en Sulatri; doch men moet ten minsten tien jaaren wagten eer men 'er iets aan heeft. De Gatip groeit veel spoediger, doch is minder fraay van stam, hoewel zeer lommerryk.

De meeste Boomen van Java dus hebbende nagespeurd, gaa ik over tot eenige der voornaamste Heesters en kruipende Gewassen, onder welke het eerst onze aandacht tot zich trekt de Wyngaard, daar te lande zo vruchtbaar als ergens, zo hy maar zuiver wordt gehouden. Overal vindt men dit nuttig gewas op Java en in 't byzonder te Batavia, alwaar het tegen de gevels der vaste huizen wordt gevonden; en in dit warme gewest heeft men het vermaak van alle dagen deeze heerlyke vrucht te kunnen plukken, ja zelfs zal eene rank in 't aardryk gestooken, na verloop van drie maanden, vruchten geeven. De besen deezer druiven zyn zeer groot, en evenaaren de beste uit Portugal of Spanjen; want niet zelden vindt men trosfen, die 16 oncen gewigts hebben. Ongelukkig is het ondertuschen, dat de Wynteelt daar tot hier toe niet heeft willen gelukken, om dat daar uit voorzeker veel voordeel zou kunnen getrokken worden.

Langs de wegen vindt men overal de *Pyzang* of *Baranas*, een der schoonste Indische Heestergewassen, en teffens een der geachtste vruchten. De stam van dit gewas is ongemeen voos, en bestaat alleen uit de zamengepakte steelen der bladen, die allengskens afrottende, een' stengel overlaaten, die met zyne gelykens een koker maakt, binnen welken de binnenste bladen en het hart tot eene groote hoogte opschieten. Op deeze wyze
ziet

ziet men dikwyls stammen van dertig voeten hoogte en vier voeten dikte, die in zes maanden tyds volmaakt worden, maar zo voos zyn dat men hen als eene kool kan snyden. De bladen deezer heesters zyn ongemeen groot en fraay geribd, dikwyls anderhalve voet breed en vyf of zes voeten lang. De vrucht komt voort uit eene bloeihoos aan het bovenste deel van het hart, en vertoont zich als eene verzameling van Komkommers, die met de einden halfmaanswyze tot elkanderen zyn geloopen. De onrype vruchten zyn groen, doch de rype zyn geelachtig, en hebben van binnen dezelfde kleur. Deeze gewasfen geeven maar eens vruchten, en komen dan te sterven; hierom wordt de geheele stam, als de vrucht begint ryp te worden, omgehouden, en de afgesneeden tros aan de balk gehangen, om aldaar tot volkomene rypheid te komen, 't geen binnen weinig dagen gebeurt, zynde de schil der vrucht dan zo teder, dat dezelve met de hand zonder eenige moeite kan worden afgepeld. Het gebruik deezer vruchten is ongemeen groot in de Indien: zommige droogen dezelve in de zon, wanneer zy zo smaakelyk worden als de beste Portugeefche Vygen, waarom zy ook meenigmaal *Oost-Indische Vygen* genoemd worden. De Hollanders bakken deeze vruchten met boter en eijeren in de pan, en eeten dezelve als een groote lekkerny; ook is deeze bereiding eene gezonde spyze, om dat dezelve is voedzaam, licht te verteeren, en een weinig laxeerend. De raauwe vruchten zyn zuurachtig en zamentykkend, en dus onbekwaam om te worden genuttigd; want op derzelver gebruik volgen winden, kramp in de ingewanden en braakingen, ja zelfs onmaatig gebruikt kunnen zy door haar scherp zuur den Roodenloop verwekken. Indien zy ondertusfchen zeer onryp worden afgesneeden, dan behoudt de buiten schil haare groenheid, en het sap neemt allengskens een zachten aard aan, eveneens van smaak als onze zuiker Peeren, en in dit geval kan de vrucht, zonder nadeel, raauw worden genuttigd. De bladen zyn ook in de Indien van veel gebruik, en dienen niet alleen om alles in te pakken, maar verftrekken ook by zommige Indische Volkeren tot een algemeen keukengereedschap; want voor eerst dekken zy de tafel met deeze bladen, en brengen in dezelve hunne eenvoudige spyzen te voorfchyn; en daarenboven gebruiken zy dezelve tot handdoeken en drinkfchaalen. De Javaanen zyn ook van meening dat deeze bladen een byzonder vermogen hebben om den brand te blusfchen, en hierom planten zy dit gewas rondom hunne huizen, om dezelve altoos by der hand te hebben. De voortplanting van dit gewas is zeer gemakkelyk, komende 'er, zo ras een stam is afgesneeden, uit den wortel eene groote meenigte van jonge spruiten te voorfchyn, die in weinig weeken haaren vollen wasdom verkrygen, en wederom nieuwe vruchten voortbrengen.

De *Rotang* is een heestergewas, 't welk overal in de Indien van zelve groeit zonder eenige oeffening. Er zyn verscheide soorten van dit gewas, die alle in veel opzichten verschillen, doch hier in overeenkomen, dat uit het riet een kruipende rank voortspruit, die in de hoogte oplopende zich om de boomen met meenigvuldige takken hecht. en dat met zulk een digt gewas, dat het in staat is de hoogste en sterkste boomen te verlikken. De vruchten van dit gewas zyn eenigzins gelykende naar Aardakkers; doch zy zyn omringd met eene ichil, zo dun en zo gekleurd als een slangenhuid, en van binnen hebben zy twee pitten wit van kleur, doch zo wrang van smaak, dat niemand ze kan eeten. Het gebruik van dit gewas en vooral der dunne ranken is in de Indien zeer groot, vooral om iets te binden, of vast te maaken; doch de fraaiste, en die het best geschikt zyn tot handrottingen, komen uit Siam en Japan.

De *Betel*, welker bladen in de Indien overal om ze te kaauwen gebruikt worden, is op Java ook zeer meenigvuldig: van verre gelykt dit gewas veel naar zwarte Peper, en groeit by allerleye boomen en staaken tot aan boven op, en maakt dan noch doorgaans verscheiden krullen boven dezelve. Gaarne groeit dit gewas in eene vette welgemeste aarde, en bemint schaduwachtige plaatsen, willende niet gaarne op het bloote veld groeien, en ook niet binnenlands, maar alleen in de warmste landen aan den Zeekant; ja het zelve is zo teder, dat het op de meeste plaatsen in de Iudien 'snachts tegen de koude moet worden gedekt. De bladen van dit gewas zyn doorgaans zes duimen breed met verscheide zenuwen doorfneeden, en speceryachtig van smaak. Het gebruik van dit blad is zo gemeen in de Indien, dat de meeste het zelve gedurende den geheelen dag kaauwen, en 'er om zo te spreken niet zonder kunnen leeven: ten dien einde neemen zy een enkel blad, 't welk zy met wat kalk van oesterfchelpen beftryken, en daarna in de gedaante van een peperhuis toevouwen: hier in steeken zy een vierde deel eener Noot *Areka* of *Pinang* genoemd, die aan de *Betel* een zamentrekkend vermogen geeft, en den mond bevochtigt, waar door veel kwylen wordt veroorzaakt. Deeze eerste kwyl is bloedrood, en wordt uitgespoogen, maar de volgende doorgeslikt. Door dit speekzel worden de lippen rood, en het geheele aangezicht gloejende; en zo de *Pinang* zeer sterk wordt gekaauwd, doet zy de hersenen aan, en verwekt eene duizeling, ja by die geene, welke 'er niet aan gewoon zyn, volgt doorgaans eene flauwte, die echter door zout om de tanden te wryven kan worden verdreeven. Ook meent men dat dit sap zeer heilzaam is voor de maag, en tot bewaaring der tanden, die door een maarig gebruik

gebruik van dit middel wel zwart, maar teffens vast worden; doch een onmatig gebruik hier van doet het tandvleesch zweeren, en de tanden eindelijk uitvallen.

De *Kasjang Parang* is ook een klimmend gewas, 't welk met groote scheuten zo hoog opschiet, dat het zich met groote krullen boven de hoogste luthuizen verheft. Beneden aan den grond wordt het zo dik als een mans arm, en verwisfelt zyne bladen en vruchten zonder te vergaan. De bladen zyn groen en dicht met fraaye adertjes, de bloemen purperverwig, en de daar op volgende boonen zitten in schaalen gelyk onze Turksche boonen, die groen van kleur en met eenen purperen rug voorzien zyn. De boonen zyn bont van kleur, en smaaken, gekookt zynde, zeer wel, doch zitten, behalven haare schaalen, noch in harde bolsters.

Met de genoemde komen in veel opzichten overeen de Moorsche boonen *Fabas de Moro*, die echter veel grooter zyn, terwyl zy tot eene gelyke hoogte opwassen: met haare schaalen zyn zy meer dan een voet lang en een duim breed, en worden 't meest by de Chineezen en Javaanen gevonden, doch om haaren wilden smaak by de onzen minder dan de voorige gebruikt.

De *Euphorbia*, of Duivelsmelk, wast met veele verschillende soorten op Java, gelyk overal in de heete Gewesten. De voornaamste soort is de driekantige, die zo dik als een arm of been tot eene groote hoogte opschiet. Deeze heester is overal vol bultige doornen, die echter, zo lang de plant sappig is, niet steeken; tusfchen deeze doornen, vooral boven aan de takken, vindt men eenige weinige sappige bladen, niet ongelyk aan die van het gemeene Huislook. Uit de gekwerfte stammen en takken vloeit een melkachtig sap ongemeen heet en brandend van aard, 't welk door allengskens uit te dampen, zamenstremt in eene geelachtige hars, die hier te lande, volgens haare geweldige buikzuiverende en braaking verwekkende kracht, onder de vergiften wordt gerekend: dan in de Indien zyn de lichaamen door de groote hitte veel ongevoeliger; en hier door wordt dit scherpe sap daar te lande een zeer heilzaam geneesmiddel, 't welk met zeer goed gevolg tegen de Waterzucht, Lamheid en veelerhande andere slymige kwaalen wordt gebruikt. Eene soort van dit gewas, groeiende in Cambodia, geeft een sap van dezelfde krachten, maar veel hooger geel van kleur, 't welk hier te lande onder den naam van Gittgom bekend is.

De Peper, by de Maleyers *Lada*, en by de Javaanen *Marisfa* genoemd, is ook een kruipend gewas, de stammen en ranken van het zelve zyn zeer teder, doch klimmen tot aan den top der hoogste boomen op, en van daar wederom tot op den grond neder: aan deeze stengels zitten

staltjes; aan welke de Peper by trosjes groeit, en dikwerf in zulk ééne meeningte, dat men naauwelyks de bladen van de vruchten kan onderscheiden.

De vrucht van de gemeene Peper is van natuur zwart, en uit dezelve wordt onze witte Peper gemaakt, door de korrels in zout water te leggen; want door dit middel verliezen dezelve haare zwarte opperbuid, en teffens een merkelyk gedeelte van haare al te groote schertheid, zo dat zy door dit middel veel geschikter worden tot het gebruik. Ondertuschen groeit 'er ook in de Indien eene Peperplant, die van natuure witte korrels te voorfchyn brengt; doch deeze soort is zeer zeldzaam, en komt byna nooit tot ons over: ook zyn de planten, die dezelve voortbrengen, zeer dun gezaaid, en groeijen alleen op eenige weinige plaatzen van Malabar en 't Schiereiland Malacca. De lange Peper is van de gewoone Peper merkelyk onderscheiden; deszelfs gewas is veel minder houtachtig; ook zyn de bladftelen veel langer, en de bladen ook langer en meer donkergroen; de vrucht is ook van 'den gantsch anderen aard, en uit veel kleiner zamengepakte Beziën bestaande: dan dezelve kan zelden naauwkeurig worden befchouwd, dewyl zy nooit in haare volkomenheid tot ons overkomt, maar onryp geplukt zynde, eerst wordt opgedroogd. Het gebruik der Peper is zeer algemeen in de Indien, gelyk aldaar in 't algemeen de heete Speceryen zeer geacht en noodzakelyk zyn. Men gebruikt aldaar niet alleen de Peper over de fpyzen en in zauten, maar ook bereiden veele een drank uit getrokken Peper beijen op water tegen eene kwaade maag; ja zommige zetten dezelve te gsten met heete dranken, waar door eene allerverhittendfte soort van wyngceest gebocren wordt. De lange en ronde Peper wordt by hen ook in azyn gekonfyt, en als een aangenaame verkwikkende Specery gebruikt, vooral in de Regenmaanden. De krachten der verschillende soorten van Peper verschillen weinig van elkanderen; zy zyn alle verhittend en verdunnend van aard, zy versterken de vezelen der ingewanden, en bevorderen de affcheiding der vogten, die door derzelver werking van het bloed worden afgefcheiden: in 't byzonder doen zy dienst in alle koude en flymige kwaalen der eerste wegen, en in de daar uit ontftaande maagpynen, verbinde de fpyverteeringen en kolykpynen. Veele pryzen het inneemen van acht of tien Peperkorrels in 't begin der koude, als een voortreffelyk middel tegen de afloopende koortzen; en hoewel dit middel doorgaans van geene uitwerking is, worden 'er echter zommige door geholpen, zelfs van derden-daagfche koortzen. Ondertuschen zyn 'er ook veel gevallen, in welke het gebruik van Peper allernadeeligst is: in 't byzonder is het fchaadelyk voor alle heete en galachtige geftelten, dewyl het by hen den omloop des

bloeds

bloeds te veel aanzet, en de syne zenuwen der ingewanden te sterk prikkelt, waar uit ontfteekingen van maag en darmen; heete en galachtige kolyken en allerleye heete koortzen kunnen voortvloeyen. In 't inwendig gebruik is 't altoos veiliger geheele korrels, dan veel van 't poeder teffens in te neemen; want de korrels kunnen nergens blyven hangen, en deelen alleen haare kracht mede aan de vogten der maag en darmen; daarentegen kan het poeder tusfchen de plooyen der maag of darmen blyven zitten, en lichtelyk eene ontfteeking veroorzaaken.

Zo meenigvuldig de verschildende zoorten van Boom- en Heestergewassen op Java zyn, even voortreffelyk en overvloedig worden aldaar allerhande zoorten van Plantgewassen en Moeskruiden gevonden. De Indiaanen houden ook de Moeskruiden in eene zeer groote achting, en beschouwen dezelve als het natuurlyk voedzel der menschen; zelfs de meeste, die noch aan het Heidendom verflaafd zyn, zouden niet gaarne vleesch proeven, en houden zich ten strengsten aan de geboden van *Pythagoras*, wiens stellingen aangaande de zielsverhuizing door geheel Indien zyn aangenoomen. Om deeze reden zyn de voornoemde Heidenen ook zeer afkeerig van roode boonen, en van alle spyzen, die eenigzins naar het roode hellen; ondertusfchen hebben zy aan deeze in der daad belacchelyke beginzels te danken de duidelyke en uitgebreide kennis van Boomen en Gewassen, door welke zy boven andere uitmunten.

Onder de kruiden verdient in de eerste plaats genoemd te worden het zogenoemde Indiaansch Moeskruid, 't welk op Batavia in verscheiden tuinen wast, en bladen als Zuuring heeft: dit moeskruid pronkt met zeer fraaye bloemen, gedeeltelyk purper verwig en gedeeltelyk wit, die aan groene steelen zitten. Dit kruid wordt als Beete toegemaakt, en smaakt zeer aangenaam.

Voorts groeijen 'er allerhande Moeskruiden, in Europa en in de Indien in gebruik, die hier of van zelve zyn gevonden, of door zaad uit Europa of Perfen en Suratte geteeld; by voorbeeld Porfelein, Aspergies, Endivie, Latuw, Waterkers, Peterfelie, Radys, roode en witte Beete, enz. Hollandfche Koolen ter bekwaamer tyd gezaaid in een gemesten grond, groeijen zeer goed; doch zo zy onachtzaam worden gehandeld, dan ontaarden de planten in houtige struellen, die nergens toe kunnen dienen.

By de wegen, buiten Batavia, vindt men overal de zogenoemde blaauwe boonen, welke aan een kruipend gewas groeijen, 't welk even als de Hlop, zich om de takken der struellen en heestergewassen slijngert,

gert, en ook in de hoogte gaat gelyk onze Turksche boonen. De bla- den van dit gewas gelyken zeer naar die der Roozeboomen, terwyl de bloemen, uit een groen knopje voortkomende, zo groot zyn als enkele Roozen in 't ronde hemels blaauw, en van binnen geel van kleur. De vruchten zyn blaauw, en gelyken wel naar Lupinen, doch worden van niemand geacht.

De vrucht Fokki-Fokki is langwerpig in de gedaante eener Peer, doch dikmaals een elle lang, en zo dik als een mans arm: dezelve is vol zaad, 't welk onder eene schil zit, die zo glad is dat dezelve een' weerfchynt als een spiegel geeft. De bladen zyn grasgroen, doch ruw, en het geheel gewas bereikt doorgaans de hoogte van vier of vyf voeten. Deeze vrucht is een der beste van geheel Indien, van een zeer aangenaamen smaak, vooral zo zy met wyn en peper wordt gekookt, en heeft dan veel overeenkomst met onze Artichokken. Niets is 'by de Indiaanen gemeener; want zy dient daar gelyk by ons de Aardappelen, en geeft niet alleen een zeer verteerbaar voedzel, maar dryft teffens het water af, en wordt tegen den steen der blaaze aangepreezen.

De *Afa Foetida*, by de Indiaanen Hen, en by ons Duivelsdrek genoemd, is ook van een zeer algemeen gebruik by de Javaanen en Maleyers, hoewel de plant eigentlyk in Perſie te huis hoort, uit welker wortel het sap geperst wordt, dat tot deeze stinkende gom zamenstremt. Ondertus- schen zyn 'er in de Indien twee zoorten van dit gewas bekend, wier een veel sterker is dan het ander. De schepen der Maatschappye, die op Per- sien vaaren, brengen deeze waar te Batavia, alwaar dezelve tegen Peper en andere Inlandsche Waaren wordt verruild, die beter van geur zyn dan het stinkend Duivelsdrek, 't welk door de Javaanen in hunné zaunen en spy- zen in meenigte wordt gebruikt.

Aangenaamer specery is de Cardamom, van welke twee verschildende zoor- ten worden gevonden, te weteen de kleine en de groote. De kleine Car- damom is een rietachtig gewas, 't geen met leden opschiet, doch niet hooger dan twee of drie voeten. De bladen zyn ook rietachtig, en geeven, gewreeven zynde, een aangenaamen geur. De bloemstengel schiet uit den wortel op, zynde een aar niet ongelyk aan de Nardus, aan welke bloemen groeijen als kleine roode Lelien, na welke afvallen peulen volgen, die een welruikend zaad bevatten, 't welk eerst geel van kleur is, en allengskens verwiloen kleurig wordt.

De groote Cardamom verschildt veel van de kleine, want de stam schiet tot zes of meer voeten op, en is benevens de bladen veel grover van maak- zel; de bloemen zyn als Hyacinthen: ook zyn de bladen aan den achter- kant

kant wollig. Beide deeze planten zyn om haar zaad zeer geacht, dewyl zy zeer verwarmende krachten bezitten, zonder echter eene onmaatige hitte in 't lichaam aan te steeken: zy versterken de maag, verdunnen alle taaije slymen, bevorderen de onlasting van het water, het zweet, en der maandelykfche zuiveringen: eindelyk geneezen zy de verstoppingen der ingewanden, die uit eene verzameling van taaije slymen voortkomen.

De Nardus groeit ook rondom Batavia in 't wilde, en wordt door de Javaanen in hunne spyzen en zauzen in eene ruime maate gebruikt. De gedroogde Nardus wordt in azyn gelegd, gelyk hier te lande de goudsbloemen: ook kookt men uit dezelve met zuiker een fyroop, die tegen alle verstoppingen uit koude oorzaken wordt aangepreezen. Deeze azyn is van nut in de beetten van Slangen, en in de steeken der Schorpioenen, zo wel inwendig als uitwendig gebruikt.

De Javaanfche Zuuring is eene soort van *Ketmia*, die niets met de Europeefche gemeen heeft. Dezelve heeft een vasten houtigen stam, en schiet op tot de hoogte van zes of zeven voeten; de bladen zyn diep ingesneeden en gekarteld, gelyk die van den Hennep, en de bloemen gelyken naar die van 't gewoone Kaasjeskruid, in den omtrek witachtig geel, doch van binnen purperverwig. De bladen smaaken gelyk onze Zuuring, maar zyn wat lyrniger van fap: het zaad is vol stekels, gelykende naar dat van de Saffraandistel, en verkoelende van aard. Dit kruid wordt niet alleen voor zuuring in de spyzen gebruikt, maar ook wordt uit de gekneusde bladen met olie van Kokosnooten, schraapzel van Sandelhout en azyn een vogt bereid, 't welk met doeken wordt opgelegd, als eene stoving tegen de tandpyn uit zinkingen ontstaande.

De *Patekas*, of Watermeloenen, groeijen byna overal in de verzengde luchttreek, doch hoe nader men aan de Evennachtslinie komt, hoe veel beter men deeze vruchten vindt; ook vindt men ze gedurende het geheele jaar, den geweldigften regentyd uitgezonderd. Omtrent Batavia zyn zy doorgaans wit van kleur, maar de roode worden de beste geacht. Van buiten hebben zy een dunne schil, die allengskens weeker wordt. Het vleesch is tamelyk vast, en smelt als zuiker in den mond; want de weeke en fappige worden weinig gerekend. Deeze vruchten hebben zwart glinsterend zaad, en zitten aan steelen die als Pompoenen voortkruipen, en geheele akkers met hun loof en vruchten beslaan; zynde dezelve zo groot, dat eene enkele Watermeloen vleesch genoeg bevat tot verzadiging van vier perzoonen. Het gebruik deezer vruchten is tamelyk veilig; want hoewel zy in 't begin wat winden maaken, gaat zulks spoedig wederom over, en zo zy maag worden geheeten, verversthen zy, en verwekken den honger;

doch een al te onmatig gebruik bederft de spysverteering, en verwekt den Roodenloop.

De Ananas groeit meenigvuldig op Java, en komt in maakzel van bladen veel overeen met zommige Aloëplanten, ook geeft zy beneden, boven den wortel, gelykzoortige spruiten. Deeze vrucht, hier te lande genoegzaam by de Liefhebbers bekend, is in de heete Gewesten oneindig aangenaam en krachtig, doch teffens veel gevaarlyker, dan wanneer zy in onze Gewesten door konst wordt aangekweekt; inzonderheid moet men zich wachten voor de onrype, dewyl zy oogenblikkelyk het gedarmte knaagen. De rype vruchten worden te Batavia doorgaans aan schyven gefneeden, en dan in Spaanfche Wyn gelegd om uit te trekken, waar door zy malsch en onschadelyk worden. Andere laten de gefneeden vruchten in water uittrekken; dan hoewel zy hier door zekerlyk eenigzins verbeterd worden, behouden zy noch fcherpte genoeg om de keel te verhitten. Wegens het fcherp zuur deezer vruchten zyn zy fchadelyk in alle kooztzige ziekten, en in alle gevallen in welke een buikloop plaats heeft; daarentegen werken zy sterk op het water, en zyn nuttig in het graveel. Welcer werden zy geconfyt, en dus als een lekker beetje naar Europa overgebracht, maar na dat deeze vrucht ook hier te lande overal in broeikasfen wordt aangekweekt, komt dit weinig te pas.

Het Duivels- of Helsch-kruid wordt dus genaamd wegens de grootte moeite, die het den Tuinlieden verwekt om het zelve in toom te houden; want anderzins is het een zeer voortreffelyk gewas, van dienst in zeer veel kwaalen. Dit kruid is een der weeldrigfte kruipende en klimmende planten, dat zich door wortels en scheuten in zeer korten tyd, als in 't oneindige vermeenigvuldigt. Het zelve is bruin rood als roode Kool met gele bloemen en zwart zaad.

De *Nomerado* is een van de schoonste Moeskruiden, die als Spinagie gegeten, zeer goed van smaak is. Het gewas heeft veel overeenkomst met de Beete; doch de bovenste bladen zyn zo fraay gefchakeerd als de schoonste Tulpen: waarom ook dit gewas doorgaans in de hoven niet tot spyze, maar tot een der schoonste tuinfieraaden wordt geplant. Behalven deeze fraaye soort is 'er ook een donkerroode, die in kleur met de roode Koolen overeenkomt, en door de Chineezen dagelyks met groote meenigten ter markt wordt gebragt: dit gewas is in de keuken van veel gebruik, en verfchaft eene aangenaame spyze, vooral zo het zelve met een hoen of ander vleesch wordt gestoofd.

De *Katolas*, by de onzen Watervlesfen genoemd wegens hunne gedaante, is eene der wyduitgestrekte kruipende planten, die geheele velden

den bedekt; ja de Javaanen leiden de ranken van dit gewas op bamboezen over hunne vyvers in welke zy zich baden, dewyl de bladen en ranken zich zo dik in een ftengelen, dat zy niets van 't fteeken der zonneftraalen hebben te vreezen. Dit kruid groeit het geheele jaar door, en geeft steeds vruchten, hoewel meest in Oogst- en Grasmaand. Het bloeifel komt overeen met dat van onze Pompoenen, en andere vleskruiden. De vruchten van dit gewas zyn tweederley; want eenige hebben de grootte van gewoone Pompoenen, en andere zyn maar als gemeene Komkommers, en deeze zyn verre de beste. Het gebruik deezer vruchten is om op tafel tot eene toefpyze te dienen by versch vleesch en andere spyzen. Men vindt noch eene andere soort van dit gewas, welker vrucht een arm lang, en ter dunte van een rotting groeit met witte, geele en roode vlekken, die gefchubd fchynen, even als een flange vel. Dan om deeze vruchten zeer lang te maaken, binden de Javaanen aan derzelver einde een gewigt aan een draadje hangende, als de vrucht half ryp is, 't welk ten gevolge heeft, dat zulk eene vrucht van eene wonderbaare lengte wordt.

De *Kadjang* is eene soort van Erwten, die op Batavia in algemeen gebruik zyn, en rondom deeze Stad op de akkers worden gezaaid. Deeze Erwten komen in grootte overeen met onze Wikken, en zitten in een bolfter, die eerst eene groene, en daarna eene zwarte kleur heeft. Inzonderheid zyn deeze vruchten aangenaam op de fchepen: want niet alleen dienen dezelve, met spek of wat uijen en boter gekookt, tot een gezond voedzel, maar ook kunnen deeze Erwten aan boord worden gezaaid, en komen dan op binnen drie etmaalen, wanneer de spruitjes als falaade worden gegeeten.

De *Tanda Roufa* is een gewas 't welk overal aan het water groeit, en van gedaante een Elandshoorn gelykt. Dit gewas heeft geen zichtbaare wortelen, maar groeit uit een veenachtigen klomp: ook komt het niet uit het aardryk voort, maar legt doorgaans op een fteen of op den ftam van een hollen boom, van waar het naar alle kanten zyne bladen verfpreit. Het blad van dit gewas is altoos groen, en verdort niet door droogte; maar wanneer het loof door regen verrot, komen 'er met den eerften zonneshyn wederom nieuwe bladen te voorschyn. Inwendig gebruikt geeft dit gewas een zeer bitteren fmaak, en bezit groote purgeerende en waterafdryvende krachten; ook doodt het fap om den navel geftrooken de wurmen: dan het voornaamfte gebruik der bladen is in koude gezwellen, welke het ras tot verettering brengt: maar in ontfteekingen, en vooral in de roos, is dit middel zeer fchadelyk.

De *Gadang*, of Javaanfche Raapen, zyn knobbelig, byna als de hierland

landsche Artichokken, en zo groot als onze middelbaare Raapen, hoewel merkelyk van dezelve verschillende in smaak, zelfstandigheid en gedaante. De bladen van dit gewas zyn donker groen met witachtige aaren, en de takken vol purpere bloemen. Tot dagelyks gebruik zyn deeze Raapen wat te heet, maar maatig gegeten worden zy niet voor ongezond gehouden.

De *Kurkum*, of onderaardsche Saffraan, is ook een der nuttigste Javaansche gewassen. De bladen zyn gelyk die van de gemeene Indische *Canna* of breedbladig riet, en schieten op aan een dikken stengel, aan welks einde de bloemen te voorschyn komen als Lelien van eene schoone purpere kleur, waar op steekelige vruchten volgen in een bolster beslooten als de Kastanien. De wortel, die veel overeenkomst in gedaante heeft met de Gentiaan, geeft eene geele verwe, gelyk de Saffraan; dezelve wordt door de Maleyers by hun' visch en vleesch gekookt om de gezondheid te bevorderen, en daar een geur aan te geeven. Dan het voornaamste gebruik is in de Geneeskunst, gelyk niet alleen in de Indien bekend is, maar ook hier te lande; hoewel deeze wortel in der daad te weinig wordt gebruikt: dezelve is een der uitstekendste openende en afdryvende middelen, wegneemende alle geneezelyke verstopping der lever, mild, nieren, enz.; in 't byzonder wordt dezelve ook van eene ongemeene kracht bevonden in de geelzucht, en in de daar uit voortvloeiende waterzucht.

Het Indiaansch Boom huislook groeit op Java op de *Magas* en *Kiari* boomen, gelyk in Europa de Marentakken. De bladen van dit gewas zyn langwerpig, gelyk van onze Zuuring, doch veel dikker en sappiger; voorts zuur van smaak. De wortelen zyn zeer vezelachtig, en dringen tusschen de schorsfen en steenen. De bloem is klein, doch ongemeen welriekend en hartsterkend; waar om dezelve door de Maleyers ten hoogsten in de zenuwkwaalen wordt aangepreezen. Het sap van dit gewas is zeer bederfweierend, waarom het tegen de heete ziekten der Indische Gewesten wordt aangepreezen. Ook wordt het zelve voor het beste tegengift gehouden tegen de wonden, gemaakt met de Javaansche Pooken en Krisfen, die met het vergiftig bloed der hagedis Gekko zyn bestreeken.

Het Indiaansch Mondhout of *Alkana* heeft veel overeenkomst met dat het welk in Europa groeit: het zelve heeft tot een medezoot de *Henna*, die alleen een weinig kleiner van bladen is: deeze *Henna* is onder de Mooren en Maleyers eene allergeachtste plant; de laatste zelfs houden het voor eene verregaande godloosheid van deeze plant iets kwaads te zeggen. De ryke Vrouwen gebruiken dezelve in de wasfchingen van haar kraambedde, en tegen alle kwaalen der lyfmoeder, ja zelfs tegen de oudheid.

heid. Ook gebruiken meest alle Indiaanen het blad deezer plant om hunne tanden, lippen en nagelen daar mede rood te verwen, 't geen daar te lande voor een groot sieraad wordt gehouden. Eindelyk bereiden zy uit het geperste sap met kalk eene soort van roode verwe, waar mede zy hunne paardestaarten bestryken.

De Indiaanische Verbena, of Yzerkruid, heeft veel gelykenis met het geene hier te lande groeit, zynde alleen de aaren langer en dikker. De bloemen, syn gestooten, zyn hier van een algemeen gebruik om de verzweringen der scheenen en enkels te doen opdroogen, 't geen anderszins te Batavia, wegens de vogtige en rottige lucht zeer bezwaarlyk is. Het uitgeperste sap der bladen, tot een lepel vol ingenomen, geneest het Kolyk, den Roodenloop, 't Bort en alle gelyksoortige kwaalen.

De *Patatas* zyn aardvruchten, welke een kruipend gewas hebben, niet ongelyk aan onze Komkommers, en bloemen draagen als Klokjes, zomwylen wit en zomwylen blaauw. De Chineezzen planten dit gewas rondom Batavia op lange akkers in vooren, die vooraf wel met mest worden voorzien. De voortplanting geschiedt door de ranken, die als looten afgesneden in de aarde worden gestookt; dezelve vatten spoedig wortel, en loopen weeldrig voort. Ondertusschen worden dezelve overal gedekt met een of anderhalve voet vette aarde, zo dat alleen de bladen boven blyven; waarop uit de benedenste knoppen langwerpige wortelen schieten. ruim een voet lang en zo dik als een arm. Hoewel deeze wortel beter in Brazil tiert dan in de Oost-Indien, verstrekt dezelve echter tot eene voortreffelyke spyze, die een zuikerzoeten smaak heeft, en onze Pinxternakelen en Artichokken grootelyks in aangenaamheid overtreft. Zommige eeten deeze wortelen raauw met olie en azyn, eveneens als salaade, doch dan zyn zy zwaar te verteeren; maar in de asfche gebraden smaken zy als Kastanien, en geeven dan niet alleen een goed voedsel, maar verstreken ook tot een krachtig geneezend en voorbehoedend middel tegen de loopige kwaalen, die in de Indien zo gemeen zyn. Uit deezen wortel wordt ook een drank bereid, door denzelven in een digt gestopten ketel murf te kooken, en daar na met water tot eene bry te stampen, welke bry na verloop van 48 uren begint te werken, en een sterken drank oplevert, die veel naar bier gelykt, en door bezinking helder wordt.

Men vindt omtrent Batavia noch een anderen smaakelyken wortel, *Injames* genoemd; dezelve is doorgaans in zyne middellyn een halve voet dik, en wel anderhalve voet lang, van buiten gedekt met een bruine schors, doch van binnen spier wit: uit de steelen schiet een groene bloem, en de bladen zyn schoon groen, en met dikke aders voorzien. Dagelyks is deeze wortel

in grooten overvloed op de markten te Batavia te bekomen, en dewyl ieder wortel by de 20 ponden weegt, en zy niet zeer duur zyn, is dit een schoon voedzel voor grootte gezinnen. Ondertuschen is deeze wortel zo aangenaam niet als de *Patatas*; ook is dezelve drooger, en verstopt het lichaam te veel, ja ook windrig en zwaar te verteeren: waarom de Hollanders weinig gebruik van dit voedzel maaken, en het zelve aan de Inlanders overlaaten.

De *Maiz*, of Turksche Tarwe, wordt op zommige plaatzen te Batavia gezaaid, en kan alle drie maanden worden ingeogst; de Inlanders zyn gewoon deeze vrucht te kookken en te braaden, en pryzen dit voedzel als zeer heerlyk, hoewel het zelve voor de meeste Europeaanse maagen te zwaar valt.

Geen gewas is op de Javaansche velden gemeener dan de Rystplant, die in veele deelen overeenkomt met de gewoone Gras- en Koornplanten, en de beste deelen des lands vervult. Drieërley soort van Ryst wordt 'er op Java gevonden; te weeten vooreerst de *Pady Sawa*, die in laage landen, welke men kan onder water zetten, groeit, en in Lentemaand gezaaid, in Grasmaand verplant, en in Oogstmaand ingeogst wordt. De twee andere soorten zyn de *Pady Tipar* en *Pady Gaga*, wier eerste soort op hooge beploegde landen gezaaid, en in Lentemaand geogst wordt; terwyl men de laatste soort in klooven van 't gebergte, of in afgekapte boschen zaait. Deeze vrucht is een der algemeenste voedzels in de Indien, en strekt, met een Hoen gekookt, tot de geachtste hoofschotel der Oosterlingen. Het is ook een zeer gezond voedzel, hoewel op zommige plaatzen, zo men meent, nadeelig voor het gezicht.

De Gember is ook zeer gemeen op Java. Dezelve is eene soort van Rietgewas met maatig lange breede bladen, het welk uit den wortel eene bloemsteng opschiet met fraaye bloemen. De knobbelige wortel is zeer heet en welriekend, van veel dienst in eene verzwakte spysverteering, winden, koud kolyk, enz. Dan de geconfyte is veiliger te gebruiken, dewyl dezelve, hoewel van gelykzoortige krachten, veel van haare al te groote hitzigheid heeft verlooren.

De *Sudu-Sudu*, of Indiaansche Hondstong, is een gewas, 't welk een' wortel heeft, onder zeer dun en boven dik, die zo wel als de geheele plant gekwetst zynde, eene soort van melk uitgeeft, die eene verwarmende en pynstillende kracht bezit, en in 't byzonder tegen de pyn der ooren wordt aanpreezen.

Het Peerkruid, of *Milium Solis* der Javanezen, gelykt veel naar dit gewas

gewas in Europa; maar heeft veel grooter zaadkorrels, die van buiten zo hard als steen, en van binnen met een voedzaam meel gevuld zyn. Deeze vruchten worden van eenig vermogen geacht in het graveel, en door de Roomfchen tot dunne Roozenkransen of Paternosters gebruikt. Ook bedienen de gemeene Vrouwen zich van dezelve tot een halsfieraad, in plaats van perels.

De Wilde Uijen zyn een bloemgewas, het welk een' wortel heeft in gedaante met onze Uijen overeenkomde, doch geheel anders van reuk en smaak. De bladen van dit gewas zyn ruim drie voeten lang en zeer kronkelig, tusfchen welke de bloemen in groote trosfen te voorschyn komen, rood en wit van kleur met purpere streepen en ongemeen groot. Deeze bloem is vast een der schoonste van Batavia, en teffens welriekende, waarom dezelve ook overal in de tuinen wordt aangekweekt.

De Tabak groeit op Java zeer voorspoedig, en komt in een vetten grond tot ruim acht voeten-hoogte, met bladen van 14 duimen lengte en acht duimen breedte. Dan de beste soort op Batavia in gebruik komt van Ternate, en deeze is alle in roltjes gesponnen, die aan het eene einde aangestookt, en aan het andere gezogen worden. Anderszins wordt de Tabak aan pakjes van twee ponden met gespouwen rottingen by elkanderen gebonden.

De *Fula Magori* is een der geachtste bloemen, zo op Batavia als in de andere Indische Gewesten, met welke geheele bedden worden vol geplant. De stam deezer bloem heeft ten minsten twee voeten hoogte, en is vol van door elkanderen geslingerde takjes met bladjes als van Kweepeereboomen, doch ongemeen glad. De bloem is sneeuwit, en niet grooter dan die van den Appelboom, bestaande uit vier bloembladen, die een zeer aangenaamen geur verspreiden. Uit deeze fraaye bloemen wordt ook een water gestookt, eenige overeenkomst hebbende met ons Roozewater, doch veel aangenaamer van geur, en van veel vermogen tegen flaauwten, galachtige koortzen, en hoofdpyn: ook bezit dit water eene afvaagende kracht, die zeer geschikt is om een schoone kleur aan het aangezicht te geeven, terwyl het zelve teffens het gezicht verfterkt.

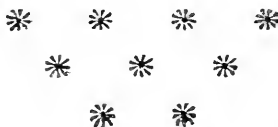
De Japanfche bloem is een fraay gewas, als onze Stokroozen met witte of purpere bloemen, die boven elkanderen opschieten, eerst beneden en daarna hooger, waar door deeze bloem altoos in weezen is.

De Indiaanfche Goudsbloem heeft geen overeenkomst met de Europeefche behalven den naam; dezelve komt voort uit oranje kleurige knoppen, die boven aan de takjes zitten, en bestaat uit vier blaadjes van het schoonste oranje geel, waarom ook deeze bloem in veel achting is, en in alle hoven geplant wordt.

De *Kolkas* is een gewas, dat veel overeenkomst heeft met de *Arum* of Kalfsvoet, en insgelyks zeer heete en daar door vergiftige Beziën voortbrengt. Dit gewas heeft lange en breede bladen, en is van een vergiftigen aard. Ondertusfchen wordt de langwerpige wortel tot voezel gebruikt, doch om daar toe te komen moet dezelve eerst eenige dagen lang in water worden geweekt, waar na dezelve in een pers uitgeperst, en tot meel wordt gemaakt, van het welk men koeken bakt, die in plaats van brood of ryst worden gebruikt. Aan het gebruik van deezen wortel zonder genoegzaame bereiding. fchryft men den Roodenloop toe, die in 't jaar 1629, in de belegering van Batavia, zo doodelyk was voor het Mataramfche leger.

De *Fulo de Sapao*, of Schoenbloem, wordt dus genoemd om dat de bloem een zwart fap geeft, het welk door die van Batavia tot het verwen van het leder hunner fchoenen wordt gebruikt. De bladen van dit gewas zyn groen en getand als de Brandnetelen, uit welker midden een bloem te voorfchyn komt van grootte als onze gewoone Roozen, en donkerrood van kleur. Uit deeze bloemen, die zamentrekkend van fmaak zyn, wordt een water gestookt, het welk van veel nut is in heete koortzen.

Behalven deeze opgetelde bloemen vindt men te Batavia noch veele andere, die enkel tot verfiering der tuinen dienen; doch wier byzondere befchryving wy om haare meenigte en verfcheidenheid achter laaten.

T W A A L F D E B O E K .

HANDELENDE OVER DE DIEREN, VOGELN EN VISSCHEN VAN JAVA, EN DE NABUURIGE ZEËN.

Gelyk het verschil der Plantgewassen in de Indien in 't algemeen, en op Java in 't byzonder, zeer groot is, dus zyn ook de Dieren dezer Gewesten zeer meenigvuldig en gantsch verschillende van aard. Om met de Landdieren een begin te maaken, komt vooreerst de Tyger in aanmerking, welke op Java byna overal in de boschen gevonden wordt, en wegens zyne kracht, snelheid en begeerte naar menschen vleesch door een ieder wordt gevreesd. Alle Tygers zyn echter niet even gevaarlyk, dewyl de verschillende soorten zeer in grootte en kracht verschillen. De kleinste soort is weinig grooter dan de grootste Katten; echter kunnen zy een groot geluid maaken, even als Ossen, en zyn gelyk de overige zeer begeerig naar vleesch: doch moeten zich wegens hunne kleinheit met Vogels, Ratten en Muizen vergenoegen: dikwyls worden zy getemd en aan een keten geflooten; doch leggen zelden hunnen kwaaden aard af, maar doen steeds zo veel kwaad als in hun vermogen is. Indien by voorbeeld Hennen of Eenden in hunne nabuurschap komen, dan leggen zy een gedeelte van hunne spyzen eenige voeten van hun hok af, en vallen op hunne prooy aan zo ras dezelve tot het lokaas nadert. De tweede soort van Tygers is veel gevaarlyker; want deeze zyn zo groot als een Kalf, en zo stout en krachtig, dat zy alle menschen die hen ontmoeten aandoen, en dezelve, zo zy ongewapend zyn, onfeilbaar vermoorden: by list voegen zy geweld, en gaan doorgaans in den nacht hunne prooy zoeken; wanneer zy onbeschroomd in de houten huizen der Indiaanen breeken, en alles wat hen voorkomt medefleepen en vermoorden. De derde soort is de allergevaarlykste, naamentlyk de Koninglyke Tyger, die de grootte van een Paard heeft; doch deeze wordt niet op Java, maar alleen achter Goa gevonden, waarom het aldaar zeer gevaarlyk is zonder goed gezelschap en schietgeweer te reizen. Voor een goeden schutter zyn zy niet ongemakkelyk te treffen; doch iemand, die niet wel schiet, doet beter in de lucht te schieten, dewyl zy daar door

verfchikt worden, terwyl eene geringe wonde, die niet doodelyk is, hen als raazende maakt, zo dat zy niets ontzien. By nacht kan men de Tygers doorgaans zeer gemakkelyk afkeeren, door slechts een groot vuur aan te zetten; want daar voor fchynen deeze dieren eene groote vreeze te hebben.

De Jakhalzen zyn ook zeer kwaadaardige fchepzels, hoewel minder geveesd, dewyl zy veel kleiner zyn, en ook geen volwasfen perzoonen durven ftaan, maar alleen de kinders, indien zy kunnen, aantasten. Zy hebben de grootte van middelmaatige Honden, en gelyken voorts met hunne ftaarten naar Vofen, en voor het overige naar Wolven. Ongemeen begeerig zyn deeze dieren naar menfchen vleesch, waarom zy zelfs by nacht in de graaven wroeten, en de lyken, zo zy niet diep onder de aarde leggen, voor den dag haalen en verfcheuren. In de bofchen loopen zy met geheele troepen, en geeven dan een gefchrey uit als van klaagende menfchen. Doorgaans loopen 'er Tygers in hun gezelfchap, dewyl dezelve weeten, dat de Honden, die eene doodelyke vyandfchap tegen de Jakhalzen hebben, op dit geluid af komen, van welke gelegenheid de Tygers gebruik maaken om de Honden onverhoeds aan te vallen, en dezelve te verflinden. De Indiaan, die Honden hebben, fluiten dezelve hierom zorgvuldig op, zo ras zy een Jakhals hooren roepen.

De Luchs is een zeer boosaardig en vinnig dier, zo groot als een Hond, gedeeltelyk naar denzelven en gedeeltelyk naar een Kat gelykende. Dit dier is wel voorzien met fcherpe tanden, bruin en rofachtig van vel, met tufchen loopende wolken en zwarte ftreepen: voorts leeft het van den roof, en vernielt alles wat het kan bekomen.

De *Sukotyro* is een zeer zeldzaam dier, byna zo groot als een Os, en veel gelykende naar een jongen Oliphant. Dit dier heeft een fmit als een Verken, twee lange onbehouwen ooren, en eene lange wanfchapene ftaart, met zeer byzondere oogen, die geheel verfchillende van die der andere dieren, fpts om hoog ftaan. Tufchen de oogen en ooren ftaan twee lange hoorens of baktanden, die veel gelyken naar de Oliphants tanden, doch kleiner en dunner zyn. Dit dier eet niets dan groente, is zeer fchuw, en laat zich zelden vangen.

De Buffels zyn tweederley, wilde of tamme. De tamme laaten zich gemakkelyk regeeren; doch de wilde zyn zeer gevaarlyke beesten, die, zo ras zy een mensch ontmoeten, denzelven aantasten en verfcheuren. Zy zyn ondertufchen noch veel gevaarlyker op het veld dan in de bofchen; want in 't open veld kan niemand hen ontvlieden, maar in de bofchen kunnen zy, wegens de belemmering der hoorens tufchen de boomen, niet voort-

voorkomen. Deeze dieren zyn grooter dan de Ofsen, en meerendeels gelyk van huid; doch hunne hoofden zyn langer en platter, ook zyn de oogen grooter en byna wit; zy zyn daarenboven geheel anders van hoornen, want deeze zyn dikwyls tien voeten lang en zeer plat. Voorts is dit gedier te zeer leelyk, geheel vaal en byna zonder haar, zeer traag, doch tefens sterk en geschikt tot het draagen van groote pakken, terwyl het ook zeer kundig is in 't zwemmen, en gemakkelyk met zwaare lasten over de rivieren kan komen. Ook is hun vleesch zeer eetbaar, hoewel minder smaakelyk en drooger dan Ofsenvleesch. De huid van dit dier is zeer hard en dik, waarom dezelve wordt gebruikt tot alle dingen, die sterk moeten zyn, gelyk zoolen van schoenen, water zakken enz. De tamme Buffels worden om hunne sterkte tot allerley zwaaren arbeid gebeezygd, zo in de zuikermolens, als voor karren en wagens, ten welken einde men hen een keten door den neus steekt, waar mede zy worden geregeerd, gelyk een paard met den toom. Behalven het nut tot allerley zwaaren arbeid, doen zy ook dienst door hunne melk, die zeer gezond is, en in de Indien veel gedronken wordt.

De Verkens zyn op Java zeer meenigvuldig en verschillende in zoorten, waar van eenige schoone borstels draagen, terwyl andere zoorten kaal zyn. De wilde Verkens eeten byna niets dan vruchten en wortelen, die zy uit den grond opwroeten; zy zyn, even als in Europa, getergd zynde, zeer kwaadaardig, doch anders niet gevaarlyk, en reizen doorgaans met geheele meenigten over wyde waters om nieuwe weiden te zoeken. Hun vleesch is drooger dan dat der tamme, en wordt by de meeste beter geacht, hoewel het tam Verkensvleesch ook zeer veel in de Indien wordt gegeten, vooral door de Chineezzen, die het zelfs aan hunne zieken en zwakken geeven; zonder dat daar uit kwaade gevolgen spruiten; zo dat het Verkensvleesch in de Indien beter te verteeren en veel minder schadelyk schynt, dan in Europa.

In de galblaas der wilde Verkens wordt zomwylen een steen gevonden, door de Portugeezen genoemd *Piedra da Puerco*, welke niets anders is dan een vertig en galachtig zamenstremzel, 't welk voor zeker geene andere krachten bezit, dan de uitgedampde Ofsenal. Ondertuschen heeft het bygeloof ongemeene krachten aan deezen steen toegeschreeven; want men beschouwt denzelven als ongemeen zweetdruyend, vermogend tegen allerley vergift, zeer dienstig tot het bevorderen der maandelykste onlastingen, heilzaam in alle kwaadaardige koortzen, enz.; tot zulke groote zaaken maakt men elkanderen diets, dat het genoeg is, deezen wondersteen eenen nacht in wyne te leggen, en dan het vogt op te drinken, of een weinigje van het afschraapzel te nuttigen.

De

De groote Indiaanfche Stekelvarkens vindt men op Java zeer meenigvuldig in de bosfchen; zy zyn gewapend met fterke pennen, zo hard als yzer, knorren als Varkens, en zyn op hun kop met eene groote kuif verfierd. Deeze dieren zyn aschgrauw van kleur, en van verfchillende grootte; want zommige zyn zo groot als middelmaatige Brakken, doch wat laager op de beenen, en andere kleiner. De pennen zyn een voet of byna een halve elle lang, wit en zwart gemarmerd, zo dik als een ganzefchaft, en op het einde zeer fcherp en fteevig. Als zy kruipen en wel te vreedten zyn, leggen zy de pennen over elkanderen; maar zo zy boos zyn, of geweldig worden aangetast, ryzen zy overend, en hebben dan het vermogen om eenige van dezelve met eene groote fnelheid uit te fchieten, die zeer diep in 't getroffen lichaam indringende eene doodelyke wonde veroorzaaken: op deeze wyze zyn zy niet alleen voor menfchen en zwakke dieren gevaarlyk, maar durven ook zelfs tegen Leeuwen ftryden, ja brengen ze dikwyls om 't leven: hunne fpitze is groente en wortelen. In de maag van eenige deezer dieren groeit een fteen, die insgelyks als de evengenoemde Verkensfteen buitengewoon krachtig wordt gerekend, en dat wel voornaamelyk in het Bort, of den overloop van gal, eene kwaadaardige ziekte in de Indien.

De Apen en Meerkatten zyn op Java ook zeer meenigvuldig, en voeren naar het verfchil hunner zoorten verfchillende naamen. Eenige zyn zeer klein, andere twee voeten hoog, en eenige zo groot als een jonge van acht of negen jaaren. De kleur is zeer verfchillende, zynde eenige geel, andere groenachtig; zommige zoorten pronken ook met lange baarden, even als oude mannen, 't welk eene byzondere vertooning maakt. Op veele plaatzen zyn zy wild, en onthouden zich in de bosfchen, gelyk op Java; maar op andere plaatzen onder de Heidendfche Volkeren, die geen dieren dooden, zyn zy zeer meenigvuldig en tam, zo dat zy de menfchen in 't geheel niet fchroomen. Wat de byzondere zoorten aangaat, ik zal 'er maar eenige weinige optellen, die door de onzen in 't byzonder met naamen worden onderscheiden. De *Surikaijes* zyn ongeveer zo groot als de Eikhoornjes, en met hen in gedaante overeenkomftig: deeze hebben korte en roode ooren, groote oogen en een langen ruwen ftaart, die het ganfche dier in lengte fchynt te overtreffen: deeze zyn buitengewoon fnel, en fpringen van den eenen tak op den anderen als of zy vliegen, en misfen ook niet in hunne fprongen, dewyl zy zich met hunne ftaarten als met een roer weeten te beftuuren. De *Aaprajes* zyn zo groot als een groote Watterrat, zeer zacht van aard, en met een langen ftaart voorzien, doch

weinig

weinig te vinden. De *Saguwynjes* zyn ook zeer klein, en bruin van verwe, hebbende handen en ooren zeer gelyk aan die der menschen; deeze zyn zeer aangenaam van reuk, en aardig om mede te speelen. De *Doodsboofden* zyn zeer leelyk, wit en bleek van kleur, en doods van aangezicht, waar van zy dien naam gekreegen hebben. De *Cikatiks* hebben zeer lange en ruwe staarten, waarom zy door zommige onder de Vossen gerekend worden, hoewel ten onrechte.

Onder alle de zoorten van Aapen, op Java te vinden, zyn geene aannemkenswaardiger dan de zogenoemde *Orang Oetangs*; deeze komen van allen het naaste aan de menschen, doch verschillen 'er echter noch genoeg van om te kunnen zien dat deeze schezels met geen mogelykheid voor zoorten van menschen kunnen gehouden worden. Dit dier is dikwerf vier voeten hoog, grof van lichaam, zeer lang van armen, die ook benevens de handen, in evenredigheid tot de voeten, zodanig gemaakt zyn, dat een ieder gemakkelyk kan zien, dat dit schezel niet geschapen is om rechte op te gaan, maar liever om op de takken van den eenen boom in den anderen te klauteren, gelyk ten klaarsten blykt uit de korthed der beenen en de smalheid der hielen, die veel te klein zyn om aan dit dier, zo het 'er niet is op afgeleerd, by aanhoudendheid een regelmaatig steunpunt te geeven. De buik is uitpuilende, en met ligt hair gedekt, terwyl het overige des lichaams bruin is met langer en dikker hair: het hoofd is groot met een breed en vol aangezicht, kleine graauwe oogen, een kleine platte neus, doch met een zeer groot boven en beneden kakebeen, 't welk van naby beschouwd, niets met de menschelyke gestalte gemeen heeft. Onder tuschen heeft dit dier veel zinnelyke vermogens, en is het listigste onder het Aapegeslacht; dus kan men het leeren om vuur aan te zetten, visch te braaden, ryst te kooken, enz. Dit dier schynt van eene zeer zwartgallige gesteldheid te zyn, en wordt altoos droevig gevonden: het laat zich ondertuschen gemakkelyk temmen, en wordt dus dikwyls, te Batavia en op andere plaatzes, in de huizen der voornaame Lieden gevonden: onder anderen zag de Heer *Leguat* 'er een op 't Kasteels bolwerk van Batavia, 't welk een wyfje was, en aldaar zyne wooning had. Dit schezel was in zyne soort zeer lang, 't dekte zich met een zyner handen, ging recht op, en geleek veel naar de vrouwen der Hottentotten: ook maakte het zyn bed vry net, en ging 'er 'savonds in leggen, zich dekkende met een watten deeken, en noch veele andere aanmerkelyke zaaken verrichtende: dit dier behoort gelyk de andere Aapen tot de verzengde luchtreek, en kan bezwaarlyk de koude der Noordsehe Gewesten verdraagen; en hier komt het van daan dat de meeste deezer die-

ren, welke men van ryd tot ryd naar Europa heeft overgevoerd, onder wege gestorven zyn.

De *Mierenester* wordt dus genoemd, om dat hy zyn voornaamste voedsel uit de Mieren zoekt, welke hy met zyne spitze snuit uit de nesten haalt. Van dezelve vindt men drie soorten; de grootste zyn zo groot als Verkens; het middelflag als Honden, en de kleinste als Katten. Zy zyn alle bleekachtig ros van kleur, hebbende aan de eene zyde eene schuinse streep; hun snuif is lang en spits, voor met een gat, en de kop gelykt veel naar dien van een Verken.

De Hert en Hinder zyn op Java meenigvuldig, hebbende hun verblyf in de boschen, alwaar zy eene overvloedige weide vinden. Van natuure zeer schichtig zynde worden zy echter gemakkelyk tam gemaakt, en gaan dan te weiden met ander vee. Zy zyn byna van grootte als de Europeesche, zomwylen gespikkeld van vel, en hebben malsch en lekker vleesch. Op zommige plaatsen van de Indiën worden zy alleen gevangen om hunne huiden, die tot leder bereid by de Indiaanen, eveneens als in Europa, in groote achting zyn.

Koeijen en Osfen worden niet overal in de Indiën gevonden; maar alleen op zommige plaatsen, alwaar hun melk en boter ook in groote achting is. De kleuren van dit vee zyn, gelyk in Europa, zeer verschillende; hebbende eenige de hoorens recht op het hoofd staan; doch andere zeer krom met groote hangende ooren. Het vleesch is over het algemeen smaakelyk, doch op veel plaatsen ongezond; ook wil het in de heete plaatsen geen zout vatten, maar stinkt aanstonds, niettegenstaande de beste inzouting, waarom het steeds binnen drie of vier dagen moet worden opgebruikt. Op Batavia worden ook Koeijen en Osfen gevonden, derwaards van Suratte overgebracht; doch het zyn kleine beesjes, niet grooter dan Bulhonden; dezelve worden te Batavia als iets raars geacht, en meest gebruikt voor kindervagenjes. Zy zyn ondertusschen zeer wild, en moeten met geweld in order worden gehouden.

De Javaansche Paarden zyn maatig groot, dik en dicht van hals; byna als de Westphaalsche of Noorweegsche. Zy zyn sterk en geschikt tot zwaaren arbeid, doch minder moedig dan de Perziansche, die boven alle andere in schoonheid en snelheid uitmunten, en ook naar Batavia worden overgebracht.

Boschratten, wilde Katten en diergelyke schepzels vindt men in de afgelegene plaatsen in groote meenigte, doch de Couscous, afgebeeld op Plaat XII. No. 1., wordt hier niet gevonden dan overgebracht van Amboi-

21. Dit dier heeft de grootte van een Kat, doch een Rattenkop, de vinnigheid en gewerdheid van bek en klauwen gelyk aan de beide genoemde geslachten: zynde het zelve eene soort der Philanders, met groote naauwkeurigheid door den Heer *Houttuin* beschreeven in zyne Natuurlyke Historie I. Deel II. Stuk pag. 322.; dan vooral is in dit dier aanmerkswaardig de byzondere wyde zak tuschen 't vel en de buikspieren geplaatst, en met verscheiden tepels voorzien, aan welke de jongen, wanneer zy zuigen, zo vast hangen, dat zy 'er niet zonder bloedstorting van kunnen worden gescheiden, zo men 't verhaal van *Valentyn* mag gelooven, die 'er boven dat noch veele ongelooflyke omstandigheden by voegt, die eene plaats verdienen by zyne waarneemingen aangaande de Zeemeereminnen! Deeze zak is van groote nuttigheid voor de jongen deezer dieren, welke by 't eerste gerucht, en by nacht of kwaad weder, zich oogeblykelyk in denzelfen verbergen, en by de eerste goede en veilige gelegenheid wederom voor den dag komen. De Heer *De Buffon* beschryft ook eene soort van dit dier onder den naam van Phalanger; doch daeze schynt eene andere soort zonder zak of buidel geweest te zyn. In Surinamen vindt men eene soort van dit dier alomme in de boschen onder den naam van Buidelrat.

Van de viervoetige Dieren ga ik over tot de Vogelen, die in groote meenigte op Java en de nabuurige Eilanden gevonden worden. Een der voornaamste is de *Casuaris*, by de Indiaanen *Emeu* genoemd, en afgebeeld op Plaat XI. Fig. 3., zynde op zyne pooten ongeveer vyf voeten hoog, doch van den kop tot den staart drie voeten; dezelve gaat zeer deftig met opgerechten hoofde, 't welk echter, naar maate van 't lichaam, zeer klein is, glad en zwartachtig blaauw van kleur. De oogen zyn zeer groot en als brandende, hebbende achter zich kleine bloote oorgaten; aan den hals hangen twee roode lellen, en boven den bek staan twee gaten, die voor neusgaten dienen; uit het midden des beks tot aan het midden des hoofds gaat eene blaauwachtige of donker geele schulp, inzonderheit by het mannetje, welke zeer naauwkeurig is beschreeven door den Heer *De Buffon* in de *Historie Natur. des Oiseaux* Tom. I. pag. 466. alwaar Z. H. Ed. waarneemt, dat deeze schulp of omgekeerd Helmet geboren wordt door eene uitpuiling van 't bekkeneel, bedekt met verscheiden gelykleggende laagten hoorn. De beenen van deezen monstreuzen Vogel zyn met bruin geele eenige schorzen gedekt, terwyl de voeten en teenen ook dik en hard zyn, schobbig en zonder sporen; terwyl vooraan drie lange hoornachtige klauwen worden gevonden. Dus heeft dan deeze vogel geen van vooren en achteren gekloofde voeten, gelyk de Struisvogel. De geheele vogel is ge-

dekt met pluimen van eene donkerroode kleur, zynde die van den staart zo gefchikt als een viir. Onder de pluimen der zyden zit eene soort van vleugels, uit korte pennen zamengefeld, die op geenerleye wyze tot vliegen kunnen dienen, maar door hen als riemen in het loopen worden gebruikt. Zeer aanmerkelyk is de gulzigheid van dit dier; want het flukt alles in wat hem maar wordt voorgeworpen, als koper, staal, gloeiende koolen enz., welke stoffen het wederom ontlast zo als zy zyn ingefchokt; doch zodanig, dat dezelve zomwylen een jaar lang te zoek blyven. Zyne krachten zyn zeer groot, doch hebben hunne zitplaats in de pooten, op welke het ongemeen snel voort kan loopen, en met welke het achteruit slaat als een paard.

Groote Roofvogels zyn op Java zeer meenigvuldig, als Arenden, Havicken, Spervers en andere van dien aard. Dan de meenigvuldigste en ergste zyn eene groote soort van Kiekendieven, die op Kôrthoënderen, Patryzen en wilde Duiven aazen; ja zelfs by de huizen het tam gevogelte aantasten. De Hoënders zyn zeer bang voor deeze roofvers, en geeven, zo zy kuikens hebben, op 't gezicht van zulk een vyand, een grooten schreeuw, waar op de jongen zich spoëdig verbergen. Zommige zyn zo groot en stout, dat zy de jonge biggen met zich neemen om dezelve in hunne spelonken tuschen de steenklippen te verscheuren. De snelste van alle deeze lastige gasten zyn de Spervers, *Jin* genoemd; deeze hebben roodachtige snelle oogen, een geelen bek met een krommen scherpen haak, op den rug groenachtig bruin, en voor de borst witte veeren: zynde de pooten ook geel en met scherpe klauwen gewapend, waar mede zy het klein gevogelte in de lucht aangrypen; deeze zyn zo stout, dat zy hunne prooy zelfs tot in de huizen durven vervolgen.

De Reigers, *Kokoi*, zyn een fraay geslacht, veel schooner dan dat van Europa; van vooren zyn zy groen, en van achteren geel, terwyl zy op den kop een schoone veelverwige pluim draagen. Deeze vogels hebben weinig vleesch aan zich, vooral de oude, die ook zeer onaangenaam en vischsig smaaken.

De Kraaijen gelyken veel naar de Reigers, en teffens naar de Ojevaarders; zynde bleek blaauwachtig van kleur, doch met een bruinachtigen hals en een gekrulden staart. Zy houden huis in de wildernissen, en zyn groote reizigers; zelfs wil men, dat zy zomwylen geheel uit Europa naar de Indiën overvliegen.

De Indische Ganzen zyn merkelyk fraayer en grooter dan die by ons worden gevonden, en gelyken veel naar Zwaanen wegens haaren langen hals: de bekken zyn zwart, de halzen geelachtig, en de pooten roodachtig.

Wat

Wat den smaak van hun vleesch aangaat, dezelve verschilt weinig van het onze, en zy hebben ook geen meerder redenen om op de aangenaamheid hunner stemmen te roemen.

De Javaansche Kropvogels gelyken zeer naar Ganzen, doch zyn merkellyk grooter: onder de keel hebben zy een grooten krop, dien zy uit en in kunnen trekken, en in welken zy een schoonen voorraad van visch kunnen bergen; zy hebben gezwinde voeren gelyk de Zwaanen, en zyn snelle zwemmers; ook draagen zy aan den bek een' haak, die zeer geschikt is om 'er eene prooy mede te verrasfen. Deeze visch verslinders zitten in de rietboschen, en pasfen aldaar met zo veel yver op de naby zynde visch; dat zy dikwyls zelve door de Jagers gevangen zyn, eer zy het weeten. Onder anderen zyn zy zeer groote liefhebbers van Oesters, die zy leeven de inslokken, en als zy beginnen te gaapen wederom uitspuwen, om 'er het vischachtige uit te haalen.

De Indische Eenden verschillen in gedaante en smaak weinig van die van Europa; zy worden hier met groote hoopen gevonden, en zyn bruinachtig geel van kleur, zwart van bek en pooten, met eene kuif op het hoofd en een dikken buik; zy gaan met den kop recht op, en gelyken van verre als kleine Dwergjes. Deeze vogels zyn hier te lande zeer traage broeders, zo dat men dikwyls, om jonge Eenden te krygen, de eijers onder de Hennen of in de warmte van een' nesthoop moet leggen.

De Rystvogels gelyken veel naar onze Hoenders, doch zyn langer op de beenen, en hebben grooter klauwen; dezelve zyn zeer aangenaam om te eeten, en worden met Ryst gevoed, van welke spyze zy groote liefhebbers zyn.

De Hoenders zyn op Java zeer meenigvuldig. De gemeenste zyn de Siamfche, die fraay van veeren, doch zeer klein zyn, en tot een gewoon lekker voedzel verftrekken. Behalven deeze zyn 'er met zwarte veeren, zwarte beenen en zwart vleesch, het welk echter zeer goed te eeten is, en voor gezond gehouden wordt. Eenige zoorten hebben de veeren verkeerd naar vooren staan; ja 'er zyn die, in plaats van veeren, eene soort van hair hebben.

De *Lorys* zyn zo groot als de gemeene Papegaayen, maar zeer schoon hoog rood van kleur; de kroppen zyn geelachtig, de vleugels schoon groen, het hoofd boven zwart, en de bek geel. 'Er zyn geene vogels, welke de Indianen liever koopen; dikwyls betaalen zy voor eene, die wat praaten kan, dertig ryksdaalers. De grootste, *Kakkataus* genoemd, hebben staarten van drie vierde elle lengte: ook zyn 'er witte met een groote kuif op den kop, welke zy, boos zynde, geweldig weeten op te richten.

De Perkiëtjes, of Peroketten, zyn eene byzoort van de Papegaayen, doch veel kleiner en niet grooter dan Leeuwerikken; doch fraay groen van kop en vleugels, en op den rug rood met een helder groene borst, en een schoon gekleurd kort staartje. Zy doen met hunne makkers de Papegaayen en Kakkataus zeer veel schade aan de vruchten en rystvelden; voorts worden deeze vogeltjes alleen om hunne schoonheid in kooitjes opgelooten; want zy zyn byna stom, en kunnen geen spreken leeren.

De Boschduiven verschillen weinig van onze wilde Duiven in grootte, doch zyn veel schooner van kleur; want zy hebben groene halzen en borsten, purpere buik en staarten, die beneden purperverwig, doch boven blaauw zyn, met een witten rand. Zy worden in groote meenigte in de boschen rondsom Batavia gevangen, en verstrekken tot eene zeer aangename spyze.

De Javaansche Lysters zyn zo groot als Duiven, en van kleur als de Kwakkels, doch wat langer van bek, geevende een vervaarlyk en vervaard geluid.

De Kwakkels zyn van grootte als de Hollandsche, hoewel eenigzins fraayer getekend; dezelve geeven geen geluid, en worden alleen voor de keuken gevangen.

De Martyntjes zyn byna zo groot als een Exter, geheel zwart van kleur, maar geel van bek; achter aan hun hoofd hebben zy een geel kapje, gelyk ook aan de zyden; de vleugels zyn in de midden wit, en de geele pooten hebben sterke klauwen. De Javaanen houden deezen vogel in groote achtig, waarom zy hem tam maaken, en zo wel fluiten als spreken leeren, 't geen zy doen met een grove stem, die der menschelyke al zeer gelyk is.

De *Rubus* heeft de grootte van een Spreeuw, een blaauwen bek en beenen, met een rooden rug en staart, en uit wit en zwart gemengelde vleugels. Op het hoofd is de vogel groen, en achter in den staart heeft hy twee lange veeren, door welke dezelve wel wat naar den Paradysoogel gelykt.

De Strandloopers zyn eene zoort van Snippen, van gedaante als onze Houtsnippen, groenachtig geel en gedeeltelyk zwart van veeren. Dagelyks worden deeze vogels te Batavia aan de markt verkogt, en tot een lekker voedsel, gelyk onze Snippen, gegeten.

De Wydbekken zyn dus genoemd, wegens de groote lengte en wydte der bekken in evenredigheid des overigen lichaams. Deeze vogels zyn niet grooter dan eene Duive, doch hebben bekken veel grooter dan die der Hoenders, welke geheel onder de oogen beginnen. Zy zyn voor 't overige
wilde

wilde vogels, vaal van kleur, die by geheele hoopen in de boschen vliegen, en door de Inlanders dagelyks in meenigte te Batavia ter markt gebragt worden, alwaar zy wegens den malschen smaak van het vleesch zeer begeerd zyn.

De Tortelduiven vallen in de Indien kleiner dan in Europa; de kleur hunner vederen heeft er veel overeenkomst mede, doch zy zyn rooder van borst, en hebben veel zwarte veeren in den staart: hunne gewoone spyskamers zyn de rystvelden, alwaar zy veel gevangen en naar Batavia gebragt worden om te verstrekken tot een aangenaam wildbraad.

De Pennevogels hebben een langen bek, dien zy kunnen optrekken en uittreken om hun voedsel uit de bloemen te zuigen: meerendeels zyn zy veelverwig, zynde hunne kleur uit wit, blaauw en rood zo aardig door elkananderen gemengd, dat geen Schilder fraayer mengzel van kleuren kan vertoonen; wanneer zy hunne vleugels uittreken zyn zy ongeveer een handbreed groot.

De zogenoemde Springers draagen deezen naam, om dat zy van den eenen tak der boomen met byzondere snelheid op den anderen springen. Zy zyn van grootte als onze Lysters, en kunnen aardig fluiten; zynde geheel zwart, behalven hun witte borst en buik. Te Batavia worden deeze vogels door veele liefhebbers wegens hunne byzondere stem aan ketentjes gebonden, en met ryst gevoerd.

De Rystmosfen zyn vaalachtig van kleur, ter grootte van onze gemeene Mosfen, met een korten dikken bek, en eenige zwarte veeren in den staart. Deeze vogelen vliegen met geheele heirlegers, en doen zeer veel kwaad aan de rystvelden; zo dat de Inwooners genoodzaakt zyn by dezelve te waaken, en deeze vogeltjes met allerhande werktuigen te verdryven.

De Geelvinken zyn zo groot als onze Leeuwerikken, met geele beken en roode pooten; zy dienen tot een lekker voedsel te Batavia, alwaar zy in groote meenigte worden gebragt uit de boschen, in welke zy by duizenden vliegen. De Goudvinken zyn hier ook zeer meenigvuldig, en komen in veel opzichten met de onze overeen, doch hun kop is spierwit, terwyl de vleugels en staart van eene byzondere schone blaauwe verwe zyn.

De *Kolibry* is het kleinste van alle bekende vogeltjes: het zelve is byna zo groot als een Kever, met een' scherpen bek, die weinig dikker is dan eene scherpe naald, waar mede het zyn voedsel uit de bloemen zuigt, terwyl het teffens door den daauw gevoed wordt. De kleuren van dit ongemeen klein vogeltje zyn als die van den regenboog, met veel fraayheid door elkananderen geschakeerd, van waar waarschynlyk de

ver-

vertelling gebooren is, dat dit diertje zo dikwyls van kleur verandert als men het zelve aanraakt. De nestjes deezer diertjes zyn zeer konstig, en gemaakt uit eene vaste slykachtige stoffe, die gehegt is aan een tak der Oranje- of Katoenboomen, zodanig dat dezelve voor den Noorden wind, en voor het gezicht beveiligd zyn. Behalven de gewoone soort is 'er noch eene andere, die minder fraay is, doch zeer schoon zingt. Deze diertjes zyn zo licht, dat zy naauwelyks vier-en-twintig aazen weegen, en in hun vlieden een geluid maaken als de grootte Nachtuilen.

Behalven de opgetelde Vogels worden 'er noch eenige vertoond op Plaat XI, welke, hoewel mogelyk niet alle natuurlyk aan Java eigen, echter dikwerf derwaards worden overgebracht. In de eerste plaats ziet men Fig. 1 en 2 twee soorten van den beroemden Parady's Vogel, die voornaamelyk op Gilolo en in Nieuw Guinea wordt gevonden. De eerste soort, by Fig. 1. afgebeeld, is een allerschoonst dier, ter lengte van ongeveer 20 duimen; zyn geheel lichaam is versierd met ongemeen fraaye pluimen, vooral in den staart, welke door de Inlanders worden gebruikt tot het versieren hunner Helmetten, wanneer zy ten stryde gaan. Het hoofd van dit dier is zeer klein, de vleugels zyn insgelyks smal en zeer naby aan het lichaam gedrongen: terwyl de pooten byna geheel onder de pluimen, vooral onder het vlieden, worden opgetrokken, waar van de vertelling gebooren is, dat deeze vogels geheel zonder pooten zouden zyn. Deeze vogels vlieden met geheele troepen, en hebben aan hun hoofd een Koning, van een hooger kleur dan de overige, die in het vlieden den voortocht heeft.

De tweede soort van Fig. 2. is zeer zeldzaam, en van de overige soort hier in voornaamelyk onderscheiden, dat zy boven de groote vleugels twee kleine voorvleugels heeft, en in plaats der staartpluimen, alleen losse omgekrulde hairen. De Heer *De Buffon* rekent aan in zyne Hist. Nat. des Oiseaux Tom. III. pag. 161., dat, dewyl de oprechte Parady's Vogels zeldzaam te bekomen zyn, zommige lieden zich opouden met het verminken van kleine Perokiejes, en andere Oost-Indische Vogeltes, welke zy, na ze van hunne pootjes beroofd, en met fraaye pluimen opgesierd te hebben, voor oprechte Parady's Vogels verkoopen.

De Ambomsche Zeekraay, of *Talans*, heeft wegens zyne twee fraaye staartpluimen veel overeenkomst met den reeds beschreeven Rubus, doch is veel grooter, voornaamelyk aazende op vischen. Deeze vogel, welke zelden wordt gevangen, wordt afgebeeld in Fig. 4.

De vyfde Figuur vertoont ons den zogenoemden Jaarvogel; dezelve heeft doorgaans de grootte van een middelbaaren Arend, en gelykt wel iets naar denzelven, uitgezonderd den kop, welke eene ongemeen lan-

ge neb heeft, veelal van negen of tien duimen, en die door de jaaren zo krom wordt, dat de vogel niet dan met moeite kan eeten. Dit dier wordt Jaarvogel genoemd, om dat het zelve by zyne geboorte een beenachtig knopje aan de neb heeft, 't welk zich jaarlyks uitbreidt, en met halve kringen vermeedert, zo dat men aan het getal dier kringen den ouderdom des vogels kennen kan.

De *Sariwan*, *Sarwian*, of *Halcyon*, Fig. 6., is die beroemde vogel, gedurende welks tyd van broeden, volgens de vertelling der ouden, nooit eenige stormwinden op Zee worden waargenomen. Deze vogel is iets grooter dan een *torcduif*, blaauw van hoofd, doch wit van lichaam, en voorzien met zwarte wiken: dezelve maakt zyn nest aan Zee in de gaten der hooge rotzen, die lynrecht naar Zee afloopende, byna ontoegankelijk zyn.

De *Moulot Pandjang*, afgebeeld Fig. 7., gelykt van lichaam vry wel naar een Eend; doch heeft veel langer bek en pooten, en deeze zonder vliezen, als zynde niet geschikt om te zwemmen. Fig. 8. verzoont een byzondere soort van Oost-Indische Snip, *Bourong Masjareke* genoemd, zynde ongeveer zo groot als een jonge Duij.

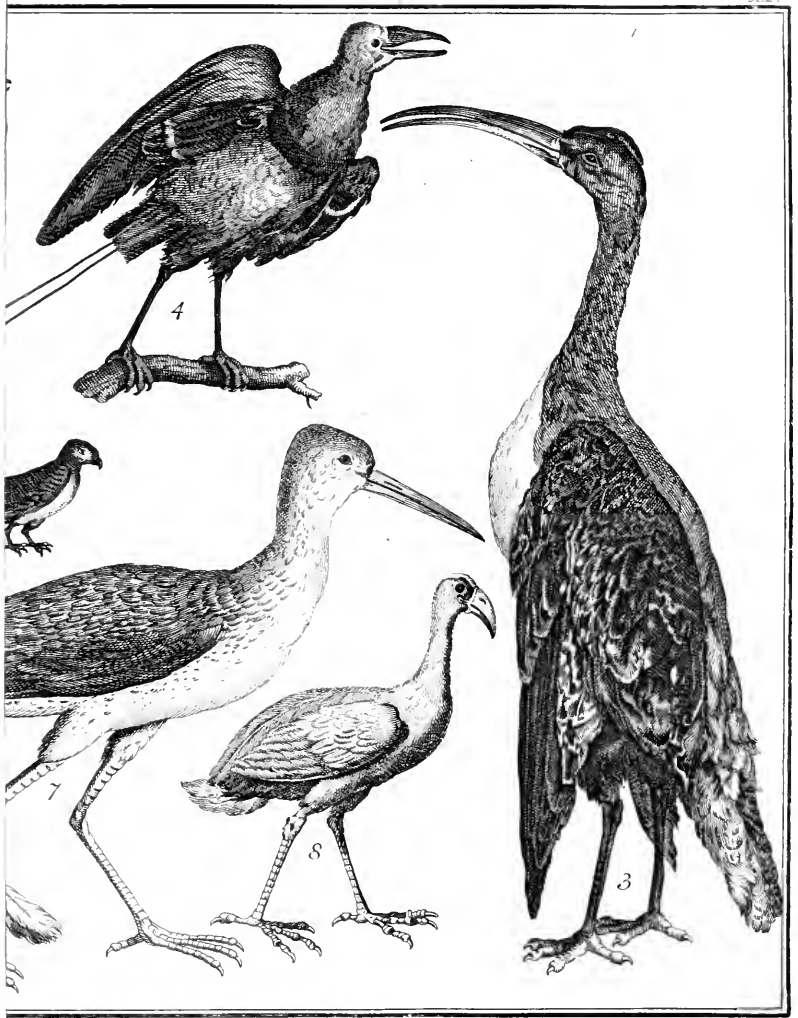
Ten laatsten ziet men in Fig. 9. de beroemde Oost-Indische Zwaluwe, welke de maker is der alom zo zeer gezochte vogelnesten, over welke wy reeds by eene andere gelegenheid gehandeld hebben.

De vliegende Katten en de groote Oost-Indische Vleermuizen, zyn als middelsoorten tuschen de Vogels en de viervoetige Dieren. Deeze vliegende Katten zyn van grootte en maakzel gelyk aan onze Huiskatten, uitgezonderd een vliezig uitspanzel, dat van de voorste tot de achterste pooten loopt, en haar voor vleugels dient: hier mede kunnen zy tamelyk snel vliegen, en hechten zich gewoonlyk met haare klauwen aan de boomen vast, terwyl zy haare lichamen met de vliezige vleugelen zodanig bedekken, dat zy geen levendige dieren, maar eerder zakjes gelyken. Er is ook eene andere soort van dit vliegende gedierte, 't welk de gedaante van middelbaare Aapen heeft, en met zeer scherpe klauwen en tanden voorzien is; deeze zyn zeer nors van aard, en zien, gevangen zynde, zeer kwaad.

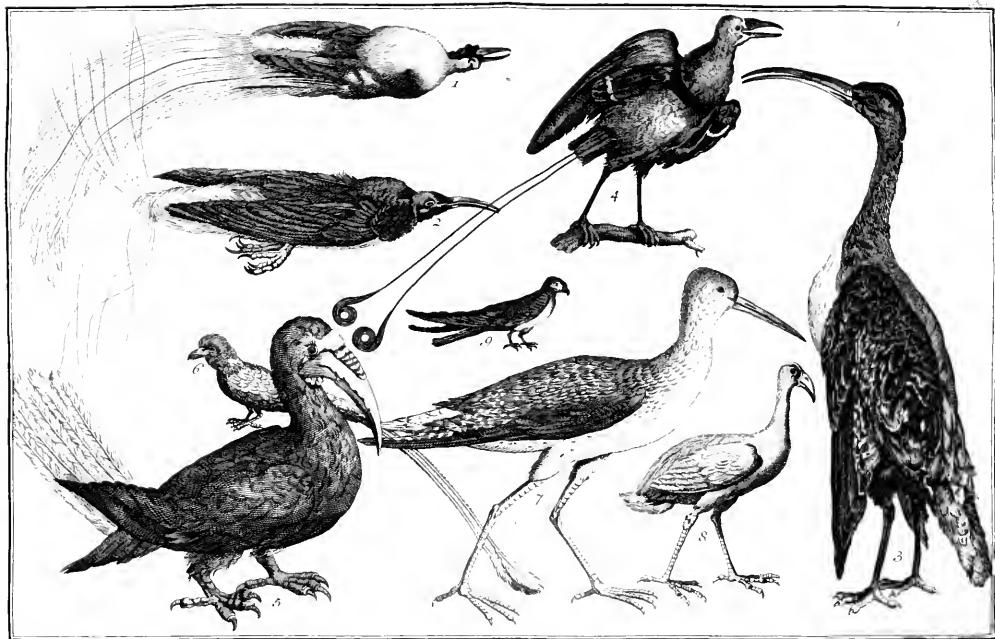
De groote Vleermuizen komen in maakzel met de Europeesche overeen, doch verschillen hier in van dezelve, dat zy de grootte hebben van vliegende Katten en aan ieder vleugel een haak, waar mede zy zich aan de boomen vast hechten. Deeze dieren zyn zeer stout, en komen by nacht dikwyls in de huizen, wanneer de vensters worden opengelaaten, en dan byten zy de slaapende perzoonen in de voeten om 'er het bloed uit te zuigen.

gen, het geen echter niet gevaarlyk is, dewyl de beet deezer dieren niet vergiftig is. Behalven deeze Vleermuizen van den eersten rang zyn 'er ook kleine, zo groot als Duiven, die in de boschen huishouden, en aan de Javaanen tot éene gróote lekkerny verstrekken.

Tweeflagtige Dieren, die teffens op het land en in het water leeven; verschaft Java ook zeer meenigvuldig. De gevaarlykste van alle zyn de Krokodillen of Kaimans, gelyk zy doorgaans in de Indien worden genoemd, zynde gewoonlyk 18 of 20 voeten lang, doch zomwylen veel grooter. Deeze dieren houden zich op, gelyk bekend is, in de poelen, en vooral in de rivieren: doch het listst op onbewoonde plaatsen, Dit wanscheppel is ongemeen hard van vel door zyne sterke schubben; die zodanig over elkanderen liggen, dat 'er zelfs de musketkogels op afsluiten; dan van onderen in den buik is het zeer teder en zacht van vel, zo dat het aldaar met een pyl of mes gemakkelyk gekwetst kan worden; waarom ook zommige dieren, die tegen den Krokodil vechten, gelyk de Tyger te lande, en de Dolphyn te water, deeze tedere plaats voornaamelyk waarneemen, en dezelve opryten. De Krokodillen zyn zeer begeertig naar menschen vleesch, en men verhaalt gevallen van menschen, die in eens geheel door de Krokodillen zouden zyn ingeslikt; dan hier toe zyn de meeste deezer dieren niet groot genoeg, maar wel om jonge kinderen in te zwelgen, gelyk ook om een mensch te verscheuren, en dus schielyk ten lyve te slaan. Dan voornaamelyk zyn zy gevaarlyk te water, dewyl zy zich meest in de diepte of op de oevers onthouden, waarom de Indiaanen, vooral in hunne Canoos, voor hen bevreesd zyn, dewyl zy de booten met hunne lange staarten om verre werpen, en de menschen verscheuren. Wat hunne uiterlyke gedaante betreft, dezelve verschilt niet van die der overige Haagedisen, dan alleen in grootte, waar in zy alle andere overtreffen. Deeze dieren paaren van vooren, ten welken einde het mannije 't wyfje op den rug werpt: de vruchten hunner liefde zyn eijeren, doch zeer klein naar maate van het beest; ten minsten de Heer *Haselquist* vond dezelve, in een wyfjes Krokodil van dertig voeten lengte, naauwelyk zo groot als Ganze eijeren. Deeze eijeren begraven zy aan den oever der wateren, in het heete zand, en houden de wagt tot dat zy door de hitte der zonne zyn uitgebroed; wanneer zy de jongen, die in 't eerst zeer klein zyn, doch onbedenke-lyk schielyk groeijen, met zich te water neemen. De maagen deezer dieren zyn, hoewel vliedschtig, echter zeer dik en sterk, vol groote plooijsen, en bevatten doorgaans zwaare steenen, welke zy tot beter vertering hunner spyzen schynen in te zwelgen. Het hart deezer diers

*Talan . 5. Jaar-Vogel . 6. Sarivan . 7. Moulout Pandjang .
Hirondelle . Swaluwe .*

1. 2. *Coccyzus di Parados*. Paradyß-Vogelen. 3. *Cathartus*. 4. *Lilani*. 5. *Taur-Vogel*. 6. *Sariban*. 7. *Mulout Pandjung*.
 8. *Beurona*. *Mäsfürcke*. 9. *Airvendelle*. *Swaluwe*.

is zeer byzonder, en bevat, zo de Heer *Haselquist* zich niet vergist heeft, twee holligheden, hoewel het dier tot de koudbloedige dieren behoort, die anderszins maar eene holligheid in het hart hebben. Voorts heeft dit dier, maar maate zyn'er grootte, zeer weinig bloed, gelyk in alle koudbloedige schepzels plaats heeft, om welke reden ook de longen en het hart zeer klein zyn, en de longenpyp ook naauwelyks de dikte heeft van een' pink. Dan dewyl dit dier overal in de Indien te vinden, en door alle Reisbeschryvers meer of min beschreeven is, zal ik 'er my niet verder over uitlaten.

Na den Krokodil is onder de Hagedisten de *Leguwan* de voornaamste. Van deeze vindt men twee soorten, te weteen Land- en Water *Leguwanen*. De Land *Leguwan*, die van lichaamsgestalte veel naar den Krokodil gelykt, doch een ronden staart heeft, daar die by de Krokodillen plat is, heeft met zyn' staart van twee voeten doorgaans zes voeten lengte: de tong van dit dier is lang en gespleeten, gelyk in de meeste Hagedisten, van welke hy gebruik maakt tot het vangen van vliegende Insecten; de voeten zyn verdeeld in vyf lange vingers, wel voorzien met scherpe nagels, met behulp van welke hy zeer vaardig tot in de hoogste boomen klimt; zyne oogen zyn zwart en helder, geplaatst onmiddelyk boven het opperst kakebeen; achter deeze zyn noch twee openingen met doorschynende vliezen gestooten, en die, hoewel men ze van verre voor oogen zou aanzien, de gehoortuigen deezes diers bevatten, gelyk by de meeste Hagedisten plaats heeft; het vleesch is vast en wit gelyk hoendervleesch, daar het ook wel in smaak naar gelykt. Schoon dit snelle dier allerley boomen en huizen kan beklimmen, houdt het zich doorgaans op in de dichtste en lommerkite boomen, die op de kanten der rivieren en by de huizen staan, van waar het by nacht afkomt om de Hoenders en Eenden te verscheuren, wyl deeze vogels zyne geliefde spyzen zyn. Zomwylen wordt dit dier levende gevangen in netten of strikken, doch zeldzaam, en 't best wordt men het meester door snaaphaanskogels, hoewel ook zelden met de eerste schoor. Gaarne slingert het zyn' staart om de takken der boomen, en laat zich dus naar beneden hangen: zomwylen vangt men dit dier als het noch zeer jong is, en mest het met ryst en hoenders, gelyk dikwyls geschiedt op Amboina onder de Christenen en Heidenen; want de Mahomedaanen houden het voor onrein, en willen 'er dus niet van eeten. Ondertuschen geeft dit dier, gekookt met groente, of gebraden als hoenders, eene schoone spyze, waar mede de Matroozen zich niet weinig vergasten. De Water *Leguwan*, gewoonlyk Lippanno genoemd, en afgebeeld op Plaat XII. No. 2., verschilt weinig van de voornoemde, dan alleen dat zelve een of twee voeten langer is,

zich meest aan de oevers der rivieren in de biezen ophoudt om op water vogels en vischen te loeren, en zo ras hy eenig onraad bespeurt, zich in de diepte begeeft. Wanneer deeze te lande komt, wordt hy dikwyls gejaagd door de honden, die hem echter, wegens zyne kleine scherpe tanden, bezwaarlyk aan durven: dan voor den mensch is dit dier zeer vreesachtig.

De *Soa Ajer*, of *Kemphaan*, is een ander soort van Water *Leguwan*; in gedaante merkelyk verschillende van de voorige: dezelve is byzonder kennelyk aan zyne recht over eind staande rugvinnen, die boven zeer kort, allengskens naar den staart langer worden: deeze vinnen zyn beweeglyk, en maaken, opgericht zynde, een leelyke vertooning, te meer, daar het dier drie of vier voeten lengte heeft. Ondertuschen is het zelve niet kwaadaardig; zyne afbeelding is te vinden in Plaat XII. No. 3., onder den naam van *Kemphaan*, wegens zyne beweeglyke vinnen, welke het zelve, kwaad wordende, in der hoogte doet ryzen.

De Gecko is een der vergiftigste Hagedisfen, die anderszins meest allonfchadelyk zyn: deeze wordt overal in de Indien en ook op Java in de velden en boschen gevonden. Het hoofd van dit dier steeds vooruit stekende, is rondachtig, aan de kruin plat, en aan de zyden uitgezet, de bek is langachtig en stomp; de oogen zyn groot en rond, wat uitpuilende; de neusgaten staan op 't punt des opperkaakebeens; de tanden zyn zeer klein gekarteld, en scherp; het lichaam is lang, lancetswyze toeloopende; en vernaauwende naar achteren, terwyl de rug en buik plat, en de zyden rond en uitpuilende zyn. Dit dier heeft vier voeten, de twee voorste staan aan den onderrand des lichaams, en de achterste aan het uiterste, zynde de diën eirond en langer dan de beenen. De vingers zyn aan alle de vier pooten gelyk van grootte, getal en gedaante. hoewel de voorste een weinig korter zyn; aan ieder voet zyn vyf, rolrond, van boven glad, en van onderen op verschillende wyze gekerfd, en aan de punt aan ieder zyde met een kwabberje voorzien, het welk van onderen in de lengte in plaatjes verdeeld is, en aan den rand gekarteld: de kwabberjes worden door eene lange groef van elkanderen gehouden, en deeze groef eindigt aan de punt met eene uitsnyding, zynde voorts de vingers zonder nagels. De staart is spilrond, loopt dun uit, en is zo lang als het hoofd en lichaam te zamen. De kleur van 't hoofd, lichaam en pooten is aschgrauw, zynde het gladde vel overal met kleine, verhevne, blinkende stippen voorzien, en met kleine gaatjes aan den buik; de schubben zyn breed en zacht; de rug, het hoofd en de staart zyn vol onregelmaantige gryze vlekken; zynde de buik en keel van onderen witachtig. De geheele lengte des diers van den bek tot aan de

punt

punt des staarts gerekend is vier duimen, de pooten zyn een duim, en de breedte der kakebeenen is een halve duim. Het vergift deezes diers is zeer byzonder: want de beet is niet alleen zeer vergiftig, maar het vergift waasemt ook uit de kwabbetjes der vingeren, en wordt het meest medegedeeld aan eetwaaren die met zout besprengd zyn: want dit diertje zoekt alle zoutte lichaamen, loopt 'er eenige reizen over, en dan zyn zy voort vergiftig. De Heer *Hasfelquist* die dit diertje ook in eene groote meenigte in Egypten vond, zag onder anderen twee Vrouwen, op den oever des doods door het eeten van kaas uit eene winkel gekogt, alwaar dit diertje had geloopt; doch hy meldt den uitslag niet. Meermaalen had hy gelegenheid om de scherpte des vergifts waar te neemen, onder anderen in een' Geeselyken, die dit diertje over zyne hand latende loopen, dezelve ras vol roode peukels kreeg, die zeer heet waren, eveneens of zy door het branden van netels veroorzaakt waren. Eindelyk geeft dit dier een byzonder geluid, vooral wanneer het zal regenen, en roept dan by herhaaling *Gecko*, van waar het zynen naam gekreegen heeft.

De *Chamaeleon*, of *Cameleon*, wiens uitwendige gedaante zeer byzonder, en daarom door ons in plaat vertoond is, wordt meenigvuldig in de Javaansche boschen gevonden. Dit diertje leeft van Vliegen en andere Insecten, en is natuurlyk zwart van kleur: toornig gemaakt zynde, krygt het dier de geelzucht, en verandert dan de zwarte kleur in geel of groenachtig; welke kleur, uit de uitstorting der galle in het bloed gebooren, wegens de dunheid der huid en spieren zeer zichtbaar is. Toen de Heer *Hasfelquist* te Smirna was, had hy aldaar gelegenheid dit aardig diertje levendig in handen te krygen, en alle de byzonderheden te onderzoeken, welke de Schryvers aangaande dit dier verhaalen, en wel voornaamelyk ten opzichte der byzondere kleur verwiselingen, welke aan het zelve worden toegeschreeven. De Heer *Hasfelquist* heeft dan ondervonden, dat dit dier nooit zyne kleur verandert, door op het zelve eenige gekleurde lichaamen te werpen; ten welken einde hy met allerley gekleurde synwaaren, bloemen, schilderyen, enz. proeven heeft genomen. Ondertusschen bespeurde hy, dat de kleur des diers niet altoos dezelfde was: want terwyl het staalgraauw of zwartachtig graauw de gewoone kleur des diers is, wordt het zelve niet zelden zwavelachtig geel, 't welk de tweede hoofdkleur des diers uitmaakt; terwyl dezelve noch daarenboven groenachtig of witachtig kan worden; doch andere verwen, gelyk rood, violet, blaauw, enz. heeft hy nooit kunnen bespeuren. De waarschynelykste oorsprong aller verdigtzelen, die aangaande de kleursveranderingen van den *Chamaeleon* verhaald worden, is de verandering zynere gryze kleur in de geele door

middel der uitgestorte gal in het bloed, en de daar uit noodzaakelyk voort-spruitende tuschenkleuren, naar maate 'er minder of meerder gal is uitgestort: deeze verwiseling komt dikwyls voor in dit diertje, voornaamelyk zo het zelve in de zonnestralen wordt gezer, of op een of ander wyze toornig gemaakt. Als het uit den zwarten geel wordt, dan beginnen de kop, het onderste der voeten, en 't benedenste van den hals eerst te verkleuren, en daar na het gantsche lichaam. Zomwylen zag de Heer *Hasfelquist* het door de ongelykheid der uitgestorte vlekken geheel bont worden: als het zwart graauwachtig was, dan had het de ribben en zyden geheel uitgezer, en zag 'er zeer wel uit; maar zo ras het geel werd, dan was het zamengetrokken, dun en van een haatlyk uitzicht. Dewyl men ook verhaalde dat dit diertje zonder eenig ander voedzel alleen van de lucht leefde, floot de voornoemde Waarneemer het in eene kieve zonder eenig voedzel, en bewaarde het een maand lang zeer fleurig; doch in de laatste dagen begon het zwakker te worden, en eindelyk viel het van magteloosheid naar beneden op een Schilpad, die daar mede in dezelfde plaats was opgeslooten, alwaar zyn dood door een beet van dat dier verhaast werd. Het mannerje is wat grooter dan het wyfje, en zy zyn beide afgebeeld op Plaat XII. No. 5 en 6.

Behalven deeze aanmerkenswaardige Hagedisfen zyn 'er noch andere gemeener soorten: onder anderen vindt men 'er eene in de velden ongeveer een voer lang, die dikwyls voorkomt en zeer vreesachtig is. Eenige van deeze soort hebben fraaye goudgeele schubben, die, zo 'er de zon op schynt, omtrent een uur gaans verre gezien kunnen worden. Ook is 'er in meenigte eene Huisbagedis, die veel kleiner en groen van kleur wordt gevonden: dit dier onthoudt zich in de huizen aan de muuren en zolders, en leeft van muggen, vliegen en mieren; en om zyne prooy te bekomen houdt het zich als dood, doch vat haar, zo ras zy onder zyn bereik komt, met een snellen sprong. Deeze dieren zyn zeer leelyk, komen ook in de slaapkamers, en loopen de menschen over 't gezicht, doch zonder hen eenig kwaad te doen.

In de Javaanschè boschen vindt men by honderden van vliegende Hagedisfen of Draaken; deeze hebben vier pooten en een' langen staart naar mate van het lichaam; zy hebben vliezige vleugels, even als de Vleermuizen, die zy in 't vliegen ophffen; doch anderszins weeten te verbergen, zo dat men ze in 't loopen niet kan zien: hun vliegen is snel met veel gesnor, doch zy zyn schielyk vermoeld, en springen doorgaans van tak op tak, dertig of veertig treden verre. Deeze schepzels, hoe verschrik-

schrikkelyk zy ook schynen, zyn niet vergiftig, en worden door de Javaanen zonder schade behandeld; onder de keel hebben zy twee gele blaazen, die zy onder het vliegen opblaazen, en tot een zeil gebruiken; hun voedzel bestaat in Vliegen, Mieren en gelykzoortig Ongeederte; doch zelve worden zy op hunne beurt niet zelden door de groote Slangen verslonden.

De Slangen zyn, gelyk in alle heete Oost-Indische Gewesten, ook meenigvuldig op Java; zy zyn zeer verschillende van aard en grootte, gedeeltelyk onschadelyk en gedeeltelyk vergiftig. De grootste, die niet vergiftig zyn, maar echter alles verslonden, vindt men in de boschen, en deeze hebben dikwyls de lengte van 25 of 30 voeten. Zodanige wanschapzels kunnen niet wel naar Europa worden overgevoerd; maar hunne vellen, die zy jaarlyks afleggen, en die by de Liefhebbers van natuurlyke zeldzaamheden bewaard worden, zyn ook hier te lande genoegzaame bewyzen van het bestaan deezer wangedrochten. Zommige hunner zyn zo groot dat zy Schaapen, Verken en zelfs Menschen kunnen inswelgen; en wanneer zy dus hunnen roef hebben ten lyve geslagen, slingeren zy zich om eenen boom, en hangen daar aan als dood, tot dat dezelve verteerd is. Onder anderen wordt 'er aangaande zulk eene slang een geval van een kind verhaalt, 't welk zeer aanmerkenswaardig is, en door veele voor echt wordt opgegeven: naamelyk een Jaager zou met zyne Vrouw en haar zuigend Kind boschwaard ingegaan zyn om een wild Zwyn te schieten; doch ondertusfen een Aap trefende, viel dezelve in de struiken, en de vrouw was den man behulpzaam om dien voor den dag te haalen; doch toen wederkerende naar de plaats, alwaar zy haar kind had nedergelegd, vondt zy het zelve niet, maar wel in de nabuurschap eene groote Slang, die dik van roef zich naar gewoonte tot verteering om een' boom had gewonden: de man hier ook bykomende, dacht dat deeze de roover was, en hiew hem met zyne byl onverschrokken in tweeën, wanneer zy het kind niet alleen in de ingewanden van het wanschapzel vonden, maar ook wederom levende en ongeschonden te voorschyn zouden hebben gebragt. Indien men mag onderstellen, dat de Vader het gedrogt heeft kunnen openen voor dat het kind gestikt was, is het geval niet onmogelyk; want deeze groote Wringlangen zyn niet vergiftig, en hebben de gewoonte van hunnen roef ongeschonden door te zwelgen.

De gemelde groote Slangen verschillen niet weinig in soorten, doch de gemeenste is de Petola Slang, die zeer meenigvuldig op Java wordt gevonden, en van daar ook met de schepen naar Amboina en de nabuurige Moluc-

Molucques is overgebracht. Deze Slang is doorgaans acht of tien voeten lang, maar groeit in het gebergte niet zelden tot de lengte van 25. ja van 36 voeten, en is een verslinder van allerhande dieren: dus vond men 'er eene in 't jaar 1706, die een Hert willende inslikken, aan het zelve geflikt was: dit dier was zo dik als een mensch op zyn zwaarst, doch kon echter wel een Hert doorzwelgen, om dat het maakzel deezer Slangen geheel en al zeer rekbaar is, en zy dus, naar mate van de grootheid der ingezwolgen schepzelen, zich zeer veel kunnen verwyden: het lichaam deezer ondiere was zo zwaar, dat 'er zes perzoonen aan besteld waren om het voort te sleepen, terwyl het in het zand een diepe voor naliet als een balk.

Op dezelfde wyze werdt 'er een andere van kant gemaakt, terwyl zy bezig was met een groot wild Verken in te zwelgen; dezelve werdt in deeze beezigheid, in welke zy zich niet verweeren kon, overvallen door vyf Slaaven, van welke een der moedigste haar van achteren een zwaaren paal in 't lichaam stak; straks werdt de Slang genoodzaakt het Verken los te laaten, en spoedde zich met den paal, welks einde de Slaaf ter deegen vasthield, naar haare spelonk, terwyl een der andere Slaaven toefschietende den vyand den kop vermorsfelde.

Wanneer zodanige groote Slangen op een mensch aanvallen, hebben zy de manier van zich om hem heen te slingeren, en hem zo lang te wringen; dat hy vertikt: waarom dezelve ook Wringlangen worden genoemd. Indien derhalven iemand, die zulk een ongeval ontmoet, een mes by zich heeft, en het zelve kan uit de schede krygen, is hy doorgaans in staat om zyn leeven te bewaaren: want zo ras zulk een Slang in eene zyner slagen eene sneede krygt, heeft zy al haare kracht van wringen verlooren. Ondertuschen doen deeze ondiere zelden menschen aan, maar aazen voornaamelyk op Hoenders, Eindvogels en Rotten. Op veele plaatzen in de Indiën zyn deeze Slangen in groot aanzien, zo dat de Inwooners ze om geen geld ter wereld zouden dooden, dewyl zy meenen, dat zy dan zelve binnen korten moeten sterven.

De grootste vyand van het geslacht der Slangen is de Mongkos, zynde eene soort van Oost-Indische Wezel, klein, doch zeer vinnig, omtrent anderhalve of twee voeten lang, maakende het lichaam één voet lengte uit, en de staart de rest; terwyl het vier of vyf duimen dikte heeft: de kop die tamelyk lang is, gelykt wel naar dien van een Speenverken, met een bek vol scherpe tanden, waar onder twee zeer groote zyn, welke het dier aanstonds met veel geknor laat zien, zo ras men het naby komt. Het gezicht is leevendig en vinnig met langwerpige oogen; de ooren zyn
zeer

zeer kort; het lichaam is het dikst naar achteren, terwyl de staart, van maakzel als een Kattenstaart, allengskens in dikte afneemt, en op een punt ten einde loopt: het dier is kort van pooten, vooral van vooren, met vier vingeren die met scherpe klauwen gewapend zyn. Dit dier meent men dat niet oorspronkelijk op Java te huis behoort, maar derwaards van Ceylon is overgebracht; dan hoe dit zyn mag, men treft het nu dikwyls aan in den omtrek van Batavia, en acht het zelve als een zeer nuttig dier, dewyl de Slangen 'er zeer bang voor zyn: want niet tegenstaande de kleinheid van het beest, tast het de grootste Slangen met zo veel snelheid aan, en byt hen zo fel, dat zy spoedig bezwyken. Behalven deeze nuttige hoedanigheid heeft het noch eene andere, doch die minder aangenaam is, te weeten eene zonderlinge bekwaamheid om Hoenderen en andere tamme Huisvogels te vangen en te verscheuren: want zo ras deeze Mongkos zodanig eenen vogel van verre ziet aankomen, gaat hy leggen, als of hy dood ware, en zo ras de vogel zo naby komt, dat dezelve onder het bereik zyn'er sprongen is, dan is dezelve onherstelbaar verlooren. Als dit dier eet zo knort het als een Kat, maar zo 'er een Hond omtrent komt, zo raast het als een Vuurwerk, dat zo aanstonds wordt ontflooken. Men ziet het zelve afgebeeld op Plaat XII. No. 4.

Kikvorschen zyn 'er ook in soorten; de gemeene gelykt vry wel naar de hierlandfche, en houdt zich ook voornaamelyk op in poelen en moerasfen: deeze dieren zyn zeer gewild by de Chineezen, die dezelve by meenigte vangen of koopen, en tot een aangenaam wildbraad gebruiken, te weeten hunne achterste pooten. De groote schreeuwende Kikvorsch, die een geluid maakt als een Os, en zo groot is als een Konyng, wordt hier ook gevonden, doch alleen op afgelegene plaatsen. De Padden zyn hier ook in meenigte, zo wel de groote als kleine; doch of zy vergiftig zyn of niet laten wy in 't midden.

De bloedeloeze Dieren zyn hier, gelyk overal in de Indiën, eene groote landplaa; allerley Muggen en Vliegen vindt men 'er in meenigte, vooral in de vogtigste en schaduwachtigste plaatsen. De Horzelen zyn noch erger, om dat zy steeken als de Wespen, en zeer stout en kwaadaardig zyn; deeze zyn omtrent twee vingerbreed lang, bruinachtig van kleur, en midden over het lyf met een geele streep geteekend: hunne nesten maaken zy tegen de balken, gelyk de Oost-Indifche Wespen zulks aan de takken der boomen doen, en leggen in dezelve eene ontelbaare meenigte van eijeren.

De Kakkerlakken worden eigendyk genoemd *Kakalakas*, welken naam zy van de Portugeezen hebben gekreegen, dewyl zy eijeren leggen, die in

kleur en gladdigheid naar gemaakt lak gelyken: hunne grootte verschilt niet van die der Horzelen, hunne kleur is bruin, zy zyn zeer snel in 't loopen, en kunnen ook vliegen. Deeze dieren schynen als tot eene menschen plaag in plaats van Luizen gegeven te zyn: want ook zelfs in nagel nieuwe schepen, die uit Europa komen, ziet men deeze dieren voor den dag komen, zo ras de Luizen onder de linie gestorven zyn: daarentegen komen de schepen op de te rug reize naauwelyks wederom op die plaats, of de Kakkerlakken verdwynen, en de Luizen komen wederom te voorschyn. De voornaame beezigheid van dit ongedierte bestaat in de kisten met hunne scherpe nypers te doorbooren, en daarna, zo ras zy daar binnen zyn, het lynwaat en de papieren tot kaf te vervreeten; den menschen zyn zy ook door hun byten zeer lastig, en geeven, gedood zynde, een leelyken stank.

De *Jakalats* zyn een ander ongedierte, in aard niet veel verschillende van de Kakkerlakken, doch met dit onderscheid, dat deeze vernielers zich alleen in de onderste verdiepingen der huizen, en in 't algemeen in de alervogtigste plaatzen onthouden, terwyl de Kakkerlakken alomme en wel voornaamelyk in de schepen gevonden worden.

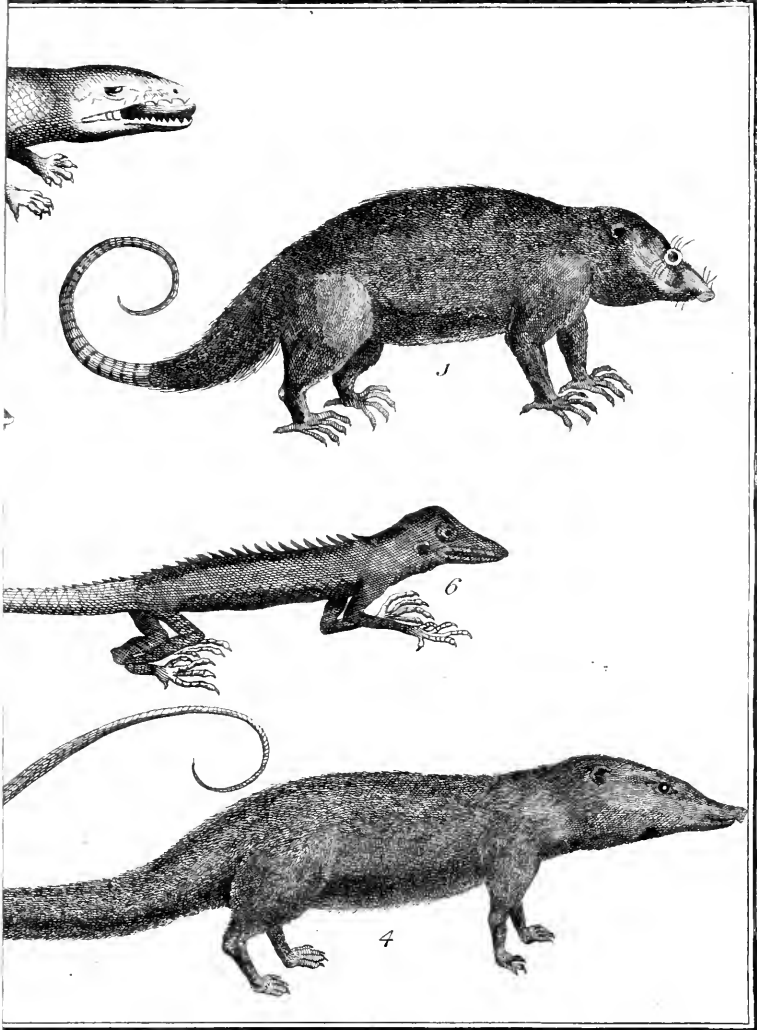
De Sprinkhaanen zyn in de Indien de grootste verwoesters der boomgaarden, gelyk ook der koorn- en rystlanden; de grootste deezer zyn omtrent een vinger lang, en zo dik als een pink, met een geelen buik, bruine vleugels, twee lange sterke beenen en twee hoorens. Buiten deeze is 'er noch eene andere soort groen van kleur, welke van allen de kwaadaardigste is: want deeze verzamelen zich by elkanderen met zodanige zwermen, dat zy het licht der zonne byna verduisteren, en overal, waar zich zulk een leger nederzet, is 't veld en geboomte in een oogenblik van alle groente en vruchten beroofd.

De Blaarbyters zyn eene soort van Schalbyters, en deeze worden dus genoemd, om dat zy op de menschen aanvallen, en hen blaaren op het lichaam byten. Zy zyn doorgaans zo lang en dik als een vinger, voorzien met groote oogen en vleugels, met welke zy langs het water zweeven; vooral in Wyn- of Slachtaand.

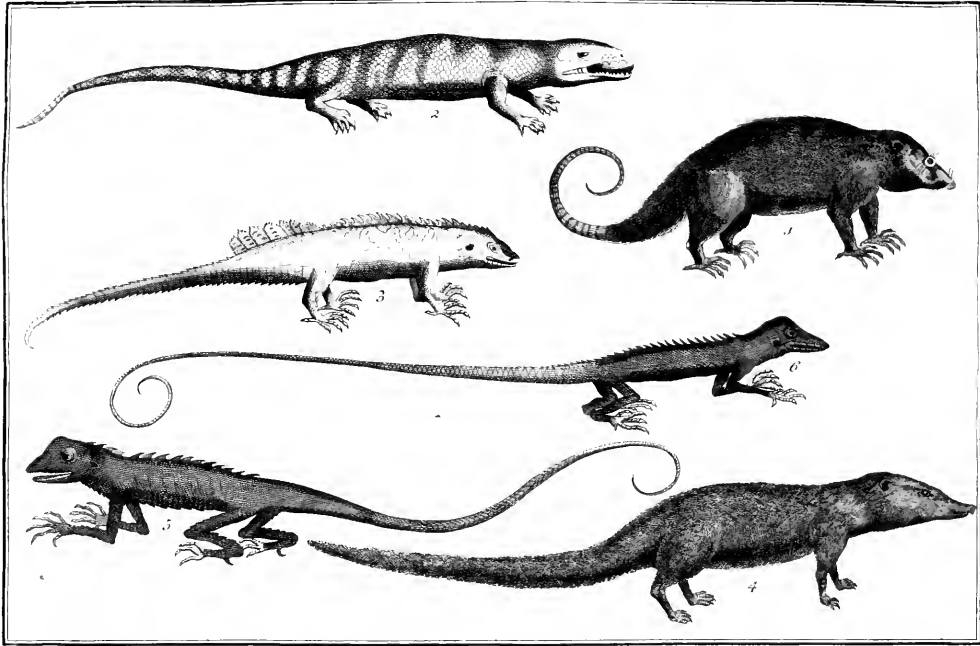
De *Schaarwevers* zyn eene soort van leelyke bruinzwarte Torren, die voor aan den kop twee knypers hebben als een schaar, waar mede zy geweldig kunnen knypen en vasthouden, zo dat men ze naauwelyks kan af trekken. Dit ongedierte is ongeveer vyf duimen lang; het licht in 't vliegen zyne schelpige schilden op, en spreidt dan zyne tedere vleugeltjes, die daar onder zitten, uit.

De Bontekevers vindt men meenigvuldig in de tuinen naby Batavia; deeze zyn ongeveer vyf duimen lang met hunne hoorens, die bruin van kleur

zyn

meleon Mäle. 't Manneken. 6. Femelle. 't Wyfken.

1. *Crotalus*. 2. *Lispano*. 3. *Kempfaan*. 4. *Mongkes*. 5. *Cameloen*. 6. *Femelle* 't *Wylken*.

zyn en zeer verheven staan. Deeze dieren vliegen door de lucht gelyk de Scharwewers met vleugelen, die uit den groenen en geelen zyn geplekt.

De Schrenkels zyn eene soort van gedierte niet ongelyk aan de Sprinkhaanen; doch zonder groote pooten om daar mede te kunnen springen: hun naam hebben zy ontleend van hunne teeringachtige gedaante: deeze diertjes zyn ongemeen mager, bleekgroen van kleur, en van vooren gewapend met twee pooten, die als met kreefte schilden gedekt zyn. Zy kunnen ondertuschen weinig vliegen of loopen, en geneeren zich in het gras.

De Vuurvliegen zyn eene soort van Torren, die op den rug een zakje draagen, 't geen by donker een vurig licht uitgeeft, zo sterk dat het van verre naar een ontstooken lont gelykt, en men 'er des noods by zou kunnen leezen. Deeze dieren worden gevangen door middel eener kaars of ander brandend lichaam, tegen het welk zy doorgaans aanvliegen en zich dus laten vangen. Gewoonlyk zyn zy zo lang en dik als een duim, met een bruinen kop en twee hoorens; vliegende lichten zy hunne schilden op, en plooijen hunne vleugeltjes uit: men ziet alleen het licht als zy vliegen; want het komt voort uit een vogt dat in een blaasje beslooten is, en als de diertjes loopen of stil zitten door schilden wordt gedekt. In den regentyd ziet men deeze vliegen voornaamelyk in de boschen.

De Scorpioenen zyn te Batavia zeer meenigvuldig, vooral in oude morsige huizen, alwaar zy onfeilbaar in alle reeten van het hout en achter alle kasten en spiegels te vinden zyn, gelyk de Spinnen. Dit ongedierte is voorzeker een zeer onaangenaam gezelschap, dewyl het met zyn langen staart, die uit verscheide leden bestaat, niet alleen eene pynlyke wonde maakt, maar ook in dezelve uit eene allerkleinste opening aan 't einde des angels in de wonde een zeer vergiftig vogt stort, 't geen veelerhande gevaarlyke toevallen, als raazerny, ylende koortzen, ja zelfs den dood kan veroorzaaken. De gekwetste gebruiken hierom ten spoedigsten alle mogelyke middelen, onder welke een gedoode en platgekneepen Scorpioen op de wonde gelegd, voor een der beste wordt gehouden; en mogelyk zou het uitsnyden van het gekwetste vel, benevens het uit- en inwendig gebruik van het *Eau de Luce*, niet minder dienstig zyn, gelyk thans tegen de gevolgen der Adderbeeten zeer bekend is. Men vindt te Batavia verscheiden soorten van Scorpioenen, te weeten kleine, gelyk in Europa, en ook grootte, die zomwylen zo groot zyn als de grootte Krabben, en zeer verchrikkelyk; dan over het algemeen meent men, dat het vergif van dit Insect in de Indien zo gevaarlyk niet is als wel in Spanjen en Italien. Zommige

verhaalen, dat de Mieren een Scorpioen zomwylen zodanig kunnen bezetten, dat hy zich niet kan verroeren, en zich zelve daarop, door zyn kop met den geangelden staart te kwetzen, dood steekt, en van zyne overwinnaars wordt weggesleept.

De Duizendbeenen zyn, eveneens als de Scorpioenen, zeer gevaarlyk; hunne lengte is vyf of zes duimen, en de grootste zyn omtrent een vinger dik, ros van kleur, vol leden en beenen: zy hebben twee knypers aan den kop, en twee aan hun gespisten staart; met welke werktuigen zy zeer vergiftige steeken kunnen toebrengen. De steek van dit dier verwekt eene zeer zwaare pijn; doch de gevolgen, die licht doodelyk zyn, worden door de boomolie, in welke men deeze dieren heeft laaten stikken en gezet te trekken, geneezen. Dan het is te denken, dat de kracht van zulke olien meer afhangt van het verzachtend en verftompnd vermogen der olie, dan van eenige byzondere eigenschap door de gedooide diertjes aan dat vogt medegedeeld. Men vindt dit schadelyk gedierte overal onder planken en steenen, vooral in vogtige plaatzen, gelyk ook achter de tafels en kisten. Volgens de waarneemingen van 't Edel Genootschap der Bataviafche Geleerden, worden de vergiftige wonden deezer dieren, en ook die der Scorpioenen doorgaans in de Indiën gelukkig geneezen door het opleggen van enkele kalk.

De Spinnekoppen zyn zeer verschillende in grootte en maakzel; diwyls vindt men 'er zeer groote, die eveneens als de Amerikaanfche op Colubrytjes en andere kleine vogeltjes aazen, zynde dezelve dikwyls vier of vyf duimen lang. Deeze kwaadaartige Spinnekoppen hebben beneden aan hunne koppen twee zwaare nypers, met welke zy geweldige en vergiftige beetten kunnen toebrengen; ja deeze nypers zyn meenigmaalen zo groot, dat zy in goud gezet tot tandstookertjes worden gebruikt.

De Mieren zyn overal in de Indiën zeer meenigvuldig, en voornamelyk vierderley. De eerste soort bevat de groote roszwarte Mieren, die van allen de grootste, doch de minst schadelyke zyn: want deeze doen geen kwaad, dan door hunne nesten, die zy gaarn achter flapels van boeken en papieren maaken, en welke een fcherp vogt uitgeeven, waar door de papieren befchadigd worden. De tweede soort van Mieren zyn de kleine zwarte; deeze diertjes zyn zeer meenigvuldig, en vooral ongemakkelyk voor de kassen, in welke de spyzen bewaard worden; ja op Amboina zyn zy zo meenigvuldig en stout, dat men gedwongen is alles dat men bewaaren wil in kassen te zetten, die met yzere pooten in bakken vol zout water staan. De derde soort van Mieren zyn de roode; deeze worden door de

Maleyers *Semot-Api* genoemd, 't welk brandende Mieren beteekent: want deeze Mieren zyn zo hitzig van aard, dat zy over iemands hand loopende dezelve branden, even of men op eene kool vuur tast. Ondertusfchen doen zy nog eenig goed: want groot en sterk zynde, vernielen zy de witte Mieren, die van allen de ergfte zyn. Deeze witte Mieren zyn de laatste soort, doch zy gelyken eerder naar Kaasmaaden, dan naar Mieren; hun kop is zwartachtig, en zy hebben een vogt by zich van zulk een fcherpen aard, dat 'er zelfs het yzer van doorvree; ten wordt: gewoonlyk onthouden zy zich in oude yzerhouten balken en stylen, en maaken langs dezelve hunne loopgraaven; zomwylen ook zo uiterlyk en uit vast gepakte aarde zamengefteld, dat men ze gemakelyk kan verbreeken: dan dit zou alleen dienen om het kwaad te verergeren, naar dien zy zich dan door het geheele huis zouden verfpreden, en den geheelen inboedel bederven; in 't byzonder zyn zy fchadelyk wanneer zy in den weg hunner loopgraven eene kist of kas met kleederen ontmoeten: want dan bederven zy alles, wat daar in is, zodanig, dat 'er niets goeds overblyft. Het best van allen is hierom, voor die geene, welke met dit onheil geplaagd zyn, roode Mieren in huis te haalen: want dewyl deeze onder hen groote verwoestingen aanrechten, is dit het beste middel om zich van dit onaangenaam gezelschap te ontfiaan.

De Rupzen en Capellen van Java verdienen ook de aandacht der Liefhebbers; doch dewyl de befchryving van deeze en gelykzoortige gekurven diertjes een geheel Boekdeel zonder veel nut zou kunnen vullen, gaa ik liever over tot de Vifchen, die zo in de Zee als in de Rivieren van Java in grooten overvloed gevonden worden. De *Verkensoisch* is vyftien of zestien vingeren lang, en doorgaans zeven breed, met een dikke huid, die zodanig met fchubben gedekt is, dat men 'er dezelve met geen werktuigen kan afkrygen: maar als de visch wel gekookt wordt, dan gaan de fchubben los, en de huid wordt zacht, zo dat men ze zeer gemakelyk kan bereiden. Het vleesch van deezen visch is fpiervit, en zo aangenaam als Kalkoene vleesch, de mond is klein maar vol fcherpe tanden, die onder en boven dicht by elkanderen staan, en zeer wit zyn: Boven op den rug zit eene fcherpe pen, ongeveer een halven vinger lang, die beweeglyk is, en tot verdeediging dienen kan; hoedanig eene ook onder den navel is geplaatst. De overige vinnen zyn week, flap en doorschynende, bleekblauw van verwe, met drie blaauwe streepen doorsneeden; de buik is beneden wit en blinkend als zilver, maar de zyden zyn gedeekelyk bleekgeel, en voorts aschverwig van kleur.

De Steenbraasfem is een groote en fraaye visch, zomwylen wel vier voeten lang; in gedaante gelykt hy eenigzins naar onze Braasfem, en heeft daar van zyn naam gekreegen, maar in grootte overtreft hy de hierlandfche zeer veel. Deeze visch heeft zeer roode oogen, een roodachtigen bek, dien hy zeer wyd kan opfperren, en ook achter by den staart roode vinnen. Men vangt deezen visch alleen in de ruime Zee met hoeken: want in de netten is hy wegens zyne snelheid en loosheid niet te krygen. Deeze visch is zeer aangenaam van smaak, en wordt gezooden of gebraden gegeten: eenige krimpen ook onder het fnyden, en worden daarom Krimpers genaamd, maar deeze zyn hardachtig en minder smaakelyk dan de overige.

De Kaalkop is een visch overal bedekt met schubben, doch die op het hoofd en den nek zo klein zyn, en zodanig in elkanderen verbonden, dat deeze deelen geheel kaal fchynen. De kleur van deezen visch is graauw, doch de bek is met roode vlekken getekend, en kan zeer wyd worden opgefperd. Deeze visch wordt zo wel in Zee als in zoete wateren gevangen, en is een der beste Oost-Indifche vischen, die zo wel gekookt als gebraden eene zeer smaakelyke spyze geeft.

De Drekvisch heeft iets affchuwelyks, naardien hy doorgaans by of in de secreeten wordt gevangen, op welke stoffen hy steeds aart; hier door hebben de meesten een' afkeer van dit dier, 't welk echter aangenaam van smaak is en tot een goed voedsel verstrekt. Deeze visch is ongeveer een span lang, en ook zo breed met een blaauwachtigen buik en bruine vlekken.

De Meerbley is ongeveer van gedaante als onze Haaringen, doch korter en breeder, ook aangenaam van smaak, hoewel niet met den Haaring overeenkomende. Deeze visch heeft een groenachtigen rug, een witten buik, en een gefpleeten staart; de kop is zeer byzonder van gedaante, en deeze Bleyen zwemmen met hoopen in de Indifche Zeën te zamen, overal aan de Malabaarfche kusten, alwaar zy by meenigte gevangen worden, en tot mesting der rystvelden dienen. Voorts is deeze visch van veel nut in de Indien: want terwyl de meeste vischen dier Gewesten zeer meelig van aard zyn, en niet geen mogelykheid zout kunnen houden, is deeze gezouten zynde gemakkelyk te bewaaren, en wordt dus door geheel Indien verzonden.

De Geelstaart is een visch als een Braasfem met fcherpe tanden in den bek, die recht vooruit ftaan. De rug is geelachtig, en de staart geheel geel van kleur, van waar ook de naam is gefproten; de buik is blaauwachtig, en na vooren bruinachtig met roode vinnen. Deezen visch

visch vangt men met den hoek in zout water, doorgaans by de klippen; en dezelve verstrekt tot een gezond en heilzaam voedsel.

De Naaldvisch behoort tot het geslacht der Snoeken, en is voorzien met groote glinsterende oogen en een spitzen bek; de kleur van den buik en staart is purperachtig, en van den rug bruinachtig, zynde het lichaam rol-rond, anderhalve voet lang, en snel in het zwemmen; de smaak is goed, doch de visch is wat hard.

De Koningsvisch, wordt dus genoemd wegens zyn' uitmuntenden smaak; door welchen hy verre de meeste soorten van vischen overtreft: hy is niet alleen aangenaam, maar ook zeer gezond, en een der beste Indiaansche vischen, hebbende dikwyls zelfs de lengte van vyf voeten. De staart van deezen visch is gefpleeten, terwyl de rug en zyden met bruine vlekken geplekt zyn; ook kunnen deeze vischen den bek wyd openen, en zyn zeer begeerig naar aas.

De Ravensvogel is ongeveer een span lang, zeer fraay van gedaante, boven rood en beneden geelachtig, met twee geele streepen aan ieder zyde. De bek van deezen visch is byzonder, zittende onder den kop, en gelykende naar die van eene Raave: men vangt deezen visch in Zee, en hoewel dezelve zo gebraden als gezooden altoos aangenaam van smaak is, gebruikt men denzelven voornaamelyk tot eene waterzood.

De Knorhaan wordt aldus genoemd wegens zyn knorrend geluid; het welk hy gevangen zynde maakt; dezelve is dik, stomp en knobbelig van kop met een wyden bek en roode oogjes; de huid is glad, maar zeer gevlekt, bruin van kleur met zwarte streepen; de staart is achter stomp; aan 't lyf zyn roode vinnen, en de visch is aangenaam van smaak. Men vindt ook noch een' anderen, die gevangen zynde leelyk knort, en Knorrepot genoemd wordt, hoewel dezelve anderszins stom schynt; deeze heeft over den rug aan ieder zyde twee bruine en een geele streep, zynde voorts een span lang, dik van visch en vol kleine schubben; dezelve is ook zeer goed van smaak, en wordt meest tot eene waterzood gebruikt, gelyk de kleine Baars hier te lande.

De Witvisch is voorzien met een dikken sterken kop, zynde op den rug bruinachtig, en aan den buik blaauw uit den geelen. De visch is schilferachtig, en gelykt naar een Sardyn. Men vangt denzelven met groote hoopen in zout water, dicht aan strand, en de smaak is niet verwerpelyk; doch dezelve wordt echter, als te gemeen zynde, door lieden van fatsoen zelden gegeten.

De *Pisco Porcos* der Portugeezen is klein, naauwelyks zes duim lang, bruin

bruin groen van kleur met zwarte schubben, vinnen en staart, en geelachtige oogen.

De *Elephants neus* is eene soort van Spiering, doch zeer byzonder van maakzel, met een langen bek, welks onderste geleding een lange pen gelykt. Het lyf van deezen visch is fraay gespikkeld, met een groene streep over het midden, zynde de visch, die in zout water wordt gevangen, voorts rond en zeer smaakelyk.

De *Jakob Evertzen* is een schoone visch, dikwyls meer dan tien voeten lang, en over de vier honderd ponden zwaar; de buik van deezen visch is dik en blaauwachtig, en het lyf bruin, omtrent den staart en kop vol roode en zwarte vlekken: de bek is zeer wyd en ruim, en de staart stomp en bruin, van welken op den rug groote vinnen opwaards loopen.

De Kromrug heeft zyn' naam van zyne gedaante ontvangen; dezelve is glad van huid zonder schubben, witachtig van buik, en geel van staart en vinnen. Deeze visch wordt door geheel Indien geacht, en dewyl dezelve meenigmaalen over de vier voeten lang is, kan dezelve veel stoffe tot voedsel geeven.

De Hoornvisch is doorgaans ongeveer eene span lang, met een zeer grooten kop en kleinen mond; de huid is fraay blinkend van kleur zonder zichtbare schubben; de rug is blaauw, en de buik witachtig. Op zyn kop heeft dit dier één hoorn en beneden twee, die alle zeer bros en vol weerhaken zyn; met deeze hoorns is de visch gewoon tot zyne verdeediging te steeken, doch met een gevaarlyke uitkomst: want deeze steeken zettē zich gaarne tot kwaadaardige zweeren, en zo 'er de punt in blyft zitten, gelyk wegens de broosheid lichtelyk gebeurt, dan is de wonde byga ongeneestelyk.

Scharen, Tarbot en Bot vindt men hier ook in overvloed, in gedaante en smaak niet verschillende van de Europeesche; doch de Bot heeft in de Indien een bek vol tanden, met welke hy alles weet vast te houden wat hem tot voedsel dienen kan.

De Klipvisch is glad zonder schubben, plat en breed gelyk onze grootste Schollen, met een' breedten staart; de oogen en bek zyn gelyk aan die der Braasfems; de rug is bruinachtig met witte plekjes, terwyl de zyden naar den buik witachtig zyn, met wonderlyke streepen: deeze visch is zeer goed op tafel.

De *Kabeljauw* is by Java zeer gelyk aan die van onze Zeën; uitgezonderd dat het benedenste kakebeen by dezelve verre vooruit steekt, en de rug met scherpe vinnen gewapend is: in smaak komt de visch met den onzen genoegzaam overeen, alleen uitgezonderd dat de zelfstandigheid wat harder is.

De

De *Plavisch*, die in versch water met netten of hoeken gevangen wordt, is ongeveer een voet lang, glad van huid, zonder schubben, maar blinkende als zilver; op den rug heeft hy een smal vintje, doch beneden heeft hy geen vinnen, uitgezonderd den staart. Deeze visch zou zeer aangenaam zyn tot spyze, indien zyne haarigheid hem niet onaangenaam maakte.

De *Roodvisch* is ongeveer vier voeten lang, van aard als de Braasem, doch bloedrood van kleur en vinnen; onder den buik is hy blaauwachtig met twee geele vinnen; het lyf is dik, en de kop loopt spits ten einde, met geele oogen en een wyden bek.

De *Karpers*, in alles overeenkomende met de Europeesche, zyn zeer gemeen in de Indische rivieren en stilstaande wateren: dan daarenboven vindt men in de Oostersehe Gewesten eene byzoort, Kroessen genoemd; deeze zyn een span lang, breed en met schubben bezet, en zeer aangenaam tot spyze, vooral gestoofd.

De *Bittervisch* heeft ook veel overeenkomst met den Karper, is voorzien met groote schubben, roodachtige vinnen en een staart, door welchen twee zwarte streepen loopen. Deeze visch is insgelyks zeer aangenaam tot spyze, doch teffens zo vol beentjes en haaren, dat men denzelfen bezwaarlyk kan gebruiken.

De *Papegaaivisch* wordt dus genoemd naar de gestalte van zyn bek, zyn de ruim een voet lang, en op zommige plaatzen eens zo groot. De rug van deezen visch is groen, doch naar den kop geelachtig; de vinnen zyn blaauw gelyk ook de oogen, die door fraaye geele ringen worden omringd. Deeze visch, die zeer aangenaam tot spyze is, aast op Oesters, Mosfelen, Hoorens, enz., welke hy alle met zyn sterk gebit aan stukken kraakt, en er den visch uithaalt; want hy heeft in zyn bek twee sterke ryen tanden, met welke hy alles, ja zelfs zwaare yzeren hoeken, vernielt.

De *Stompneus* is rond van lyf, en zo groot als een Schelvisch, onder den buik geelachtig en met geele vinnen; de bek zit onder den neus en is heel stomp: voorts verschilt de smaak niet veel van den Schelvisch.

De *Haarvisch* verschilt in grootte weinig van den Karper, doch is wat platter van kop; dezelve heeft groote schubben en een geplekten staart, en is niet onsmakelyk, maar vol kleine beentjes.

De *Zandspiering* is van grootte en gedaante als onze kleine Wytingen, rond van lyf en onder den buik geelachtig; dezelve wordt gevangen in Zee, en is zeer goed van smaak, vooral gebraden of gedroogd: ook wordt hy tot watervissh gebruik.

De *Pokvisch* is ruim een voet lang, zonder schubben en veelverwig, zynde de gladde huid met allerhande kleuren getekend, voornaameyk met

purper, blaauw en groen; dezelve evenaart in grootte en gedaante onze grootste Spieringen; doch wordt echter, hoewel goed van smaak, weinig gegeten wegens de meenigte der kleine graaten.

De *Chineefche visch* is een slag van *Meerpoeren*, een span lang en rond van lichaam; de kop gelykt naar dien van een Aal, en heeft kleine oogen; de rug is groenachtig; de buik en de staart zeer groot. Deze visch wordt in de zoete wateren gevangen, en is doorgaans zeer goed van smaak; doch die, welke in de stillstaande waters gevangen worden, verkrygen eene soort van grondigheid, die dezelve minder aangenaam en ook ongezonder maakt.

De *Harder* is een schoone visch, witachtig van kleur, doch gemengd met blaauw en purper; dezelve is een zeer snelle zwemmer en springer, zo dat hy, in benaauwdheid zynde, niet alleen over de netten maar zelfs over de booten springt: doorgaans is deeze visch zeer goed van smaak, en wordt zo wel gezooden als gebraden genuttigd; maar zomwylen is hy ook vol wurmen en ongezond. Voornaamelyk wordt deeze visch gebruikt om hem te droogen, en wordt dan door de Indien verre landwaards verzonden.

De *Pirevisch*, die in modderige slooten huishoudt, is ook zeer snel, en springt dikwyls van de eene sloot, eenige toeden ver, in eene andere; strekkende ook tot een aangenaam voedzel. Dezelve is rond van lyf, zonder schubben, uit den blaauwen en geelen fraay gespikkeld; de oogen kunnen zy zeer wyd uit en intekken, en op den rug hebben zy zeer scherpe vinnen, waarom andere vischen hen niet lichtelyk zullen aantasten.

De *Zeesnip* wordt dus door de onzen genoemd, wegens zynen bek, die zeer naar dien van eene Snip gelykt; dezelve heeft ongeveer de lengte van vyf voeten, groote glinsterende oogen, een kop als een Verken, en op den rug hooge steekelige vinnen, die als een kam van den kop tot aan den staart gaan.

De *Koretten* zyn vischen van zes of zeven voeten lengte, met groote geele oogen, een' wyd opgespleeten graauwachtigen staart, en geele vinnen: onder den buik en staart zyn veele zeer schoone blaauwe vinnen. De geheele visch is ongemeen schoon van glans, en blinkt als zilver; men vangt denzelven op Zee aan groote hoeken, en eet hem zo gezooden als gebraden, tot eene groote verversching van hen, die afgelegene tochten in de Oosterfche Zeën moesten doen.

De *Zeeduif* gelykt eenigzins naar den vogel van dien naam: want de bek is volkomen gelyk, en de borst staat vooruit, gelyk die van een Kropper:

per: de visch zelve heeft geen schubben, maar alleen vlekjes, met welke zyn huid getekend is; ondertuschen vangt men deezen visch niet dikwyls, en eet hem ook zeldzaam, om dat hy niet aangenaam van smaak is.

De *Haayen*, bekend als de verslindendste onder de Indische vischen; zyn doorgaans 10 of 14 voeten lang; dezelve hebben een zeer scherpe huid, gewapend met harde schubben, die zo scherp als vylen in veelerlei handwerken van een nuttig gebruik zyn, en tot polysting verstrekken: zy hebben verscheiden regels tanden in den bek, welke zy met hun tandvleesch kunnen bedekken; zy zyn dikwyls zeer vet, maar hun vleesch is trang en onaangenaam tot spyze. Deze gedroogten zyn groote vyanden der menschen, en zo zy iemand in 't water kunnen bezetten, byten zy hem op zyn minst een arm of heen af. Aangaande deezelce vischen valt ook aan te merken, dat zy, volgens de gevoelens der meeste Waarneemers, hunne jongen levende baaren, die zich by kwaad weder in het lichaam hunner moeders verbergen, en by schoon weder in- en uit zwemmen.

De *Zuigers* zyn zeer kleine vischjes, doch van een byzonder maakzel: want dezelve hebben geen tanden, maar kevers, waar mede zy ongemeen vast weeten te houden. Zy hechten zich aan allerhande lichaamen, en byzonderlyk aan de *Haayen*, aan welke zy zo vast kleeven, dat zy 'er niet dan dood kunnen worden afgetrokken. Men maakt elkanderen diets, dat die vischjes het vermogen zouden hebben om een groot schip in zyn vaart tegen te houden, dan de beuzelachtigheid deezelce vertelling is thans genoeg bekend.

De *Klipvisch* is eene soort van Braasfemen, zelden langer dan een span; plat, bleek van kleur, spits van staart, geel van oogen, en op den rug met scherpe vinnen gewapend. Dezelve is een der beste vischen, die in de Indien gegeten worden, zynde zeer wit en schilferachtig van vleesch.

De *Springer* is een visch der zoute wateren, zeer goed van smaak, vooral gebraden; hy is zo groot als een Haaring, op den rug zonder vinnen, met een knobbelachtigen kop: de kleur van het lyf is graauw uit den zwarten; het gezicht is zeer vinnig, en men ziet hem mer zyne makkers geduurig tot eene groote hoogte uit het water springen, van waar hy ook den naam heeft gekreegen.

De *Pampus* is ruim een voet lang, rond van lichaam, in gedaante en kleur veel overeenkomende met de Schol; doch hebbende aan ieder kant des hoofds een oog: deezelce visch is gezooden of gebraden zeer goed, en wordt als Schol gegeten.

De *Vyf-vingers-visch* wordt dusgenoemd, om dat dezelve aan ieder kant des lichaams vyf vlekken heeft, eveneens of hy aldaar met vyf vingers was

aangegrepen; dezelve is ruim anderhalve voet lang met een platten kop, en vol gerakte vinnen; de kleur der huid is zeer fraay en zilverachtig, doch zonder schubben. Deze visch is ook zeer goed, en wordt overal in de Indische Zeeën gevangen.

De *Splijstaart* is een soort van rondachtigen visch met een langen gespleeten staart; boven by den kop is dezelve als een Haaring, doch heeft aan denzelfen twee sprieten, die voornit kunnen steeken, maar in 't zwemmen dicht naar het lyf geboogen worden.

De *Tongen* zyn doorgaans anderhalve voet lang, en van smaak en gedaante gelyk de hierlandsche, alleen met dit onderscheid, dat hun kop mismaakt van gedaante is, en dat zy aan den eenen kant des hoofds een scheeven mond en twee scheele oogen hebben.

De *Bonyt* is een visch als de Koretten, doch kleiner van vinnen, en met blaauwachtige streeken over het lyf geteekend, die allengskens in elkander loopen: de rug is groen, de buik wit, en de oogen zyn blaauw met gele kringen. Deze visch is dikwyls twee voeten lang, in 't opstaalen uit het water blinkende als zilver, en zeer goed van smaak, vooral gezouten en dan gebraaden. Deze vischen worden in volle Zee gevangen, en volgen de schepen, op hoop van dat 'er iets buiten zal vallen, dat geen zy mogen verflinden; waar door zy gemakkelyk te vangen zyn.

De *Vliegende vischen* maaken overal in de heete Gewesten eene byzonder vertooning; deze zyn zeer verschillende in grootte, doch doorgaans blaauwachtig van kleur, bruin van staart, geel van vinnen, en voorzien met blaauwe vleugels, die eigentlyk niets anders zyn dan de vinnen beneden de kieuwen, welke in deze vischen veel breeder en langer dan wel in andere gevonden worden, en hen in staat stellen om boven water te vliegen. Ondertuschen zyn deze dieren in der daad met al hunne snelheid en tweedehandig vermogen om zo wel beneden het water als in de lucht te verkeeren, nochtans zeer ongelukkig: want onder water hebben zy een oneindig aantal vyanden, die steeds op hen aazen, gelyk de Bonyten, Haayen, enz. en nauwelyks ontvluchten zy deze vyanden, door uit het water te vliegen, of zy stelken zich bloot aan de Roofvogels, die in meenigte op hen aazen en hen zeer begeeren. Ook vliegen zy in hunne vlucht meenigmaal tegen de zeilen der schepen, en worden dus neervallende gevangen: want op de gewoone wyze met netten zyn zy zelden te krygen wegens hunne grootte en snelheid; dus verongelukkende, strekken zy op de schepen tot een leker beerje.

De *Kokoisch* heeft dit byzonder, dat hy, gevangen zynde, een geluid geeft als *Kek*, van waar ook zyn naam oorspronglyk is.

De *Zwaardvisch* maakt eene leelyke vertooning; hy heeft een verschrikkelijken kop als een Uil, met een hollen bek: zyn huid is scherp en kartelig, als eene vyl, de rug graauw en de buik wit, doch alles zonder schubben: voor aan den kop staat het zwaard ruim vyf voeten lang, en aan ieder kant met zeven-en-twintig tanden. Gewoonlyk zyn de *Zwaardvischen* vyf-en-twintig voeten lang, hunne zwaarden 'er by gerekend, en dien of twaalf voeten in den omtrek.

De *Rochgen* zyn in de Indien, gelyk hier, zeer meenigvuldig, doch boven maaten groot, ja dikwyls als een groote tafel, zo dat 'er wel veertig menschen van eene kunnen verzaadigd worden; van kleur zyn zy gelyk onze *Rochgen*, doch gewapend met een affchuwelyken staart; de vinnen zyn groot en purperverwig; het gebeente is kraakbeenig; doch haar visch is wegens de grootte des diers groover dan hier te lande.

De *Zee Vleermuis*, gewapend met twee verschrikkelijke geele vleugels en een langen staart, behoort ook tot het geslacht der *Rochgen*, gelyk ook de *Zeeduivel*, die een zeer leelyken kop heeft, en de lengte van acht of negen voeten: voorts is eene byzonder mismaakte soort van dit geslacht bekend onder den naam van *Zeeadelaar*, dewyl dezelve in zyne gedaante eenige gelykenis met dien aanzienlyken vogel heeft.

De *Kreeften* zyn in de Indische Zeeën zeer overvloedig, van maakzel als de onze, doch zes of zeven ponden zwaar, en worden dikwyls tot een geneesmiddel gebruikt in bloedspuwingen en longeverzweringen: dan behalven deeze vindt men in de rivieren ook schoone Rivier *Kreeften*, niet minder schoon en smaakelyk dan die van Europa.

De *Zeegarnaalen* worden in Zee gevangen, zynde dikwyls vyf of zes duimen lang, met schilden gelyk de hierlandfche; zy hebben een rooden gespleeten staart, en zyn vaal van kleur: vyf of zes van deeze dieren geeven een zeer goeden maalyd. De zoete wateren geeven ook hunne *Garnaalen*, die stomp van staart en in noch meer opzichten van de *Zeegarnaalen* verschillende zyn; zy zyn voorts week van visch, en worden door de Europeërs niet geacht.

De *Zee Krabben* zyn ongeveer een span groot, fraay van kleur, voorzien met geele fraay gespikkelde schilden, en van achteren groenachtig: de scheeren zyn naby het lyf geelachtig, en aan de einden purperverwig, voorts zeer scherp, en geschikt om geweldig te nypen, terwyl de oogen op sprietten staan, ruim een vinger breed buiten het hoofd.

Men vindt ook blaauwe *Krabben*, die van een grooter maakzel en dikwerf anderhalve voet groot zyn, met fraaye schilden, purperverwig van kleur, en tevens bezaid met witte vlekken, die allengskens verawjnen;

de scheeren zyn hoog blaauw van kleur: en by hiet lyf purpervewig: deeze zyn overal hakkelig en vooral aan de scheeren vol scherpe punten, zo dat men ze voorzichtig moet aantasten; zy worden alleen in zout water gevangen, en hun vleesch is zeer smaakelyk.

Een andere zeer snel loopende soort is wat kleiner, dan de voorgaande; deeze hebben ook twee oogen op pennen, doch zeer hoog en beweeglyk, waar door zy dezelve, als zy loopen, om hoog steeken, om naar alle kanten te kunnen uitzien: doch rustende, leggen zy die oogen achter twee pennen, alwaar zy in veiligheid zyn.

Behalven de opgenoemde en andere soorten vindt men Krabben van eene ongewoone grootte; te weten van anderhalve voet in middellyn, die met haare geweldige nypers alles kunnen verbryzelen.

De *Mosfelen* zyn tweederley: de eene soort legt los op het strand, van grootte als de hierlandsche, dewelke ook eveneens met zuure zaas gegeten wordt. De andere soort of de Staart-mosfelen hebben een staart met welken zy in de modder vast zyn, en dien zy, naar maate het water wast of valt, kunnen uit of intrekken.

Oesters vindt men overal aan de klippen vast zitten, gelyk ook aan de takken en wortelen van boomen onder water, zy zyn wel zo aangenaam als hier te lande, en worden te wel meer als geestd gegeten; ja zommige gaan met een Limoen in hunne zak achter de klippen om aldaar de Oesters te vangen en uit de hand te eeten. De St. Jacobs Schulpfen, een ongemeen groot slag van Oesters, worden ook zeer meenigvuldig gevangen en gegeten.

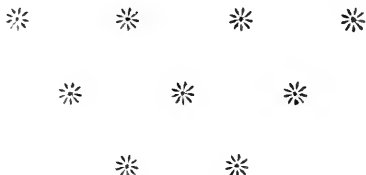
De *Purperstekken* worden overal aan de Eilandjes in de golf van Batavia gevangen: deeze dieren zitten in geelachtige hoornen, zo groot als Citroenen, hebbende aan hun eene einde aartige krullen: in deeze hoornen zitten de Slekken, dik en vet van lichaam, en met zwarte streepen versierd: deeze visch is eetbaar, doch hard van zelfstandigheid en kwaad te verteeren; doch echter zeer gezien by de Chineezen, die denzelven met veel smaak nuttigen. De Chineezen maaken ook hun werk van de hoornen deezer Slekken te polysten, en bereiden de schoone roode verf, die in hunne ingewanden wordt gevonden, en tot verscheiden fyne Schilderwerken dienstig is.

Dikwyls vindt men een andere groene hoorn, zo groot als een kinds hoofd, welke eene groote bonte Slek bevat, die eveneens als de Ali-kruiken wordt gegeten.

Behalven deeze en veele andere, zo naakte als Schelpvischen, vindt men veele Zeemonsters en Dieren van een onzekeren aard. De byzonderste

derfte van allen zyn de Kwallen, die voor het grootst gedeelte uit enkel slym schynen te bestaan, zonder dat men eenig hoofd, staart of ingewand in deeze slymige Schepzels kan ontdekken. Deeze hebben omtrent de grootte van een tafelhord, en hebben een fraayen purperen rand, dien zy in 't zwemmen netjes beweegen, en waar mede zy zich voornaamelyk voortzetten, terwyl het overige als een leevenlooze klomp achter aan dryft. Zy zyn ongemeen heet van aard, zodanig, dat zo zy iemand aanraaken, 'er eene blaas van achter blyft als met vuur gebrand: hierom dienen zy ook nergens toe dan alleen tot het Arakbranden der Chincezen; waarom het niet te verwonderen is, dat deeze drank voor zeer ongezond wordt gehouden, uit welks misbruik een groot aantal van kwaadaardige Oost-Indische Ziekten voortkomt.

E I N D E.

BERICHT

BERICHT AAN DEN BOEKBINDER

NOPEHS HET INZETTEN DER

PRINTVERBEELDINGEN.

De Paradys-vogelen, Casuwaris, Talan, Jaar-vogel, Sariwan, Moulout Pandjang, Bourong Masfareke, en Oost-Indifche Swaluwe, te plaatzen tegen over bladz. 82.

De Coufcous, Lipanno, Kempphaan, Mongkos, en de beide Cameleons, te plaatzen tegen over bladz. 90.

BERICHT AAN
DE NEDERLANDSCHE
NOBENS I

PRINTVEF

De Parady's-vogelen, Casuarina
hout Pandjang, Bourong
te plaatzen

De Coufcous, Lipanno, Kei
leons, te plaatzen

